

**T.C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMLERİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI
KAMU YÖNETİMİ BİLİM DALI**

**TÜRKİYE’NİN NATO ÜYELİĞİNİN GÜVENLİK
POLİTİKALARINA VE STRATEJİK SEVİYEDE KARAR
MEKANİZMALARINA ETKİLERİ**

DOKTORA TEZİ

İsmet Kürşat KARADEMİR

**Danışman:
Prof. Dr. Bekir PARLAK**

BURSA – 2023

T. C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Siyaset Bilimleri ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Kamu Yönetimi Bilim Dalı'nda 711515007 numaralı İsmet Kürşat Karademir'in hazırladığı “Türkiye'nin NATO Üyeliğinin Güvenlik Politikalarına ve Stratejik Seviyede Karar Mekanizmalarına Etkileri” başlıklı doktora tezi ile ilgili savunma sınavı, .../...../2023 günü ..... - ..... saatleri arasında yapılmıştır. Alınan cevaplar sonunda adayın (başarılı / başarısız) olduğuna oybirliği ile karar verilmiştir.

Üye (Tez Danışmanı ve Sınav
Komisyonu Başkanı)
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Üye
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Üye
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Üye
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Üye
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Yemin Metni

Doktora tezi olarak sunduğum "Türkiye'nin NATO Üyeliğinin Güvenlik Politikalarına ve Stratejik Seviyede Karar Mekanizmalarına Etkileri" başlıklı çalışmanın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntıların kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

Tarih ve İmza

Adı Soyadı: İsmet Kürşat Karademir

Öğrenci No: 711515007

Anabilim Dalı: Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi

Programı: Doktora

Statüsü:

ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı	İsmet Kürşat Karademir
Üniversite	Bursa Uludağ Üniversitesi
Enstitü	Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi
Bilim Dalı	Kamu Yönetimi
Tezin Niteliği	Doktora Tezi
Sayfa Sayısı	
Mezuniyet Tarihi	.../.../20...
Tez Danışmanı	Prof. Dr. Bekir Parlak

TÜRKİYE’NİN NATO ÜYELİĞİNİN GÜVENLİK POLİTİKALARINA VE STRATEJİK SEVİYEDE KARAR MEKANİZMALARINA ETKİLERİ

Güvenlik, temel ihtiyaçlar çerçevesinde önde gelen ihtiyaçlardan biridir. Güvenlik temel ihtiyacı bireyde başlar; aile, toplum, ülkesel, bölgesel ve küresel güvenlik olarak örgütlenerek gelişir ve genişler. Tezin amacı İkinci Dünya Savaşı sonrası yeni dengeler oluşurken Türkiye'nin ulusal güvenliği için Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütüne (NATO) üye olma çabası ve üyeliğin oluşturduğu etki ile alınan siyasi ve askeri kararların sebep ve sonuçlarını ortaya koymaktır. Çalışmanın ilk bölümünde Güvenlik kavramı ve temel güvenlik kuramları üzerinde durulmuştur. Caydırıcılık, Güç dengesi ve Bölgesel güvenlik kavramlarına ağırlık verilmiştir. Çalışmanın ikinci bölümü NATO'nun kuruluşu, örgütsel yapılanma, kuruluşundan günümüze stratejisindeki değişim ifade edilmiştir. Üçüncü bölümde Türkiye'nin güvenliğinde öne çıkan kamu kurumları stratejik düzeyde ele alınmıştır. Çalışmanın dördüncü bölümünde ise NATO'nun kuruluşundan günümüze kadar olan süreçte stratejik açıdan alınan kararlar irdelenmiştir. NATO üyeliği ve belki de bağlılığı kapsamında Türkiye güvenlik politikalarında üyeliğin ilk zamanlarında ağırlıklı olarak tek yönlü ve caydırıcılık temelli bir dış politika izlemiştir. Gerek ulusal gerekse uluslararası açıdan güvenlik kaygıları ve menfaat dalgalanmaları sebebi ile

Türkiye'nin izlediği tek yönlü ve caydırıcılık temelli politika yerini çok yönlü politika ile bölgesel güvenlik ve en önemlisi güç dengesi gözetilerek yürüttüğü bir politikaya bırakmıştır. Bu kapsamda kronolojik olarak ve neden-sonuç ilişkisi tabanında tespitler yapılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Türkiye, NATO, Caydırıcılık, Güç Dengesi, Güvenlik, Politika.

ABSTRACT

Name and Surname	İsmet Kürşat Karademir
University	Bursa Uludağ University
Institution	Institute of Social Science
Field	Political Science and Public Administration
Branch	Public Administration
Degree Awarded	PhD
Page Number	
Degree Date	.../.../20...
Supervisor	Prof. Dr. Bekir Parlak

THE EFFECTS OF TURKIYE'S NATO MEMBERSHIP ON SECURITY POLICIES AND DECISION MECHANISMS ON THE STRATEGIC LEVEL

Security is one of the leading needs within the framework of basic needs. The basic need for security begins with the individual; it develops and expands by organizing as family, society, national, regional and global security. The aim of the thesis is to reveal the effects of both Turkiye's efforts to become a member of the North Atlantic Treaty Organization (NATO) and Turkiye's membership to the organization on the causes and consequences of the political and military decisions taken for Turkiye's national security while the new balances were formed after the Second World War. In the first part of the study, the concept of security and basic security theories are emphasized. The concepts of deterrence, balance of power and regional security are emphasized. In the second part of the study, the establishment of NATO, its organizational structure, and the change in its strategy from its establishment to the present are expressed. In the third part, prominent public institutions in Turkiye's security are discussed at the strategic level. In the fourth part of the study, the strategic decisions taken in the process from the establishment of NATO to the present are examined. Within the scope of NATO membership and perhaps

its commitment, Turkiye followed a predominantly one-sided and deterrence-based foreign policy in its security policies in the early days of membership. Due to security concerns and interest fluctuations, both nationally and internationally, the one-sided and deterrence-based policy pursued by Turkiye has been replaced by a multi-faceted policy, pursued by regional security and, most importantly, by considering the balance of power. In this context, determinations were made chronologically and on the basis of cause-effect relationships.

Keywords: Turkiye, NATO, Deterrence, Balance of Power, Security, Policy.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET.....	i
ABSTRACT.....	iii
İÇİNDEKİLER.....	v
ŞEKİLLER.....	viii
KISALTMALAR.....	viii
GİRİŞ.....	1
BÖLÜM 1	
1. GÜVENLİK KAVRAM VE KURAMLARI	
1.1. GÜVENLİK KAVRAM VE KURAMLARINA GENEL BİR BAKIŞ.....	7
1.1.1. Caydırıcılık Kuramı.....	9
1.1.2. Güç Dengesi Kuramı.....	12
1.1.3. Bölgesel Güvenlik Kompleksi Kuramı.....	17
1.2. ULUSAL, BÖLGESEL VE KÜRESEL GÜVENLİK KAVRAMLARI.....	20
1.2.1. Ulusal Güvenlik.....	20
1.2.2. Bölgesel Güvenlik.....	23
1.2.3. Küresel Güvenlik.....	23
BÖLÜM 2	
2. NATO'YA GENEL BİR BAKIŞ VE NATO'NUN STRATEJİLERİ	
2.1. NATO'YA TARİHSEL BİR BAKIŞ.....	27
2.1.1. Tanım.....	27
2.1.2. NATO'nun Kuruluşuna Giden Yol.....	28
2.1.3. Uluslararası Bir Örgüt Olarak NATO.....	31
2.1.3.1. Genel.....	31
2.1.3.2. Örgütsel Yapılanma.....	33
2.2. NATO'NUN STRATEJİLERİ.....	40
2.2.1. Soğuk Savaş Dönemi (1949-1991).....	40
2.2.1.1. Soğuk Savaş Döneminde NATO'nun Uyguladığı Stratejik Konseptler.....	43
2.2.1.2. Uygulanan Stratejik Konseptler Çerçevesinde Öne Çıkan Olaylar.....	49
2.2.2. Soğuk Savaş Sonrası NATO (1991-2001).....	52
2.2.3. 11 Eylül 2001 Sonrası ve Günümüzde NATO'nun Güvenlik Anlayışındaki Değişim (2001-2023).....	56
BÖLÜM 3	
3. TÜRKİYE'NİN GÜVENLİK MEKANİZMALARI	
3.1. 1949'DAN GÜNÜMÜZE ÜLKE GÜVENLİĞİNİN SAĞLANMASINDA GÖREVLİ STRATEJİK KARAR MEKANİZMALARI.....	60
3.1.1. Cumhurbaşkanlığı.....	60
3.1.2. Başbakanlık.....	62
3.1.3. İçişleri Bakanlığı.....	63
3.1.4. Dışişleri Bakanlığı.....	64
3.1.5. Millî Savunma Bakanlığı.....	66
3.1.6. Millî Birlik Komitesi.....	68
3.1.7. Millî Güvenlik Kurulu.....	68

3.2. İÇ VE DIŞ GÜVENLİĞİN SAĞLANMASINA YÖNELİK ÇALIŞAN KAMU KURUMLARI	69
3.2.1. Emniyet Genel Müdürlüğü.....	69
3.2.2. Jandarma Genel Komutanlığı.....	71
3.2.3. Sahil Güvenlik Komutanlığı	72
3.2.4. Millî İstihbarat Teşkilâtı.....	74
3.2.5. Türk Silahlı Kuvvetleri	74
3.2.5.1. Genelkurmay Başkanlığı.....	75
3.2.5.2. Kara Kuvvetleri Komutanlığı.....	79
3.2.5.3. Hava Kuvvetleri Komutanlığı.....	79
3.2.5.4. Deniz Kuvvetleri Komutanlığı.....	80

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM 4

4. KURULUŞUNDAN BU YANA NATO ÜYELİĞİNİN TÜRKİYE’NİN GÜVENLİK POLİTİKALARINA VE STRATEJİK KARARLARINA ETKİLERİ

4.1. NATO’NUN KURULUŞU VE TÜRKİYE’NİN NATO’YA GİRİŞ SÜRECİ.. 81

4.1.1. İkinci Dünya Savaşı Sonrası NATO Üyeliğine Giden Yol.....	84
4.1.1.1. Kore Savaşı	84
4.1.1.2. Türkiye’nin NATO Üyeliği.....	93
4.1.2. NATO Üyeliğinin Türkiye’nin Savunma ve Güvenlik Altyapısına Etkileri	99
4.1.2.1. Askeri Alanlarda Altyapıya Etkileri.....	99
4.1.2.2. Donanım, Silahlanma ve Teşkilatlanmaya Etkileri.....	101
4.1.3. Üyeliğin İlk 10 Yılındaki Güvenlik Algısı	104
4.1.3.1. Bölgesel Anlaşmalar	104
4.1.3.2. Eisenhower Doktrininin Türkiye’ye Etkileri (05 Ocak 1957)	108

4.2. SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİ .....

4.2.1. NATO Üyeliği Eksenli Meydana Gelen Önemli Olaylar, Türk Kamu İdaresine Stratejik Seviyede Etkileri ve Alınan Kararlar (1960-1980).....	112
4.2.1.1. Küba Krizi (1962)	112
4.2.1.2. NATO Üyeliği Ekseninde Kıbrıs Uyuşmazlığı (1964).....	114
4.2.1.3. Türkiye’de NATO’nun Sorgulanır Hale Gelmesi.....	118
4.2.1.4. Türkiye’nin Rusya ve Ortadoğu Ülkeleri ile İlişkileri	120
4.2.1.5. Fransa’nın NATO’nun Askeri Kanadından Çekilmesi.....	123
4.2.1.6. Arap-İsrail Çatışması	124
4.2.1.7. Yunanistan’ın NATO’dan Çekilmesi (1974).....	125
4.2.1.8. ABD’nin Türkiye’ye Silah Ambargosu (1975-1978)	127
4.2.2. 12 Eylül 1980 Darbe Dönemi ve Sonrasında meydana Gelen Olaylar (1980-1990)	130
4.2.2.1. Yunanistan’ın NATO’nun Askeri Kanadına Dönüşü (1980).....	132
4.2.2.2. Türk Ordusunun Modernizasyonu	134
4.2.2.3. Türk Yunan Anlaşmazlıkları Çerçevesinde NATO	136
4.2.2.4. NATO’nun Savunma Konseptindeki Değişim.....	137
4.3. SOĞUK SAVAŞ SONRASI DÖNEM	140
4.3.1. Soğuk Savaş Sonrası İcra Edilen NATO Zirve Toplantıları, Önemli Olaylar ve Alınan Kararlar.....	140
4.3.1.1. Brüksel Zirvesi ve Sonrası Meydana Gelen Gelişmeler (29-30 Mayıs 1989) .	140
4.3.1.2. Londra Zirvesi ve Sonrası Meydana Gelen Gelişmeler (06 Temmuz 1990) ...	141
4.3.1.3. Roma Zirvesi ve Sonrası Meydana Gelen Gelişmeler (08 Kasım 1991)	142

4.3.1.4. Brüksel Zirvesi ve Sonrası Meydana Gelen Gelişmeler (11 Ocak 1994)	143
4.3.1.5. NATO'nun Bosna-Hersek Müdahalesi (1994)	144
4.3.1.6. Paris Zirvesi ve Sonrası Meydana Gelen Gelişmeler (27 Mayıs 1997).....	146
4.3.1.7. Madrid Zirvesi ve Sonrası Meydana Gelen Gelişmeler (09 Temmuz 1997) ...	147
4.3.1.8. NATO'nun Kosova Müdahalesi (1999).....	147
4.3.1.9. Washington Zirvesi ve Sonrası Meydana Gelen Gelişmeler (25 Nisan 1999)	151
4.3.2. 11 Eylül Olayları, Güvenlik Algısındaki Değişim ve Sonrası	154
4.3.2.1. 11 Eylül Olayları ve NATO'nun Afganistan'a Müdahalesi	154
4.3.2.2. Prag Zirvesi ve Sonrası Meydana Gelen Gelişmeler (21-22 Kasım 2002).....	161
4.3.2.3. İstanbul Zirvesi ve Sonrası Meydana Gelen Gelişmeler (29 Haziran 2004) ...	162
4.3.2.4. Irak Eğitim Görevi (2004-2020)	163
4.3.2.5. Riga Zirvesi ve Sonrası Meydana Gelen Gelişmeler (28-29 Kasım 2006).....	164
4.3.2.6. Bükreş Zirvesi ve Sonrası Meydana Gelen Gelişmeler (03-04 Nisan 2008) ...	165
4.3.2.7. Aden Körfezinde Deniz Haydutları ile Mücadele (2008-2016).....	167
4.3.2.8. Lizbon Zirvesi ve Sonrası Meydana Gelen Gelişmeler (19-20 Kasım 2010)..	168
4.3.2.9. Libya Müdahalesi ve Sonrası Meydana Gelen Gelişmeler (17 Mart 2011).....	170
4.3.2.10. Chicago Zirvesi ve Sonrası Meydana Gelen Gelişmeler (20-21 Mayıs 2012)	173
4.3.2.11. Galler Zirvesi ve Sonrası Meydana Gelen Gelişmeler (4-5 Eylül 2014).....	174
4.3.2.12. Varşova Zirvesi ve Sonrası Meydana Gelen Gelişmeler (9 Temmuz 2016) .	175
4.3.2.13. Brüksel Zirvesi ve Sonrası Meydana Gelen Gelişmeler (12 Haziran 2018)..	177
4.3.2.14. Türkiye'nin Rusya'dan S-400 Hava Savunma Sistemi Alması ve Bu Kapsamda Türkiye- NATO-ABD ilişkileri (2019).....	178
4.3.2.15. Londra Zirvesi ve Sonrası Meydana Gelen Gelişmeler (4 Aralık 2019)	182
4.3.2.16. Rusya'nın Ukrayna'yı İşgali (2022).....	183
4.3.2.17. Finlandiya ve İsveç'in NATO üyeliği Başvuru Süreci (18 Mayıs 2022.....	185
SONUÇ	186
KAYNAKLAR	196

ŞEKİLLER

Şekil-1	Kuzey Atlantik Antlaşması Örgüt Şeması
Şekil-2	Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü Askeri Yapısı

KISALTMALAR

AAOK	Avrupa-Atlantik Ortaklık Konseyi
AGİT	Avrupa Güvenlik ve İş birliği Teşkilatı
ASALA	Armenian Secret Army for the Liberation of Armenia (Ermenistan'ın Kurtuluşu için Ermeni Gizli Ordusu)
BAB	Batı Avrupa Birliği
BİE	Bölge İmar Ekibi
BİO	Barış İçin Ortaklık
BM	Birleşmiş Milletler
BMGK	Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (UNSC - United Nations Security Council)
CENTO	Central Treaty Organization (Merkezi Antlaşma Teşkilatı)
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
D.C.	Defense Committee (Savunma Komitesi)
DP	Demokrat Parti
FIR	Flight Information Region (Uçuş Bilgileri Bölgesi)
IFOR	Implementation Force (Uygulama Kuvveti)
ISAF	International Security Assistance Force (Uluslararası Güvenlik Yardım Gücü)
İŞİD	Irak ve Şam İslam Devleti
KFOR	Kosovo Force (Kosova Gücü)
M.C.	Military Committee (Askeri Komite)
MGK	Millî Güvenlik Kurulu
MİT	Millî İstihbarat Teşkilatı
NAC	North Atlantic Council (Kuzey Atlantik Konseyi)

NATO	North Atlantic Treaty Organization (Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü)
NMK	NATO Mukabele Kuvveti (NRF-NATO Response Force)
OGSP	AB-Ortak Güvenlik ve Savunma Politikası
PKK	Partiya Karkeren Kurdistanê (Kürdistan İşçi Partisi)
PYD	Partiya Yekitiya Demokrat (Demokratik Birlik Partisi)
SACEUR	Supreme Allied Commander Europe (Avrupa Müttefik Yüksek Komutanı)
SaGeB	Savunma Sanayii Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı
SFOR	Stabilization Force (İstikrar Kuvveti)
SHAPE	Supreme Headquarters Allied Powers Europe (Avrupa Müttefik Kuvvetleri Karargahı)
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
SSM	Savunma Sanayii Müsteşarlığı
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TMK	Teşkilat Malzeme Kadro
UNSCR	United Nations Security Council Resolution (BM Güvenlik Konseyi Kararı)

GİRİŞ

İnsanoğlu doğası gereği tek başına hayatını idame edemeyen bir varlıktır. Yaşamını idame ettirebilmek için başka insanların da varlığına muhtaçtır. Dolayısıyla bu durum öncelik kendi güvenliği olmak üzere, ailesinin ve içinde bulunduğu toplumun da güvenlik içerisinde olma ihtiyacını beraberinde getirir. İnsan bir kısım ihtiyaçlarını kendisi karşıladığı gibi birçoğ ihtiyaçın giderilmesinde de çevresindekilere muhtaçtır.

İnsan doğduğunda güvenliği içinde bulunduğu aile tarafından sağlanır. Zaten diğer birçoğ canlıda da durum benzer niteliktedir. Annelik içgüdüsu bunun karşılanmasında ilk öne çıkan olgudur. Devamında aile içerisinde yetişkin erkeğin görev ve sorumlulukları belirir.

Tarih öncesi çağlardan bu yana güvenlik var olan ve önem derecesi yüksek olan bir olgudur. İnsanlar ortak yaşam alanları oluşturduğunda içinde buldukları toplumun güvenlik içerisinde olması gayretinde olmuşlardır. Zaman içerisinde kabileler şehirleri, şehirler ülkeleri oluştururken bu ihtiyaçın karşılanmasına yönelik uygulanan tedbirlerde de değişiklikler olmuştur. Kabile toplumlarında kişiler kendi ihtiyaçlarını karşılamak için tarım, hayvancılık ve avcılık gibi işlerle meşgulken aynı zamanda kendi güvenliklerini de karşılamakla sorumlu olmuşlardır. Ancak zaman ilerleyip kabileler şehirlere dönüşürken artık şehir güvenliği için içi sadece güvenlik olan birimlere de dönüşmeye başlamıştır.

şehirler ülkeleri oluşturmaya başladığında ise güvenlik ülkenin sistematik bir şekilde yürüttüğu bir hizmet halini almıştır. Bu durumda güvenlik birimleri ülkenin fertlerinden/vatandaşlarından toplanan vergilerle yürütölen bir sistem halini almış, bu sistemin içindeki birimler hem ülkenin iç güvenliğini hem de dış güvenliğini yürütür hale dönüşmüştür.

Güvenlik aynı zamanda ülkelerin gücünü ve özellikle de yaptırım gücünü de gösteren bir rolde bulunur. Bir ülkenin gücü öncelikle onun askeri gücü ile ölçölür. Bu tip bir güç yaptırım ve zorlama kudretini beraberinde getirir. Güvenlik kelimesi ile ilk akla gelen savunma iken, güvenlik güç ile birleştiğinde taarruzu da beraberinde getirir ki; harp ve güvenlik okullarında ve akademilerinde öğrencilere öğretilen temel hususlardan biri “En iyi savunma taarruzdur” kavramıdır. İster asker olsun ister polis veya jandarma güvenlik

güçlerinin görünürlüğü, donanımı ve çeşitli açılardan etkileri caydırıcı gücü oluşturur. Caydırıcı bir gücün varlığı ise savunmaya katkı sağlar.

Son birkaç yüzyıl incelendiğinde güvenlik kavramının değişim ve dönüşümü dikkat çeker niteliktedir. Ülkeler varlıklarını sürdürüp güvenliklerini tek başlarına sağlamaya çalışırken tehdiye karşı tek başlarına mücadele ederken bazı durumlarda yetersiz kaldıklarını görmüşlerdi. Bu yetersizlik düşüncesi ittifak gerekliliğini meydana getirmiştir. Birinci Dünya Savaşı ve İkinci Dünya Savaşı birçok ittifaka sahne olurken İkinci Dünya Savaşı sona ermiş ancak İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra oluşan Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO-North Atlantic Treaty Organization) adı altında oluşturulan ittifak günümüzde hala varlığını sürdürmektedir.

Çalışmanın Önemi ve Amacı

Güvenlik temel bir ihtiyaç olmasından bahisle önemlidir. Ancak çalışmada ele alınan konu öncelikle ulusal güveniktir. Ulusal güvenlik gözetilirken uluslararası örgütlenme de bir ihtiyaç haline almıştır. Birinci ve İkinci Dünya Savaşı sonrası aktör durumda olan her ülke kendi menfaat ve güvenlik ihtiyaçlarını gözetme yolunda adımlar atmıştır. Milletler Cemiyetinin uluslararası güvenikte yetersiz kalışı İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra farklı bir oluşum ile Birleşmiş Milletlerin (BM) meydana gelmesine vesile olurken yalnızca diyalog zemininin varlığı ve çok seslilik bir kısım ülkelerde güvenlik endişelerinin ve menfaat hırslarının önüne geçememiştir. İşte tam da bu ortamda diyalog zemininin yanında silahlı bir kuvveti de bulduran NATO, başta ABD olmak üzere Sovyet tehdidi altında bir kısım Avrupa devletleri ile oluşumunu gerçekleştirmiştir.

Küresel açıdan BM çok sayıda üyenin oturduğu bir diyalog masası olurken, NATO ise elinde her zaman sopasını bulduran, ama ısrarla diyalog vurgusu yapan, üye sayısı az ve seçme olan, askeri bir örgüt oldu. Diyalog vurgusundaki temel husus nükleer silahların kullanılmasındaki çekinceydi. ABD dahi Japonya'da kullandığı atomik silahların kudretinden çekinmekteydi. Atomik silahların Sovyetler Birliği ve başka ülkeler tarafından da kullanılabilir duruma gelmesi bu gücün kullanılabilmesi hususunu geri plana atmıştır.

Türkiye İkinci Dünya Savaşı'na girmese de BM kurucu üyeleri arasında yer almıştır. Savaşa girmemek için büyük çaba harcayan Türkiye bulunduğu çekişmeli coğrafyada artık tarafsız hareket edemeyeceğinin farkındalığı ile emperyalist tehdidi azalmamış Sovyetler Birliği'ne karşı yalnız kalma endişesindeydi.

Çalışma Türkiye'nin uluslararası politik ve askeri bir örgüt olan NATO'ya üye olma çabalarını, üye olduktan sonra üyeliğin gereklerini yerine getirirken menfaatleri kapsamında uluslararası siyasette bir denge oluşturma gayretini ele almaktadır.

Çalışmanın Yöntemi ve Kullanılan Veriler

Çalışma yürütülürken doküman taraması yapılarak Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütünün kuruluşu, Türkiye'nin bu örgüt içerisine girme amacı, beklentileri; örgüte üye olduktan sonra örgüt ve üyeleri ile etkileşimi araştırılacaktır.

Çalışma yürütülürken “caydırıcılık, güç dengesi, bölgesel güvenlik, ulusal güvenlik, küresel güvenlik” kavramları üzerinde durulacak; NATO'nun amacı, kuruluş süreci, organizasyon yapısı ve stratejileri belirtilecek; Türkiye'nin güvenlik mekanizmaları üzerinde durularak bu mekanizmaların tarihsel süreci ile mevzuat açısından dayanakları ifade edilerek yetki, sorumluluk ve sınırları ortaya konacaktır. Son olarak Türkiye'nin NATO'nun kuruluşundan bu yana izlediği güvenlik politikaları tarihsel süreç içerisinde incelenecektir.

NATO'nun birçok belgesinde ve icra edilen toplantıların sonuç bildirgelerinin neredeyse tamamında “caydırma, caydırıcılık” kavramının yer aldığı görülmüştür. Çalışmaya bu kavram üzerinden başlanacak olup, tarihsel açıdan ilerleyen zamanlarda özellikle Türkiye için bu kavramın yetersizliğinin tespiti ile güç dengesi ve bölgesel güvenlik kavram ve kuramlarının da çalışmanın yürütülmesinde katkı sağlayacağı anlaşılmıştır.

Çalışmada tümevarım yöntemi kullanılacaktır. Bu yöntemle NATO'nun kuruluşundan günümüze Türkiye'nin aktör durumunda içinde olduğu olaylar ele alınarak üyeliğin uygulanan politikalara etkisi incelenecektir. Herhangi bir teoriyi test etme veya doğruluğunu teyit etme amacı güdülmemiştir. Türkiye'nin ulusal güvenliği ve bulunduğu coğrafyada ulusal güvenliği kapsamında izlediği politikada meydana gelen olayların çözümlemesi yapılarak NATO üyesinin etkisi açıklanacaktır.

Araştırma Soruları ve Hipotez

Çalışmanın ana başlığı açısından bakıldığında NATO eksenli güvenlik politikasının Türkiye için ne anlam ifade ettiği, üyeliğin getirdiği yükümlülükler çerçevesinde Türkiye'nin kendi menfaatlerini gözetme gerekliliği düşünüldüğünde bunu mevcut üyeliğin etkisiyle nasıl yürüttüğü konusu incelenecektir.

Bununla ilgili olarak literatür taraması ile Türkiye'nin güvenlik politikaları incelendiğinde, genel veya belirli bir olayı veya bir periyodu esas alarak yapılan çalışmaların olduğu görülmüş olmakla beraber NATO üyeliği ve bu üyeliğin etkisi ile güvenlik politikaları arasında bir ilişki kurarak uzun periyotlu bir çalışmanın yapılmamış olduğu tespit edilmiştir. Çalışmada özellikle, Türkiye'de güvenlikten sorumlu üst düzey kamu kurumları ile yürütülen ilişkilerin, incelenen periyodun kapsamı da göz önüne alındığında bu alanda yürütülen çalışmalara katkı sağlayacağı kanaatine varılmıştır.

Çalışmada Türkiye'nin bulunduğu coğrafya ve başta komşu devletler olmak üzere ilgi ve etki alanında bulunan ülkeler ile ilişkileri göz önüne alınarak en yüksek etki değerine sahip ve ülke menfaatlerini en iyi düzeyde gözeten bir ülke olabilmesi için uluslararası zeminde izlediği yol ve yöntemlerin özellikle NATO üyeliği bağlamında nasıl yürütüldüğü incelenecektir. Böylece NATO üyeliğinin başından bu yana Türkiye'nin uluslararası politikalar ve güvenlik kapsamında yürüttüğü faaliyetler ortaya konulacaktır.

Konunun daha iyi irdelenebilmesi için başlangıçta caydırıcılık, güç dengesi, bölgesel güvenlik, ulusal ve küresel güvenlik kavramları üzerinde durularak Türkiye'nin izlediği güvenlik politikalarının neden sonuç ilişkisi NATO etkisi ve ekseni ile sıralanan kavramlar yardımıyla incelenecek ve ifade edilecektir. Bu kapsamda aşağıdaki sorulara yanıt aranacaktır:

- NATO, kuruluşundan bu yana birçok resmi metinde “caydırıcılık” kavramına vurgu yaparak stratejisini geliştirirken, NATO'ya üye olan Türkiye için ulusal güvenliği kapsamında caydırıcılık yaklaşımı neden tek başına yetersiz kalmıştır?
- Türkiye NATO'ya üye olduğunda caydırıcı bir durumda olmayı isterken ve Batı yanlısı bir politikada ısrar ederken sonrasında politikasını değiştirme gerekçesi neydi ve bu gerekli miydi?

- Dünya'nın iki kutuplu bir yapıdan çıktığı 1990'lı yıllarda meydana gelen küresel değişimde ve devamında 11 Eylül 2001'de meydana gelen küresel etkileri olan terör olayı sonrası Türkiye nasıl bir güvenlik politikası izlemeyi tercih etmiştir?
- NATO'nun Afganistan'a müdahalesinde uyumlu bir birliktelik varken 2012 yılından sonra özellikle Türkiye ve ABD ilişkileri düşünüldüğünde bu uyum zayıflamış mıdır?
- Türkiye'nin hava savunma füzesi temin sürecinde, PKK (Partiya Karkeren Kurdistan-Kürdistan İşçi Partisi) terör örgütü ile sınır ötesi mücadelesinde, 2022 yılında Rusya'nın Ukrayna'yı işgali, Finlandiya ve İsveç'in NATO'ya üyelik başvuru sürecinde ve ABD ile anlaşmazlıkları kapsamında Atlantik antlaşmasına uygun hareket edilmiş midir?

Çalışmada odaklanılacak nokta, sıralanan soruların cevaplanması çabası ile NATO üyeliğinin Türkiye'nin güvenlik politikalarına, stratejik düzeyde alınan ve uygulanan kararlara etkisinin, neden sonuç ilişkisi içerisinde incelenirken ve değerlendirilirken Türkiye'nin NATO üyeliğinin ulusal güvenlik politikalarına etkisinin olduğu varsayımı ile, NATO'nun kuruluşundan günümüze kadar meydana gelen olaylarda Türkiye'nin ulusal menfaatleri kapsamında yürüttüğü güvenlik politikalarında NATO'nun etkisi incelenerek ortaya konulacaktır. Ayrıca NATO üyesi bir ülke olarak Türkiye'nin üyeliğin gereklerini yerine getirirken tek yönlü bir politikadan ziyade çok yönlü ve bir denge oluşturacak şekilde politika izlediği, izlemek zorunda kaldığı ve uluslararası siyasette de ancak bu şekli ile etkin olunabildiği, ulusal güvenliği sağlamanın da en doğru yolunun Türkiye'nin jeopolitik konumu çerçevesinde bölgesel ve küresel dengeler gözetilerek mümkün olabileceği varsayımı üzerinde durulacaktır.

Çalışmanın Kapsamı

Çalışma, Türkiye'nin NATO'ya üye olmadan önce içinde bulunduğu şartlar ortaya konularak, NATO'nun oluşumu ve Türkiye'nin NATO'ya üye olmak istediği dönem ile 2022 yılında başlayan İsveç ve Finlandiya'nın üyelik başvuru süreci ile ilgili dönemi kapsayacaktır. Kronolojik bir sıra izlenecek ve 1945 yılı İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesinden Finlandiya'nın otuz birinci üye olarak NATO'ya kabulü olan 4 Nisan 2023

tarihine kadar geçen dönem incelenecektir. Yaklaşık yetmiş sekiz yıllık geniş bir dönem inceleneceğinden meydana gelen olaylar arasından konunun insicamını muhafaza eden olaylar seçme yapılarak alınacaktır.

BÖLÜM 1

1. GÜVENLİK KAVRAM VE KURAMLARI

NATO'nun kuruluş zamanından itibaren NATO resmi evraklarının bir çoğunda “Caydırıcılık” terimi yer almaktadır. Bundan bahisle Türkiye açısından başta “Caydırıcılık kuramı” olmak üzere popülaritesini muhafaza eden “Güç Dengesi Kuramı”, karşılıklı bağımlılığa vurgu yapan “Bölgesel Güvenlik Kompleksi Kuramı” ile Ulusal, Bölgesel, Küresel Güvenlik kavramları öne çıkan kavramlar olup kısaca açıklanacaktır.

1.1. GÜVENLİK KAVRAM VE KURAMLARINA GENEL BİR BAKIŞ

Türk Dil Kurumuna göre Güvenlik kelimesinin anlamı “*Toplum yaşamında yasal düzenin aksamadan yürütülmesi, kişilerin korkusuzca yaşayabilmesi durumu, emniyet*” şeklindedir (TDK, 2020 Şubat 27). İnsanoğlu her canlı gibi güvenlik ihtiyacı olan bir varlıktır. Her canlıda önemli olan ilk konu ise kendi güvenliğidir. Sonrasında eğer grup halinde ise grubun ve yakın bulunduğu çevresinin güvenliği önemli hale gelmektedir.

Bir ülkenin iç işleyişinde fertlerden kurallara uyması istenmiş, uyulmaması halinde çeşitli yaptırımlar uygulanır hale gelmiştir. Bu yaptırımlar toplum içerisinde bulunan güvenlik birimleri vesilesiyle yürütülür. Toplum içerisinde oluşturulan bu kurallar ise çoğunlukla hem bireyin hem de toplumun haklarını korumak için oluşturulmuştur.

Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisi teorisinde de ilk olarak fiziksel ihtiyaç, yani yeme içme ve barınma ihtiyacı gelirken, hemen akabinde güvenlik ihtiyacı ortaya çıkar. 16. Yüzyıl düşünürlerinden Machiavelli devletler arası rekabetin çatışmaları zorunlu kıldığını düşünürken (Oğuzhan & Duyar, 2021:473), 17. Yüzyılda Hugo Grotius güvenlik ve savunma arasında doğrudan bir ilişki kurdu. Buna göre bir devletin saldırısına karşı çeşitli ve birbirine entegre savunma yöntemlerinin varlığı ön plana çıkarken, saldırılara karşı kurulan ittifaklar daha çok yaygınlaştı (Keskin Ata, 2014:83; Türkay Kahraman, 2019:938).

Birinci ve İkinci Dünya Savaşları genel olarak değerlendirildiğinde askeri gücün savunmadan çok, bir menfaat elde etme ya da bir paylaşımın adilane olmadığı gerekçesinin bir güç mücadelesine dönüşmesi olarak düşünülebilir. Ülkelerin daha güçlü

ve etkili olma isteği barış çabalarından daha önde gelen husustur. Öyleyse iktidar mücadelesi, güçlü olma isteği ve güvenlik i i geçmiş kavramlardır.

Her ne kadar İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra BM gibi uluslararası bir örgüt kurulmuş ve uluslararası barışı ve güvenliği tesis etme gibi çabalar meydana gelmiş olsa da 1950'lerden sonra da dünya genelinde iki taraflı bir g mücadelesi etkisini göstermeye başladı. Bu mücadeleler içerisinde silahlı çatışmaları da barındırdı ama hiçbiri dünya savaşına varabilecek nitelikte değildi. Bu mücadeleler ağırlıklı olarak ABD ve Rusya ekseninde olacak şekilde ve etrafında yine çeşitli ittifaklar oluşturacak şekilde yapıldı. Ancak bunun önceki dönemlerden tek farkı bu ittifakların oluşturulmasında uluslararası veya bölgesel nitelikte örgütlerin kurulması oldu.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra yeniden şekillenen dünya, Sovyetler Birliği ile Amerika Birleşik Devletleri arasında "Soğuk Savaş" olarak adlandırılan yeni bir döneme girmişti. Bunlar ideolojik ve stratejik anlamda yükselen iki gt. Uluslararası politikanın yapısı da bu dönemde değişmeye başladı ve ikili bir yapının ortaya çıkmasına neden oldu. Bu yeni süreçte sömürgecilik kaldırıldı ve eskiden sömürgeleştirilen ülkeler, dünya siyasetinde yerlerini almalarına yol açan bağımsızlıklarını kazandı. İkinci Dünya Savaşı'nın uzun vadeli sonuçlarına bakıldığında savaş sonrası dönemde uluslararası alandaki aktör sayısı hızla arttı. Asya, Afrika ve Latin Amerika 20. yüzyılın ortalarından sonra uluslararası ilişkilerde yerini almaya başladı.

İkinci Dünya Savaşı'nda Japonya'da kullanılan iki atom bombası hem nükleer bir silah olma hem de kitle imha silahı olma özelliğiyle zaten dünya genelinde ciddi anlamda bir caydırıcılık etkisi sağlamıştır. Ancak 1957'de Sovyetler Birliği'nin kıtalar arası menzile sahip olan Sputnik füzesinin fırlatılması çerçevesinde sergilediği imkân ve kabiliyetleri nükleer felaket senaryolarının çizilmesi için yeterli oldu (Erdoğan&Aslan 2021:309). Her ne kadar dönemin bilim insanları bir st akıl ve otorite ile bu silahların bırakılması gerektiğini savunsa da uluslararası bir örgüt olarak BM eksenindeki çaba yetersiz kaldı. Çünkü devletler herhangi bir nükleer saldırı altında karşılık verebilmek için bu silahların ihtiyatta tutulmasının gerekliliğine inandılar.

Bu durum nükleer silahlar yokken savaşların askeri strateji ile kazanılmasının esas olduğu gerçeğinden saparak nükleer silahlar gibi kitle imha silahların devletlerin elinde olması

ile herhangi bir savaşın veya çatışmanın çıkmasında önleyici etki olacağı ve caydırıcılık sağlayacağı kanaatini oluşturdu. (Bates&McHorney, 2000:111-112). Özellikle Soğuk Savaş döneminde devletlerin güvenlik anlayışlarının ve politikalarının nükleer gücü elinde bulundurmanın önemi çerçevesinde şekillendiği söylenebilir.

1.1.1. Caydırıcılık Kuramı

Caydırıcılık kuramı bir tarafın tehditlerinin veya sınırlı gücünün başka bir tarafa bir eylem planı başlatmaktan kaçınmaya nasıl ikna edileceğine dair bilgi ve pratiğe atıfta bulunur. Kuram üzerine yapılan yenilikçi çalışmaların 1940'ların sonundan 1960'lara kadar yapıldığı görülmektedir (Mehmetcik 2015:44). Bu da İkinci Dünya Savaşı'nın sonu, uluslararası politik ve askeri örgüt olan NATO'nun kuruluşu ve ilerleyeceği konseptin tanımlanmasına kafa yorulduğu döneme denk gelir.

Hobbes'a göre insanlar genellikle maddi kazanç, kişisel güvenlik ve sosyal itibar gibi kişisel çıkarlarının peşinden koşarlar ve bu süreçte başkalarına zarar verip vermediklerini umursamadan düşman edinirler. İnsanlar kendi çıkarlarını elde etmeye kararlı olduklarından, güvenlik sağlamak için uygun bir hükümet olmadan sonuç genellikle çatışma ve direniş olur. Hobbes'a göre toplumsal sözleşme savaştan, çatışmadan ve suçtan kaçınmak için insanların hükümetle sosyal bir sözleşmeye girmesidir. Bu vesile ile birey çatışmadan korunur, toplumsal düzen oluşur. Devletin rolü toplumsal sözleşmeyi uygulamaktır. Burada egemene güç kullanma yetkisi verilir. Yani suçun cezası vardır. Bu kapsamda Hobbes ceza ve adilane olmaktan uzak olan menfaat ilişkisini şu şekilde ifade eder: "*Önceden bilinen ceza, insanları eylemden caydırmaya yetecek kadar büyük değilse, ona bir davettir, çünkü insanlar adaletsizliklerinin yararını, cezalarının zararıyla karşılaştırdıklarında doğanın gereği olarak kendileri için en iyi görüneni seçerler*" (Hobbes, 1679:461). Yani Hobbes'a göre caydırıcılık, bireylerin toplumsal sözleşmeyi ihlal ettikleri için cezalandırılmalarının nedenidir ve devlet ile halk arasındaki anlaşmanın uygulanabilir bir toplumsal sözleşme biçiminde sürdürülmesine hizmet eder.

Gerçekçi paradigmanda uluslararası sistem, Hobbes'un doğa durumuna benzer; yani bu toplumsal anlaşmaları uygulamak için kapsamlı bir yetkiye sahip olmayan birilerinin birbirine yardım etme sistemi gibidir. Düzen kontrol ettiği ve yarar sağladığı sistemden büyük ölçüde memnun kalan hâkim bir güç tarafından dayatılır. Böyle bir sistem,

statükoya itiraz edebilecek tatminsiz bir rakip ortaya çıkmadıkça veya gelene kadar istikrarlı olarak devam eder. Açıkça görülüyor ki, bu koşulun yerine getirilmesi için, meydan okuyucunun/caydırıcının, topyekûn bir çatışmada hâkim devletten tavizler alma şansına sahip olması gerekir; yani gücü egemen devletinkine yakın olmalıdır. Böylece yükselen rakibin gücü egemen devletinkine yaklaştıkça savaş olasılığı artar. (Organski & Kugler, 1980:13-65).

Yapısal açıdan düşünüldüğünde caydırıcılık teorisi, caydırıcılığın dinamikleri hakkında iki ana önermeyle ilişkilidir. Bunlardan biri eşit koşullar altında savaş olasılığı ve tekdüze olarak savaşın maliyetiyle ilişkilidir, yani savaş olasılığı ne kadar korkunçsa, gerçekleşmesi o kadar az olasıdır (Mearsheimer, 1990:19). Bu nedenle, savaşın maliyeti düşük olduğunda veya olduğuna inanılırsa, savaş mümkündür. Nükleer çağda savaşın maliyeti fahiş olduğundan, rasyonel savaşlar neredeyse imkansızdır. Ancak öngörülemeyen ve hesaplanamayan durumlar karşısında yapılan savaşlar, maliyetlerine bakılmaksızın her zaman meydana gelebilir. Diğer önerme ise asimetrik güç dağılımları, krizler ve savaşlarla ilişkilidir. Askeri kapasite (nükleer veya başka türlü) eşit olmayan bir şekilde dağıtıldığında, caydırıcılığın başarıya ulaşması olası değildir (Gertcher, 2018:74). Bu koşullar altında ya daha zayıf olan devlet şantajla teslim olacak ya da daha güçlü olan devlet sadece saldırıya geçecek ve taleplerine uymaya zorlayacaktır.

Alexander George'a göre zorlayıcı diplomasi için dört temel değişken vardır. Bunlar talep, aciliyet duygusu yaratmak için kullanılan araçlar, itaatsizlik nedeniyle cezalandırma tehdidi ve olası teşvik kullanımınıdır. Bu değişkenlerdeki farklılıklar uygulamada beş tür zorlayıcı diplomasiyi ortaya çıkarır. George bu temel türleri "ültimatoma", "zımni ültimatoma", "dene ve gör" yaklaşımı, "vidanın kademeli olarak döndürülmesi" ve son olarak "havuç ve sopa yaklaşımı" olarak tanımlar (George, 1993:3-13). Ancak bu şekilde düşünüldüğünde dahi caydırıcılık kavramının temel teorik yapısı kapsamında nükleer çağın başlarında ABD'nin atom silahları tekeline sahipken Sovyetler Birliği'ne neden saldırmadığını açıklamak güç olmaktadır.

Bununla birlikte teori uluslararası sistemdeki büyük güç savaşlarında savaşın başlangıcı hakkında kritik soruyu açıkta bırakıyor ki; bu da caydırıcılığın ne zaman başlayacağı, başarılı olacağı veya ne zaman sona ereceği sorusudur. Yapısal Teoriler tek başlarına bu soruları yanıtlamakta yetersiz kalmaktadır (Keohane, 1986:182-183). Bu çerçevede

yapısal teorisyenler, savaşın maliyetinin çok yüksek olduğu nükleer çağda rasyonel savaşların neredeyse tamamen engellendiği sonucuna varmaktadırlar. Ancak savaşın irrasyonel olduğu da düşünüldüğünde bu durum mantıksal bir tutarsızlıkla karşı karşıya kalmaktadır. Bunun yanı sıra tehdidin asimetrik olabileceğini de düşünmek gereklidir. Bu şekilde düşünüldüğünde savunma durumunda olan için tehdidin gerçekleşebilir gözükmediği veya gerçekleşebilir gözükmediği iki ayrı asimetrik caydırıcılık durumunun oluştuğunu görmek de mümkündür. Taraflardan biri için gücünün inanılır veya güvenilir olmadığı bir durumda varsayım gereği ilk adımı atan ve meydan okuyan tarafın iki seçeneği vardır; iş birliği yapmak veya iş birliğinden kaçınmak. İş birliği olası çatışmayı sona erdirir ve durum statüko ile sonuçlanır; görüş ayrılığı varsa, savunmada olan taraf bir sonraki seçime gider. Bu da meydan okuyan tarafın kusurlu olması durumunda, savunmanın iki seçeneği olacaktır: Meydan okuyanın taleplerini kabul etmek, bu durumda sonuç meydan okuyanın kazanması demektir veya meydan okuyana aynı şekilde karşılık vermektir, bu durumda sonuç çatışma olur. Teoride çatışmanın her iki taraf için de en kötü sonuç olduğu varsayımı tanımlayıcı bir varsayımdır ve nükleer çağda savaşın maliyetinin engelleyici olduğu varsayımı ile tutarlıdır. Bununla birlikte, aynı zamanda bu husus, iki taraflı nükleer caydırıcılık ilişkilerinin istikrarlı olduğu önermesi ile tutarsızdır. Rasyonel bir savunan, ikinci aşamada inandırıcı tehdidin ardından iş birliğini kabul ederse, o zaman rasyonel bir meydan okuyucu ilk karar anında hata yapmış demektir. Tüm bunlar, çatışmanın karşılıklı olarak en kötü sonuç olduğu, oyuncular rasyonel olduğu sürece caydırıcılığın başarılı olacağı varsayımıyla tutarsızdır (Quackenbush, 2011:5-18). Yine de klasik caydırıcılık teorisyenleri, nükleer eşitler arasındaki ikili ilişkilerin doğası gereği istikrarlı olduğunu iddia ederler.

Bu paradoksu çözmek için caydırıcılık teorisyenleri, bir dizi çözüm önermektedirler. Belki de bu paradoksun en iyi bilinen çözümü, savunmanın meydan okuyanı bu davranışın mantıklı olmadığına ikna etme yeteneğine dayanmaktadır. Savunan başarılı olursa rasyonel bir meydan okuyan ilk etapta iş birliği yapacaktır, bu perspektiften bakıldığında ilk karar aşamasında kaçınma meydan okuyan için sadece olası en kötü sonuca yol açacağı varsayılır (Schelling, 2008:92-94).

Genel olarak düşünüldüğünde caydırıcılık kuramı eleştirilere maruz kalan bir kuramdır. Rasyonel caydırıcılık bakış açısı ile yanlış algılamalara yol açabilecek caydırıcılık

başarısızlıklarında çelişkiler ve nükleer caydırıcılık anlamında tutarlı davranışların eksikliği gibi eleştiriler olmasına rağmen halen çeşitli önermelerde caydırıcılık kavram ve kuramı üzerinde çalışmalar devam etmektedir.

1.1.2. Güç Dengesi Kuramı

Güç dengesi uluslararası ortamda bir veya birden fazla devletin diğer devlet veya devletlere kendi iradesini ve isteklerini empoze ettirme imkân ve kabiliyetidir. Bu durum oluşurken taraflar birbirlerini tartarlar. Güçlü olan devlet kendi iradesini diğerine uygulamaya çalışır, razı gelmesini ister, karşı çıkmasının önüne geçmeye çalışır. Devleti bir toprak üzerinde yaşayan örgütlenmiş insanlar topluluğu olarak tanımlamak mümkündür. Güç dengesini ise birbiri ile etkileşim halinde olan bu devletlerin başta askeri olmak üzere ekonomik, siyasi, beşerî ve benzeri güçlerinin iradeleri çerçevesinde karşı karşıya gelmesi ve bu çerçevede birbirlerini sindirme çabası olarak değerlendirmek yanlış olmayacaktır. Hatta bu dengeleme oluşurken taraflar menfaatleri ölçüsünde ittifaklar oluşturabilecekler, ittifak oluşumunu gören karşı taraf da benzer nitelikte bir ittifak oluşturma çabasına girebilecektir (Demirel, 2019:577). Bu temelde oluşturulan güç dengesi teorisi uluslararası akademik tabanda da gerekirse denge politikası ismiyle de sıklıkla telaffuz edilen bir kavram olup akademik alanda da bir çok önermenin başında gelmektedir. Aydınlanma çağından günümüze özellikle ittifak oluşumlarının görülmeye başladığı andan itibaren açık bir şekilde tanımlanmasa da teori varlığını hissettirmektedir.

Güç dengesi kuramı, uluslararası güvenlik açısından değerlendirildiğinde karşılaşılan bir diğer kuramdır. Bu kuram kendini ülkelerin ittifak yoğunluğunun arttığı bir dönemde, takriben 17. Yüzyılda kendini göstermeye başlamıştır. Özellikle Avrupa devletleri kendi aralarındaki mücadelelerde, İngiltere'nin denizlerdeki hakimiyetinde kurduğu bölgesel ittifaklar ve ülkelerin kendi lehlerine denge kurma çabaları bu yaklaşımın kendini göstermesini sağlamıştır. Bir devletin kendi menfaat mücadelesinde karşı devletlerin ittifak yaparak dengeleri değiştirmeye çalışması güç mücadelelerinin sergilenmesine vesile olmuştur. Bu ise klasik güç dengesi yaklaşımı demektir. Bir devletin menfaatleri ölçüsünde karşıdaki rakibinin daha güçlü ve etkili olmaması çabasını içerir. Bu kuramın en önde gelen temsilcilerinden biri Hans Morgenthau'dur. Morgenthau'ya göre her bir devlet daha güçlü olma gayretinde hareket eder. Kim daha güçlü ise onun menfaatleri gözetilir. Eğer öncesinde bir denge var ise ve taraflardan biri daha güçlü bir

duruma gelmiş ise statükocu devletler bu durumun değişmesini istemezler, çünkü durum güçlü olan tarafından ve yine güçlü olan tarafın lehine değişmesi söz konusudur. Bu durum ise statükocu devletler için kabul edilebilir değildir. Bu kapsamda statükocu devlet veya devletler durumu dengeleme gayretinde olurlar (Morgenthau, 1993:179).

Güç dengesine farklı bir bakış da Kenneth Waltz tarafından yapılmıştır. Waltz bu kavrama farklı açılardan yaklaşmıştır. Ona göre güç peşinde koşmak ve daha fazla güç elde etmeye çalışmak bir ülkenin kendi güvenliği kapsamında zafiyetler oluşturmaya başlar. Bir ülke enerjisini daha fazla güç elde etmek için harcarken kendini korumak ve güvenlik altına almak maksadıyla kullandığı enerjiden feragat eder, bu ise çeşitli güvenlik açıklarının oluşmasına sebebiyet verir. Dolayısıyla bir devlet güç elde etme yolunda gayret sarfederken kendi güvenlik açıklarını ve tehditleri çok daha dikkatli bir şekilde takip etmeli ve engellemeye çalışmalıdır (Waltz, 1979:102-128).

Bu konudaki düşünürlerden biri de Stephen Walt'tır. Walt emperyalist devlet karşısında olan diğer devletlerin tehditlerle başa çıkma yöntemi olarak tehdidin kaynağı ile işbirliği yapılabileceği, bunun dengenin sağlanmasına katkı sağlayacağını ifade etmiştir (Walt, 1985:15-18).

Güç dengesi kavramına katkı sağlayan diğer bir düşünür Randall Schweller bu kavramı hayvanlar alemindeki güç mücadelesi penceresinden yorumlamıştır. Schweller ülkeleri aslan, kuzu, çakal ve kurt olarak sınıflandırmış, sistemin başında bulunan aslanın statüko taraftarı olacağını bu sebeple de dengeleme yoluna gideceğini, diğer oyuncuların menfaatleri çerçevesinde peşine takılma eğiliminde olduklarını iddia etmiştir. Ona göre statükocular daha güçlü ise sistemde kararlılık olacak, revizyonistler güçlüyse de sistem değişecektir. Daha açıklayıcı bir ifadeyle nasıl aslan çakalları çekerse, güçlü bir revizyonist devlet ya da koalisyon fırsatçı revizyonist devlet güçlerini kendine çeker. Çakal'ın amacı artıkları yemektir. Kendisine ne düşerse onu tüketir. İçinde olduğu ortamda en güçlü olmasa da oluşan her türlü çatışma veya kaostan kaçmaya çalışır. Çakalın bir diğer karı aslanın yanında olmanın verdiği güvenlik ortamıdır. Aslanın yanında kendini güvende hisseder. Ancak bazen bu ortamda yenilikçi bir lider çıkar ve mevcut statükodan daha güçlü bir taraf olur. Yani aslana rakip olur. Bu durumda statükocu aslan çakalların ganimetlerden pay almasına, daha fazla faydalanmasına izin

verir ki durum değişmesin. Çakallar zaten çöpçü olduğundan onlar da en fazla nerede kar edecekse o şekilde davranmaya devam eder (Schweller, 1994: 93-94).

Güç dengesi yukarıda sıralandığı gibi çok farklı bakış açıları ile ifade edilmiş olsa da algılanan tüm emperyalist tehditler ve hegemonya çabaları diğer önde gelen devletlerce engellenmeye ve dengelenmeye çalışılır. Dolayısıyla çok kutuplu bir ortamda hegemonyanın oluşması mümkün değildir ve emperyalist etkiler azdır (Levy, 2004: 37).

Uluslararası sistemin tek kutuplu değerlendirilmesi ile çok kutuplu değerlendirilmesi farklıdır. Çok kutuplu dünyada taraflar birbirlerinin alanına girdiklerinde veya biri menfaat elde ederken diğeri zayıfladığında ve kendisine baskı yapıldığını hissettiğinde yani dengelerde bir değişiklik olduğunda sistem tekrar kendini dengeleme yoluna gider (Waltz, 2000).

Bu yaklaşım bir çok yandan kendisine hayranlık bıraktıran bir yaklaşım olurken özellikle akademik çalışmalarda bir çok problemi kavramak için cevap niteliğinde de olmuştur. Kuram uluslararası ortamdaki oyuncuların menfaat peşinde olunan rekabetçi davranışlarına sebep sonuç ilişkisi çerçevesinde inceleme imkânı tanımıştır ve ülkelerin davranışlarını tanımlamaya yardımcı olmuştur.

Yukarıda da ifade edildiği gibi güç dengesi kuramının çeşitli versiyonları bulunmaktadır. Ancak bu kuramın özü uluslararası devletler açısından bir dengeleme gerektiğine olan inanıştır. Kuram değerlendirilirken anarşik sistemdeki her bir unsurun varlığını sürdürebilme ve bunu olabildiğince uzun bir zaman sürecinde tutma çabasının ortaya koyulduğu görülecektir. Her bir unsur önce varlığını sürdürebilmek ve devamında daha etkin olabilmek için gayret sarfederken bunu dengeleyici başka davranışlar veya unsurlarla karşılaşır. Bir devlet için kendini güçlü gösterme ve varlığını sürdürme çabası içerisindeki iç dengeleme faktörlerini etkin kullanmaya çalışırken kurduğu ittifaklarla dış dengelemede de olası hegemonun davranışını törpüleme yoluna gider (Levy 2004: 37).

Kuramın düşünürleri belirli bir denge içerisinde yer alan aktörlerin içinde buldukları belirsizliklerin, ortak karar verme kabiliyetlerinin ve yerel seviyedeki engellerin kendi içsel çabaları ile üstesinden gelebileceklerini varsayarlar. Yani bir anarşi içerisindeki ülkelerin bilinçli veya bilinçsiz bir şekilde hayatta kalma güdüsü içerisinde eylemde

bulunacaklarını varsayarlar. Bu eylemler kolektif kararlar sonucunda oluşabilir. Oluşan durum engelleri aşma konusunda gösterdikleri bir gayrettir ve bu gayretin sonunda sistem yeniden denge bulur. Bilim insanları sosyal yaşamda karşılığını bulamadıkları birçok hususla ilgili varsayımlar yaparlar. Varsayımlarla da değerlendirilecek olursa oyuncular açısından kolektif karar verip sorunların üstesinden kolektif eylem ile gelebilmek ancak ortak dış faktör ve tehditlerin varlığı ile mümkündür. Bu kapsamda düşünüldüğünde ortak dış tehditlerin varlığı önemli olmaktadır. Bu pencereden bakan uluslararası ilişkiler düşünürleri hegemonyanın sadece içsel dengeleme ve içsel süreçlerin doğru işletilmesi ile engellenebileceği düşüncesine şüphe ile bakarlar. Bu sebeple dışsal dengeleme yoluna gittiklerinde ise kendi güvenliklerini sağlayabilmek için ülkeler genişlemeleri gerektiğine inanırlar. Ne kadar çok genişlerler ise dış tehditleri o derece azaltacaklarını düşünürler. Uluslararası aktörler her tür genişleme yoluyla çevresindeki etkisini artırma çabasında olurken yeniden dengeleme sürecine girerler (Levy & Thompson 2010:34-36). Genişleme emperyalist bir yaklaşım olmakla beraber diğer aktörler bu çaba karşısında kendilerini tehdit altında hissederler. Genişleme gerçekleştirilirken ise bir ülke için sadece askeri alanda yapılan fetihler kifayetsiz kalır. Fethedilen yerlerde idari süreci işletebilecek ve istikrar sağlayacak altyapıyı da bir an evvel oluşturmak şarttır (Gilpin, 1999:155). Dolayısıyla güvenlik kaygısı içerisinde yürütülen amaç sadece genişlemek olduğunda da tehdit altında olunabilir. Bu vakit tehdit dışarıda değil içeridedir. Güvenlik kaygısı ile yapılan genişleme iç tehdidi meydana getirebilir ki, bunun oluşmaması için her aktör hem dış hem de iç dengeleme yapmak zorundadır. Etkili bir dengeleme aracı olarak ittifaklar kurarak kolektif kararlar alıp eyleme geçme dış dengelemeyi mümkün kılarken iç dengelemede başarısızlıkla sonuçlanabilir. Bir ülke için iç siyasette engeller ortadan kaldırılıp da iç siyasette güçlenirken mevcut hegemonuna rakip gibi görünerek uluslararası ortamda sivrilmek dış dengeleme yetersiz kaldığında hüsrana dönüşebilir. Dengeleme ve en fazla menfaati elde etme çabası içerisinde mevcut ve olası tehditleri doğru olarak tanımlayamamak dengeleme yönündeki çabaları boşa çıkarabilir. Dengeleme yönünde tehditler doğru tanımlandığında, iç ve dış dengeleme doğru bir şekilde yapıldığında menfaatler çerçevesinde dengenin sürdürülebilir olduğu varsayılabilir.

Kısaca özetlemek gerektiğinde güç dengesi teorisi, uluslararası ilişkilerde ülkeler arasındaki güç ilişkilerini açıklamaya çalışan popüler bir yaklaşımdır. Bu teoriye göre,

lkeler arasında gc dengesi sağlanmadığı takdirde bir ülkenin diğer ülkeler üzerinde baskın bir konuma sahip olması ve hegemonya kurması mümkündür. Bu nedenle, ülkeler arasındaki gc dengesi korunmaya çalışılır. Bunun uluslararası ortamda sağlanabilmesi için uygulanan bir kısım yöntemler aşağıda ifade edilmiştir:

İttifak: İki veya daha fazla ülkenin bir araya gelerek ortak çıkarlarını korumak ve gclerini arttırmak amacıyla oluşturdukları bir askeri veya siyasi bloktur. İttifaklar, gc dengesi teorisinde önemli bir rol oynar, çünkü bir ülkenin diğer ülkelerin oluşturduğu bir ittifaka karşı tek başına gcl bir konuma sahip olması mümkün değildir. Eğer bir grup devlet, ortak çıkarlarını desteklemek amacıyla ittifak kurarsa, gc dengesi teorisi diğer devletlerin bu gelişmeyi gözlemleyerek ve bu ittifakın potansiyel kurbanları olabileceğinden korkarak birleşeceklerini ve bir karşı taraf oluşturacaklarını varsayar. Bu durumda, hegemonyaya karşı oluşan ezici bir ittifak yerine, iki rakip ittifak arasında bir gc dengesi oluşur (Little, 2007:4).

Silahlanma: Silahlanma lkeler arasındaki gc dengesi teorisinde önemli bir faktördür. Bir lke, askeri gücünü arttırmak ve diğer ülkeler üzerinde baskın bir konuma sahip olmak için silahlanmaya yatırım yapabilir. Diğer lkeler de bu duruma karşılık olarak silahlanma yaparlar, bu da bir silahlanma yarışına neden olabilir (Little, 2007:268). Silahsızlanma ise bir ülkenin askeri gücünü azaltarak diğer ülkeler üzerindeki algısal olarak baskın konumunu korumaya çalışmasıdır. Bu, silahlanma yarışına neden olmadan gc dengesini sağlamak maksadıyla uygulanan bir stratejidir (Lemke, 2004:69-70).

Müdahale: Bir lke başka bir ülkeye müdahale ederek baskın bir konuma sahip olmaya çalışabilir. Bu, diğer ülkelerin gclerini arttırması ve böylece gc dengesini koruması için müdahale etmek zorunda kalabilecekleri bir duruma neden olabilir (Sheehan 2000:95).

Bl ve Yönet: Bu yöntem bir ülkenin diğer ülkeleri birbirine karşı oynayarak kendi bölgesinde baskın bir konuma sahip olmasıdır. Bu strateji, bir ülkenin diğer ülkeleri bölerek kendi gücünü arttırdığı anlamına gelir (Organski 1968:278).

Tampon devletler veya bölgeler: Bir ülkenin kendisini diğer ülkelerden korumak ve gücünü arttırmak için oluşturduğu, sınırında bulunan ama bağımsız bir devlet veya bölgedir. İki gcl rakip arasındaki belirli bir gc dağılımını korumanın farklı bir yolu,

aralarında tarafsız bir tampon durum oluşturmaktır. Tampon, iki büyük ve pek dost olmayan ülke veya etki alanları arasında bulunan zayıf bir ulustur (Organski 1968:277). Bu strateji, bir ülkenin komşu ülkeler üzerinde doğrudan kontrol sağlamadan, dolaylı bir şekilde bölgesel güç dengesini sağlamasına olanak tanır. Tampon devletler, bir ülkenin sınırında bulunan ve düşman ülkeler arasında bir tampon olarak hareket edebilecek devletlerdir. Bu devletler, komşu ülkeler arasındaki gerilimi azaltabilir ve savaş riskini en aza indirebilir.

1.1.3. Bölgesel Güvenlik Kompleksi Kuramı

1983 yılında kendini gösteren bir diğer kuram Bölgesel Güvenlik Kompleksi Kuramıdır. Bu kuramın ortaya çıkışı dünya genelinde belirli bölgelerde meydana gelen, güvenlik ve ticari tabanlı oluşan ittifaklarla, bu ticaret ve ittifakın korunmasına yönelik oluşumların sonucudur (Güngör, 2022:158). Bölgesel Güvenlik kompleksi kuramının ana hatları ilk olarak Buzan tarafından ortaya kondu. Bölgesel nitelikli birçok kuram olmakla beraber Buzan, bölgeselliği güvenlik çerçevesinde ele aldı. Kuram, güvenlik analizinin nesnelere olarak bölgesel alt sistemlerin varlığını ortaya koymakta ve bunlarla başa çıkmak için analitik bir çerçeve sunmaktadır. Ayrıca bu alandaki diğer birçok çalışma gibi, öncelikle birim olarak devlete, güvenlik ilişkileri için ana forum olarak siyasi ve askeri sektörlere odaklanmıştır. Bu çerçeve, bölgesel güvenlik ilişkilerinin görece özerkliğini vurgulamak ve bunları birim ve sistem düzeyleri bağlamında belirlemek için tasarlanmıştır. Amaçlarından biri, bölge literatüründe, mevcut literatürde dikkate değer bir zayıflık olan bölgeler arasında karşılaştırmalı çalışmaları kolaylaştırmak için dil ve kavramlar sağlamaktır. Bir diğeri, iktidar kuramcılarının uluslararası güvenlik işlerinde bölgesel seviyenin önemini göz ardı etme eğilimini dengelemektir (Buzan, 2003:141).

Kuramın temel mantığı, sistemdeki tüm devletlerin küresel bir güvenlik bağımlılığı ağına gömülmesinden kaynaklanmaktadır. Ancak siyasi ve askeri tehditlerin çoğu kısa mesafelerde uzun mesafelere göre daha kolay hareket edebildiğinden, güvensizlik genellikle mesafelerin yakınlığı ile ilişkilidir. Çoğu devlet komşu devletlerden, uzaktaki tehditlere oranla fazla korkar. Bunun sonucunda uluslararası sistem üzerindeki güvenlik bağımlılığı, birimler için farklılıklar gösterebilir. Güvenlik bağımlılığı, bölgesel güvenlik komplekslerinin içindeki birimler arasında, onun dışında kalan birimlere kıyasla çok daha yoğundur. Bölgesel güvenlik kompleksleri hem iktidarın dağılımı hem de dostluk ve

düşmanlığın tarihsel ilişkilerinin şekillendirdiği farklı bölgesel kalıplara yol açan, devletler arası güvenlik ilişkilerinin göreceli yoğunluğuyla ilgilidir. Bir güvenlik kompleksinin geleneksel görünümü içerisinde büyük güvenlik algıları ve endişeleri o kadar birbirine bağlıdır ki, ulusal güvenlik problemleri birbirlerinden ayrı olarak makul bir şekilde analiz edilemez veya çözülemez (Buzan, 2003:141). Bu kapsamda kuram anarşi, mesafe etkisi ve coğrafi çeşitliliğin etkisiyle, güvenlik içindeki karşılıklı bağımlılığın kompleks içindeki ve onun dışındaki devletler arasında, belirgin bir şekilde daha yoğun olduğu görülen bölgesel tabanlı kümelerin oluştuğu bir modeli anlatır.

Bölgesel Güvenlik Kompleksi kuramındaki ana fikir, çoğu tehdidin kısa mesafelerde uzun mesafelerden daha kolay erişebilmesi nedeniyle, güvenliğin karşılıklı bağımlılığının normalde bölgesel tabanlı kümeler olarak tanımlanmasıdır. Güvenikleştirme süreci ve dolayısıyla güvenliğin karşılıklı bağımlılık derecesi, bu tür kompleksler içindeki aktörler arasında daha yoğundur (Pratama, 2013:87-90). Bölgesel Güvenlik Kompleks Kuramı, bölgesel güvenlik çözümlerine ulaşma girişimlerinde akademisyenler tarafından farklı senaryolarda kullanılmıştır. Bu girişimlerde, ulusal orduların devletler arasında güvenliğin başlıca aktörleri olmaya devam ettiği kabul edilmektedir. Küreselleşme, entegrasyonlar ve yönetişimin etkileriyle ortaya çıksa da sorunlar, güvenlik iş birliği ile çözülebilecek geçirgen sınırların ve ikilemlerin ortaya çıkmasına yol açar.

Bölgesel Güvenlik Kompleksi Kuramı çerçevesinde McLean'in görüşü Avrupa ve Orta Doğu'nun karşılaştırmalı bir çalışmasının ışığında tartışması ve Türkiye'nin davranışını uluslararası siyasetin askeri siyasi görüşüne odaklanarak bu bölgedeki güç siyasetini şekillendiren bir tampon devlet olarak ele alması oldu (McLean, 2011:23).

Şüphesiz, geleneksel olmayan güvenlik alanının tamamı, ister tehditler olsun, isterse sorunlar veya zorluklar olsun son yıllarda bölgesel güvenlik gündeminde önemli bir yer işgal etmeye başlamıştır. Bu durum hem akademik literatürde hem de en önemlisi politika alanında uluslararası düzeyde meydana gelen güvenlik gündeminin genişletilmesi ile uyumludur (Rolls, 2010:1). Güvenlik sorunları, tehditler ve zorluklar 21. yüzyılda askeri tehditlerin her zamanki gibi açık olduğu ve Soğuk Savaş dönemindekinden daha büyük olabileceği yönünde değerlendirilir (Hough, 2004:7). Ancak tehditler askeri ve görünür hususların dışında farklı şekilde de kaynaklanabilir ve bu nedenle güvenlik gündemi

önceki yüzyıllara kıyasla daha geniş tutulabilir. Bu durum siyasi liderler ve politika yapıcılar açısından giderek artan bir kabul gören bir husustur (Hough, 1994:1).

Çeşitli karmaşıklıklar, bölgedeki devletlerin ve kurumların güvenlik algılarında nasıl önemli ölçüde farklılık ortaya koyduğunu göstermektedir. Bir bölgede hangi sorunların en doğru tehditleri temsil ettiği ve bu tür tehditlerin üstesinden nasıl gelineceği konusunda fikirlerin neler olduğu dahil olmak üzere güvenlik ve ekonomik refaha duyulan ihtiyacın, bölgedeki ülkeleri, hayatta kalma çabası içinde bir dizi gruplaşmaya ve kümelenmeye ittiği görülür (Jacobsen & Nordby, 2013:15).

Bölgesel güvenlik kompleksi kuramı güvenliğin coğrafi olarak şekillendirilmiş halidir. Güvenliğin çeşitli alanlarda nasıl gruplar oluşturduğunu kapsar. Güvenlik kaygıları uzak mesafeleri kapsamaz veya çok daha az oranda kapsar ve bu sebeple tehditler büyük olasılıkla bölgede etkileşim içerisinde olunan alanda meydana gelir. Bir bölgedeki her oyuncunun güvenliği, diğer oyuncuların güvenliği ile etkileşim içindedir. Bölgeler arasında ikilemler oluşan bir alanda, genellikle yoğun güvenlik bağımlılığı vardır. Bu ise bir bölgeyi tanımlayan ve bölgesel güvenliği ilginç bir çalışma alanı yapan husustur. Güvenlik gerçekten bölgesel olarak bir ağa bağlı devletlerde kümelenmiştir, tehditlerin sınırları yoktur ve güvenliğin karşılıklı bağımlılığı yoğun bir bağımlılıktır sadece bir ihtiyaç değildir. Bölgeler ve Güç ekseninde geliştirilen Bölgesel Güvenlik Kompleksi Kuramının uygulanmasındaki yol gösterici çerçeve, Bölgesel güvenlik komplekslerinin iç güvenlikte karşılıklı bağımlılığı ve güvenikleştirme alanlarını tasvir ederek bölgedeki devlet operasyonlarını da birbirine bağlamasıdır (Buzan & Waever, 2003:83-89).

Güvenlik çalışmaları, kuramları küresel anlamda etkileşimin çok zayıf olduğu yıllarda dar bir kapsamda ele alınmışken, uluslararası çatışmaların askeri olmayan yönleri göz ardı edilmiş ve askeri dengeler üzerinde çok fazla durulmuştur. Sonrasında ise güvenlik anlamında farklı varsayımlar üzerinde de durulmuştu. Bunlardan biri, güvenliğin tüm devletlerin tek hedefi olmaktan ziyade devletlerin amaçlarından ve temel değerlerinden sadece biri olduğu varsayımıydı. Bir diğeri, ulusal güvenliğin hem askeri hem de askeri olmayan diplomatik araç ve yöntemlerle gerçekleştirilebilecek bir dış politika hedefi olarak görüldüğü idi. Bir başka varsayım, devletlerin askeri politika ve stratejilerinde her zaman temkinli ve ihtiyatlı olmaları gerektiği bilinciydi ve son olarak, demokratik siyasi

süreçler çerçevesinde ekonomi, sivil haklar ve özgürlükler ile ulusal güvenlik arasındaki bir ilişki olduğu söylenebilir (Baldwin, 1995:122).

1.2. ULUSAL, BÖLGESEL VE KÜRESEL GÜVENLİK KAVRAMLARI

Türkiye'nin güvenliğini NATO üyeliği gibi küresel kabul edilebilen bir organizasyon çatısı altında inceleyecek olursak güvenlik kavramını da ulusal, bölgesel ve küresel güvenlik kavramları alt başlıklarında incelemenin doğru olacağı değerlendirilmiştir.

1.2.1. Ulusal Güvenlik

Ulusal güvenlik kavramıyla akla gelen ilk husus ulusal bütünlüğü sağlama çerçevesinde gösterilen çabalardır. Ulusal güvenliğin akademik çalışmaları 1940'lara dayanmaktadır. İkinci Dünya Savaşı bu açıdan katalizör etkisi yapmıştır. 1950'lerin ortalarında bu alandaki erken araştırmalarda on beş yıllık dünya savaşı ve savaş sonrası gerilimin şekillenmesi kapsamında ulusal güvenlik sorunlarının sürekli olarak kamu ve hükümet çıkarlarının merkezinde yer aldığı ifade edilmekteydi (Fox, 1954:279). Ulusal güvenlik araştırmalarının yapılmaya başlandığı bu ilk yıllar, tüm güvenlik çalışmaları tarihindeki en heyecan verici ve yaratıcı dönem olarak da tanımlanmıştır. Bu dönem önde gelen bir kısım akademik kurumlarda oldukça etkili olmaya devam edecek olan uluslararası organizasyon ve dünya siyaseti gibi ulusal güvenlik odaklı profesyonel araştırmaların ve yayınların başlatılmasına da olanak sağladı (Baldwin, 1995:121).

Bu dönemin yaratıcılığı, sunulan çok zengin ve bazı açılardan oldukça farklı çalışmaları da gündeme getirdi. Savaş zamanı seferberlik deneyimi ve bu tür kapasiteleri barış zamanında bile sürdürme ihtiyacının gerçekleştirilmesi, daha önce ordunun münhasır muhafazası olan bu ulusal güvenlik alanında daha büyük sivil yeterlilik ve uzmanlığın geliştirilmesini teşvik etti. Bununla tutarlı olarak, güç kullanımı ve politika arasındaki ilişkiyi daha iyi anlamaya ve askeri, diplomatik ve endüstriyel süreçleri daha iyi koordine etmenin yollarını bulmaya büyük bir ilgi vardı. Aynı zamanda, dünyayı iki kutuplu çatışmaya sokan güvenlik ikilemlerine dair keskin bir farkındalık, daha ihtiyatlı ulusal güvenlik politikaları geliştirme arzusunu harekete geçirdi. Bu çabanın bir parçası olarak, ordunun askeri olmayan devlet idaresi teknikleriyle entegrasyonuna daha fazla önem verildi. Benzer şekilde, bir yandan daha fazla askeri güvenlik ve diğer yandan ekonomik

refah ve bireysel özgürlük gibi ulusal hedefler arasındaki ilişkiyi incelemek için de entelektüel çabalar gösterildi (Fox, 1954:278).

Ulusal güvenlik konularının daha sistematik ve titiz bir şekilde incelenmesi gerektiği fikri 1940'ların sonlarında netleşmeye başlamıştı. Stratejinin silahlı hizmetlerde ya da kesinlikle onların dışında hak ettiği bilimsel muameleyi almadığını iddia eden görüşler ortaya çıktı. Bu görüşlere göre askeri liderlerin bilimsel strateji, araştırma ve yetenekler konusunda eğitimlerindeki başarısızlık savaş zamanı maliyetlerin artmasına sebebiyet vermiştir (Brodie, 1949:468).

Ulusal güvenlik çalışmaları uluslararası siyasette silahlı güç kullanımını çevreleyen konulara çok net bir şekilde odaklanmıştır. Nükleer silahların ortaya çıkışı, politika yapıcılar, akademisyenler ve hatta genel olarak halk için çok önemli hale geldi. Karşılaştırıldığında diğer tüm güvenlik sorunlarının önemi zayıfladı. Nükleer silahlar, dönemin en gerçek anlamıyla bir oyun değiştirici unsur oldu ve potansiyel olarak savaşın davranışını ve olası maliyetlerini değiştirdi. Nükleer savaş ihtimalinin varlığı teorileştirmeyi teşvik etti çünkü doğası gereği ampirik olmaktan çok teorikti ve hiçbir gerçekleşmemişti. Misillemenin söz konusu olmadığı Hiroşima ve Nagazaki dışında, soyutlamaları karmaşıklaştıracak dağınık tarihsel kanıtlar yoktu (Betts, 1997:14).

Bu nedenle nükleer silahların varlığını hissettirmesiyle ortaya çıkan stratejik ikilemler odak noktası oldu. Siyasetin farklı yollarla sürdürülmesi ise, yıkıcı bir nükleer değişim riskinin nihai sonuç olması muhtemelken, bu yeni silahlar etkili politika araçları oldu ve ulusal güvenlik araştırmacıları için "caydırıcılık teorisi" olarak bilinen teori, başlıca entelektüel katkı olarak ortaya çıktı. Tüm hükümetlerin rasyonel davrandığı varsayımına dayanan bu düşünce tarzı, bir ülkenin nükleer yeteneklerinin diğer aktörleri caydıracak şekilde organize edilebileceğini öne sürmekteydi (Snyder, 1961:5-30). 1950'lerde nükleer savaşın patlak vermesi durumunda sınırlama olasılığı ortaya koyuldu ve sonraki yıllarda hem etkili hem de oldukça tartışmalı olduğunu kanıtlayan düşünce tarzı ortaya çıktı. 1960'ların başlarında ortaya çıkan ulusal güvenlik çalışmaları alanında nükleer çağda silahların kontrolüne ilişkin beklentiler oluştu (Bull, 1961:110).

1960'ların sonları ve 1970'lerin başlarının görece radikal siyasi ortamında ve Amerika Birleşik Devletleri'nde güçlü savaş karşıtı duyarlılığın ortaya çıkması karşısında, ulusal

güvenlik konularının incelenmesi birçok akademisyen için modası geçmiş, hatta tatsız olarak görülmeye başlanmıştı. Buna ek olarak, ABD ve Sovyetler Birliği arasındaki ilişkilerde ortaya çıkan gerilimlerin hafifletilmesi ışığında, ulusal güvenlik çalışmalarının alaka düzeyi ve özellikle nükleer konularla ilgili kaygının da azaldığı görüldü. Ancak 1975 yılında sona eren Vietnam savaşı sonrasında akademik düzeyde bir kısım ulusal güvenlik konularının tekrar hareketlendiği söylenebilir.

İlerleyen dönemlerde Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve buna bağlı olarak Sovyetler Birliğinin çökmesi, ulusal güvenlik çalışmalarının itibarını bir kez daha karmaşık hale getirdi. Analistler askeri silah ve cephanelere aşırı odaklandıklarından Sovyetler Birliği ve Varşova Pakti'nda meydana gelen önemli siyasi ve toplumsal değişimleri göremedikleri için büyük ölçüde eleştirildi (Lynn-Jones, 1992:87-88).

Tıpkı 1970'lerde olduğu gibi, ulusal güvenliğin ekonomik boyutlarına olan ilgi 1990'larda yeniden canlandı. Devam eden süreçte ise "küreselleşme", daha genel olarak uluslararası ilişkiler akademisyenleri arasında yeni bir moda sözcük olarak "karşılıklı bağımlılığın" yerini aldı (Keohane&Nye Jr., 2000:104). Bununla tutarlı olarak, araştırmacılar, ulus ötesi ve küresel nitelikteki tehditlere önem atfetmenin yararlarını tartışmaya başladılar. Bu tartışma, küresel çevresel bozulmanın bir ulusal güvenlik tehdidi oluşturup oluşturmadığı sorusu üzerine özellikle odaklandı. Bu kapsamda artan çevresel bozulma karşısında devlet otoritesinin tamamen çökeceği bir anarşiyi tahmin eden akademisyenler vardı (Kaplan, 1994:44). Bunun yanında çevresel faktörlerin, özellikle gelişmekte olan dünyada, yerel ve bölgesel güvenlik sorunlarını ağırlaştırabileceğini düşünenler de vardı (Levy, 1995: 35).

11 Eylül 2001'de Dünya Ticaret Merkezi'ne ve Pentagon'a gerçekleştirilen terör eylemi sonrası ulusal güvenlik konusunda bir kısım soru işaretleri ortadan kalktı. Dünya genelinde ulusal güvenlik bir öncelik haline geldi. Devam eden süreçte de ulusal güvenlik çalışmalarının kapsamı farklı konuları da içine alarak daha da genişledi. Çevre ve ulusal güvenlik arasındaki olası bağlantılarla ilgili tartışmaları anımsatan bir şekilde, iklim değişikliği, hem kendi başına potansiyel bir güvenlik sorunu olarak hem de diğer istikrarsızlık itici güçlerini şiddetlendirme iddiasıyla bir tehdit çarpanı olarak daha fazla dikkat çeker bir nitelik aldı. Ulusal güvenlik tehdidinde hastalık temelli hususlar da

eklendi. Ayrıca doğal afetler, salgın gibi hususlar da ulusal güvenlik perspektifinden ayrı bir önem kazandı.

Sonuç olarak özellikle askeri saldırılara karşı koruma olarak tasarlanan ulusal güvenlik kavramı, terörizme yönelik güvenlik, suçun asgari düzeye indirilmesi, ekonomik güvenlik, enerji güvenliği, çevre güvenliği, gıda güvenliği, siber güvenlik de dahil olmak üzere askeri olmayan boyutları da içermeye başladı. Ulusal güvenlik riskleri, diğer devletlerin eylemlerine ek olarak, faaliyetleri şiddet barındıran devlet dışı örgütlerin, uluslararası suç örgütlerinin ve çokuluslu şirketlerin faaliyetlerini kapsar ve doğal afetlerin etkilerini de içerir.

Ulus devletin güvenliğini korumak amacıyla hükümetler siyasi, ekonomik ve askeri güç ile diplomasiyi de içine alan bir kısım tedbirleri uygularlar. Ayrıca siyasi dışlanma, ekonomik adaletsizlik, iklim değişikliği ve nükleer silahların yayılması gibi çeşitli dış güvensizlikleri ve nedenlerini azaltarak güvenlik ortamını bölgesel ve uluslararası olarak inşa etmek çabası içinde hareket edebilirler.

1.2.2. Bölgesel Güvenlik

Bölgesel güvenlik konusu 1980'li yıllarla ortaya çıkmış bir kavram olmakla beraber bölgesel güvenlik kompleksi kuramı başlığı altında incelenmiştir. Bölgesel güvenlik kompleksi teorisine göre özetle bölge ülkelerinin bir güvenlik sistemi oluşturmasında rol oynayan faktörler ülkelerin coğrafi konumlarından ötürü birbirlerine yakınlığı; belirli bir bölge içerisinde yer alan ülkelerin güvenliklerinin birbirleriyle bağlantılı olması; bölgede yer alan ülkelerin çeşitli yeraltı kaynakları, yaşadıkları çıkar ve güç ilişkileri ile bu çıkar ilişkilerinin birbiriyle örtüşmesi; bölge içinde yer alan ülkeler arasındaki komşuluk, savunma, destek, şüphe veya korku içeren ilişkilerin varlığı olarak da tanımlanabilir (Güngör, 2022:160-161).

1.2.3. Küresel Güvenlik

Bölüm başında ifade edildiği üzere “Güvenlik, toplum yaşamında yasal düzenin aksamadan yürütülmesi, kişilerin korkusuzca yaşayabilmeleri, güven içinde yaşam sürmeleri durumudur.” (TDK, 2020 Şubat 27). Dolayısıyla küreselleşmenin de etkisi ile bu kavram genişlemiştir. Genişleyen güvenlik kavramı ile karşılaşılan ilk hususlar İnsani

güvenlik, ekonomik güvenlik, çevresel güvenlik, siber güvenlik olmaktadır. İnsani güvenlik ise kişisel güvenlik, sağlık güvenliği, gıda güvenliği, toplumsal ve siyasal güvenlik gibi alt dalları içerisinde barındırır. Bu kapsamda hava kirliliği veya günümüzde özellikle Covid 19 gibi bir virüsün varlığı ve yaygınlaşması küresel güvenliği tehdit eder nitelikteydi. Ekonomik anlamda küresel çapta çıkan krizler beraberinde toplumsal bozulmaları da getirdiğinden ekonomik güvenliğin bozulması fiziki güvenliği tehdit eder bir durum ortaya çıkarmaktadır.

Küresel güvenlik bağlamında başta gelen tehditler şu şekilde ortaya konulabilir:

11 Eylül 2001'den önce terörizm, çok sayıda ve giderek artan uluslararası güvenlik endişelerinden yalnızca biriydi. O zamandan itibaren uluslararası toplumun endişelerinin merkezine taşındı. Terörizm, hukukun üstünlüğü ile yönetilen liberal, açık ve demokratik toplumların gelişimini engelleyen bir güç olarak kabul edilir. Hemen hemen her ülkeyi etkileyen küresel bir tehdittir. Terörizmin dünya genelinde kabul görmüş bir tanımı yoktur. Öyle bir tanım olmalıdır ki herkes tarafından kabul edilebilir olmalıdır, ancak kelimenin derin özneliği, 2020'li yıllara gelindiğinde dahi hiçbir tanımın evrensel onay almadığını gösterir. Bununla birlikte, terörizmi tanımlamak için “yasadışı şiddet veya güç kullanımı”, şiddetin tanımı gereği masum olan sivillere karşı kullanılıyor olması ve hükümet dışı olması gibi evrensel normlar ve özellikler büyük ölçüde kabul edilmektedir.

Teröristler her zaman belirli hedeflere ulaşmaya çalışırlar ve genellikle politik, dini, ideolojik, ekonomik ve sosyal hedefler peşinde koşan hükümetleri veya toplumları zorlamak veya sindirmek niyetindedirler. Dolayısıyla teröristin amaç ve güdülere terör eylemlerini haklı gösteremez. Terörizm, aniden değil uzun vadede değişimi gerçekleştiren bir güç türüdür (Gurr, 1970:213).

Organize suç, anlaşılması zor olan ve kendisini yasal, kriminolojik veya sosyolojik birçok tanıma borçlu olan karmaşık bir kavramdır. BM organize suç örgütünü “*Menfaat elde etmek için bir süreliğine var olan ve bir veya daha fazla ciddi nitelikli suçu doğrudan veya dolaylı olarak elde etmek amacıyla uyum içinde hareket eden üç veya daha fazla kişiden oluşan yapılandırılmış bir grup*” olarak tanımlamaktadır. Organize suç ise, “yasadışı pazarın yönetimi” olarak da tanımlanabilir. Bunun merkezinde hem meşru hem de gayri meşru pazarlarda faaliyet gösteren ağlarda çalışan bireysel suçlular vardır.

Faaliyetleri küresel olabilir ancak etkileri genellikle yereldir. Organize suç aşıkardır ve yasadışı uyuşturucu üretimi/kaçakçılığı, insan ticareti, kara para aklama dahil ekonomik/finansal dolandırıcılık, yasadışı silah ticareti, deniz korsanlığı, siber suç, çevre ile ilgili suçlar, organ trafiği başta olmak üzere birçok alanda gelişmiştir. Ticaret ve finansın küreselleşmesinden, kişilerin ve mülkiyetin hareketliliğinden, anlık iletişimin gelişmesinden, ulusların karşılıklı bağımlılığının artmasından, ulusal sınırların açılması gibi birçok nedenden ötürü Organize suçlar hem miktar hem de nitelik bakımından son yıllarda önemli ölçüde artmıştır (United Nations, 2004:5). Bu kapsamda devletlerin kendi toprakları üzerindeki egemenliklerini kaybetmeleri gibi hususlarla da karşı karşıya gelmişlerdir.

NATO'nun terörle mücadelenin bir parçası olarak insan kaçakçılığı ve diğer organize suçlarla uğraşmak zorunda olduğu da birçok NATO kaynağında ifade edilir. Bu nedenle, NATO liderliğindeki operasyonlara güç katkısı yapan ortakları ve milletlere danışarak NATO tarafından insan ticaretiyle mücadeleye ilişkin bir NATO politika belgesi geliştirilmiştir. Bu çerçevede NATO ülkeleri, politika yoluyla, bu belirli türdeki organize suçla mücadele için öngörülen bir dizi önlemin uygulanmasını sağlamayı taahhüt etmişlerdir (NATO, 2022 Temmuz 18, Human Security).

Bir diğer küresel tehdit veya elinde bulunduran ülke için güç ve caydırıcılık sebebi kitle imha silahlarıdır. Kitle imha silahları nükleer, biyolojik ve kimyasal silahlardan oluşur. Bunların kullanımı veya tehdit ve caydırıcılık gerekçesiyle varlığı 20. yüzyılın güvenlik ortamını önemli ölçüde etkilemiştir. Bu silahların yaygınlaşması 21. yüzyılda uluslararası barış ve güvenliği tehdit eden en belirgin riskleri oluşturmaktadır.

Biyolojik, nükleer ve kimyasal silahlar insanlık için önemli bir tehlike ve tehdittir. Biyolojik silahların öldürme mekanizması hastalıktır. İnsanlık, şimdiye kadar, büyük ölçekli ölümcül güçlerinin deneyiminden kurtuldu. Örneğin, verimli bir şekilde aerosol haline getirilmiş havada varlığını hissettirmeyen bir miktar şarbon, yoğun nüfuslu kentsel alanlarda binlerce insanı ve belki de çok daha fazlasını kolayca öldürebilir. Çeşitli türlerdeki biyolojik silah ajanları görünmez, kokusuz ve tatsızdır. Görünür semptomların başlangıcı, hastalığın kuluçka dönemine bağlı olarak gecikebilir. Bu ve benzeri özellikler, onları özellikle toplu kayıplarla sonuçlanan gizli veya terörist saldırılar için uygun hale getirir (Yüksel&Erdem 2016:208). Genetik mühendisliği de dahil olmak üzere

biyoteknolojideki son gelişmeler, ürün ve süreç iyileştirmeleri yoluyla biyolojik savaş yetenekleri gelişmiş durumdadır, dahası daha küçük ekipmanlarla büyük etki tesiri sağlayacak yaygınlaştırma sağlanabilir.

Nükleer silahlar gerçek anlamda kitle imhasına neden olur. Basitçe ifade edilecek olursa, bu silahlar yıkıcı güçlerini yüksek oranda zenginleştirilmiş uranyum veya plütonyum atomlarını bölerek geniş bir enerji salınımından alırlar. Nükleer silahların üretimi son derece pahalıdır, içerdiği karmaşık süreçler nedeniyle uzmanlık gerektirir, en zoru yüksek oranda zenginleştirilmiş uranyum veya plütonyum üretimidir. İngiltere, Fransa, Çin, Hindistan, İsrail, Pakistan, Rusya Federasyonu ve ABD'nin bu silahlara sahip olduğu bilinmektedir. Bir kısım ülkeler de bu silahlara sahip olma niyet ve gayretindedir (Denk 2011:93-107).

Kimyasal silahların ise öldürücülüğü, zehirlerin ve diğer toksik maddelerin, genellikle gazlar, sıvılar veya spreyleyler şeklinde yayılmasına dayanır. Birinci ve İkinci Dünya Savaşı sırasında yaygın olarak kullanıldıkları için, ilgili maddelerin çoğu yasal ticari uygulamalara sahip olduğundan ve kullanımı kolay olduğundan, üretimi veya elde edilmesi nispeten kolaydır (Erkekoğlu & Koçer Gümüşel, 2018:25-27). Bu ve benzeri mühimmatları tek avcı erinin dahi atıp kullanması mümkünken, karmaşık ve geniş kitleleri etki altına alacak şekilde de kullanılabilir.

Soğuk Savaş sırasında, silahların kontrolü öncelikle ABD-Sovyetler Birliği nükleer silahlanma yarışını yönetmek için bir araçtı. Soğuk Savaş bitti. Ancak NATO hükümetleri ve onların güvenlik ortakları, çatışmayı önlemek, güvenliği artırmak ve insanları korumak istediklerini beyan ettiklerinden hala silahların kontrolü ve silahsızlanmayı öne çıkarmaktadırlar. BM nezdinde de birçok ülke özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrası küresel anlamda güvenliği sağlama çabası içerisinde olduğunu belirtir. Bu kapsamda görüşmeler ve anlaşmalar yapılmıştır ve yapılmaya devam edilmektedir.

BÖLÜM 2

2. NATO'YA GENEL BİR BAKIŞ VE NATO'NUN STRATEJİLERİ

Bu bölümde Uluslararası politik ve askeri bir örgüt olan NATO'nun kuruluşunun kısa tarihi, kuruluş sebebi, örgütsel yapılanması, amaçları ve bu amaçlara ulaşmak maksadıyla izlediği yöntemler ile varlığını sürdürebilmek için stratejilerindeki değişim ele alınacaktır.

2.1. NATO'YA TARİHSEL BİR BAKIŞ

2.1.1. Tanım

Hükümetler arası örgütler her zaman çok taraflı anlaşmalar yapmanın ve tek taraflı düzeyde etkili bir şekilde ele alınamayacak tehditler, zorluklar veya sorunlarla başa çıkma eylemleri gerçekleştirmenin ulusal çıkarları olduğunu kabul eden hükümetler tarafından kurulmaktadır. Devletler arasındaki bu tür bir uluslararası iş birliği yeni bir fikir olmayıp, tarihte Avrupa'da Napolyon Savaşlarının ardından kurulan birliktelikler bunun çarpıcı örneklerinden oldu. Bunun dışında BM de büyük güçlerin Avrupa'da göreceli olarak istikrarlı bir güç dengesi sürdürmesine ve yarım yüzyıldan fazla bir süredir büyük bir Avrupa savaşını engellemesine yardımcı oldu. BM'yi, Milletler Cemiyetinden başarılı kılan unsur ise güç dengelerinin tespitindeki farklılıklar olmuştur. Birçok hükümetler arası örgütlerin yanında bölgesel güvenliğin desteklenmesi amacıyla kurulan örgütler de vardır. NATO bunların en bilinenidir, ancak Avrupa Güvenlik ve İş birliği Teşkilatı (AGİT) ve Avustralya, Yeni Zelanda ve ABD Güvenlik Antlaşması Grubu (ANZUS Paktı) gibi farklı ülkelerde farklı güvenlik gruplamaları da bulunmaktadır. Dünya genelinde NATO bu bölgesel askeri güvenlik örgütlerinin en güçlü ve entegre olanıdır. NATO'nun 1949'da kurulduğu günkü ve yükselişi ile amacı, tüm Batı Avrupa'yı da içeren tüm Kuzey Atlantik bölgesini Sovyetler Birliği ve Varşova Paktı'nın uydu müttefikleri tarafından olası askeri genişlemeye karşı korumak için güçlü bir savunma ittifakı sağlamaktır. İnsanlar NATO'nun Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle ortadan kalkacağını düşünmüş olabilir, ancak ortadan kaybolmaktan çok uzak olan ittifak aslında, kendilerini daha fazla özgür hissettirebilecek olan genişleme ile Polonya, Macaristan ve

Çek Cumhuriyeti gibi Doğu Avrupa ülkelerini kabul ederek üyeliğini artırdı (Wilkinson, 2007: 79-81).

Güncel tanımı ve resmi internet sitesindeki ifadelerle açıklanan tanımıyla “*Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO), politik anlamda, demokratik değerleri destekleyen, güven oluşturmak ve uzun vadede çatışmaları önlemek için savunma ve güvenlikle ilgili danışma ve iş birliği sunan; askeri anlamda ise, ihtilafların barışçıl yollarla çözülmesini kendisine görev edinmiş ancak diplomatik girişimlerin başarısız olması halinde, kriz yönetimi operasyonu düzenlemek için askeri güce sahip olan uluslararası askeri bir örgüttür*” (NATO, 2023 Şubat 1, NATO).

Bunun yanında Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığının internet sitesinde örgüt daha kısa ve kuruluş temellerine dayanan bir amaçla ifade edilmiştir. Buna göre NATO, üye ülkelerin özgürlük ve güvenliğini koruyan uluslararası bir örgüttür (Dışişleri Bakanlığı, 2019 Şubat 3). Ayrıca ABD penceresinden NATO’nun amaçlarına bakıldığında, yeni bir dünya düzeni kurulurken BM’ye yardımcı olmak, Sovyetler Birliğine karşı askeri ve siyasi bir blok oluşturmak, Almanya’nın yeniden tehdit olmasını önlemek, Avrupa’yı ticari, ekonomik ve askeri yönden geliştirirken ideolojik olarak da Rusya’dan uzak tutmak gibi hususlar öne çıkarken; Avrupa penceresinden ise Sovyet ve Alman tehdidini karşı güç dengesi, ABD’nin askeri, ekonomik, siyasi desteği, savaş sonrası ülkelerini yeniden ayağa kaldırmak gibi hususlar öne çıkmaktadır (Gözen, 2018:128). NATO’nun ilk Genel Sekreteri Lord Hastings Lionel Ismay NATO'nun amaçlarını şu şekilde ifade etmişti: “*Sovyetleri uzak tutmak, ABD’yi hâkim kılmak, Almanları kontrol altında tutmak*” (NATO, 2022 Şubat 1, NATO Leaders). Hastings Lionel Ismay’in bir İngiliz vatandaşı olduğu düşünüldüğünde daha kuruluş yıllarında NATO’da ABD hâkimiyetinin varlığı hissedilmektedir.

2.1.2. NATO’nun Kuruluşuna Giden Yol

Birinci Dünya Savaşı sonrası taşların tam olarak oturmadığı ve oluşan otorite ve iktidar boşlukların yerini savaşın ve yıkımın doldurduğu, İkinci Dünya Savaşı sonrası galip devletlerin, mağlup devletlere karşı ağır yaptırımların uygulandığı bir fatura çıkarılmış, uluslararası ortamda da daha güçlü bir örgütlenmeyi gerekli kılmıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrası galip devletlerin menfaatlerinin ve insanlığın esas alındığı BM

Antlaşmasının 27'nci maddesinde özellikle 5 daimî, 10 geçici üyeden oluşan (1945 yılında BM madde 23'e göre 5 daimî 6 geçici üye bulunmaktadır. Bu durum 5 daimî, 10 geçici üye olarak 1963 yılında BM Genel Kurulu tarafından değiştirilmiş ve 1965 yılında yürürlüğe girmiştir) (BM 1945 Haziran 26, Charter of The United Nations, San Francisco) Güvenlik Konseyi'nin kararlarının dokuz üyenin olumlu oyu ile alındığı, bu kararların daimî üyelerin oybirliği şartı ile dokuz üyenin olumlu oyu çerçevesinde yapılması gerektiği hususu göz ardı edilemez (ICJ, 2022 Aralık 1, Charter Of The United Nations). Zaten bu hali ile BM Antlaşmasının bu maddesi daimî üyelerin menfaatlerini tam olarak esas alınmasa da menfaatlerinin muhafazası konusunda şüphe götürmez faktördür.

NATO'nun resmi internet sitesi incelendiğinde Kuzey Atlantik Antlaşmasının tarihini Atlantik Şartı'na, yani 14 Ağustos 1941 yılında gerçekleşen Amerika Birleşik Devletleri Başkanı ve İngiltere Başbakanı tarafından yayınlanan İlkeler Bildirgesine kadar götürür. Buna göre Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Franklin D. Roosevelt ve İngiltere Başbakanı Winston S. Churchill, bir araya gelerek büyük veya küçük, galip veya mağlup tüm ülkeler için karşılıklı saygıya dayalı, eşit şartlarda ticaret ve ekonomik refahı hedef alan, tam bir iş birliği içerisinde olmayı amaçlayarak Nazi tiranlığından uzak ve barışın tesisini uman bir ilkeler bildirgesi ve ortak bir beyanname üzerinde anlaştılar. Bundan bir yıl sonra ise Başkan Roosevelt Atlantik Bildirgesi'nin ilk yıldönümünü anmak amacıyla, bir yıl öncesine atıfta bulunarak, İngiltere'yle beraber bir ilkeler bildirgesi ile daha iyi bir geleceği hedef aldıklarını, bunun dünya çapında zaferle gerçekleştirilmesine adanmış büyük bir birliktelik olduğunu, özgürlük ve bağımsızlığın tehlike altında olduğu ve bu birlik ve mücadele ile daha iyi bir geleceğin mümkün olacağını belirten bir mesaj yayınladı (NATO, 1941 Ağustos 14, The Atlantic Charter).

NATO'nun oluşumuna yön veren ve bu konuda ön plana çıkan diğer belgeler ise BM Antlaşmasının 51'inci Maddesi (24 Ekim 1945), Brüksel Antlaşması (17 Mart 1948) ve ABD Senatosunun 80'inci Kongre ve 2'nci Oturum 239'uncu kararıdır.

BM Antlaşması 51'inci maddesinde bulunan *“Bu Antlaşmanın hiçbir hükmü, Birleşmiş Milletler üyelerinden birinin silahlı bir saldırıya hedef olması halinde, Güvenlik Konseyi uluslararası barış ve güvenliğin korunması için gerekli önlemleri alıncaya dek, bu üyenin doğal olan bireysel ya da ortak meşru savunma hakkına hanel getirmez. Üyelerin bu meşru savunma hakkını kullanırken aldıkları önlemler hemen Güvenlik Konseyi'ne*

bildirilir ve Konsey'in işbu Antlaşma gereğince uluslararası barış ve güvenliğin korunması ya da yeniden kurulması için gerekli göreceği biçimde her an hareket etme yetki ve görevini hiçbir biçimde etkilemez.” ifadesi (United Nations, 1945 Haziran 26, Charter of The United Nations), İkinci Dünya Savaşı sonrası kendi güvenliklerini garanti altına almak isteyen Avrupa devletleri tarafından gerek Brüksel Antlaşmasına (17 Mart 1948) ve gerekse ABD Senatosunun 11 Haziran 1948 tarihinde icra edilen 80’inci Kongre ve 2’nci Oturum 239’uncu kararına konu olmuştur (NATO, 1948 Haziran 11, U.S. Senate Resolution 239).

Belçika, Fransa, Lüksemburg, Hollanda ve İngiltere arasında yapılan Brüksel Antlaşmasının dördüncü maddesine göre taraflardan birinin saldırıya uğraması halinde, BM Antlaşmasının 51’inci maddesine de uygun olacak şekilde, diğer üye devletler saldırı altındaki üyeye yardım edeceklerdi (NATO, 1948 Mart 17, The Brussels Treaty). Ayrıca, ABD senatosu da 239’uncu kararında, 51’inci maddeyi de zemine oturtarak, özellikle kendi ulusal güvenliği için diğer ülkelerle, bölgesel veya kolektif düzenlemeler yapılması gerektiği konusunda karara varmıştır (NATO, 1948 Haziran 11, U.S. Senate Resolution 239).

İkinci Dünya Savaşı esnasında İngiltere ve ABD Sovyetler Birliği’ne yardım ulaştırmak maksadı ile karar almış, İngiltere ve Sovyetler Birliği İran’ı işgal etmişti. Sonrasında yapılan bir ittifak antlaşması ile konu uluslararası hukuk açısından da İran’ın rızası ile kabul edilebilir resmi bir nitelik kazanmış; ancak savaş sonrası İngiltere İran’dan çekilirken, Sovyetler Birliği Basra Körfezine erişimini açık tutmak maksadı ile çekilmediği gibi, Almanya’nın bir kısmından da savaş sonrası çekilmezken kendi rejimini çevresindeki ülkelere empoze etme çabası içerisine girmişti. İşte Sovyetler Birliği’nin bu tavrı Avrupa ülkeleri ve ABD için tehdit olarak algılanmış yeni ittifaklara kapılarını açmıştır. Oysa İkinci Dünya Savaşı’nın verdiği yıkım çok yüksekti ve hiçbir devlet bir daha savaşa girmek istemiyordu. Savaştan en karlı çıkan devlet ABD olmasına rağmen, Sovyetler Birliği de ciddi bir yıkım yaşamamış ve büyük bir güç olarak çevresinde bulunan devletlere ve Avrupa ülkelerine tehdit oluşturabilecek kudreti kendinde görmüş ve çevresine hissettirmiştir. BM antlaşmasının 51’inci maddesine değinen gerek Brüksel antlaşmasının gerekse ABD senatosunun kararının, Sovyetler Birliği’nin savaş sonrası eğilimleri neticesinde şekillendiği anlaşılmaktadır. Sovyetler Birliği’nin hissettirdiği bu

tehdit başta ABD olmak üzere Batı Avrupa üzerinde tedbir almayı gerektiren bir durum oluşturmuştur (Armaoğlu, 2018: 49).

Neticede 4 Nisan 1949 yılında Kuzey Atlantik Antlaşması Washington DC’de imzalandı. Antlaşmaya imza atan devletler: Belçika, Kanada, Danimarka, Fransa, İzlanda, İtalya, Lüksemburg, Hollanda, Norveç, Portekiz, Birleşik Krallık, Amerika Birleşik Devletleri oldu (NATO, 1949 Nisan 4, Kuzey Atlantik Antlaşması, Washington DC).

Kuzey Atlantik Paktı’nın 5’inci maddesinde geçen, BM antlaşmasının 51’inci maddesini de dayanak oluşturarak yazılan, taraflardan biri saldırıya uğrarsa diğerleri de bu saldırıyı bertaraf etmek için saldırıya uğrayan tarafa yardım edecek -yani, hepimiz birimiz için- ifadesi ile de bu antlaşma taraflar arasında her bir üyeye kendine güveni arttırdığı gibi, Sovyetler Birliği’nin yakın etkisi altında olan birçok ülke için de cazibe oluşturmaktaydı.

2.1.3. Uluslararası Bir Örgüt Olarak NATO

2.1.3.1. Genel

NATO, 4 Nisan 1949’da 12 ülke tarafından imzalanmış bir ittifak antlaşmasının örgütlenmiş halidir. Örgütün kuruluş amacı: Antlaşmanın 1’inci maddesinde ifade edildiği ve BM antlaşmasında da ortaya konduğu üzere, tarafların karışmış olabilecekleri herhangi bir uluslararası anlaşmazlığı, uluslararası barış, güvenlik ve adaleti tehlikeye sokmadan barışçıl yollarla çözmektir. Aynı zamanda üye devletler arasında bir dayanışma ve uyum oluşturarak üyelerin güvenliğini politik ve askeri yollarla korumaktır. Bu oluşum, üyelerin güvenliklerini etkileyen siyasi ve askeri konularda görüşüp karar almak için bir araya gelebilecekleri bir ortam sağlayan hükümetler arası kuruluştur. Belirtilen amaç doğrultusunda hareket ederken taraflar, uluslararası ilişkilerinde BM’nin amaçlarına aykırı olacak şekilde güç kullanımı ya da tehdidinden sakınmayı taahhüt etmektedirler (NATO, 1949 Nisan 4, Kuzey Atlantik Antlaşması, Washington DC).

NATO, yalnızca Sovyetler Birliği tarafından Avrupa’ya yapılan bir saldırıyı engellemek için değil, aynı zamanda Batı Avrupa’nın Alman militarizminin yeniden canlanmasından duyduğu korkuları hafifletmek için de kuruldu. 1949 Antlaşması, ABD’nin Avrupa güvenlik meselelerinde, karmaşıklaşan ittifakları önlemek için, geleneksel ABD kaygısına karşı oluşturulan çarpıcı bir politika değişikliği ile kalıcı bir rol üstlenmesini

sağladı. Başlangıçta, Kongre NATO'yu kurmak için 1,3 milyar ABD doları tahsis etti ve bu miktar, Kore Savaşı'nın 1950'de patlak vermesinden sonra önemli ölçüde arttı. 1949'ın sonunda, ittifak ortakları örgüt için kalıcı bir emir-komuta yapısı kurdu. 1952'de General Dwight D. Eisenhower komutasında NATO ilk ortak askeri tatbikatını yaptı. İlk dönemlerde, NATO'nun yapısını planlayanlar öncelikle donanımlı bir mücadele kuvveti oluşturmakla ilgilendiler. Almanya'nın 1955'te tam üye olması ile üye ülkelerin savunma güçleri birleşti ve NATO iyi yapılandırılmış bir örgüte dönüştü. O dönemlerde, Sovyetler Birliği'ni Varşova Paktı'nı kurmaya iten husus ise Almanya'nın üyeliği idi. NATO oldukça karmaşık bir örgütsel yapıya sahiptir ve burada bu karmaşıklığı adilane bir yapı içerisine sokmak mümkün değildir. Kısaca NATO, sivil, askeri ve askeri komuta yapılarını içinde barındırır. Üye devletlerin temsilcilerinden oluşan Kuzey Atlantik Konseyi NATO'nun genel kontrolünü elinde tutmaktadır. Sivil kanat, Avrupalı bir başkanlıktayken, askeri kanat ABD'nin kontrolündedir. Soğuk Savaş müddetince NATO asla tartışmalardan uzak kalmadı. İlk yıllarda, Sovyetler Birliği'nin saldırılarını caydırmak için nükleer silahların kullanımıyla ilgili sorunlar ortaya çıktı. 1960'ların ortalarında, Fransa, ABD'nin samimiyetinden endişe duyduğundan, Avrupa'ya Sovyetler Birliği'nin saldırısını engellemek için nükleer silah kullanacağını iddia ettiği için birliklerini NATO'nun kontrolünden çekti. NATO ayrıca, Avrupa'daki nükleer savaş potansiyeli konusunda endişeli olan barış eylemcilerinden ve çevrecilerden sert tepkiler aldı. Sonraki zamanlarda, Sovyetler Birliği'nin çöküşü ve Varşova Paktı'nın sona ermesi, çok daha değişmiş bir Avrupa güvenlik ortamında örgütün geneli ile ilgili sorular ortaya çıkardı. Bunlar arasında ABD'nin gelecekteki rolü, NATO'nun "bölge dışı" operasyonlardaki rolü ve Orta ve Doğu Avrupa'dan daha fazla ülke içerecek şekilde genişletilmesinin gerekip gerekmediği hususlarında akıllarda soru işaretleri vardı. Fakat, Soğuk Savaş'ın sona ermesine rağmen Rusya, NATO'nun strateji planlayıcıları için en büyük endişe kaynağı olmaya devam etti. Genişlemiş bir NATO'nun Avrupa'da yeni bir güç yapılandırmasına yol açacağını ve bunun Rusya üzerinde istikrarsızlaştırıcı bir etkisi olacağını öne sürenler vardı. Ancak, Avrupa-Atlantik Ortaklık Konseyi ve Barış İçin Ortaklık Planlama ve Gözden Geçirme Süreci gibi gruplamalar yoluyla Rusya ile diyalogu sürdürmek için yeni yapılar da geliştirilmiştir (Griffiths vd., 2008:228-229). Devam eden süreçte, NATO'ya yönelik en büyük tehdit, Avrupa ülkeleri arasındaki artan

savunma işbirliğinden ve ABD'nin Avrupa savunmasına olan bağlılığı konularında süregelen şüphelerden kaynaklanmaktadır.

İkinci Dünya Savaşı'nın hemen sonrası Sovyetler Birliği'nin oluşturduğu tehdit ve müteakibinde Soğuk Savaş olarak tanımlanan dönemde NATO, toplu savunma ve korunmaya odaklanmış, 1991'de Sovyetler Birliği'nin çöküşü ve uluslararası güvenliği etkileyen devlet dışı aktörlerin yükselişi ile küresel anlamda birçok yeni güvenlik anlayışı ve tehdit algıları ortaya çıkmıştır. Bu dönemde yeni üyeleri de bünyesine katan NATO, yapısını genişleterek değişen tehdit algısına yönelik bir dönüşüm yaşarken, 2010 yılından sonra ortaya koyduğu Stratejik Konsept ile toplu savunma kullanarak, kriz durumlarını yöneterek ve işbirlikçi güvenliği teşvik ederek, tehditlere karşı hareket etmeye yönelik bir algı ve yapı oluşturma yoluna gitmiştir.

2023 yılına gelindiğinde dahi uluslararası güvenlik sahnesine hâkim durumda en önemli resmi ittifak Batı Avrupa ve Kuzey Amerika'yı kapsayan NATO'dur. GSYH'nin bir güç ölçüsü olarak kullandığı iddia edilen otuz bir NATO üyesi (4 Nisan 2023 tarihinde Finlandiya'nın katılımı ile üye sayısı otuz bir olmuştur - NATO, 2023 Nisan 4, Finland joins NATO as 31st Ally), dünya toplamının neredeyse yarısına sahiptir. Üyeleri ABD, Kanada, İngiltere, Fransa, Almanya, İtalya, Belçika, Hollanda, Lüksemburg, Danimarka, Norveç, İzlanda, İspanya, Portekiz, Yunanistan, Türkiye, Polonya, Çek Cumhuriyeti, Macaristan, Litvanya, Estonya, Letonya, Slovenya, Slovakya, Bulgaristan, Romanya, Arnavutluk, Hırvatistan, Karadağ (2017'de üye), Kuzey Makedonya (2020'de üye) ve Finlandiya (2023'te üye) olup, Belçika'nın Brüksel'deki NATO karargahında, üye ülkelerden gelen askeri personel planları koordine eder ve alandaki çalışmalarını düzenli olarak yönlendirirler. NATO Avrupa Müttefik Yüksek Komutanı (SACEUR) her zaman ABD'li bir general olmuştur. NATO'da her devlet, kendi ulusal birimlerine, kendi ulusal kültürlerine, dillerine ve ekipman özellikleri çerçevesinde katkıda bulunur (Goldstein & Pevehouse, 2014:65).

2.1.3.2. Örgütsel Yapılanma

04 Nisan 1949 yılında 12 üye devlet tarafından kabul edilen Kuzey Atlantik Antlaşması'nın 1'inci maddesine göre: "*Taraflar, BM Yasası'nda ortaya konduğu üzere, karışmış olabilecekleri herhangi bir uluslararası anlaşmazlığı, uluslararası barış ve*

güvenlik ve adaleti tehlikeye sokmadan, barışçıl yollarla çözmeyi ve uluslararası ilişkilerinde BM'in amaçlarına aykırı olacak şekilde güç kullanımı ya da tehdidinden sakınmayı taahhüt etmektedirler." (NATO, 1949 Nisan 4, Kuzey Atlantik Antlaşması, Washington DC).

Bu çerçevede NATO'nun örgütsel yapılanması ilk oturumdan itibaren, dönemin tehdit algısı ve gereklerine göre şu şekilde oluşturuldu:

Antlaşmanın 9'uncu maddesi gereğince *"Taraflar, antlaşmanın uygulanmasına ilişkin hususları göz önünde bulundurmak maksadı ile her bir üye devletin temsil edileceği bir Konsey kurar. Konsey, herhangi bir zamanda toplanabilecek şekilde düzenlenir ve gerektiğinde faaliyete geçebilecek alt organlar kurabilir. Öncelikle BM antlaşmasının 51'inci maddesi, öz savunma ve toplu savunmayı içeren, bunun için gerekli önlemler öneren bir savunma komitesi oluşturulur."* Bu vesile ile Kuzey Atlantik Antlaşması'nın 9. maddesi ile oluşturulan Konsey, ilk oturumunu 17 Eylül 1949'da Washington'da gerçekleştirdi. Bu ilk oturumda yer alan antlaşmaya katılanların temsilcileri üye 12 devletin Dışişleri bakanlarıydı (NATO, 1949 Nisan 4, Kuzey Atlantik Antlaşması, Washington DC; NATO, 1949 Eylül 17, Final Communiqué of the first Session of the North Atlantic Council).

Konsey: NATO'nun en yetkili organı Kuzey Atlantik Konseyidir. Konsey üye devletlerin Dışişleri Bakanlarından oluşur. Ancak Konsey gerektiğinde hızlı karar almak adına kendi örgütsel yapısı altında oluşturulmuş bir Daimî Temsilciliği barındırır. Her ülke Kuzey Atlantik Konseyi Daimî Temsilciliğine Büyükelçi düzeyinde bir temsilci atar. Konseyde Başkanlık, Birleşik Devletlerden başlayarak İngilizce dilinde alfabetik sıraya göre taraflarca sırayla yapılır. Her bir taraf, bir yıllık olağan toplantının başlangıcından bir sonraki olağan yıllık oturumda yeni Başkanın atanmasına kadar görev yapacaktır. Taraflardan herhangi birinin Başkanlığı kabul etmek istememesi durumunda, bir sonraki tarafa alfabetik sıraya göre geçilir. Konsey'in her oturumunun yeri, diğer Konsey üyeleri ile görüşükten sonra Başkan tarafından belirlenir. Genel kolaylık için, olağan yıllık oturum, Genel Kurulun yıllık oturumu ile aynı zamanda ve aynı genel coğrafi alanda yapılmalıdır. Diğer olağan oturumlar, uygulanabilir olduğunda, Avrupa'da uygun bir yerde yapılmasına yönelik konsey tarafından 17 Eylül 1949 tarihinde karar alınmıştır. Konseyin 17 Eylül 1949 tarihinde icra ettiği ilk oturumdaki asıl amacı, geleceğe yönelik

örgütsel yapı oluşturmak ve antlaşmanın 9'uncu maddesine uygun olarak, bir Savunma Komitesi ve uygulamaya ilişkin konuları değerlendirmek üzere Konseye yardımcı olmak için gerekli görülen diğer yardımcı kuruluşları oluşturmaktı (NATO, 1949 Eylül 17, Final Communiqué of the first Session of the North Atlantic Council).

Savunma Komitesi: Konsey ilk oturumunda bir Savunma Komitesini kurdu. Alınan karara göre *"Savunma Komitesi, her bir üye devletten gelen temsilciden oluşacaktır ve temsilciler üye devletlerin Savunma Bakanlarıdır. Bunun mümkün olmadığı durumlarda, başka bir temsilci yetkilendirilip görevlendirilebilecektir."* Savunma Komitesi, Başkan tarafından toplanır ve her yıl olağan oturumda ve Konsey tarafından toplanmasının talep edilebileceği veya Savunma Komitesi üyelerinin çoğunluğunun arzu edebileceği şekilde toplanır. Komitede Başkanlık, Birleşik Devletlerden başlayarak İngilizce dilinde alfabetik sıraya göre taraflarca sırayla yapılır. Her üye bir yıllık olağan oturumun başlangıcından bir sonraki olağan yıllık oturumda yeni Başkanın atanmasına kadar bir kez başkanlığı elinde bulundurur. Taraflardan herhangi birinin Başkanlığı kabul etmek istememesi durumunda, bir sonraki tarafa alfabetik sıraya göre geçilir. Savunma Komitesinin her oturumunun yeri, Komite üyelerine danışılarak Başkan tarafından belirlenir (NATO, 1949 Eylül 17, Final Communiqué of the first Session of the North Atlantic Council).

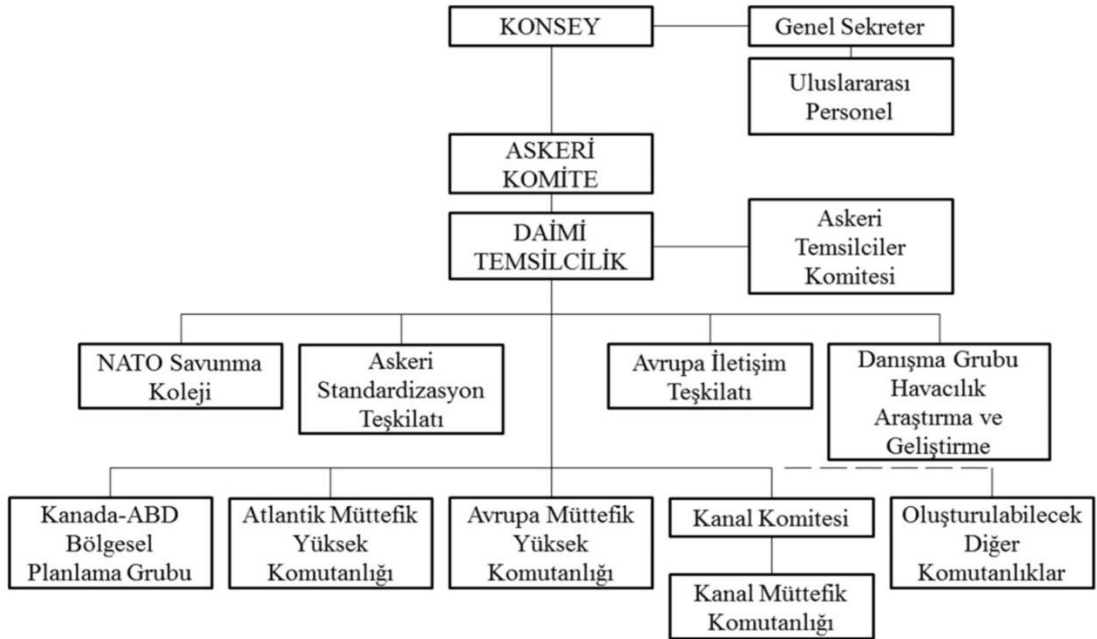
Genel Sekreter: Uluslararası Çalışma Personeli olarak adlandırılan bir uzmanlar kurulunun başkanlığının yanı sıra Konsey başkan yardımcısı olarak da görev yapar (NATO, 2022 Ekim 3, NATO Secretary General; All Hands, 1952:34).

Uluslararası Çalışma Personeli: Bu kadrodaki personel ekonomi, sınai üretim ve ulaştırma konularında uzman kişilerdir. Konseyin ihtiyacı olan değerlendirme ve analizleri yaparlar. Örneğin üye her ülkenin üretim kapasitesini değerlendirme, üretim kapasitesini artırmak için ne gibi yardımlar verilmesi gerektiğini önerme ve her ülkenin en iyi şekilde ortaya çıkabilecekleri ve katkıda bulunabilecekleri finansal yeteneklerini belirleme gibi hususlar Uluslararası Çalışma Personelinin görevleri arasındadır. Konsey, Genel Sekreter ve Uluslararası Çalışma Personeli NATO'nun idari-ekonomik kısmını oluşturmaktadır (All Hands, 1952:34).

Askeri Komite: Savunma Komitesi her bir üye devletin bir askeri temsilcisinden oluşan Askeri Komite oluşturulmasına karar verdi. Temsilcileri ise Genelkurmay Başkanı veya

görevlendirilen ve yetkilendirilen başka kişi olmalıydı (Askeri bir kuruluşa sahip olmayan İzlanda ise, eğer isterse bir sivil yetkili tarafından temsil edilebilir) (NATO, 1949 Eylül 17, Final Communiqué of the first Session of the North Atlantic Council).

Askeri Komitenin Görevleri: Daimî Temsilciliğe askeri nitelikte genel politika rehberliği sağlamak, Savunma Komitesine ve diğer organlara askeri konularda tavsiyede bulunmak, Savunma Komitesi'ne Kuzey Atlantik bölgesinin birleşik savunması için askeri önlemler önermektir. İlk oturumda alınan karar gereğince Askeri Komite Washington'da toplandı (NATO, 1949 Eylül 17, Final Communiqué of the first Session of the North Atlantic Council). NATO Askeri Komite Başkanı, NATO'nun siyasi otoritelerine bölgenin ortak savunması için gerekli görülen önlemler kapsamında önerilerde bulunmakla sorumlu olan subaydır. NATO'nun kurulduğu ilk yıllarda Askeri Komiteye bağlı Kanada-ABD Bölgesel planlama grubu, Atlantik Yüksek Müttefik Komutanlığı, Avrupa Yüksek Müttefik Komutanlığı, Kanal Müttefik Baş Komutanlığı adı altında bölgesel planlama grupları bulunmaktadır (All Hands, 1952:31-33).

Şekil-1 Kuzey Atlantik Antlaşması Örgüt Şeması (All Hands, 1952:31)

NATO'yu oluşturan ülkelerin endişeleri neticesinde ilk yıllarda örgütün yapılanması yukarıda belirtildiği şekliyle gelişme göstermiştir. Devam eden yıllarda Soğuk Savaş'ın yönüne göre örgüt yine gelişme göstermiştir. Özellikle 1990'lı yıllarda zaman zaman varlığı sorgulansa da örgüt sürekli gelişme ve genişleme göstermiştir. Bu arada Manş Kanal Bölgesi ile ilgili kurulan Kanal Müttefik Baş Komutanlığı aynı dönemde lağvedilmiştir (Gözen, 2018:150). Yine bu yıllarda ve sonrasında özellikle Bosna, Kosova ve Afganistan müdahaleleri sonrası NATO'yu küresel bir örgüt olarak görenler ve değerlendirenler de olmuştur (Daalder & Goldgeier, 2006).

NATO örgütsel anlamda kendini üç yapı altında tanımlamaktadır: 1.Sivil yapı, 2.Askeri Yapı, 3.Organizasyonlar ve Ajanslar. Sivil Yapı kendi içerisinde üçe ayrılmaktadır: NATO Genel Merkezi, Daimî Temsilciler-Ulusal Delegasyonlar ve Uluslararası Personel. Uluslararası Personel: Özel Ofisi, Siyasi İşler ve Güvenlik Politikası Anabilim Dalı, Operasyonlar Bölümü, Ortaya Çıkan Güvenlik Zorlukları Bölümü, Savunma Politikası ve Planlama Bölümü, Savunma Yatırım Bölümü, Kamu Diplomasi Bölümü, Üst yönetim, Ortak İstihbarat ve Güvenlik Bölümü, NATO Kaynaklar Ofisi, NATO Güvenlik Ofisi, NATO Genel Merkez Danışma, Komuta Kontrol Kadrosu, Mali Kontrolör Ofisi, Kıdemli Kaynak Kurulu Başkanlığı, Sivil ve Askeri Bütçe Komiteleri Başkanı Ofisi, NATO Uluslararası Denetim Kurulu, NATO İdari Mahkemesi, NATO Üretim ve Lojistik Organizasyonları bölümlerinden oluşmaktadır (NATO, 2020 Ağustos 20, Organization; Gözen, 2018:151-152).

NATO'nun askeri yapısında Askeri Komite, Uluslararası Askeri Personel, Müttefik Komuta Operasyon Komutanlıkları, Müttefik Komuta Dönüşüm Birimi, Diğer NATO Komutanlığı ve Personel Kuruluşları bulunurken, Diğer NATO Komutanlığı ve Personel Kuruluşları altında Kanada-ABD Bölgesel Planlama Grubu, Birleşik Ortak Planlama Ekibi bulunmaktadır (NATO, 2020 Ağustos 20, Organization; Gözen, 2018:151-152).

NATO'nun Askeri Komuta Yapısı NATO'nun bel kemiğidir. Stratejik, çok uluslu daimî karargâhlardan oluşur. Operasyonel ve birleşik komuta seviyeleri, coğrafi olarak dağıtılmıştır ve yaygın olarak finanse edilmektedir. Örgüt müttefiklerine, tüm askeri alanlardaki ittifak operasyonların, misyonların ve faaliyetlerin komuta ve kontrolüne katılma ve katkıda bulunma imkânı sunar (NATO, 2018 Şubat, The NATO Command Structure; Yiğittepe, 2017:32).

Soğuk Savaş'ın sonunda NATO'nun askeri komutası altında 22 bin personeli vardı. 2010 Lizbon Zirvesi'nin ardından NATO daha iyi bir komuta sistemi oluşturmak için NATO komuta yapısını yeniden düzenledi. Bu değişikliklerle yetkililer NATO güçlerinin amacına uygun kalmasını sağlamaya ve NATO'nun zamanın güvenlik ortamını yansıtarak operasyonlarda güç kullanma yeteneğini geliştirmeye odaklandı. 2020 yılına doğru gelindiğinde NATO yetkilileri, terör, siber ve melez tehditler ve daha iddialı bir Rusya da dâhil olmak üzere birçok güvenlik sorunlarıyla karşı karşıya olduğunu düşünmekte idi (NATO, 2018 Şubat, The NATO Command Structure).

2016'daki Varşova Zirvesi sırasında NATO müttefikleri komuta yapısını yeniden gözden geçirmeyi kabul etti. Böylece karmaşık ve gelişen bir güvenlik ortamına yönelik tedbir alma gayretini ortaya koydular. 2017 yılında ise NATO Savunma Bakanları Komuta Yapısını uyarlamak maksadıyla Avrupa ile Kuzey Amerika arasındaki deniz iletişim hatlarının serbestisini ve güvenliğini sağlayacak yeni bir Atlantik Komutanlığı oluşturulmasının; Avrupa'da bulunan birlik ve donanımların hareketlilik ve esnekliğini arttıracak yeni bir Komuta oluşturulmasının; Avrupa'daki NATO Komuta Yapısındaki lojistik unsurlarını güçlendirecek bir yapı oluşturulmasının; siber savunmayı güçlendirmek ve siber yetenekleri NATO planlama ve operasyonlarına entegre etmek maksadıyla yeni bir siber operasyon merkezi oluşturulmasının gerekli olduğu düşünülmekteydi (NATO, 2018 Şubat, The NATO Command Structure).

NATO'nun 2023 yılı Nisan ayı itibari ile Komuta Yapısı, NATO'nun otuz bir üye ülkenin Savunma Şeflerinden oluşan en yüksek askeri otoritesi olan Askeri Komite'nin yetkisi altındadır. Komuta Yapısı iki stratejik komutadan oluşur: Müttefik Komuta Operasyonları ve Müttefik Komuta Dönüşümleri.

Müttefik Komuta Operasyonları, Avrupa Müttefik Yüksek Komutanı (SACEUR) komutasındaki Kuzey Atlantik Konseyi tarafından yönlendirilen tüm NATO askeri operasyonlarının planlanmasından ve yürütülmesinden sorumludur. Müttefik Komuta Operasyonları stratejik düzeyde bir karargâh olup, Mons'da (Belçika) bulunan Avrupa Müttefik Kuvvetleri Karargâhı'nın (SHAPE) yanı sıra Napoli'de (İtalya) ve Brunssum'da (Hollanda) bulunan Birleşik Kuvvet Komutanlıklarını içermektedir. Müttefik Komuta Operasyonları ayrıca, her biri özel bir merkeze sahip olan hava, kara ve deniz

operasyonları için üç ana taktik seviye komuta şeklinde düzenlenmiştir (NATO, 2018 Şubat, The NATO Command Structure).

Müttefik Komuta Dönüşümleri, NATO'nun askeri dönüşümünün ön saflarında yer alır. Sorumluluklarını Norfolk, Virginia (ABD)'deki genel merkezden yöneten Yüksek Müttefikler Komutanı Dönüşümü Biriminin emri altında yürütür. Müttefik komuta Dönüşüm Biriminin ana sorumlulukları arasında eğitim, öğretim ve tatbikatlar ve ittifak genelinde birlikte çalışabilirliği teşvik etmek bulunur. Müttefik Komuta Dönüşüm Birimi, Avrupa ve Kuzey Amerika arasındaki hayati bir transatlantik bağın korunmasına ve güçlendirilmesine yardımcı olur ve Müttefikler arasında rollerin, risklerin ve sorumlulukların eşit paylaşımını sağlar. Müttefik Komuta Dönüşüm Birimi, Lizbon'daki Ortak Analiz ve Alınan Dersler Merkezini (Portekiz), Bydgoszcz'daki (Polonya) Ortak Kuvvet Eğitim Merkezini ve Stavanger'deki (Norveç) Birleşik Savaş Merkezini işletmektedir (NATO, 2018 Şubat, The NATO Command Structure).

Müttefik Komuta Operasyonları (ACO) Belçika-Mons	Müttefik Komuta Dönüşümü (ACT) ABD- Norfolk
1. Avrupa Müttefik Kuvvetleri Karargâhı (SHAPE) Belçika	1. Yüksek İttifak Komutanı Dönüşüm Karargâhı (HQ SACT) ABD
2. Birleşik Kuvvet Komutanlığı (Brunssum) Hollanda	2. Birleşik Harp Merkezi (JWC) Norveç
3. Birleşik Kuvvet Komutanlığı (Napoli) İtalya	3. Birleşik Kuvvetler Eğitim Merkezi (JFTC) Polonya
4. İletişim ve Bilgi Hizmetleri Grubu (CIS GP) Belçika	4. Ortak Analiz ve Alınan Dersler Merkezi (JALLC) Portekiz
5. Müttefik Kara Komutanlığı (LANDCOM) Türkiye	
6. Müttefik Deniz Komutanlığı (MARCOM) İngiltere	
7. Müttefik Hava Komutanlığı (AIRCOM) Almanya	

Şekil-2 Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü Askeri Yapısı (NATO, 2018 Şubat, The NATO Command Structure)

Organizasyonlar ve ajanslar yapısında ise Destek Birimi, İletişim ve bilgi Birimi, Bilim ve Teknoloji (S&T), NATO Standardizasyon Ofisi (NSO), Program Büroları, Sivil Acil Durum Planlaması Birimi, Hava Trafik Yönetimi, Hava Savunma Birimi, Havadan Erken Uyarı Birimi, Elektronik Harp Birimi, Meteoroloji Birimi, Askeri Oşinografi Birimi, Eğitim ve öğretim Birimi, NATO onaylı Mükemmeliyet Merkezleri, Proje Yürütme Komiteleri / Proje Ofisleri bulunmaktadır (NATO, 2020 Ağustos 20, Organization).

NATO Soğuk Savaş sonrası ve temel düşman tanımlaması olarak gördüğü Rusya ve Doğu bloku üyeleri etkinliğini kaybettikten sonra NATO üyesi olmayan birçok ülke ile ilişki içerisine girmiş ve çeşitli ortaklık ve iş birliği gerçekleştirmiştir. Bu kapsamda; 1994 yılında doğu bloku ülkeleri ile askeri iş birliğini geliştirmek, ortak eğitim ve tatbikatlarla işbirliğini attırmaya yönelik Barış İçin Ortaklık (BİO) projesi; 1997 yılında kurulan doğu bloku ülkeleri ile askeri ve siyasi işbirliğini geliştirmeye yönelik Avrupa Atlantik Ortaklık Konseyi; 1997 yılında kurulan NATO ile Rusya Federasyonu arasında siyasi ve diplomatik ilişkileri geliştirmeye yönelik NATO-Rusya Daimi Ortaklık Konseyi; 1997 yılında kurulan NATO ile Ukrayna arasında siyasi ve diplomatik ilişkileri geliştirmeye yönelik NATO-Ukrayna Komisyonu; 1994 yılında kurulan NATO ile İsrail, Fas, Tunus, Moritanya, Mısır, Ürdün arasında bölgesel güvenliğe ve istikrara katkıda bulunmak, daha iyi bir işbirliği, yanlış anlaşılmaları gidermek ve ilişkileri geliştirmeye yönelik NATO-Akdeniz Diyalogu (Gözen, 2018:152-153); 2004 yılında NATO ile Orta Doğu ve Basra Körfezi ülkelerinin İstanbul'da bir araya gelerek siyasi ve diplomatik ilişkileri geliştirmeye yönelik İstanbul'da gerçekleştirilen İstanbul İşbirliği Girişimi (Bahreyn, Katar, Kuveyt, Birleşik Arap Emirlikleri) faaliyet ve oluşumları başta olmak üzere birçok ortaklıklar, görüşmeler icra edilmiştir (Webb, 2019).

2.2. NATO'NUN STRATEJİLERİ

2.2.1. Soğuk Savaş Dönemi (1949-1991)

İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle, dünya genelinde ABD ve Rusya gerek silahlı güç gerekse ekonomik güç olarak sivri olan iki kutup olmuştur. İdeolojik ve ekonomik yapıları da birbirinden farklı olan bu iki ülke, kendi etkinliklerini sürdürmek ve hatta arttırmak, hiç olmazsa kaybetmemek için birbirleriyle mücadele içerisine girmiştir. Bu mücadeleyi siyasi, ekonomik, askeri platformlarda sürdürmüş, hatta uzay teknolojilerini

ve gelişimlerini dünyaya sergileyerek, diğer ülkeleri etkileme ve yanına çekme gayreti içerisinde olmuştur.

İkinci Dünya Savaşı sonrası oluşan barış durumunun şekli, esasen savaş esnasında, savaşın daha resmi olarak sonuçlanmadığı bir ortamda, BM antlaşması hazırlıkları çerçevesinde sinyallerini göstermişti. Bu sistem Milletler Cemiyeti sisteminden farklı olarak siyasi anlamda daha güçlüydü. Çünkü ABD, Milletler Cemiyeti antlaşmasını onaylamayarak siyasi anlamda örgütü güçsüz bırakmıştı. Ancak sonrasında, İkinci Dünya Savaşı devam ederken 1943 yılında imzalanan Moskova Bildirisinde uluslararası bir örgütün şart olduğu konusunda ABD, Sovyetler Birliği, İngiltere ve Çin mutabık kalmışlardır (Altınar, 2014:3). Bu dört ülkeye Fransa da dâhil olmuş, yeni kurulan uluslararası örgütte bu beş ülke BM Güvenlik Konseyine Daimi üyelik ve alınacak kararlarda veto hakkı gibi ayrıcalıklar elde etmiştir (United Nations, 1945 Haziran 26, Charter of The United Nations). Buna rağmen veya bu kapsamda örgüt siyasi bir istikrar yakalamış, bu vesile ile bir kısım çatışmaların ve bir dünya savaşının önüne geçebilmişti.

Dünya her ne kadar iki kutuplu bir hal almış olsa da ülkeler birbiri ile olan diyalogunu sürdürebilirdi. Ancak giderek küreselleşen dünyada, ülkeler çıkarlarını koruyabilmek ve çıkarlarına uygun amaçlarını gerçekleştirebilmek için, etkisini giderek arttıran diyalog, iş birliği ve ortaklıklar ile kararlarını alabilecek bir oluşumun içerisine girmek durumunda kalmışlardır. Yani hem birlikten kuvvet doğar atasözünün gereğini yaparken, hem de birbirini ikna ve birbirlerinin çıkarlarına uygun davranma gayreti ile ortaklığın muhafazasına yönelmişlerdi. Küreselleşen dünyada güçlü dahi olursa yalnızlaşmak hiçbir ülkenin menfaatine olmamaktadır. Kendi menfaatlerini yürüten ülkelerin bu icraatlarını diğer bir kısım ülkelerin de onayını alarak, en azından karşı karşıya kalmadan yapmaları durumu bir zorunluluk haline dönüşmüştür.

İşte bütün bunların bilinciyle hareket eden ABD, yükselen ve varlığını hissettiren bir güç olarak Sovyetler Birliği'nin karşısında yalnızca BM gibi bir antlaşma ve örgütün varlığını yeterli görmeyerek, farklı birliktelik arayışı içerisinde olmuş ve zaten hali hazırda Sovyetler Birliği'ni tehdit olarak gören Avrupa ülkeleri ile gücünü hissettirebileceği silahlı bir birliktelik arayışına girerek menfaatlerini korumaya yönelmiştir. O dönemde savaştan yorgun ve zarar görmüş olarak çıkan Belçika, Danimarka, Fransa, İtalya ve

İngiltere'nin de menfaatleri benzer bir istikametteydi. Bu devletler bir kısım tarihi ortaklıklara sahipken, ideolojik anlamda ise Sovyetler Birliği'ne uzaktırlar.

Temelde Soğuk Savaş doğuda Sovyetler Birliği, batıda ABD'nin rekabet ve mücadelesidir. Bu mücadelede diğer ülkeler, isteyerek taraf oldukları gibi, taraf olmak zorunda da kalmışlardır. Ancak 1955 yılında taraf olmak istemeyen ülkelerin oluşturduğu “Bağlantısızlar Hareketi” de taraf olma zorunluluğundan uzak kalarak rekabetten zarar görmemeye çalışan ülkelerin gayreti oldu (Tekin&Dolu, 2020:66-67). Yine de Bağlantısızlar hareketi örgütlü bir hal almadığından başarı durumu tartışılır bir harekettir.

Sovyetler Birliği'nin Avrupa'dan (Almanya) ve İran'dan çekilmek istemeyişi ABD ve Avrupa devletlerinde hoşnutsuzluk oluştururken İkinci Dünya Savaşı sonlarına doğru oluşmaya başlayan rekabet sıcaklığını korumuş ve zaman zaman ısını arttırmış, çevresini de bu sıcaklıkla etkilemiştir. Sovyetler Birliği'nin uyguladığı siyasi rejim farklılığı ise ABD ve Avrupa ülkeleri için çekinilen diğer bir konuydu.

Japonya, Çin üzerindeki nüfuzunu arttırmak için 1905 yılında, Rusya İmparatorluğu'nu yenerek Kore üzerinde hakimiyet kurmuştu. 1945 yılına gelindiğinde ise savaşta yenilen Japonya Kore üzerinde de hakimiyetini yitirmiş ve ABD ile Sovyetler Birliği arasındaki anlaşmazlığın açıkça görülebildiği yerlerden birisi olmuştur. Bu iki ülke de Kore topraklarında Korelilerin kendi hükümetlerini kurmalarını sağlamışlar ve askeri unsurlarını bu topraklardan çekmişlerdi. Ancak kurulan hükümetlerde nüfuzlarını sürdürmeye devam etmişler, sonrasında da çıkan savaşta taraf olmuşlardı (Armaoğlu, 2018: 346-347).

Kuzey Kore ve Güney Kore savaşı çerçevesinde bu iki güçlü devlet karşı karşıya gelmiş, 25 Haziran 1950 yılında Kuzey Kore'nin güneye askeri müdahalesi ile başlayan savaşta Kuzey Kore'yi Sovyetler Birliği ve Çin desteklerken, Güney Kore'yi ABD ve müttefikleri desteklemiştir. Bu çerçevede ABD ve bir kısım Avrupa devleti uluslararası politik ve askeri örgüt olan NATO'yu oluşturup kurarken Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) de 1955 yılında Arnavutluk, Çekoslovakya, Doğu Almanya, Macaristan, Polonya ve Romanya ile Varşova Paketi'ni kurmuş, NATO'ya karşı bir birliktelik oluşturmuştu. Sonrasında ise Küba Füze krizi, Vietnam savaşı, nükleer silahlanma ve silahsızlanma anlaşmaları bu güç mücadelesinin önemli başlıkları halini aldı (Lacoste, 2008:55).

İkinci Dünya Savaşı sonrası dünya çapında mevcut güç dengesizliklerinin durumu ve bu güç dengesini şekillendirme çabası esnasında NATO'nun kurulması, uluslararası politik ve askeri bir örgütlenmenin varlığı, Soğuk Savaş'ın görünen başlangıcıdır (Sander, 2017:263-267).

1947 yılında ABD Başkanı Harry Truman tarafından hazırlanan Truman Doktrini, Amerika Birleşik Devletleri'nin uluslararası politikasının değiştiği ve küresel bir boyut kazandığı, temelde Sovyet karşıtı politikayı esas alan bir plandı. Plana göre "komünizm tehdidi" altındaki devletlere mali ve askeri yardım yapılacağı açıklanmıştı. Klasik anlamda savunma güdüsü ile ortaya konulan bir plan olup özellikle Sovyet tehdidi altında bulunan ve Sovyetler Birliği'ne yakın olan ülkelerin mali ve askeri anlamda güçlendirilmesine yöneliktir. Plan çerçevesinde ise Türkiye'ye 100 milyon, Yunanistan'a ise 300 milyon dolar yardım yapılmıştı (Armaoğlu, 2018:336).

NATO'nun 1949 yılında kuruluşu, bunun ABD ve müttefiklerince ilanı, Almanya'nın iki ayrı devlet olarak adlandırılması, 1949 yılının Eylül'ünde SSCB'nin ilk atom bombasını yaptığını açıklaması (Haruki, 2014:16) ve ABD'nin bu alandaki tekelinin sona ermesi, hemen akabinde 25 Haziran 1950 yılında başlayan Kore Savaşı, Soğuk Savaş'ın varlığını ve şiddetini tüm dünyada hissedilir kıldı.

2.2.1.1. Soğuk Savaş Döneminde NATO'nun Uyguladığı Stratejik Konseptler

Stratejik Konsept, NATO'nun kalıcı amacını, doğasını ve temel güvenlik görevlerini ana hatlarıyla açıklayan resmi bir belgedir. Ayrıca güvenlik ortamının temel özelliklerini tanımlar, ittifakın güvenlik yaklaşımına ilişkin unsurlarını belirler ve askeri güçlerinin uyarlanması için kılavuzlar sunar.

NATO genelinde hazırlanan belgelerde Savunma Komitesi tarafından hazırlanan, onayına sunulan veya sunulmayan, onaylanan veya onaylanmayan belgelerde DC (Defense Committee-Savunma Komitesi) kısaltması bulunurken, Askeri Komitenin onayına sunulan, onaylanan veya onaylanmayan belgelerde ise MC (Military Committee-Askeri Komite) kısaltması bulunur. Bu çerçevede NATO'nun kuruluşundan 1991 yılına kadar geçen sürede NATO'nun stratejisini belirleyen asıl belgeler Stratejik Konseptlerdir.

NATO'nun kuruluşundan kısa süre sonra, Paris'te 1949 yılının Aralık ayında Savunma Komitesi tarafından, Kuzey Atlantik bölgesinin bütünleşik savunması için bir kısım öneriler sunuldu ve bu öneriler kabul edildi (DC 6/1, 1949; NATO, 1950 Ocak 06, Final Communiqué). “Tecavüzü Caydırma” olarak da adlandırılan konseptte NATO'nun görevi önce tecavüzün caydırılması, tecavüzü caydırmanın yetersiz kaldığı durumlarda NATO kuvvetlerinin kullanılması idi (Şahin, 2018:69).

Antlaşmanın stratejik konsepti askeri çerçevede 15-18 Mayıs 1950 yılında ele alındı ve kabul edildi. Bu kapsamda bir savunma planı hazırlandı. Bu Savunma planı için gerekli olan güçler ortaya kondu. Bir sonraki adım, ortak savunma, mali sorumlulukların paylaşımı, gerekli kuvvetlerin uyarlanması ve geliştirilmesi yönünde ilave tedbirler olarak bu planların yürürlüğe girmesi oldu. Bu kapsamda konsey aşağıdaki görevleri üstlenmeyi kabul etti (NATO, 1950 Mayıs 15, Resolution):

- Kuzey Atlantik bölgesinin savunma planlarını desteklemek için çeşitli programların karşılıklı ilişkilerini incelemek; Savunma Komitesi, Mali ve Ekonomik Komite ve Kuzey Atlantik'te kurulan diğer tüm organların çalışmalarının koordinasyonunu sağlamak,
- Kuzey Atlantik bölgesinin savunması için hazırlanan koordineli planlar çerçevesinde hükümetlere gerekli adımları önermek,
- Antlaşma kapsamındaki ortak menfaatler çerçevesinde politik meseleler hakkında görüş alışverişinde bulunmak,
- Antlaşmanın amaçlarının yerine getirilmesinde kamuya açık bilgilerin kamuoyu nazarında destek ve koordinesi yapılırken, bu çerçevede ulusal programların sorumluluğunu ülkelerin kendisine bırakmak,
- Bu alanda var olan kurumların imkân ve kabiliyetlerini dikkate alarak, Antlaşmanın 2. maddesi uyarınca başka hangi işlemlere yönelik çalışma yapılması gerektiği konusunda araştırma yapmak.

DC 6/1, ittifak için genel bir stratejik kavram sağlamış olmasına rağmen, Bölgesel Planlama Gruplarının bölgesel savunma planlarını geliştirmek maksadıyla

kullanabilmeleri için çok daha ayrıntılı bir stratejik rehber ihtiyacı duyulmuştur. Bu çerçevede hazırlanan Kuzey Atlantik Bölgesel Planlama Stratejik Rehberinin resmi onayı Askeri Komite tarafından 28 Mart 1950'de yapıldı (M.C.14, 1950). NATO'nun MC 14'te belirtilen savunma politikasının kilit hedefi herhangi bir savaş durumunda NATO'nun güçlü bir savunmaya hazır olduğu konusunda SSCB'yi ikna etmektir. Böylece SSCB'nin Atlantik kıyılarına, Akdeniz'e ve Orta Doğu'ya ilerleyemeyeceği varsayılmaktaydı. Amaç düşmanı mümkün olduğu kadar doğuda tutmaktır. Bu amacın gerçekleştirilebilmesinin ise özellikle İtalya ve Almanya ile mümkün olabileceği öngörülmekteydi. Bu kapsamda MC 14 ayrıntılı istihbarat rehberliğini de gerekli görmektedir. DC 13 olarak geçen NATO Orta Vadeli Planı ise Savunma Komitesi tarafından 1 Nisan 1950'de onaylandı. DC 13 Savunma Politikası konusunda, DC 6/1'in stratejik kavramlarını ve MC 14'ün stratejik rehberliğini içermekteydi. Bu kapsamda NATO'nun savaşa çekilmesi durumunda gereken genel stratejik amaç, müttefikleriyle işbirliği içinde Batı Avrasya'da stratejik bir saldırı ile SSCB'nin ve onun uydularının savaşma iradesini ve yeteneklerini yok etmektir. Uzak Doğu'da stratejik politika savunma olacaktır. Ayrıca DC 13'te, NATO'nun genel stratejik amacının, savaşın patlak vermesi durumunda, düşmanı stratejik olarak imha etmek olacağı belirtildi. Belgede, herhangi bir savaş halinde gerçekleştirilecek operasyonlar için dört aşama öngörülmekteydi (D.C.13, 1950:10-11):

- 1'inci aşama müttefik hava saldırısının başlatılmasını içeren ve Sovyet saldırısının istikrara kavuşturulması maksadına yönelik harekete geçilen D Günü,
- 2'nci aşama ilk Sovyet saldırısının, müttefik kuvvetlerin büyük saldırı operasyonları başlatılmaları ile dengelenmesi,
- 3'üncü aşama Sovyet teslimiyetine kadar taarruzu sürdürmek.
- 4'üncü aşama müttefiklerin savaşın son hedeflerini ele geçirmesidir.

Konsey, merkezi komuta altında, saldırganlığı caydırmak ve Batı Avrupa'nın savunmasını sağlamak için yeterli olacak bütünleşik bir gücün mümkün olan en erken tarihte kurulmasına 26 Eylül 1950 yılında icra ettiği toplantıda karar verdi. Bütünleşik kuvvetin hangi ilkelere göre oluşturulacağı hususları görüşüldü. Konsey, bütünleşik

kuvveti etkin kılmak için mevcut tüm insan gücü ve üretken kaynakların Batı Avrupa'nın savunması için tam olarak kullanılması gerektiği konusunda hemfikirdi. Bu amaçla, NATO üye hükümetler tarafından bütünleşik kuvvete tahsis edilecek güçlerin kesin karakterini ve bileşimini ele alacaktı (NATO, 1950 Eylül 26, Final Communiqué).

Mevcut NATO planlama yapılarının böyle bir ihtilafta yeterli olamayacağını farkında olan Kuzey Atlantik Konseyi 26 Eylül 1950'de merkezi bir komuta altında bütünleşik bir askeri güç kurulmasını onayladı. Kısa süre sonra örgüt bünyesinde bir kısım komutanlıklar oluşturularak atama ve görevlendirmeler yapıldı. Bu yapısal değişiklikler gerçekleşirken, ittifak strateji belgelerini düzeltmeye devam etti. DC 6/1'e bir kısım önerilerde bulunuldu. Önerilen değişiklikler Askeri Temsilciler Komitesi tarafından kabul edildi ve daha sonra MC 3/5 olarak 3 Aralık 1952'de NAC (North Atlantic Council-Kuzey Atlantik Konseyi) tarafından onaylandı. "Kuzey Atlantik Bölgesinin Savunması için Stratejik Konsept" olan MC 3/5 (Final), DC 6/1'nin devamı niteliğinde olan NATO resmi stratejik belgesiydi. Askeri önlemler bölümünde "istisnasız her türlü silahla mümkün olan her yolla stratejik bombardımanı her an gerçekleştirme imkân ve kabiliyetine sahip olma" düşüncesi çerçevesinde NATO savunması yapılması gerektiği belirtildi (M.C.3/5-Final, 1952:5-6). Bu yeni konsept aynı zamanda "Entegre Askeri Kuvvetin Oluşturulması" ismi ile literatüre girmiş olup devam eden süreçte konsept, yeni örgüt üyelerinin katılımı ile küçük revizyonları da gerekli kıldı. Yeni üyeleri hem konseptte dahil etmek hem de üyelere stratejik rehberlik yapmak gerekmektedir. 9 Aralık 1952'de Askeri Komite, MC 14 ve DC 13'ün yerini alan "Stratejik Rehberlik" MC 14/1'i onayladı. Onay Kuzey Atlantik Konseyinin 15-18 Aralık 1952'de Paris'teki Bakanlar toplantısında yapıldı (Şahin, 2018:69; NATO, 1952 Aralık 9, MC 14/1).

MC 14/1'de, ittifakın genel stratejik hedefinin "*NATO'nun savunmasını sağlamak ve Sovyetler Birliği'nin ve onun uydularının başlangıçta bir hava saldırısı yoluyla savaşı sürdürme istek ve kabiliyetlerini yok etmek*" olduğu belirtildi. Ayrıca bu kapsamda hava, kara ve deniz operasyonları yürütülecekti. Müttefiklerin stratejik hava saldırılarında her türlü silahı kullanabileceği belirtildi. Burada kitle imha silahlarının kullanılabilme ihtimalinin bile NATO'nun hedefleri üzerindeki muhtemel etkisini arttıracığı değerlendirildi (M.C.14/1-Final, 1952).

ABD'nin savunma politikası NATO'nun savunma politikasını etkiler nitelikteydi. Neticede kitle imha silahı o dönemlerde ilk defa ABD'de bulunmaktaydı ve NATO bünyesinde kullanılması MC 14/1'e göre sakıncalı görülmemişti (M.C.14/1-Final, 1952). NATO askeri otoriteleri nükleer silahların NATO stratejisine nasıl entegre edileceği konusunda kafa yordular. ABD de bir dizi Avrupalı müttefikinin desteğiyle nükleer silahların NATO stratejisine tam entegrasyonunu istemekteydi. Burada amaç ilerleyen dönemlerde Nükleer silah kullanımını daha da kabul edilebilir hale getirerek caydırıcılığını arttırmaktı ve sonuçta MC 48 taslak olarak hazırlandı. Federal Almanya'nın da Örgüte dahil edilmesinden sonra 1954 yılında Askeri Komite tarafından MC 48 onaylandı. Bu belgede atomik silahların nasıl ve hangi şartlarda kullanılacağı konusuna geniş yer verildi. Devamında MC 14/1'in gözden geçirilmesi hususu öne çıktı. Yeni oluşturulan belgede ise *“atomik silah sistemlerinin ortaya çıkmasının modern savaşın koşullarını büyük ölçüde değiştireceği”* belirtilerek *“atomik silahlardaki üstünlük ve bunları sağlama yeteneği, öngörülebilir bir savaşta en önemli faktör olacak”* ifadeleri yer aldı. Sonuç olarak Atomik silahların önemine vurgu yapılarak kullanılması hususu kabul edilebilir bir durum haline getirildi. Bu vesile ile 17 Aralık 1954'te Konsey (NAC) Bakanlar Oturumu MC 48'i onayladı ve böylece NATO bölgesinin nükleer silah kullanarak savunmasını planlamak için siyasi onay verilmiş oldu (M.C.48-Final, 1954:2).

1955 yılında yayınlanan MC 48/1 Kuzey Atlantik Konseyi için gelecek birkaç yıl ile ilgili NATO askeri gücünün değerlendirmesi hakkında bir rapor sunmak amacını gütmekteydi. Bu belge MC 48'in yerine geçecek bir belge niteliğinde olmayıp MC 48'e ek bilgiler ve kararlar içermekteydi. MC 48/1, NATO askeri planlamasının durumunu ve MC 48'de yer alan kavramlar için hazırlıkları açıkladı ve yeterli erken uyarı, modern alarm sistemleri, nükleer kapasite, hazırlık durumu ve hava savunması gibi ilave öncelikli iyileştirmeler çağrısında bulundu (M.C.48/1-Final, 1955:4-6). NATO bölgesini savunmak maksadıyla önemli miktarda nükleer silah kullanımına yönelmek için gereken ana karar MC 48 ve MC 48/1 onayı ile alınmış olmasına rağmen, yeni belgeler halen daha eski strateji belgeleriyle örtüşmemişti. İşte bu çerçevede Askeri Komite, MC 14/2 ve MC 48/2 belgelerini tutarlı bir stratejik belge oluşturmak için hazırlamaya başladı (M.C.48/2-Final Decision, 1957; M.C.14/2-Final Decision, 1957).

Bu kapsamda önce C-M(56)138 numaralı bir belge hazırlanarak konseyin onayına sunuldu. Belgenin ilk bölümü Sovyet politikasının genel eğilimleri ve Sovyetler Birliği tarafından gelebilecek olası Nükleer savaş tehdidi üzerine iken ikinci bölümü direktif ve Sovyetlerle olası bir savaş durumunda yapılması gerekenlere yönelikti. Bu kapsamda öncelik caydırıcılık olurken, olası bir savaş durumunda gerek Sovyet unsurları ve gerekse uydu unsurlar NATO'nun kara, deniz ve hava kuvvetleri ile bu unsurlara karşı mücadelede bulunurken, birbirleri ile iletişimi, gerekiyorsa entegrasyonu ve hatta duruma göre karşı taarruz ihtimali çerçevesinde geri çekilme hususları dahi yer almıştır. C-M(56)138 13 Aralık 1956'da konsey tarafından kabul edilmiştir (C-M(56)138-Final, 1956:4-6).

C-M (56)138 belgesi ile Kuzey Atlantik Konseyi NATO'nun askeri kanadına detaylı bir direktif vermiş oldu. Bu durum 1957 yılına gelindiğinde MC 14/2 Stratejik Konsepti ve MC 48/2 Stratejik Konseptin uygulanmasına ilişkin önlemler belge başlıklarıyla yer aldı. Yeni konsept literatürde "Topyekûn Mukabele" olarak da ifade edilmektedir (Şahin, 2018:69). Belgelerde her ne kadar MC 48/2 nükleer savaşa odaklanmış olsa da "*NATO kuvvetleri nükleer silahlara başvurmak zorunda kalmadan NATO bölgesinin güvenliğini sağlama, iyileştirme ve sürdürme yeteneğine sahip olmalıdır*" yönünde bir anlayış içerisinde olundu. Ancak yine de "*Eğer Sovyetler düşmanca bir tavır içerisinde olursa, Sovyetlerle sınırlı bir savaş söz konusu olamayacağı düşüncesi ile de topyekûn mücadele stratejisi içinde de olunması gerektiği*" vurgusu yapıldı (M.C.48/2-Final Decision, 1957). Bu vesile ile MC 14/2 ve MC 48/2 yürürlükte olan MC 3/5, MC 14/1, MC 48 ve MC 48/1 numaralı dört stratejik belgenin yerini aldı. İki yeni strateji belgesi 9 Mayıs 1957 yılında Konsey tarafından onaylandı ve detayları 23 Mayıs 1957'de netlik kazandı.

NATO, Avrupa savunması için ABD'nin nükleer silahlarına ilk kez güvenmeye başladığında ABD topraklarında henüz nükleer silah tehdidi yoktu. Sovyetler Birliği'nin silahları henüz ABD'ye ulaşma imkân ve kabiliyetine sahip değildi. Ancak 1950'lerin ortalarında Sovyetler Birliği'nin uzun menzilli bombardıman uçaklarını geliştirmesi, 1957 yılında uzaya bir uydu fırlatmasıyla ABD'nin endişeleri arttı. Bunlara ilerleyen yıllarda Sovyetler Birliği'nin kıtalar arası füze fırlatma kabiliyeti de eklendi. Sovyet nükleer tehdidindeki algılanan büyüme, ABD'nin Avrupa müttefikleri arasında

Avrupa'yı savunmak için her koşulda nükleer silahların kullanılmasında rahat olunamayacağına dair bir endişe yarattı (Tellal, 2009:509-510).

İlerleyen dönemlerde 1961 de yaşanan Berlin Krizi, Küba Füze krizi, Jüpiter Füzeleri gibi konularla karşı karşıya kalan NATO, güvenlik konularında stratejisini yeniden sorgulamak durumunda kalırken, bunlara Fransa'nın askeri gücünü yavaş yavaş NATO'dan çekmesi ve en nihayetinde NATO'nun askeri kanadından tamamen çekilmesi eklenince 12 Aralık 1966 tarihli Askeri Komite toplantısında, MC 14/2'nin yerine yeni bir taslak belgenin hazırlanarak NATO'nun geleceğinin nasıl olması gerektiği konusunda bir ön görüşme yapıldı (NATO, 1966 Aralık 13, Staff Communications Division).

16 Eylül 1967'de icra edilen Askeri Komite toplantısında, MC 14/3 NATO bölgesinin savunması için Genel Stratejik Konsept görüşüldü ve 22 Eylül 1967'de karara bağlandı, müteakibinde Konseyin onayına sunuldu ve 16 Ocak 1968'de yayınlandı (M.C.14/3-Final, 1968). MC 14/3'e eşlik eden bir diğer belge MC 48/3 oldu ve "NATO Bölgesinin Savunması için Stratejik Kavramı Uygulama Tedbirleri" konusunu içermekteydi. MC 48/3, gelişmiş istihbarat ve erken uyarı, uyarı süresi boyunca hızlı bir şekilde koordine edilmiş eylem planı, hazırlık durumu, esneklik, taarruz kabiliyeti, iyileştirilmiş hava desteği, ani müdahale, mobilizasyon, lojistik, alt yapı, eğitim gibi NATO'yu savunmak için gereken önlemleri içermekteydi. MC 14/3 ve MC 48/3 strateji belgeleri olarak bu iki temel belge önceki NATO stratejilerinden çok daha uzun süre yürürlükte kaldı. Soğuk Savaş'ın sona ermesi hem Avrupa'nın durumunu hem de genel askeri durumu tamamen değiştirmeden, bu iki belge 1991 sonuna kadar geçerliliğini korudu. 16 Ocak 1968'de yayınlanan son stratejik konsept "Esnek Mukabele" konsepti olarak da tanımlanmakta olup detant (yumuşama) sonrası oluşmuş ve 8 Aralık 1969'da yayınlanan MC 48/3'teki tanımları ile "Doğrudan Savunma", "Kontrollü Tırmanma", "Genel Nükleer Mukabele" adımlarından birinin veya birkaçının gerektiğinde kullanımını içermekteydi (Şahin, 2018:70; M.C.48/3-Final, 1969:5-9).

2.2.1.2. Uygulanan Stratejik Konseptler Çerçevesinde Öne Çıkan Olaylar

NATO kuruluşundan 1991 yılına kadar temelde caydırıcılığı esas alan bir strateji izlemiştir. Bu caydırıcılık Soğuk Savaş'ın her anında bir rekabetle de kendini göstermiştir. Bunu en görünür kılan ilk anlar Kore Savaşının yaşandığı anlardı. 25

Haziran 1950 sabahı Kuzey Kore'nin Güney Kore'ye saldırmasıyla başlayan olaylar küresel anlamda birçok ülkede kendini hissettiren bir durumdu. Konu BM'ye intikal ettiğinde Çin'in BM konseyinde temsil edilmediği ve SSCB'nin katılmadığı bir oturumda saldırgan Kuzey Kore'ye karşı önce geri çekilmesi yönünde, bu karar kifayetsiz kalınca Güney Kore'ye yardım edilmesi yönünde karar verildi (Yaman, 2006:232).

Hobbes'un perspektifinden bakıldığında küresel bir toplumsal düzen oluşturabilmek için bir hükümet çalışması olarak BM Örgütü kurulmuş olsa da Sovyetler Birliği'nin amaçladığı menfaatleri caydırmak maksadıyla oluşturulmaya çalışılan otorite ve yaptırım yeterli gelmediğinden bu yetersizlik Kore savaşına yansımıştır.

BM kapsamında Güney Kore'ye destek veren kuvvetlerin çoğunluğu ABD ordusundandı. Bunlara İngiltere, Kanada, Fransa, Türkiye ve Yunanistan'ın da dahil olduğu birçok devlet askeri anlamda destek vermişti. Kuzey Kore'ye ise başından beri SSCB destek verirken, bu desteğe çıkarları çerçevesinde Çin de eklendi. 1951 yılına gelindiğinde her iki taraf için de bir başarı söz konusu olmadığı gibi ateşkes ve barış görüşmeleri için fırsat kollanmaktaydı ve aynı yıl başlayan görüşmeler ancak 1953 yılında ateşkes olarak kendini gösterebilmiştir (Armaoğlu, 2018:346-347).

O dönemde ortaya çıkarılmaya çalışılan uluslararası politik ve askeri örgüt olan NATO, komünist yönetim yapısı ve İkinci Dünya Savaşı sonrası etkinliğini sürdürmeye çalışan Sovyetler Birliği'ne, emperyalist etkilerine ve tehditlerine karşı caydırıcı bir güç olması maksadıyla kurulmuştu. Milletler Cemiyetinin yetersizliği sonrası oluşturulan BM'de de yeterli caydırıcı unsur bulunmadığı kanaati ile NATO, ABD öncülüğünde ve kolektif bir karar alma yapısı ile Sovyetler Birliği karşısında bir güç olarak belirmiştir.

Kore Savaşına katılım Türkiye ve Yunanistan'ın NATO'ya üye olmalarına vesile olmuştur. Bu durum ABD'nin önderliğinde ilerleyen örgütün kuruluş ve varlık sebebine de bir paralellik oluşturmaktaydı. Düşmana olabildiğince yakın olan müttefiklerin varlığı ABD'nin İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra uygulamaya çalıştığı strateji ile de örtüşmekteydi. Bu ülkelerde kolektif bir askeri kuvvetin varlığı da caydırıcı etki oluşturma planlarının bir parçasıydı. Zaten Türkiye İkinci Dünya Savaşı sonrası Sovyetler Birliği tarafından kendini tehdit altında hissederken, müttefik olarak da savaştan güçlü olarak çıkmış ABD'nin varlığını tehdidi savurmak için bir güvence olarak görmekte ve

NATO'ya dahil olmak istemekteydi (Armaoğlu, 2018:394-396). Yunanistan'ın durumu da Türkiye'den çok farklı değildi. Türkiye ve Yunanistan'ın derdi komşuları Sovyetler Birliği'nin tehdidi altından olabildiğince çıkabilmektir. Bunu da NATO bünyesinde alınan ve askeri birlikteliğe ve birbirine desteğe dayanan kararların varlığı sayesinde yapabileceklerine inanılmaktaydı.

Bu dönemde yürürlüğe giren MC 3/5 (1952) ve MC 14/1 (1952) çerçevesinde NATO örgüt bünyesinde birlikler oluşturmaya gidilmişti. 1955 yılında Batı Almanya'nın da örgüte üye olması ile daha fazla korunur bir hal alırken Sovyetler Birliği'nin hemen yakın doğusu da NATO ülkeleri tarafından ağırlıklı olarak tutulur durumda oldu (Doğan, 2005:74). Yapılan her görüşme, alınan her karar tanımlanan tehdidi önlemeye, durdurmaya yönelik oldu. İlerleyen dönemlerde bu ülkelerin varlığını Sovyetler Birliği'ne karşı oluşturulmuş bir blok görüntüsü vermek için yeni strateji ile, icabında topyekûn bir muharebe yapılabilmesi yönünde nükleer savaşı da içinde barındıran MC 48 (1954) ve MC 14/2 (1957) ortaya konmuştu. Esasen alınan kararların uygulanabilirliği çok açık değildi. Ancak caydırmanın mantığındaki basamaklar bu vesile ile tırmanılmış oluyordu.

Devam eden süreçte 1961 yılında meydana gelen Berlin krizi, sonrasında 1962 yılında oluşan Küba Krizi ve bu dönemde Fransa'nın bir kısım kuvvetlerini NATO'dan çekmesi, Nükleer silahların ülkesinden çekilmesini talep etmesi, 1966 yılına gelindiğinde ise Fransa'nın NATO askerlerinin tamamen ülkesinden çekilmesini istemesi ve NATO'nun askeri kanadından çekilmesi, olası bir savaş durumundan Fransa kendi iradesini ön plana çıkararak ve gerektiğinde NATO'nun görüşüne göre farklı çözümlerle mücadele etmek isteği NATO'da yapısal değişikliklere yol açarken, yeni bir stratejinin oluşmasını da gerekli kılmıştı (Demirkıran, 2007:88).

Fransa, NATO'daki varlığını detant/yumuşama oluşumu ve örgütte söz sahibi olma yeteneği ile sorgularken, Avrupa için ortak askeri birlikteliğin daha doğru olacağı kanaati ve söylemleri ile öne çıkmaya başlamıştı. O dönemde dünya siyasetinde Fransız lider de Gaulle etkin durumdaydı ve ABD'yle aynı düzeyde tanınan bir aktör olmak gerektiğine vurgu yapan bir strateji izlemekteydi (Demirkıran, 2007:82).

Fransa'nın çekilmesi ve Sovyetler Birliği'nin NATO'nun oluşum ve kararlarına cevap niteliğindeki davranışları NATO'nun savunmasında esnekliğe duyulan ihtiyacı hissettirdi ve yeni stratejik konsept MC 14/3 ve MC 48/3 için hazırlıklar ve çalışmalar başladı. Yukarıda sıralanan hususlar çerçevesinde oluşturulan ve 1969 yılında onaylanan yeni konsept artık Sovyetler Birliği'nin de elinde nükleer silah olduğu hususu göz önüne alarak oluşturuldu (M.C.48/3-Final, 1969; M.C.14/3-Final, 1968). Bu kapsamda NATO, yeni konseptini önce doğrudan savunma ile düşmanın tercih ettiği muharebe düzeyinde kalarak onu mağlup etmeye, eğer muharebenin şiddeti artarsa ve farklı adımlarla gelişirse muharebeyi kontrollü bir şekilde tırmandırmaya, son olarak da nihai caydırma yöntemi olarak nükleer silah kullanımı yönünde geliştirdi.

Nükleer Caydırıcılık kavramı çerçevesinde olanları örnek olaylarla şu şekilde değerlendirmek mümkün olabilir. Küresel açıdan bakıldığında nükleer caydırıcılık, nükleer ve nükleer olmayan güçler arasındaki savaşı engellediği söylenemez. Bu konuda her zaman Kore ve Vietnam savaşları, hatta Afganistan'daki Sovyet savaşı somut bir örnektir. Bunun dışında Vietnam, Çin'den gelen çok ciddi tehditlere karşı geri adım atmamıştır. 1973'te Mısır ve Suriye, İsrail'in nükleer silahlarının varlığına rağmen İsrail'e saldırmıştır. Bu örneklerin varlığı caydırıcılığın nükleer silahlarla bağlantısını sorgulatmıştır. Netice olarak Nükleer silahların varlığı, silahların kontrolsüz tüketimine ve öngörülemez sonuçların varlığı bu silahların kullanımını engeller görülürken savaşların önüne geçememiştir. (Sagan & Waltz, 1995:127-130).

2.2.2. Soğuk Savaş Sonrası NATO (1991-2001)

SSCB kuruculuğunda ve NATO'ya karşı 1955 yılında kurulmuş olan Varşova Paktı içerisinde Arnavutluk (1968'de üyelikten ayrıldı), Bulgaristan, Çekoslovakya, Demokratik Alman Cumhuriyeti (Doğu Almanya), Macaristan, Polonya ve Romanya'yı barındırmaktaydı. Ayrıca Moğolistan ve Güney Kore gözlemci üye konumundaydı (Office of the Historian 2022, The Warsaw Treaty Organization). Birçok ülkenin dahil olduğu NATO ve Varşova Paktı Küresel anlamda bölgeyi ikiye ayırmış durumdaydı.

Sovyetler Birliği'nin asıl çöküşü Körfez Savaşı'ndan sadece aylar sonra gerçekleşti. Merkezi hükümetin zayıflamasından istifade ile Sovyetler Birliği'nin 15 cumhuriyeti, kendilerini egemen devlet ilan ettiler. Bu süreç, kendi ulusal kaderini tayin etme

konularından mülkün yeniden tahsisine kadar değişen karmaşık sorunları beraberinde getirmiştir. Rusya ve diğer eski cumhuriyetler 1990'lı yıllarda ekonomik ve mali çöküşe, yolsuzluklara, savaşa ve askeri zayıflığa karşı siyasi demokrasiler olarak kaldılar. 1991'de başarısız bir Rus askeri darbe girişimi ve Rusya Cumhurbaşkanı Boris Yeltsin'in buna karşı çıkmadaki belirgin rolü Sovyetler Birliği'nin çöküşünü hızlandırdı. Çok geçmeden hem kapitalizm hem de demokrasi, eski Sovyet devletlerinin ekonomilerinin ve politik sistemlerinin temeli olarak kabul edildi. Cumhuriyetler bağımsız devletler haline geldi ve Bağımsız Devletler Topluluğu kuruldu. Rusya ve Batılı diğer cumhuriyetlerle ilişkiler ise karışık bir hal aldı. Kendi ekonomik sorunları ve Rusya'nın dış yardımdan daha fazla bir iç reforma ihtiyaç duyduğu düşüncesinden ötürü Batılı ülkeler, bölgenin yaşam standartlarını önemli ölçüde düşüren sert ekonomik geçiş için yalnızca sınırlı yardım sağlamıştır. Rusya'nın 1995 ve 1999'da ayrılıkçı Çeçenya eyaletindeki hareketleri acımasızca bastırması, Batı'da genişlemeci, saldırgan bir Rus milliyetçiliği endişesi doğurdu. Rus liderler ise NATO'nun Doğu Avrupa'ya yayılmasından çekinmekteydiler. Bu arada, Japonya ve Rusya'nın da çoğunlukla sembolik bölgesel anlaşmazlıklarla alakalı çözemedikleri konular bulunmaktaydı (Goldstein & Pevehouse, 2014:34-35).

Berlin duvarının yıkılışı ile sembolik olarak Soğuk Savaş'ın bittiği yönündeki algı ve 1991 yılında SSCB'nin dağılması ile gerçek anlamıyla da sona eren Soğuk Savaş, NATO'nun varlığını sorgulanır bir duruma getirmişti. Bu zamana kadar NATO'nun tüm stratejik konsepti kendi güvenliği esas olmak üzere Sovyet tehdidinin nasıl bertaraf edileceği ve bu tehdidin olabildiğince azaltılarak kendi çıkarlarının nasıl sürdürülebileceği üzerine kuruluydu.

Ancak 1991'deki Körfez Savaşı'ndan hemen sonra, eski Yugoslavya Cumhuriyetini oluşturan toplumların birçoğu bağımsızlık ilan ederek dağıldı. Hırvatistan ve Bosna'da azınlık olan Etnik Sırlar bölgeyi "Büyük Sırbistan" adıyla oluşturmak için ele geçirdiler. Yugoslav ordusunu kontrol eden Sırbistan'ın yardımıyla yüz binlerce Sırp olmayan Boşnak ve Hırvat'ı öldürüp milyonlarca kişiyi sınır dışı ettiler. İlk etapta gerek ABD gerekse Avrupa devletlerinden birçoğu bu duruma sessiz kalırken müdahale edilmesi yönünde oluşan Uluslararası Kamuoyu sayesinde BM ve NATO'nun da devreye girmesiyle bölge güvenliği sağlanabilmişti (Çakırca 2020:563-576).

Devam eden süreçte ise dünya genelinde terör ve asimetrik tehditler ön plana çıkarken, küresel güvenliğin sağlanması, kitle imha silahlarının devlet dışı unsurların eline geçmesi ve kullanılması, yasadışı göç ve insan kaçakçılığı hareketleri, küresel anlamda uyuşturucu ile mücadele, su ve enerji kaynaklarının güvenliği ve kontrolü gibi konular Sovyet tehdidinin yerini almaya başlamıştı. Her ne kadar kuruluş amacı Sovyet tehdidine yönelik olsa da örgüt bir arada durabilmek için kuruluş amacından farklı bir yöne doğru tehdit algısını değiştirmek ve tanımlanan yeni tehdit ve risk durumlarına göre bir değişim içerisine girmek zorundaydı. Değişim örgütün varlığını sürdürmesini sağlayacak tek çareydi.

Bu kapsamda NATO'nun gizli olmayan yayınladığı ilk stratejik konsept Kasım 1991'de onaylanan İttifak Stratejik Konsepti (The Alliance's Strategic Concept November 1991) oldu ve buna Askeri Komite tarafından ele alınan 12 Aralık 1991 tarihinde onaylanan MC400 Askeri Uygulama Direktifi eşlik etti (NATO, 2022 Temmuz 18, Strategic Concepts).

1991 yılının Kasım ayında onaylanan Stratejik Konseptte, ittifakın savunma niteliği, üyelerinin egemenliği ve toprak bütünlüğü konusundaki kararlılık yeniden tasdik edildi. İttifakın güvenlik politikasının diyaloga dayandığı hususu, iş birliği, barışı koruma, toplu savunma konuları teyit edildi. İttifak, oluşan yeni durumdan tam anlamıyla yararlanarak, savunmayı gereklilikleriyle, tutarlı bir şekilde, mümkün olan en düşük kuvvet seviyesinde tutacağı ifade edildi. Müttelikler, güvenlik ve istikrarın artırılması amacıyla silah kontrolü ve güven artırıcı tedbirlere yönelik önemle daha fazla ilerleme sürdüreceklerini, ayrıca Paris Tüzüğünde belirtilen ilkeler temelinde devletler arasında diyalogu ve iş birliğini teşvik etme gayretlerini de ortaya koydular. Bu kapsamda yeni stratejik konseptin, ittifakın savunma politikasının, operasyonel anlamda, geleneksel ve nükleer kuvvet duruşunun ve toplu savunma planlama düzenleme ve tedbirlerinin daha da geliştirilmesi için temel oluşturacağı hususunda hemfikir oldular (NATO, 1991 Kasım 07, The Alliance's New Strategic Concept).

1991 yılının Aralık ayında onaylanarak uygulamaya giren Stratejik Konseptin Askeri Komite Direktifi olan MC 400 ile ilgili gizlilik derecesinin varlığı sebebi ile kamuoyu ile herhangi bir paylaşım yapılmamıştır. Ancak 1997 yılına gelindiğinde Rusya'nın ekonomik, sosyolojik ve askeri boyutu daha da netleşerek şekillendiğinden devlet ve

hükümet başkanları NATO'nun Avrupa'nın yeni güvenlik durumu ve zorluklara tutarlı kalabilmek için Stratejik konseptin yeniden değerlendirilmesine olan ihtiyacı vurguladılar. 1994 yılında Brüksel'de alınan kararla BİO girişiminin başlatılması, Avrupa Güvenlik ve Savunma Kimliğinin geliştirilmesine yönelik önlemlerin varlığı, NATO'nun Bosna Hersek müdahalesi, Rusya Federasyonu ve NATO arasında Karşılıklı İlişkiler, İşbirliği ve Güvenlik Kurucu Yasasının imzalanması (bu çerçevede NATO ve Rusya'nın artık düşman olmadıklarını ve NATO-Rusya Daimi Ortak Konseyi'ni (1997) kurduklarını belirtmekteydiler), NATO ile Ukrayna arasında belirgin bir ortaklık beyanının imzalanması gibi durumlar da bu değerlendirmenin yapılmasında etkili oldu ve 8-9 Temmuz 1997'de Madrid'de icra edilen toplantıda yeniden oluşturulacak bir Stratejik konsept ile yeni bir savunma duruşunun oluşturulmasına ve bu kapsamda NATO askeri komuta yapısının tekrar değerlendirilerek düzenlenmesine karar verildi (NATO, 1997 Temmuz 8, Madrid Declaration). Askeri yapı, teşkilatlanma ve uygulamaya yönelik taktik detaylar bir sonraki NATO Bölgesi Savunma Strateji Konsepti olan MC 400/2'de 2003 yılında düzenlenmiştir.

1990 yılında Doğu Almanya'nın Batı Almanya ile birleşmesi ve bunun neticesinde Doğu Almanya'nın NATO'ya dahil edilmesi ile örgüt, Soğuk Savaş sonrası kabul edilebilecek bir zamanda genişlemişti. 1994 yılına gelindiğinde diğer Avrupa ülkelerinin de üyeliğe katılımın mümkün olduğu ifade edilerek başlatılan çalışma, 1995'te resmi bir genişleme çalışmasının başlamasıyla kesinleşti. Bu kapsamda Çek Cumhuriyeti, Macaristan ve Polonya katılım müzakerelerine başlamaya 1997 yılında davet edildi ve 1999 da üyeliğe kabul edildi (NATO, 2010 Kasım 20, Lisbon Summit Guide:156-161).

NATO'nun 1999 yılında ortaya koyduğu Stratejik konsept ortak savunmayı ve Avrupa-Atlantik bölgesinin daha geniş bir şekilde barış ve istikrarın muhafazasını kabul eden bir konsepttir. Konseptte Savunma boyutuna ek olarak siyasi, ekonomik, sosyal ve çevresel faktörlerin önemine vurgu yapılarak terörizm, etnik çatışma, insan hakları ihlalleri, siyasi istikrarsızlık, ekonomik kırılganlık ve nükleer, biyolojik ve kimyasal silahların yayılmasını içeren yeni riskler ortaya konmuştur. NATO'nun temel görevinin güvenlik, istişare ve caydırıcılık olduğu belirtilmiştir (NATO, 2022 Temmuz 18, Strategic Concepts).

Dolayısıyla Soğuk Savaş sonrası 2001 yılına kadar olan 10 yıllık süre zarfında NATO, varlığını sürdürebilmek için bir değişim arayışı içerisinde olmuş, eski Rusya cephesi ve Avrupa’da olan ve özellikle Rusya’nın dağılması ile oluşan otorite boşluğunu, varlığını devam ettirebilmek için bu değişimi sağlayarak doldurma gayreti içerisinde olmuş ve bunu başarmıştır. Bu kapsamda NATO, meydana gelen değişimlere müdahale ederken, genişleme kararı alarak, sonrasında icra edeceği faaliyetler için alınacak kararları tabana ve daha geniş bir zemine yaymayı sağlamış ve gerçekleştireceği uygulama ve müdahaleler için küresel anlamda kamuoyu oluşturmak ve haklılığını ortaya koyacak altyapıyı hazırlamaya çalışmıştır.

2.2.3. 11 Eylül 2001 Sonrası ve Günümüzde NATO’nun Güvenlik Anlayışındaki Değişim (2001-2023)

11 Eylül 2001 yılında ABD’de meydana gelen terör saldırısı tüm dünyada güvenlik algılarını değişmesine, toplumsal güvenliğin yeniden değerlendirilmesine sebep olmuştur. Tüm dünyada televizyonlardan canlı yayında izlenen sonrasında defalarca yayınlanan olay, küresel anlamda yeni güvenlik tedbirlerinin alınmasına yol açmıştır. Bu olay terör saldırılarıyla kitlesel ölümlerin olabileceğini ortaya koydu. Hatta terör örgütlerinin elinde kitle imha silahlarının olabileceği ve bu silahları kullanabileceği ihtimali bile önceki dönemlere göre daha kabul edilebilir ve öngörülür bir hal aldı.

11 Eylül Terör saldırılarından sonra ABD kendi güvenliği kapsamında diğer ülkeleri de etkileyen katı tedbirlere yöneldi. Kamuoyunda ve medyada medeniyetler çatışması şeklinde algılanan bu olay ABD’nin öncelikle Usame Bin Ladin liderliğindeki El Kaide terör örgütüne yönelik tedbir alması ve teröre karşı savaş başlatması ile gelişme gösterdi. Bu savaş için öncelikle seçilen yer Afganistan oldu. Bunun sebebi ise El Kaidenin Afganistan’ın yönetimi Taliban tarafından desteklenmesi idi (Karakaya& Nazarı, 2022:155-156).

ABD’de 11 Eylül günü hayatını kaybedenlerin sayısı üç bine yakındı. Bu kayıp ABD’ye göre kabul edilebilir bir kayıp olmadığı gibi, buna karşı mücadeleyi de zorunlu kılmaktaydı (Kalkanlı, 2019:282). 2 Ekim 2001 tarihinde Atlantik Konseyi bu defa bir ilke imza atarak BM antlaşmasının 51’inci maddesi ve ittifak antlaşmasının 5’inci maddesi çerçevesinde Afganistan’a karşı toplu mücadele kararı aldı. Bu vesile ile

ABD'nin El Kaide'nin yerleştiği Afganistan ile savaşı 7 Ekim 2011'de başladı ve koalisyon güçlerinin oluşturduğu bir ordu da savaşa dahil oldu. Harekatın hedefi Usame Bin Ladin'in etkisiz hale getirilmesi idi. Bu kapsamda mücadele Taliban'ı da kapsamaktaydı ve aynı zamanda Taliban'a karşı da yapılmaktaydı (NATO, 2021 Aralık 07, NATO and Afghanistan).

Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile bir değişim içerisine giren NATO, küresel terörün de aktör durumuna gelmesiyle birlikte bu yeni aktöre yönelik tehdit algısı değişmiş ve örgütün yeni tedbirler alması zorunlu bir hal almıştı. Bu kapsamda Soğuk Savaş sonrasındaki 10-15 yıllık süre içerisinde tecrübe edilen yeni görevler için donatım, askeri yapı ve yeteneklerini uyarlama konusunda büyük iç reformlar yapıldı.

Ayrıca Örgüt gerçekleştirilen ortaklıkların kapsamını genişletme çabası içerisinde oldu ve giderek daha zorlu bir dünyaya cevap vermek için yeni siyasi ilişkiler ve daha güçlü operasyonel yetenekler geliştirmek için dönüşümünü hızlandırdı. Bu radikal değişiklikleri NATO'nun stratejik belgelerine yansıtmak gerekmekteydi. İlk olarak Kasım 2006'da NATO liderleri "Kapsamlı Siyasi Rehberliği" onayladılar (NATO, 2006 Kasım 29, Riga Summit Declaration). Bu belge ilerisi için 10 ila 15 yıl boyunca tüm ittifakın yeteneklerini, disiplinleri ve istihbarat kapasitesini ve öncelikleri ortaya koyan başlıca belgedir. Bu belgede gelecekteki olası güvenlik ortamı analiz edildi. Bu analiz ittifakın Stratejik Kavramı ışığında yapması gereken operasyon türlerini ve NATO'nun ihtiyaç duyduğu yetenek türlerini ortaya koydu. Daha sonra, Nisan 2009'daki Strazburg-Kehl Zirvesi'nde NATO liderleri yeni bir Stratejik Konsept olarak "İttifak Güvenlik Deklarasyonunu" onayladılar (NATO, 2009 Nisan 4, Strasbourg / Kehl Summit Declaration). Bu, NATO sorunlarının ayrıntılı bir şekilde tartışılmasını ve analiz edilmesini sağladı ve ekonomik bağlamla birlikte NATO'yu yeniden düşünmek, yeniden yorumlamak ve reform etmek için bir fırsat sundu (NATO, 2016 Nisan 07, Kosova Air Campaign). 2010 Stratejik Konsept, Kasım 2010'da Lizbon Zirvesi'nde yayımlandı. Stratejik Konsept kapsamında 28 NATO üyesi tarafından Lizbon zirvesinde kabul edilen bazı temel kararlar şu şekilde idi (NATO, 2010 Kasım 20, Lisbon Summit Declaration):

- Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü'nün kendi topraklarını savunma görevini ve üyelerinin toplu savunma taahhüdünü onayladığı gibi, ayrıca siber ve füze

saldırısı gibi tehditlere karşı yeni savunma geliştirmek maksadıyla ittifak yapmayı taahhüt etti.

- Örgüt Kriz önleme ve kriz yönetimi operasyonlarında BM ve Avrupa Birliği de dahil olmak üzere uluslararası ortaklarla daha yakın çalışması gerektiği konusunda mutabık kaldı.
- Nükleer silahsız bir dünyada çalışma zorunluluğu vurgulandı. Ancak bu şekilde silahlar mevcut olduğu müddetçe NATO'nun nükleer silahlı bir ittifak olarak kalacağı ifade edildi.
- NATO üyelik kriterlerini karşılayan tüm Avrupa demokrasilerine kapılarını açık tutmaya devam edecek, Gürcistan ve Ukrayna'nın üyelik müzakerelerine devam edecekti.
- Rusya ile paylaşılan güvenlik çıkarlarına dikkat çekilerek, füze savunması, terörle mücadele, uyuşturucu ile mücadele, korsanlıkla mücadele ve uluslararası güvenliğin desteklenmesi gibi alanlarda iş birliğinin artırılması gerektiği ifade edildi.
- NATO'nun daha etkili, verimli ve esnek bir ittifak yönünde sürekli bir reform sürecinde olması gerektiği vurgusu yapıldı. Liderler kaynakları en iyi şekilde kullanmak için savunma planlamasında iş birliği yapma sözü verdi.

NATO'nun güneyindeki çatışmalı bölgelerde doğan terör tehditleri Fransa, Almanya ve Belçika'da ölümcül saldırılara vesile olmuştur. Avrupa'daki mülteci akışları Avrupa için endişe vericiydi. Bu duruma yakın vadeli bir seğenek olarak 2010 Stratejik Konsepti ve müteakibinde 2012 yılında onaylanan Askeri Komite Rehberliği olan MC 400/3 eşlik etti. NATO askeri liderlerine siyasi rehberlik sağladı. Konsept hazırlanırken NATO liderlerinin, büyük olasılıkla NATO'nun doğu bölgesi, güneyi ve güneydoğusu için ayrı ayrı uyarlanmış rehberliği dikkate alındı. (Barry & Lindley-French, 2016:215).

2014 yılı ve sonrasında dünya genelinde değişiklikler olmaya başlamıştı. Rusya tarafından Ukrayna'ya yönelik saldırılar ve 2022'de Rusya'nın müdahalesi, Avrupa'da barışa zarar vermiştir. Yenilenen stratejik rekabet, otoriterlik, terörizm tehdidi, iklim

değişikliği ve hızlı teknolojik gelişmeler gibi bir çok faktör ortaya çıkmıştır. NATO ise caydırıcılık ve savunma duruşunu güçlendirme gayretinde olmuştur. Savunma harcamaları artırılmıştır. Bu gelişmeler ile Brüksel Zirvesi'nde kabul edilen NATO 2030 yeni stratejik konsepti Haziran 2022'de Madrid Zirvesi'nde onaylanmıştır. Zirve bildirgesinde ve konseptte üç hususa vurgu yapılmaktadır. İlk olarak caydırıcılık vurgusu ile tüm müttefiklerin egemenliği, toprak bütünlüğü ve herhangi bir saldırganlığa karşı güçlü bir savunma gücüne sahip olduğu belirtilmektedir. Konseptte göre stratejik rekabet ortamında, küresel farkındalık artırılmalı, caydırıcılık ve savunma her alanda uygulanmalıdır. Caydırıcılık ve savunma yeteneği, nükleer, konvansiyonel olarak ve füze savunması ile tamamlanmalıdır. Askeri ve askeri olmayan araçlar orantılı, tutarlı ve entegre bir şekilde kullanılmalı, güvenliğe yönelik tüm tehditlere yanıt verilmelidir. Yeni teknolojiler benimsenerek ve özel sektörle işbirliği yapılarak, insan haklarına saygılı bir şekilde inovasyon ekosistemleri korunmalı ve sorumlu kullanım ilkeleri benimsenmelidir. İkinci olarak, Kriz önleme ve krizi yönetme vurgusu ile NATO'nun kriz yönetimi, istikrar sağlama, terörle mücadele, sivil koruma ve insani güvenlik gibi konulardaki stratejiler ifade edilmiştir. Bu kapsamda NATO müttefikleri, krizleri önlemek ve çözmek için birlikte çalışmaya devam edilecektir. Ayrıca, NATO, sivillerin korunması ve sivil zararın azaltılması dahil insan güvenliği konularına da özel önem vurgusu yapmıştır. NATO, Birleşmiş Milletler, Avrupa Birliği ve diğer bölgesel kuruluşlarla koordinasyon ve işbirliğini güçlendirilmesi hedeflenmiştir. Son olarak kooperatif güvenlik vurgusu ve NATO'nun genişlemesi ile ittifakın güçlendiği ve Avrupa-Atlantik bölgesinde barış ve istikrara katkıda bulunduğu ifade edilmiştir. NATO'nun AB ile ilişkileri ve iş birliği vurgusu ile daha güçlü ve daha yetenekli bir Avrupa savunmasının önemi belirtilmiş, savunma harcamalarının artırılacağı ve tutarlı, karşılıklı savunma yetenekleri geliştirilmeye devam edileceği ifade edilmiştir (NATO, 2022 Haziran 29, NATO 2022 Strategic Concept).

BÖLÜM 3

3. TÜRKİYE’NİN GÜVENLİK MEKANİZMALARI

Türkiye Cumhuriyeti’nde asıl karar alma yetki ve sorumluluğu Cumhuriyet tarihinin başından bu yana Türkiye Büyük Millet Meclisine (TBMM) aittir. Türkiye Cumhuriyeti’nde alınan tüm kararlar anayasada tanımlanan şekli ile Türk Milletinin seçtiği vekiller aracılığı ile Mecliste görüşülerek sonuçlandırılır. Meclis, devletin idaresi kapsamında alınacak kararların bir bölümünü yürütmeye bırakır. Bu bölümde ulusal güvenlik ile ilgili devletin en üst kademelerinde gerek icracı yolla gerekse diplomasi yoluyla etkisi olan mekanizmalar ilgili mevzuat kapsamında tarihsel bir süreç içerisinde ifade edilecektir.

3.1. 1949’DAN GÜNÜMÜZE ÜLKE GÜVENLİĞİNİN SAĞLANMASINDA GÖREVLİ STRATEJİK KARAR MEKANİZMALARI

3.1.1. Cumhurbaşkanlığı

Cumhurbaşkanının görev, yetki ve sorumlulukları esas olarak anayasalarda düzenlenmiştir. Her ne kadar 1921 Anayasasında meclis hükümet sistemi kapsamında Cumhurbaşkanı ile ilgili bir düzenleme olmasa da bu husus kendini önce 1924 anayasasında göstermiş ve her ne kadar tek parti de olsa şekillenen parlamenter sistemde Reiscumhur olarak yer bulmuştur (Özyurt&Saka, 2021:166). Sonrasında ise 1961 ve 1982 anayasalarında giderek genişleyen ve detaylanan görev, yetki ve sorumluluklar halini almıştır.

1924 Anayasasına göre meclis yürütme yetkisini kendi seçeceği bir cumhurbaşkanı ve onun seçeceği bir başbakan ve bakanlar kurulu ile kullanır. Cumhurbaşkanı devletin başıdır ve gerekli gördüğünde bakanlar kuruluna başkanlık eder. Her yıl kasım ayında geçmiş yıl ile ilgili değerlendirme ve gelecek yıl ile ilgili alınması gereken tedbirlere yönelik bir konuşma yapar veya bu konuşmayı başbakana yaptırır. Cumhurbaşkanı veya Millet Meclisi Başkanı tatil bile olsa meclisi toplantıya çağırabilir. Cumhurbaşkanın Millet Meclisinin kabul ettiği kanunları on gün içerisinde onaylar, eğer onaylamayacaksa gerekçesiyle birlikte on gün içerisinde mecliste görüşülmek üzere geri gönderir. Her

halükârda kanunun millet meclisince kabul edilmesi halinde Cumhurbaşkanı tarafından da onaylanarak yayınlanır (Teşkilâtı Esasiye Kanunu, 1924:491 sayılı kanun).

1961 anayasasına gelindiğinde çok partili siyasi hayata zaten geçilmişti. Bu anayasada Cumhurbaşkanı seçilebilme kriterlerinin anayasaya girdiği görülür. Ayrıca parlamentonun cumhurbaşkanını seçebilmek için üçte ikisinin kabulü öngörülmüştür. Ancak yine de iki seferde seçilemezse üçüncüsünde salt çoğunlukla seçilebilir. Cumhurbaşkanının çıkaracağı bütün kararlar başbakan ve bakanlar kurulunca da imzalanır. Bu vesile ile vatan hainliği hariç olmak üzere Cumhurbaşkanı kararlarından doğacak sorumluluklar Başbakan ve bakanlar kuruluna aittir. 1924 anayasasında Cumhurbaşkanı seçim dönemi için seçilebilirken, 1961 anayasasına gelindiğinde Cumhurbaşkanının görev süresi 7 yıl olarak tanımlanmaktadır. Ayrıca yeni oluşturulan Cumhuriyet senatosunun da üyelerinin bir kısmını seçebilmektedir. Ancak 1961 anayasasında Cumhurbaşkanlığı vekilliği Cumhuriyet senatosu başkanına bırakılmıştır. Bunların dışında cumhurbaşkanı şartlar oluştuğunda meclisi feshedip seçimin yenilenmesine karar verebilir, Millî Güvenlik Kuruluna başkanlık eder (Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, 1961:334 sayılı kanun).

1982 anayasası 1980 ihtilali sonrasında oluşturulmuş ve referandumla yürürlüğe girmiş bir anayasadır. Buna göre cumhurbaşkanlığı görev süresi 7 yıl iken 2007 yılında yapılan bir değişiklik ile bu süre 5 yıla düşürülmüştür. 1982 Anayasasında Cumhurbaşkanını millet meclisi seçerken 2007 yılında yapılan değişiklik ile seçim halka bırakılmıştır. Yine kanunların yayımlanmasında Millet Meclisi kabul ettikten sonra onaylamak ve yürürlüğe girmek üzere Cumhurbaşkanına gönderdiği kanunlar 15 gün içerisinde gerekçesi ile tekrar görüşülmek üzere TBMM'ye gönderilebilir. Eğer Meclis salt çoğunlukla tekrar kabul ederse Cumhurbaşkanı bu kanunu onaylar ve yayımlar. Önceki anayasalarda olduğu gibi 1982 Anayasasına göre de Cumhurbaşkanı Meclise yasama yılının ilk günü açılış konuşmasını yapar ve yeni yasama yılı ile ilgili meclise mesaj verir (Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, 1982:2709 sayılı kanun).

Parlamente sistemin mevcut olduğu dönemde Başbakanı kabineyi kurmak üzere yetkilendiren Cumhurbaşkanı 2017 yılından itibaren tamamen başkanlık sistemine geçilmesi ile Cumhurbaşkanı yardımcılarını ve bakanları kendi seçer duruma gelmiştir. Parlamente sistemde Cumhurbaşkanına hastalık, yurtdışı görev gibi durumlarda TBMM

başkanı vekalet ederken, başkanlık sistemi ile bu vekalet Cumhurbaşkanı yardımcısına verilmeye başlanmıştır.

Savaş, seferberlik, sıkıyönetim, olağanüstü hâl gibi oluşan durumları ilan etme görevi 1961 Anayasasında “Bakanlar kurulu kararı” ile ifade edilirken 1982 Anayasasında bu husus, “Cumhurbaşkanlığı başkanlığında toplanan bakanlar kurulu kararı” şeklinde ifade edilmiştir. 2017 yılında yapılan değişikliklerle sıkıyönetim hususu anayasadan çıkarılmıştır. Ancak düzenleme ile yaygın şiddet, savaş ve seferberliği gerektirecek bir durumun oluşması durumunda olağanüstü hâl kararı verme yetkisi Cumhurbaşkanına bırakılmıştır. Her ne kadar anayasalarda geçen savaş, seferberlik, olağanüstü hâl kararları yetkili birimlerce alınmış olsa da bu durumun onayı ertesi gün olmak şartı ile TBMM’ye bırakılmıştır (Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, 1961:334 sayılı kanun; Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, 1982:2709 sayılı kanun).

3.1.2. Başbakanlık

Türkiye’de 2014 yılına kadar uygulanan parlamenter sistem, yerini bir süre yarı başkanlık sistemi olarak da tanımlanabilecek bir sisteme bırakmış 2017 yılına gelindiğinde ise tamamen başkanlık sistemine geçilerek yürütmenin başı sadece Cumhurbaşkanı olmuştur. Ancak 2017 yılından önce Türkiye’de görev yapan başbakanlar yürütmenin Cumhurbaşkanı sonrasında gelen ana unsuru konumundaydı.

1924 Anayasası ile Cumhurbaşkanının belirleyeceği bir vekilin Başbakan olarak görev alması ve diğer bakanları belirlemesi ile TBMM’ye onaya sunulurdu. Bu dönemde bakanlar kurulu başbakanın başkanlığında toplanırlardı. Anayasa çerçevesinde Cumhurbaşkanının onaylayacağı kararlarda başbakan ve bakanların imzaları bulunduğu müddetçe alınan kararlardan başbakan ve bakanlar sorumlu tutulurlardı (Teşkilâtı Esasiye Kanunu, 1924:491 sayılı kanun). Bu husus sonraki anayasalarda da geçerliliğini korudu.

1961 anayasası ile başbakanın kabineyi tayini ve güvenoyu gibi hususlar netlik kazanırken genel seçimlerden önce geçici bakanlar kurulu adı altında, Adalet, İçişleri, Ulaştırma Bakanlarının bağımsızlardan seçilerek görevlendirildiği bir sistem ile; eğer seçim dönemi değilse ve güvensizlik oyu gibi bir sebeple seçimlerin yenilenmesine karar verilmişse o zaman da meclisteki siyasi parti üyelerinin oranı çerçevesinde dağılmış bir

bakanlar kurulu oluşturma şartı getirilmiştir. Geçici bakanlar kurulu ile ilgili husus 1982 anayasasında da yer almaktadır. Millî Güvenlik Kuruluna Cumhurbaşkanının bulunmadığı zamanlarda Başbakan başkanlık eder. Genelkurmay Başkanı ise Bakanlar kurulunun teklifi Cumhurbaşkanının onayı ile seçilir, görev ve yetkilerinde dolayı başbakana karşı sorumludur (Türkiye Cumhuriyeti Anayasası,1961:334 sayılı kanun).

1982 Anayasasında Bakanlar Kurulunun genel siyasetin yürütülmesi konusunda sorumlu oldukları ifade edilerek, her bir bakanın başbakana karşı sorumlu olduğu hususu da belirtilmiştir. Bu çerçevede başbakan her bir bakanın görev ve sorumluluklarını yerine getirirken anayasa ve yasalara uygun bir şekilde yürütmesini takip ve kontrol etmek, icabında düzeltici tedbirler almak zorundadır (Karaer vd., 2014:5)

3.1.3. İçişleri Bakanlığı

Türkiye’de iç güvenlikten sorumlu olan bakanlık İçişleri Bakanlığıdır. Ülkenin genel emniyet ve asayişinin sağlanmasından sorumludur. Bunu özellikle kendine bağlı olan kolluk kuvvetleriyle yürütür. Bunlar şehir merkezlerinde ağırlıklı olarak Polis, kırsal kesimde genellikle Jandarma ve karasularında da Sahil Güvenliktir.

Genel asayişin sağlanmasında tüm kolluk birimleri önleyici tedbirler olarak ülke genelinde hayatın işleyişinin kanunlar çerçevesinde yürütmesini sağlar. Kanuna aykırı herhangi bir olay olduğunda bunun düzeltilmesi yolunda tedbir olarak, olayın adli boyutu çerçevesinde gerekenleri yapar.

İçişleri Bakanlığının teşkilat ve görevleri hakkında kanunu kapsamında içişleri bakanlığının temel görevi “Türkiye'nin iç güvenlik kuruluşlarını sevk ve idare etmek suretiyle ülke ve milletin bölünmez bütünlüğünü, iç güvenliğini ve asayişini, kamu düzenini, genel ahlakı ve ayrıca anayasada yazılı hak ve hürriyetleri korumaktır.” Detaylara inerek inceleyecek olursak “sınır, kıyı ve karasularının muhafaza ve emniyetini sağlamak; suç işlenmesinin önüne geçmek, suç işleyenleri takip etmek ve yakalamak; kaçakçılığı önlemek ve takip etmek; trafik düzenini sağlamak; ülkenin idari bölümlere ayrılması, il ve ilçelerin genel idarelerini, mahalli idareleri ve bunların merkezi idare ile olan alaka ve münasebetlerini düzenlemek; nüfus ve vatandaşlık hizmetlerini yürütmek;

kanunlarla verilen diğere görevleri yerine getirmektir.” (R.G., 1985 Şubat 23:3152 Sayılı Kanun).

İçişleri bakanlığının merkez teşkilatına bağılı olarak çalışan Genel Müdürlük ve Komutanlıkların yanı sıra gerek İçişleri Bakanlığının gerekse merkez teşkilatına bağılı müdürlüklerin ve komutanlıkların taşra teşkilatları da bulunur. İllerde İçişleri Bakanlığına direk bağılı olarak taşra teşkilatının başında valiler yer alır. Vali ilçenin mülki idare amiridir. Yine valilere de bağılı olmak üzere illerde İl Jandarma Komutanlıkları, Sahil Güvenlik Komutanlıkları ve İl Emniyet Müdürlükleri emniyet ve asayişin muhafazasına yönelik görev yaparlar. Bunların dışında illere bağılı olarak teşkilatlandırılan ilçelerde illerden sonra gelen birim olarak kaymakamlıklar bulunur. Kaymakam İlçelerde mülki idare amiridir. İlçelerde İlçe Emniyet Müdürlükleri veya Amirlikleri, İlçe Jandarma Komutanlıkları, Sahil Güvenlik Komutanlığının ilgili birimleri de Kaymakamlara bağılı olarak görev yapar.

İçişleri Bakanlığı ana organlar olarak Emniyet, Jandarma ve Sahil Güvenlik başta olmak üzere dönemin ihtiyacına göre şekillenen yapısı ile günümüzde Kaçakçılık, İstihbarat, Harekat ve Bilgi Toplama Dairesi Başkanlığı, Afet ve Acil Durum Yönetim Başkanlığı, Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, Güvenlik ve Acil Durumlar Koordinasyon Merkezi, İstihbarat, Değerlendirme, Analiz ve Koordinasyon Merkezi, İç Güvenlik Stratejileri Dairesi Başkanlığı, Nüfus ve Vatandaşlık Genel Müdürlüğünü bünyesinde barındırarak yurt içinde ve genelinde emniyet ve asayişin sağlanması yönünde çalışan bir bakanlıktır (İçişleri Bakanlığı, 2019 Şubat 14, Teşkilat Yapısı).

3.1.4. Dışişleri Bakanlığı

Dışişleri Bakanlığı merkez ve yurtdışı teşkilatlarından oluşur. Merkez teşkilatında Bakan, Bakan Yardımcıları, Dış Politika Danışma Kurulu, İkili Siyasi İlişkiler Genel Müdürlükleri, Çok Taraflı Siyasi İşler Genel Müdürlükleri, Denizcilik-Havacılık-Hudut, Enformasyon, Protokol, Hukuk Hizmetleri, Uluslararası Güvenlik İşleri, Dış politika, Analiz ve Eşgüdüm, Araştırma ve Güvenlik İşleri Genel Müdürlükleri başta olmak üzere birçok genel müdürlük vardır (Dışişleri Bakanlığı, 2022 Şubat 14, Merkez Teşkilatı). Dışişleri Bakanlığı bünyesindeki yurt dışı teşkilatında ise 1924 yılında 39 dış temsilcilik varken, 2023 yılı itibari ile bu sayı 146 Büyükelçilik, 13 Daimî temsilcilik, 95

konsolosluk, 1 Konsolosluk ajanlığı, 1 Konsolosluk Bürosu ve 1 Ticaret ofisi olmak üzere toplam 257 misyon şeklindedir (Dışişleri Bakanlığı, 2023 Şubat 14, Tarihçe).

Geçmişten günümüze Dışişleri Bakanlığının görevlerini ifade edilmek istendiğinde 2010 yılında yürürlüğe girmiş olan, geçmişte yürütülmüş uygulama ve mevzuatın birikimi olarak, 6004 sayılı Dışişleri Bakanlığının Kuruluş ve Görevleri Hakkındaki Kanun yol gösterici olacaktır. Bu kapsamda bakanlığın görevleri (R.G., 2010 Temmuz 7:6004 Sayılı Kanun): “Hükümetin sevk ve idaresinde tespit edilecek esaslar çerçevesinde bir dış politika uygulamak, Türkiye Cumhuriyetinin diğer devletler ve uluslararası kuruluşlarla ilişkilerini yürütmek; dış politikanın tespiti için çalışmalar yapmak ve tekliflerde bulunmak, tespit edilecek dış politikayı yürütmek; Türkiye Cumhuriyeti yurttaşı kişilerin (gerçek veya tüzel) diğer uluslararası bir ortamda hak ve menfaatlerini korumak, geliştirmek, diplomasi ve konsolosluk himayesi sağlamak; Türkiye Cumhuriyetinin diğer devletlerle, bunların temsilcileri ile milletlerarası örgütlerde, ilgili Bakanlıklar vasıtası ile işbirliği yapmak suretiyle temas sağlamak ve müzakereleri yürütmek, bu temas ve müzakereler neticesinde eğer gerekiyorsa anlaşmaların yapılmasını sağlamak; diğer bakanlık ve kuruluşların dış politikayı etkileyen faaliyet ve temaslarının devletin dış politikasına uygunluğunu sağlamak, bu kuruluşların uluslararası kuruluşlar ve yabancı kamu ve özel kuruluşlarıyla kendi görev alanlarına giren temaslarının koordinasyonunu sağlamak ve bunlara katılmaktır. Ayrıca Bakanlar Kurulu Kararnamesi ile belli bir geçici görevle temsil yetkisine sahip temsilciler ve temsil heyetlerine hükümetin emir ve talimatlarını iletme, bu gibi heyetlerin başkanları ilgili Bakanlıklardan ise bu heyetlerde temsilci bulundurmaları; diğer devletler ve milletlerarası kuruluşlar nezdinde temsil faaliyetlerini yetkili makam olarak icra etme; uluslararası kapsamda gelişmeleri ve bunlar arasındaki ilişkileri takip etme; Türkiye Cumhuriyetinin devlet ve dışişleri protokolünü düzenleme ve uygulanmasını sağlamaktır.”

Günümüzde dünya genelinde olduğu gibi Türkiye de yurtdışında genel olarak büyükelçiler, daimî temsilcilikler, konsoloslar tarafından temsil olunur. Diplomasi temsilcileri önem durumuna göre üçe ayrılır. Bunlar: Büyükelçiler, Devlet başkanı nezdinde atanan elçiler, dışişleri bakanı nezdinde atanan görevlilerdir. Diplomatik temsilciliklerde ise üç sınıf personel bulunur: diplomatik personel, idari personel, teknik personel ve hizmet personeli. Bu kapsamda diplomasi temsilcilerinin uluslararası hukuk

alandaki genel olarak kabul görülen görevleri: “devletini görev aldığı ve kabul edildiği devlette temsil etmek, kendi devleti ve görev yaptığı devletle arasındaki ilişkileri geliştirmek, devleti adına görüşmeler yapmak, kendi devletinin uluslararası hukuktan gelen haklarını ve çıkarlarını korumak, yasal zeminde ülkesi menfaatlerinde bilgi toplamaktır” (Pazarcı, 2009:374).

Büyükelçiliklerin kabul edildikleri devlet nezdinde görevleri “Türkiye Cumhuriyetini temsil etmek, Türkiye Cumhuriyeti uyrukluğuna sahip gerçek ve tüzel kişilerin haklarını ve menfaatlerini korumak; gerekli temas ve müzakereleri yürütmek; iki devlet arasında dostluk ilişkileri kurulmasını ve işbirliğinin geliştirilmesini sağlamak; her tür gelişmeyi takip etmek, görevleriyle ilgili bilgi ve değerlendirmeleri merkez ve yurtdışı teşkilatındaki ilgili birimlere iletmek” şeklinde ifade edilirken, Daimi temsilciliklerin vazifeleri “Türkiye Cumhuriyeti Hükümetini temsil etmek; ülke menfaatlerini korumak; gerekli temas ve müzakereleri yürütmek; içinde bulunulan kuruluşun faaliyetlerine ilişkin gelişmeleri takip etmek, bilgi ve değerlendirmeleri merkez ve yurtdışı teşkilatındaki ilgili birimlere iletmek ve bu kapsamda işbirliğini geliştirmek” şeklinde ifade edilir. Başkonsoloslukların görevleri ise “ülke menfaatlerini korumak ve geliştirmek, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarına ve uyrukluğunu taşıyan tüzel kişilere yönelik konsolosluk yetki ve sorumluluğundaki işlemleri yürütmek, diğer ülke vatandaşlarına yönelik vize işlemlerini yürütülmesini sağlamak” şeklindedir (Dışişleri Bakanlığı, 2022 Şubat 14, Teşkilat Yapısı).

3.1.5. Millî Savunma Bakanlığı

1908 yılında serasker tanımının yerini alan Harbiye Nezareti ifadesi, Osmanlı dönemindeki anlayışla Harp/Savaş Bakanlığı olarak da tarif edilebilir. Dolayısıyla Harbiye Nezareti ordunun savaşa hazırlanması ve yurtdışından gelen tehditlere yönelik silahlı tedbir alınması gibi amaçla oluşturulan birimin tepe noktasıdır. Bakan olduğu için Osmanlı Devleti’nin yönetiminde söz sahibi olan kabinede bir yeri vardır.

1920 yılında TBMM’nin kurulmasından sonra meclis hükümet sistemi döneminde ise Harbiye Nezareti adıyla bir yönetim birimi olmayıp Erkan-ı Harbiye Umumiye Vekaleti bulunmaktaydı. Bu kurum günümüzün Genelkurmay Başkanlığı idi. Büyük Millet Meclisi 1920 yılında ilk toplandığı dönemde İsmet Bey’i Erkan-ı Harbiye Umumiye

Vekili olarak tayin etmişlerdi. Mecliste millet vekili olan İsmet Bey bu vesile ile aynı zamanda Genelkurmay Başkanlığı görevini yerine getirmekteydi. Bunun yanı sıra bir de icra vekilleri heyeti arasında Müdafa-i Milliye Vekaleti de bulunmaktaydı. Bir bakanlık olarak değerlendirildiğinde bu bakanlığın görevi ise askere alma işlemleri, yani ordunun ihtiyacı olan insan gücünü ve maddi ihtiyaçlarını sağlamaktı. 1921 yılına kadar her iki vekalet de bir kişi tarafından yürütülürken, bu yıldan sonra bu ayrılmış ve farklı kişilerce yürütülmeye başlanmıştır. Bu kapsamda Millî Savunma Bakanlığına karşılık gelen tabir Müdafa-i Milliye Vekaleti idi (TBMM, 1970 Ocak 17:20 numaralı Geçici Komisyon raporu).

1944-1949 yılları arasında Genelkurmay Başkanlığı Başbakanlığa bağlıydı. 30.05.1949 tarihli ve 5398 sayılı Millî Savunma Bakanlığının Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun ile Genelkurmay Başkanlığı Millî Savunma Bakanlığına bağlanmıştır. 1961 Anayasasının 110. Maddesinde savaş ve barış ayrımı yapmadan TSK'nın komutanlığı Genelkurmay Başkanına verilmiş, Başbakana karşı sorumlu olduğu ifade edilmiş ve Bakanlar Kurulunun teklifi üzerine Cumhurbaşkanınca atanacağı öngörülmüştü. 1970 yılında da Genelkurmay Başkanının Görev ve Yetkileri ve Millî Savunma Bakanlığının Görev ve Teşkilâtı Hakkında Kanun ile bu iki idarî teşkilât aralarındaki ilişki düzenlenerek birbirinden tamamen ayrılmıştır (Yılmaz, 2005:376-378).

Kuvvet Komutanlıkları 2016 Temmuz ayında Millî Savunma Bakanlığına 669 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname kapsamında bağlanmış ve Genelkurmay Başkanlığı kadrolarından çıkarılmıştır (R.G.,2016 Temmuz 31:669 Sayılı KHK). Ancak aynı kararnamede 31/7/1970 tarihli ve 1324 sayılı Genelkurmay Başkanının Görev ve Yetkilerine Ait Kanununun 1 inci maddesi kapsamında yapılan değişiklik çerçevesinde "Genelkurmay Başkanı Silahlı Kuvvetlerin Komutanıdır" ifadesi de belirtilmiştir. Temmuz 2018'de Genelkurmay Başkanlığının Cumhurbaşkanına bağlı olduğu 1 Numaralı Cumhurbaşkanlığı kararnamesinde yer almış, ancak aynı kararnamede Kuvvet Komutanlıklarının Millî Savunma Bakanlığına bağlı olduğu tekrar ifade edilerek Cumhurbaşkanının gerekli gördüğü zaman Kuvvet Komutanlıklarındaki herhangi bir birime direk emir verebileceği vurgusu yapılmıştır (R.G., 2018 Temmuz 10:1 Numaralı Kararname).

3.1.6. Millî Birlik Komitesi

27 Mayıs 1960 askeri müdahalesi Silahlı Kuvvetler içerisinde hiyerarşik yapı ile gerçekleştirilmiş bir darbe değildi. Millî Birlik Komitesi adıyla bir kısım subaylar tarafından gerçekleştirilmiş ve özellikle kamu idaresinin merkez teşkilatını hedef alan bir müdahale idi. İhtilal sonrasında askeri müdahale içerisinde olmayan özellikle orta ve üst rütbedeki birçok askeri personel emekli edilmiş, aynı dönemde kamu idaresinde ve özellikle üniversitelerde emekliye sevk edilme işlemleri yaşanmıştır (TBMM, 1960 Ekim 27, Üniversiteler Öğretim Üyelerinden Bazılarının Vazifelerinden Affına ve Bazılarının Diğer Fakülte ve Yüksek Okullara Nakline Dair Kanun). Bu süreçte darbeyi gerçekleştiren subaylar yapılan müdahaleyi ve ileride yapılacakları hukuki bir zemine oturtmak maksadıyla İstanbul ve Ankara üniversitesi hukuk fakültelerinden bir anayasa hazırlamalarını talep etmişlerdi (Tunç, 2020:669). 15 Ekim 1961’de gerçekleştirilen genel seçimlerden sonra 25 Ekim’de TBMM’nin ilk birleşiminde Millî Birlik Komitesi’nin görevi sona ermiştir (Tuna, 2020:245).

3.1.7. Millî Güvenlik Kurulu

Tarihi incelendiğinde Millî Güvenlik Kurulu yürüttüğü görevi açısından 1933-1949 yılları arasında “Yüksek Müdafaa Meclisi Umumi Katıplığı”, 1949-1962 yılları arasında ise “Millî Savunma Yüksek Kurulu ve Genel Sekreterliği” olarak isimlerle kurulmuş ve görev yapmış, ancak “Millî Güvenlik Kurulu” ismi ile 1961 Anayasası’nın 111’inci maddesi gereği 11 Aralık 1962 gün ve 129 sayılı Kanunla kurulmuştur (MGK, 2020 Şubat 15). O dönemde kanunda belirtilen şekli ile Millî Güvenlik Kurulu; Cumhurbaşkanı başkanlığında, katılmadığı zamanlarda Başbakanın başkanlığında, Başbakan, Genelkurmay Başkanı, Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcıları, Millî Savunma, İçişleri, Dışişleri, Maliye, Ulaştırma ve Çalışma Bakanları ile Kuvvet Komutanlarından oluşurdu. İhtiyaç görülmesi durumunda Başbakanın davet etmesi halinde diğer bakanlıklardan veya kurumlardan uzman kişiler de toplantıya katılırlar ancak karar aşamasında oy kullanamazlardı. 1982 Anayasası’nın 118’inci maddesi kapsamında çıkarılan 01 Kasım 1983 gün ve 2945 sayılı Kanuna göre Millî Güvenlik Kurulu; Cumhurbaşkanı başkanlığında, Başbakan, Genelkurmay Başkanı, Millî Savunma, İçişleri, Dışişleri Bakanları, Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri Komutanları ve Jandarma Genel Komutanından oluşmaktaydı. Kurul toplantılarına üyeler dışında, gündemin özelliğine ve

ihtiyaca göre ilgili bakan ve/veya çeşitli kurumlardan uzman kişiler çağrılarak bilgi ve görüşleri alınabilirdi. Ancak yine bu kişiler oylamaya katılamazlardı. Millî Güvenlik Kurulu'nun görevi anayasanın 118'inci maddesine göre “Devletin millî güvenlik siyasetinin tayini, tespiti ve uygulanması ile ilgili alınan kararları ve gerekli koordinasyonun sağlanması konusundaki görüşlerini Bakanlar Kurulu'na iletmek” idi (Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, 1982:2709 sayılı kanun; R.G., 1983 Kasım 9:2945 Sayılı Kanun). 15 Ocak 2003 tarihinde 2945 sayılı kanunla bir kısım değişiklikler yapılarak Millî Güvenlik Kurulu'nun kuruluşu, görevleri ve çalışma usul ve esasları ile ilgili yeni değişiklikler yapıldı ve Millî Güvenlik Kuruluna Başbakan Yardımcıları ve Adalet Bakanı da Kurul üyeleri arasına alındı (R.G., 2003 Temmuz 15:4789 Sayılı Kanun). 2017 ve 2018 yıllarında ise Millî Güvenlik Kurulu'nun kuruluşu, görevleri ve çalışma usulleri ile ilgili yeni değişiklikler ve düzenlemeler yapılmış, kurulun iki ayda bir toplanmasına, Cumhurbaşkanının başkanlık etmesine, Cumhurbaşkanının bulunmadığı zamanlarda Yardımcısının başkanlık etmesine karar verilmiştir. Bu vesile ile Millî Güvenlik Kurulunun Cumhurbaşkanı başkanlığında toplanmasına ve üyelerinin Cumhurbaşkanı yardımcıları, Adalet Bakanı, Millî Savunma Bakanı, İçişleri Bakanı, Genelkurmay Başkanı ve Kuvvet Komutanları olmasına karar verilmiştir (R.G., 2017 Ocak 15:6771 Sayılı kanun; R.G., 2018 Temmuz 15:6 Numaralı Kararname).

3.2. İÇ VE DIŞ GÜVENLİĞİN SAĞLANMASINA YÖNELİK ÇALIŞAN KAMU KURUMLARI

3.2.1. Emniyet Genel Müdürlüğü

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan sonra merkezi İstanbul'da olan polis teşkilatı 1923 yılında Ankara merkez, İstanbul ise ona bağlı olmak üzere düzenlendi ve sonrasında merkez teşkilatı Ankara'da olacak şekilde ona bağlı taşra teşkilatları oluşturularak sürekli bir gelişme ve değişim gösterdi. Bu dönemde Polis teşkilatı 1908 yılında yayınlanan Polis Nizamnamesi çerçevesinde görevini yürütmeye devam etti. 1932 yılında polis teşkilatı kanunu çıkarılmış olmakla beraber Polis teşkilatı görevlerini 1908 yılında yayınlanmış olan nizamnameyi de uygulayarak yürüttü. Hatta teşkilatta uygulanan çeşitli değişiklikler bütçe kanunu gibi kendi kanunu dışındaki farklı kanun ve düzenlemelere göre de yürütüldü. Cumhuriyet tarihinde somut ve kalıcı değişikliklerin yer aldığı temel düzenlemeler ilk olarak 1934 yılında yürürlüğe giren 2559 sayılı Polis Vazife ve

Salahiyeti Kanunu ve 1937 yılında yayınlanan 3201 sayılı Emniyet Teşkilatı Kanunu oldu. Her iki kanun da hala yürürlükte olup çeşitli değişikliklerle günümüze kadar varlığını sürdürmüştür (Damlapınar, 1997:43-59).

2559 sayılı Polis Vazife ve Salahiyeti Kanunu 1'inci maddesi polisin vazifesini tarif eder: *“Polis, asayiş amme, şahıs, tasarruf emniyetini ve mesken masuniyetini korur. Halkın ırz, can ve malını muhafaza ve ammenin istirahatini temin eder”*. Yani toplumun güvenliği, kişilerin güvenliği, malını mülkünü korur, genel asayiş muhafaza eder. Bu hususlar yıllar geçse de geçerli olan hususlar olup, geçmişte de adaletin sağlanması çerçevesinde yürütülen temel ifadedir. Bundan sonra gerek 2559 gerek 3201 sayılı kanunlar olmak üzere polis teşkilatının genel kolluk görevleri çerçevesinde yapması gereken tüm hususlar bu esas üzerine kuruludur (R.G., 1934 Temmuz 4:2559 Sayılı kanun; R.G., 1937 Haziran 4:3201 Sayılı Kanun).

Polis teşkilatı Cumhuriyetin ilk yıllarında illerde yaygın hale gelmeye başlaması ve ayrıca 3201 sayılı kanun gereği kazalarda (ilçeler) da oluşturulması konusunda çalışmalar vardı. Ancak 1980'li yıllara gelindiğinde dahi Türkiye genelinde emniyet teşkilatı kurulamamış birçok ilçe vardı. Devam eden süreçte yine yaygınlaştırılmaya devam etse de 2023 yılına gelindiğinde dahi Bingöl'ün Yedisu ilçesinde Emniyet teşkilatı yoktur. Bu sebeple yıllarca Emniyet teşkilatı olmayan birçok yerde Jandarma Teşkilatı emniyet ve asayişin sağlanması görevini yürütmüştür (Yedisu Kaymakamlığı, 2023 Şubat 15).

Bu şehir yapılanmalarında asli görevli kolluk kuvveti olan Emniyet teşkilatının silah ve donanımı öncelikle kısa namlulu silahlar ile icabında uzun namlulu tüfekler olurken, doğu ve güneydoğuda uzun yıllardır devam eden terör eylemlerinin varlığı ve toplumsal olaylar sebebiyle kadrosuna Polis Özel Harekât ekiplerini de dahil eden emniyet teşkilatı, sonrasında elinde ağır silahları da barındırmıştır. Terörün tırmandığı 1993 ve 1994 yıllarında dahi icabında kırsal kesimde de terörle mücadele faaliyeti icra etmiştir. Bu faaliyetleri çeşitli koordinasyonlarla jandarma bölgesinde veya Jandarma ile ortaklaşa yürütülen operasyonlar çerçevesinde icra etmiştir. 2017 yılına gelindiğinde ise Polis teşkilatı için 9 taarruz helikopteri talebinde bulunulmuştu. Bu helikopterler 2021 yılında Polis teşkilatının envanterine girmiştir (TRT Haber, 2021 Nisan 8).

Polisin iki tip görevi vardır. Birincisi ve öncelikli olanı emniyet ve asayişin sağlanmasında önleyici nitelikte tedbir almak ve olumsuz bir durumun oluşmasını önlemek, ikincisi ise olay olduktan sonra, hak ve adaletin sağlanabilmesi için toplanan deliller çerçevesinde yaptırım gerektiren bir durum var ise gerekli yaptırımın oluşması için hukuki süreci işleten bir birim olarak mevzuat çerçevesinde gerekeni yapmak.

3.2.2. Jandarma Genel Komutanlığı

Geçmiş 1839 yılına dayandırılan ve askeri bir kolluk kuvveti olan Jandarma teşkilatı 1904 yılına gelindiğinde gerçekleştirilen modernleşme çalışmaları ve devamında 1908'deki Meşrutiyetin ilanı ile Jandarma Umum Kumandanlığına bağlı Jandarma Umum Müfettişliği oluşturuldu. İlk Umum Müfettişi bir İtalyan olan Kont Robilan idi. Jandarma Umum Müfettişliği Jandarma Umum Kumandanlığına bağlı olarak denetleme, kontrol ve teşkilatı geliştirmeye yönelik yapısal teklifler vermekle görevliydi (Çemerli & Atabey, 2002:177-179).

O dönemden sonra günümüze kadar Jandarma Teşkilatı hem toplumun güvenlik ihtiyacı için hem de ülkenin dış güvenliğinin sağlanması konusunda icabında askeri teşkilata bağlı olarak sürekli gelişim göstermiştir.

Jandarma Teşkilatının uymak ve uygulamak zorunda olduğu birçok kanun ve mevzuat bulunmakla beraber bunun en başta geleni 1983 yılında kabul edilmiş olan 2803 Sayılı "Jandarma Teşkilat, Görev ve Yetkileri Kanunu" dur. Bu kanun çerçevesinde Jandarmanın sorumluluk alanlarında genel olarak görevleri mülki, adli ve askeri görevler şeklinde üçe ayrılır. Mülki görevleri emniyet ve asayiş ile kamu düzenini sağlamak, korumak ve kollamak, kaçakçılığı men, takip ve tahkik etmek, suç işlenmesini önlemek için gerekli tedbirleri almak ve uygulamak, ceza infaz kurumları ve tutukevlerinin dış korunmalarını yapmak, kanunda (Jandarma Teşkilat, Görev ve Yetkileri Kanunu) belirtilen adli ve askeri görevleri dışında diğer mevzuat hükümlerinin icrası kapsamında verilen görevleri yapmaktır. Meydana gelen suçlarla alakalı olarak adli görevlerin icrasında kanunlarda belirtilen süreci yürütmek ve adli hizmetleri ilgili mevzuat kapsamında yerine getirmektir (R.G., 1983 Mart 10:2803 Sayılı kanun). 2023 yılına gelindiğinde halen askeri görevleri bulunan Jandarma Genel komutanlığı teşkilatı bu görevlerini jandarma birlikleri ile seferberlik ve savaş hallerinde, Cumhurbaşkanı

kararıyla belirlenecek birimleri ve birlikleri ile diğer TSK Kuvvet Komutanlıkları emrine girer, kalan birimler ve birlikleriyle normal görevlerine devam eder. Ayrıca, ihtiyaç halinde Genelkurmay Başkanlığının talebi çerçevesinde İçişleri Bakanının, illerde ise garnizon komutanının talebi halinde valinin oluruyla kendilerine verilen askeri görevleri yürütürler (R.G., 2018 Mayıs 10:703 sayılı KHK). Jandarma Türkiye'nin kılcal damarları olarak da görülebilen en uzak köylerde dahi kuruluşu bulunan bir askeri kolluk teşkilatıdır.

3.2.3. Sahil Güvenlik Komutanlığı

Sahil güvenlik terimi ilk olarak 09 Temmuz 1982 tarihinde kabul edilen bir kanun ile kullanılmaya başlanmıştır. Ancak kuruluş amaç ve işleyişi incelendiğinde tarihi farklı isimlerle daha da geçmişe gider. Özellikle kıyılara her türlü yerden yaklaştırmaya ve kıyıların bir ülkenin sınırlarına bir deniz aracı ile rahatlıkla girebilmesine imkân verdiği düşünüldüğünde ve eğer devlet bu girişlere kural koyma ihtiyacı hissetmişse kıyıların muhafazası ve güvenliği ön plana çıkar. Bu çerçevede ihtiyaç ilk olarak Osmanlı döneminde kaçakçılığın önlenmesi ve gümrük hizmetlerinin kontrollü yürütülmesi amacıyla ortaya çıkmıştır. Osmanlı Devleti 19'uncu yüzyılın ortalarında kapitülasyonların azaltılması ve diğer ülkelerle yaptığı anlaşmalar çerçevesinde ülke giriş-çıkışlarını kontrol ve kaçakçılığın önlenmesine yönelik çaba harcamıştır. Önceleri Gümrük Muhafaza Teşkilatı oluşturularak bu amaca yönelik hizmetler yürütülürken 19. yüzyılın sonlarına doğru bu görev oluşturulan Kordon Bölüklerine devredilerek Jandarma Teşkilatına bağlanmıştır. Cumhuriyet dönemine gelindiğinde ise "Kaçakçılığın Men ve Takibine Dair Kanunlar", "Gümrük Tarifesi Kanunu" çerçevesinde Jandarmaya bağlı olarak kıyı güvenlik ve kontrolü sağlanmıştır. 1932 yılına gelindiğinde "Gümrük Muhafaza Umum Kumandanlığı" adıyla oluşturulan yeni teşkilat Genelkurmay Başkanlığına bağlanarak hizmetlerini yürütmüştür. 1956 tarihinde ise "Sınır, Kıyı ve Karasularının Muhafaza ve Emniyeti ve Kaçakçılığın Men ve Takibi İşlerinin Dahiliye Vekaletine Devri Hakkında Kanun" ile sınır, kıyı ve karasularının korunması ve güvenliği ile kaçakçılığın önlenmesi ve takibi sorumluluğu İçişleri Bakanlığı'na ve tekrar Jandarma Genel Komutanlığına bağlanmıştır. Bu tarih itibari ile Jandarma Genel Komutanlığına bağlı olarak Samsun, İstanbul, İzmir ve Mersin illerinde Jandarma Deniz Bölge Komutanlıkları oluşturulmuştur. "Sahil Güvenlik Komutanlığı" adı 09 Temmuz 1982

tarihinde 2692 sayılı Kanun ile kabul edilmiş ve 1985 yılına kadar Jandarma Genel Komutanlığına bağlı bir şekilde hizmet yürütmüştür. 1985 yılı sonrası Jandarma Genel Komutanlığı bağlılığına benzer bir bağlılıkla Sahil Güvenlik Komutanlığı barış zamanında İçişleri bakanlığına bağlı, Seferberlik ve savaş halinde Deniz Kuvvetlerine bağlı hizmet yürütecek şekilde mevzuat yeniden düzenlendi (Sh.Güv.K.lığı, 2020 Şubat 15, Tarihçe; R.G., 1982 Temmuz 9:2692 Sayılı Kanun).

2016 yılına gelindiğinde mevzuatta bulunan TSK bağlantısı yeniden düzenlenerek değiştirilmiş ve yalnızca içişleri bakanlığına bağlılığı ifade edilmiştir. 2016 yılında aynı zamanda bir genel kolluk birimi olduğu da vurgulanmıştır (R.G., 2016 Temmuz 27:668 sayılı KHK). Oysa 2016 yılına kadar bu birimin genel kolluk özelliği tartışılır durumdaydı. 2016'dan önce Türkiye'de genel kolluk hizmetini yürüten birim olarak sadece polis ve jandarma geçmekteydi. Dolayısıyla birçok adli olayda soruşturmalar Polis veya jandarma tarafından yürütülmekteydi. Bu tarih itibari ile genel kolluk statüsü mevzuata eklenerek Sahil Güvenlik Komutanlığı kendi görev sorumluluk alanındaki mülki ve adli görevleri kendi başına yürütmek durumunda kaldığı gibi eğer Cumhuriyet savcısı gerekli görürse polis ve Jandarmanın bölgesinde meydana gelebilecek adli olaylarla ilgili soruşturma görevini ihtiyaç halinde teknik ve hukuki olarak Sahil güvenlik birimine devredebilecek duruma geldi.

Sahil Güvenlik Komutanlığı görevlerini 09 Temmuz 1982 tarihinde kabul edilmiş olan 2692 sayılı Sahil Güvenlik Komutanlığı Kanununa göre yürütür. Bu çerçevede Sahil Güvenlik Komutanlığı hizmetlerini Türkiye'nin bütün sahillerinde, İstanbul, Çanakkale boğazı ve Marmara Denizinde, tüm liman ve körfezlerde, karasuları, münhasır ekonomik bölgesi ve ulusal ve uluslararası hukuk kuralları uyarınca egemenlik ve denetimi altında bulunan tüm deniz alanlarında yürütmektedir. Deniz yolu ile yapılan her türlü kaçakçılığı önler ve suçluları yakalar. Denizlerde suçu önleyici tedbirler alır, gerektiğinde adli açıdan görevler yürütür. Denizlerde meydana gelmiş veya gelebilecek her türlü kirlenme ile önleyici tedbir alır, olası suç durumlarında araştırma yapar ve adli sürecin yürütülmesini sağlar. Sorumluluk sahasında meydana gelebilecek ticari, sağlık, zirai, su ürünleri, pasaport, turizm gibi konularda kanuna aykırı iş ve işlemlerin oluşmasını önler, oluşması durumunda araştırma yapar ve adli süreci ilgili Cumhuriyet Savcısının talimatı çerçevesinde yürütür. Sahil Güvenlik Komutanlığının yukarıdaki ifadelerde belirtilen

görev ve yetkileri kapsamına girmeyen hususlarda ise Cumhurbaşkanlığı Kararnameleri kapsamında askeri görevler de dahil olmak üzere görevli ve yetkili kılınmış diğere görevleri de yerine getirir. (R.G., 2016 Aralık 12:Sahil Güvenlik Komutanlığı Teşkilat, Görev ve Yetkileri Yönetmeliğı; 1982 Temmuz 9:2692 Sayılı kanun; R.G., 2018 Mayıs 10:703 sayılı KHK).

3.2.4. Millî İstihbarat Teşkilâtı

1927 yılında Millî Amele Hizmetleri (MAH) adlı örgüt dönemin Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak'ın girişimiyle kuruldu. Bu örgüt Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk istihbarat teşkilatıdır (Kuzu, 2007:250-251). Millî istihbarat Teşkilatı başbakanlığa bağlı olarak 6 Temmuz 1965 tarihinde 644 sayılı kanun ile kurulmuştur. 1 Ocak 1984 tarihinde 2937 sayılı Devlet istihbarat Hizmetleri ve Millî istihbarat teşkilatı kanunu ile yeni düzenlemeler getirilmiş olup Millî İstihbarat Teşkilatı (MİT) 2017 yılında Cumhurbaşkanına bağlanmıştır (İlter, 2002:47-56). MİT'in temel görevi "*Türkiye Cumhuriyeti'nin ülkesi ve milleti ile bütünlüğüne, varlığına, bağımsızlığına, güvenliğine, anayasal düzenine ve millî gücünü meydana getiren bütün unsurlarına karşı içten ve dıştan yöneltilen mevcut ve muhtemel faaliyetler hakkında millî güvenlik istihbaratını devlet çapında oluşturmak ve bu istihbaratı kanunda tanımlanmış olan gerekli kuruluşlara ulaştırmaktır*" (MİT, 2014, 2937 sayılı kanun).

3.2.5. Türk Silahlı Kuvvetleri

Tarihte Türk ordusunun kökenine bakıldığında Hun imparatorluğunun askeri teşkilatı ile Hun İmparatoru Mete'nin iktidarı eline alışı Türk ordu teşkilatının temeli ve günümüzde Türk ordusunun kuruluşu kabul edilir (Güler, 2007:9). O dönemde onluk teşkilat oluşturulmuş olup kademelenme on, Yüz, Bin, On bin şeklinde ilerlemekteydi. On bin Kişilik bir birlik Tümen seviyesinde kabul edilirdi. Mete'nin iktidara geçiş yılı olan M.Ö. 206 yılı Kara Kuvvetleri Komutanlığının ve Türk Silahlı Kuvvetlerin Kuruluş Yılı olarak kabul edilir.

1071 yılında Türkler Anadolu'ya adım atarak yayılmaya başlamışlar ve bundan 10 yıl sonra İzmir ve civarlarında beyliğini kuran ve genişleten Çaka Bey denizciliğe olan tutkusu ile burada 50 parçalık bir donanma inşa eden ilk Türk olmuştur. Donanmanın

Kurulmuş olduğu 1081 Yılı Deniz Kuvvetleri Komutanlığının Kuruluş Yılı olarak Kabul edilir (Dz.K.K.lığı, 2022 Şubat 27, Tarihçe).

Kuvvetleri ise 1911 yılına kadar gider. 1903 tarihinde Wilbur ve Orville Wright kardeşlerin ilk motorlu uçağı havalandırmayı başarmaları ile birlikte Osmanlı Devleti de buna kayıtsız kalmayarak askeri anlamda havacılığı geliştirme adımlarını pilot yetiştirme girişimi olarak başlatmış ve Türk Ordusunun ilk resmî havacılık kuruluşu olan “Havacılık Komisyonu” Harbiye Bakanlığı Fen Kıtaları Müstahkem Mevkiler Genel Müfettişliğinin 2’nci şubesi bünyesinde kurulmuştur (Hv.K.K.lığı, 2022 Şubat 27, Kuruluş Yılları).

10 Haziran 1930 tarihinde yayımlanan 1706 sayılı kanunda geçen “*Jandarmanın vazife ve hizmet itibari ile mercii Dahiliye Vekaletidir. Askeri talimü terbiye hususunda Büyük Erkânı Harbiye Reisliğine, silah ve mühimmatile, seferberlik ve seferde ordu emrine intikal edeceklerin maaş, iaşe ve ilbas ve teçhizatı ve bilumum masarifatı hususlarında ordudakinin aynı olmak üzere Millî Müdafaa Vekâletine, emniyet ve asayiş işleriyle diğer bütün muamelelerde Dahiliye Vekaletine merbuttur.*” hükmü ile Jandarma Genel Komutanlığı savaş ve seferberlik durumlarında Orduya bağı, barışta ise İçişleri Bakanlığına bağı olarak çalışacağı ifade edilmiştir (R.G., 1930 Haziran 10:1706 sayılı kanun). Belirtilen bağılık Jandarmanın askeri kuruluşlu bir teşkilat olduğu ve icabında yurt içi ve dışında düşmanla orduda uygulanan kuruluş benzeri bir oluşum ve doktrin ile mücadele edebilmesini kapsamaktadır. Ancak bu durum çeşitli zamanlarda sorgulanmış ve 27 Temmuz 2016 tarihinde yayımlanan 668 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile mevzuatta geçen TSK bağılığı kaldırılarak yalnızca İçişleri Bakanlığına bağı bir kurum olduğu ifadesi yer almıştır. Uzun yıllar Jandarma Genel Komutanlığına bağı olan Sahil Güvenlik Komutanlığında da benzer bir durum söz konusu olmuştur (R.G., 2016 Temmuz 27:668 sayılı KHK).

3.2.5.1. Genelkurmay Başkanlığı

Genelkurmay Başkanının konumu, yetki ve sorumlulukları cumhuriyetin yeni kurulduğu dönemlerde dahi tartışma konusu olmuştur. Kurtuluş savaşı yıllarında Genelkurmay başkanlığı hükümet içerisinde bir bakanlıktı. Bakanlığın adı Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Vekaleti idi. Ancak bu bakanlığın yanında hükümet içerisinde Müdafaa-i Milliye Vekaleti adı altında Millî Savunma Bakanlığı da mevcuttu ve bu iki bakanlık arasında hiyerarşik

bir özellik söz konusu değildi. 1924 yılında 429 sayılı Erkânı Harbiye-i Umumiye Vekâleti kaldırılmış ve Cumhurbaşkanı adına Silahlı Kuvvetlerin barışta sevk ve idare edecek en yüksek askerî makam olmak üzere ve görevlerinde bağımsız bulunmak üzere Erkânı Harbiye-i Umumiye Riyaseti kurulmuştur. Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi (Genelkurmay Başkanı) Başbakanın teklifi, Cumhurbaşkanının onayı ile atanmakta ve görevle ilgili konularda her Bakanlıkla görüşebilmekteydi (TBMM, 1944, Zabıt Ceridesi). Aynı kanun askerî bütçenin sorumluluğunu ise Millî Savunma Bakanına vermiştir. Böylece Genelkurmay Başkanı, bir planlayıcı olarak görülmüş, harekât, eğitim ve istihbarat konularında Silahlı Kuvvetlerini sevk ve idare etmiş; Millî Savunma Bakanlığı ise personel, ikmal ve idari hizmetleri yürütmüştür.

1944 yılına gelindiğinde o yıl çıkarılan Genelkurmay Başkanlığının Vazife ve Salahiyetleri Hakkında Kanuna göre “*Harp kuvvetlerinin hazarda emir ve komutasına memur en büyük askerî makam Genelkurmay başkanlığıdır. Hazarda Genelkurmay başkanlığı Başvekile bağlı ve emir ve komutadan ve Genelkurmay işlerinden ona karşı mesuldür.*” Kanunda Genelkurmay Başkanının Başbakana karşı sorumluluğu ifade edilirken, Başbakanın da bu hususla ilgili TBMM’ye karşı sorumluluğu vurgulanmıştır (TBMM, 1970 Ocak 17:20 numaralı Geçici Komisyon raporu). Ancak 1944 yılında tesis edilen bu sistem 30 Mayıs 1949 tarih ve 5398 sayılı Millî Savunma Bakanlığı Kuruluş ve Görevlerine Dair Kanunla değiştirilmiştir. Bu kanunun Genelkurmay Başkanlığının Başbakanla olan bağlantısını yine başbakanlığa bağlı Millî Savunma Bakanlığına vermiştir. Buna göre Millî Savunma Bakanlığı barışta ve seferde Türk Silahlı Kuvvetlerinin hazırlanması, sevk ve idaresiyle ilgili sorumlu tutulmuştur. Hatta Millî Savunma Bakanlığı “*Genelkurmay Başkanlığı ile Bakanlık Müsteşarının idaresi altındaki daireleri ihtiva eder*” şeklinde ifade edilmiş ve Genelkurmay Başkanlığını Bakanlığın bir dairesi haline getirmiştir. Bakanlık, Genelkurmay Başkanlığı vasıtası ile silahlı kuvvetlerin personel, harekât, eğitim, muhabere, seferberlik ve ikmal faaliyetlerini yürütmüş, silahlı kuvvetlerle ilgili diğer hizmetleri de müsteşarlık vasıtası ile yürütür duruma gelmiştir. Genelkurmay Başkanının atama, görevlendirme işlemleri ise, Millî Savunma Bakanının inhası ve Bakanlar Kurulu kararı ile yapılır hale gelmiştir (TBMM, 1970 Temmuz 07, Cumhuriyet Senatosu Gündemi).

Bu durum Genelkurmay Başkanlığını siyasetten daha fazla etkilenir bir hale getirmiştir. Ancak durum yaklaşık 10 yıl sonra ve darbe sonrası oluşan anayasada daha farklı bir hal aldı (Soysal, 1997:243). 1961 Anayasası ile Bakanlar Kurulu milli güvenliğin temininden ve Silahlı Kuvvetlerin muharebeye hazır bulundurulmasından Türkiye Büyük Millet Meclisine karşı sorumlu tutularak Genelkurmay Başkanının Silahlı Kuvvetlerin komutanı olduğu vurgulanmıştır. Genelkurmay Başkanı, Bakanlar Kurulunun inhası ile Cumhurbaşkanıca atanacağı, görev ve yetkilerinin ise kanunla düzenleneceği belirtilmiş, görev ve yetkileri kapsamında yeniden Başbakana karşı sorumlu olacağı ifade edilmiştir. Anayasanın bu hükümleri ile ifade edildiği üzere ve Genelkurmay Başkanının görev ve yetkilerini düzenleyen kanun henüz çıkmamış olmasına rağmen, Genelkurmay Başkanlığını Millî Savunma Bakanlığına bağlayan 30 Mayıs 1949 tarih ve 5398 sayılı Kanun maddeleri 1966 yılında Anayasa Mahkemesince iptal edilmiştir (Yılmaz, 2005:376).

Anayasa mahkemesinin kararı sonrası 1970 yılında çıkarılan 1324 Sayılı Genelkurmay Başkanının Görev Yetkilerine ait kanun 2018 yılına kadar yürürlükte kalmıştır. Kanun kuruluş, görev, yetki ve sorumluluk ve Genelkurmay Başkanın atanması başlıkları altında oluşturulmuştur. Yine aynı gün 1325 Sayılı Millî Savunma Bakanlığı Görev ve Teşkilatı Hakkında Kanun da çıkarılmıştır (R.G., 1970 Temmuz 31:1325 sayılı Kanun).

Genelkurmay Başkanının Görev Yetkilerine ait kanuna göre Genelkurmay Başkanı, barışta ve savaşta silahlı kuvvetlerin komutanıdır. Silahlı kuvvetlerin en önemli görevi harbe hazırlıktır. Bu kapsamda “*Genelkurmay Başkanı silahlı kuvvetlerin personel, istihbarat, harekât, teşkilat, eğitim, öğretim ve lojistik hizmetlerine ait ilke ve öncelikler ile ana programlarını tespit eder. Yapılacak olan uluslararası anlaşmaların askeri yönünü değerlendirir ve anlaşmaların askeri yönünün uygulama esaslarını belirler. Genelkurmay Başkanı, şahsen veya yetkili olarak belirleyeceği kişi ve kuruluşlarla, görev ve yetkilerine ait konularda ilgili bakanlıklar, daireler ve kurumlar ile doğrudan yazışma yapabilir ve temaslarda bulunabilir. Hizmetlerin yürütülmesinde Millî Savunma Bakanlığı ile işbirliği yapar ve görev ve yetkilerinden dolayı Başbakana karşı sorumludur*” (R.G., 1961 Ocak 4:211 sayılı kanun; R.G., 1970 Temmuz 31:1325 sayılı Kanun).

Kanundan da anlaşılacağı gibi gerek Başbakanla gerek Millî Savunma Bakanıyla ilgili hiyerarşik bir ilişki belirlenmemiştir. Başbakana Karşı sorumluluğu kanunda ifade edilirken Millî Savunma Bakanlığı ile ilgili sadece bir işbirliğinden bahsedilmektedir.

1325 Sayılı Millî Savunma Bakanlığı Görev ve Teşkilatı Hakkında Kanun ise kuruluş, görev ve yetki, görevlerin yürütülmesi ve işbirliği başlıkları altında düzenlenmiştir. Kanuna göre millî savunma görevlerinin siyasi, hukuki, sosyal, mali, bütçe hizmetlerini ve Silahlı Kuvvetlerin Bakanlar Kurulunca kararlaştırılacak savunma politikası çerçevesinde, Genelkurmay Başkanlığı tarafından tespit olunacak ilke, öncelik ve ana programlarına göre genel olarak personel ve lojistik hizmetlerini yürüteceği ifade edilir. Görevlerini yürütmeye ilişkin esaslarda ise müsteşarlık teşkilatı ve bakanlığa bağlı diğer kuruluşlar ile Kuvvet Komutanlıkları vasıtası ile yerine getireceği ifade edilmiştir (R.G., 1961 Ocak 4:211 sayılı kanun). Ayrıca kanununun 6'ncı maddesinde gerek Genelkurmay Başkanlığı ve gerekse Kuvvet Komutanlıkları arasındaki ilişki vurgulanmıştır. Ancak bu kanunda Jandarma Genel Komutanlığı veya Sahil Güvenlik Komutanlığı ile ilgili herhangi bir ilişkiden bahsedilmez. Çünkü sadece sefer zamanı bir bağlantı söz konusudur. Ancak Jandarma Genel Komutanlığının ve Sahil Güvenlik Komutanlığının Genelkurmay Başkanlığıyla gerek askeri gerekse hiyerarşik anlamda ilişkisi incelendiğinde askerlik hizmetinin yürütülmesinde bir ilişki söz konusu olmaktadır. 2016 yılına kadar 2803 Sayılı kanunda “*Jandarma Genel Komutanlığı, Türk Silahlı Kuvvetlerinin bir parçası olup, Silahlı Kuvvetlerle ilgili görevleri, eğitim ve öğrenim bakımından Genelkurmay Başkanlığına, emniyet ve asayiş işleriyle diğer görev ve hizmetlerin ifası yönünden İçişleri Bakanlığına bağlıdır. Ancak Jandarma Genel Komutanı, Bakana karşı sorumludur.*” şeklinde ifade edilmiştir (R.G., 1983 Mart 10:2803 Sayılı kanun). 2016 yılında yapılan mevzuat değişiklikleriyle ise Genelkurmay Başkanlığı ile Jandarma Genel Komutanlığı ve Sahil Güvenlik Komutanlığı kesin çizgilerle ayrılmış ve birbirini destek, takviye ve emir komuta ilişkileri farklı mevzuatlarla sivil idarenin kontrol ve müsaadesinde olmak kaydıyla yeniden düzenlenmiştir.

2018 yılında uygulamaya konan 703 sayılı Kanun Hükmünde Kararnamenin 47'nci maddesiyle 1324 sayılı Genelkurmay Başkanının Görev ve Yetkilerine Ait Kanun yürürlükten kaldırılmıştır. Ancak 2017 yılı itibari ile Anayasa'nın 117'nci maddesinde

Genelkurmay Başkanının savaşta Başkomutanlık görevlerini Cumhurbaşkanlığı adına yürüteceği husus yer almaktadır (Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, 1982:2709 sayılı kanun; R.G., 2017 Ocak 15:6771 Sayılı kanun; R.G., 2018 Mayıs 10:703 sayılı KHK).

3.2.5.2. Kara Kuvvetleri Komutanlığı

1949 yılına kadar Genelkurmay Başkanlığına bağlı olan ordu komutanlıkları o yıldan sonra Kara Kuvvetleri Komutanlığı kurularak bağlanmıştır. 1950 yılında Kara Kuvvetleri Komutanlığına bağlı Tugay büyüklüğünde bir birlik Kore Savaşı döneminde BM'ye bağlı kuvvetin emir komutasına verilmiştir. Bu olay 1952 yılında Türkiye'nin NATO üyesi olmasına vesile olmuştur. NATO üyeliği sonrası Türkiye'deki birlikler, teçhizat ve donanım NATO standart ve doktrinine uygun hale getirilmeye başlanmıştır. Bu çerçevede ilerleyen dönemlerde Kara Kuvvetleri Komutanlığı bünyesinde kurulan birlik ve birimler şunlar oldu: Hava savunma, Topçu birlikleri, Kara havacılık birlikleri, Ege Ordu Komutanlığı, Eğitim Komutanlığı, Lojistik Komutanlığı ve Hudut birlikleridir (KKK, 2022 Şubat 27, Tarihçe).

3.2.5.3. Hava Kuvvetleri Komutanlığı

Türk Hava Kuvvetleri kuruluşunu 1909 yılına kadar götürür. Ancak Türk Hava Kuvvetlerinin Kuruluşu da 1911 yılı olarak kabul edilir. Kuvvet Komutanlığı adı kullanılarak resmi olarak kuruluş tarihi 1949 yılıdır. O dönemlerde Hv.K.K.lığı teşkilat malzeme ve kadrosunda halen pervaneli uçak olarak tabir edilen uçaklar kullanılırken 1951 yılında yapılan çalışmalar ile Jet motorlu uçaklara geçilmiş ve 1952 yılında Türkiye'nin NATO üyesi olmasıyla birlikte doktrin, eğitim ve donanım açısından NATO ülkelerinin geneli nasıl eğriliyorsa, hava kuvvetleri de o yönde eğrilmeye başlamıştır. Sonrasında NATO standartları olarak tabir edilen bu standartlar çerçevesinde düzenlemeler yapılmıştır. Bu kapsamda zamanla değişen ve şekillenen Kuvvet Komutanlığı teşkilatı Personel, İstihbarat, Harekât, Lojistik, Savunma Plan ve Proje Yönetim ile Muhabere Elektronik ve Bilgi Sistemler Başkanlıkları ile Muharip Hava Kuvvetleri Komutanlığı, Hava Eğitim Komutanlığı ve Hava Lojistik Komutanlığını bünyesinde barındırır (Hv.K.K.lığı, 2022 Şubat 27, Kuruluş Yılları).

3.2.5.4. Deniz Kuvvetleri Komutanlığı

Deniz Kuvvetleri Komutanlığının bu isim altında kuruluşu diğer kuvvetlerde olduğu gibi 1949 yılıdır. Bundan öncesinde ismi Deniz müsteşarlığı olarak geçmekte iken daha da geriye gidildiğinde tarihi 1071 Malazgirt zaferinden 10 yıl sonrası olan 1081'e kadar gider. Genelkurmay başkanlığına bağlı ve Deniz Kuvvetleri adı ile kuruluşundan birkaç yıl sonra Türkiye'nin NATO'ya girmesiyle birlikte diğer kuvvetlerde olduğu gibi deniz kuvvetlerinde de gelişim ABD doktrinine benzer ve NATO standartlarına uygun hale gelmeye başlamıştır. 1961 yılında Deniz Kuvvetleri Komutanlığı: Donanma Komutanlığı, Kuzey Deniz Saha Komutanlığı, Güney Deniz Saha Komutanlığı, Deniz Eğitim Komutanlığı şeklinde teşkilatlandırılmıştır ve hala teşkilat yapısı bu şekildedir. 1980'li yıllar ve sonrasında Dz.K.K.lığında donanım anlamında modernizasyon atılımları yapılmış olup yeni gemiler deniz kuvvetlerine kazandırılmıştır. Son 10 yıl içerisinde de MİLGEM projesi kapsamında birçok gemi Dz.K.K.lığına kazandırılmış olup bünyesinde kendi ihtiyacını karşılayan hava birliklerini de barındırır (Dz.K.K.lığı, 2022 Şubat 27, Tarihçe).

BÖLÜM 4

4. KURULUŞUNDAN BU YANA NATO ÜYELİĞİNİN TÜRKİYE’NİN GÜVENLİK POLİTİKALARINA VE STRATEJİK KARARLARINA ETKİLERİ

Çalışmanın bu bölümü NATO’nun kuruluşunu, ilk yıllarını ve Türkiye’nin NATO’ya üye olma çabalarını, üye olduktan sonra siyasi ve askerî açıdan Türkiye’nin içinde olduğu gelişmeleri, devamında 2023 yılına kadar Türkiye’nin NATO üyeliğini sürdürürken izlediği güvenlik politikalarını ihtiva etmektedir. Türkiye’nin NATO üyeliğinin gereklerini de karşılaması bağlamında izlediği güvenlik politikaları ve dış politika neden sonuç ilişkisi içerisinde incelenmiştir.

4.1. NATO’NUN KURULUŞU VE TÜRKİYE’NİN NATO’YA GİRİŞ SÜRECİ

İkinci Dünya Savaşı sonrası ABD, karşısında bir güç olarak Sovyet yayılcılığını görünce tedbir alma yönünde bir eğilim halinde oldu. Bunlar Truman Doktrini ve Marshall Planı’dır. Ancak bunların hiçbiri Sovyet tehdidine kalıcı bir çözüm olamamıştır.

ABD, 18 Mart 1949’da Batı ittifakıyla önerilen Kuzey Atlantik Antlaşmasının ana hatlarını tartışmıştır (Ataöv, 2006:136). 4 Nisan 1949’da NATO’nun kurulmasıyla birlikte ABD, Sovyetler Birliği’ne yönelik bir çevreleme politikası izlemeye başladı. Bu askeri örgütün tehdidi kalıcı olarak önleyebileceğine inanılmaktaydı. Yapılan antlaşmanın en önemli yanı toplu güvenlik oluşturduğu inancı idi. (Harris, 1972:12). Bu durum Amerikan dış politikasının temel kaygısı idi. ABD’nin resmî belgelerine göre, örgütün asıl amacının Batı Avrupa’da daha fazla komünist akınlara durdurulacağına dair güven oluşturmak olduğu ifade edilmekteydi (Stauffer vd., 1974: Belge 475). Böylece komünistler Batı bloğunun ana rakibi konumunda oldu ve NATO bu düşmana kalıcı çözüm olarak devreye girmişti. Ayrıca, ABD’nin üzerinde durduğu bir diğer önemli konu kapitalizmi korumaktı. Kurulmuş olan uluslararası askeri örgüt bu hedefe ulaşmak için bir araçtı. ABD hükümetine göre NATO bir gereksinimdi.

Kökenleri Brüksel Antlaşmasına dayanan NATO, Belçika, Fransa, Lüksemburg, Hollanda ve Birleşik Krallık’ın oluşturduğu güç paktına dayanır. Toplu savunma ittifakı

olarak 17 Mart 1948’de imzalanmıştır. Amacı, güvenlik konularında Avrupa devletlerinin birbirleriyle iş birliği yapabileceklerini göstermekti. Diğer bir amacı da ortak bir savunma sistemi oluşturmak, ekonomik ve kültürel ilişkileri güçlendirmek ve özellikle uzun vadeli bir iş birliği planı oluşturmaktı. Brüksel Antlaşması Kuzey Atlantik Antlaşması’nın kurulması için ilk adımdır. Bu antlaşmanın imzalanmasından sonra, 1948 yılının ortalarında Amerikan Kongresinde Cumhuriyetçi Senatör Arthur Vandenberg tarafından ABD ile Batı Avrupa arasında karşılıklı savunma ve yardım için bir anlaşmanın imzalanması önerildi. Alınan karar 11 Haziran 1948’de Vandenberg Kararı olarak kabul edildi (NATO ,1948 Haziran 11, U.S. Senate Resolution 239; Armaoğlu, 2018:342).

Kongre’nin onayı alındıktan sonra antlaşmanın müzakere sürecinde, Kongre ve Brüksel Antlaşması’nı imzalayan devletler tarafından özellikle üç konu üzerinde duruldu. Birinci konu Avrupa devletleri için ABD’den bir saldırı durumunda yardım edeceğine dair bir garanti vermesi idi. Bu konu ABD kongresinin verebileceği bir karardı. İkinci konu ABD askeri yardımı ile ilgiliydi. Savaş sonrası özellikle Batılı devletler, gerektiğinde ordularının toparlanması için yardım istemişler, ancak bunun kapsamlı bir yardım gerektirdiği gerekçesi ile ABD bu talebi reddetmiştir. Son olarak antlaşmayı imzalayan taraflardan sadece Brüksel Antlaşması’nı imzalayan devletler, kendileri ve ABD ile yeni bir birliktelik oluşturmak istemişler, ancak ABD Kuzey Atlantik devletlerini de dahil etmek gerektiğini söylemiştir. Bunun yanı sıra Kuzey Atlantik Bölgesi’nde ABD’ye yönelik bir saldırı olması durumunda, konuyu BM Şartı’nın 51. maddesi uyarınca yalnızca ABD’nin ele alması gerektiğine dikkat çekmiştir. Böylece 12 kurucu ülke (ABD, Kanada, Belçika, Danimarka, Fransa, İzlanda, İtalya, Lüksemburg, Hollanda, Norveç, Portekiz ve Birleşik Krallık) tarafından Kuzey Atlantik Antlaşmasının imzalanmasıyla NATO kuruldu (Stauffer vd., 1974: Belge 63). Antlaşmanın amacı toplu savunma ittifakı oluşturmaktı ve herhangi bir saldırı olması durumunda savunma konularında birbirleriyle iş birliği yapmaktı (Office Of The Historian, 2022, North Atlantic Treaty Organization 1949). ABD ise çabalarını Sovyet yayılmacılığının önlenmesine odakladı.

NATO’nun kuruluşunu tartıştıktan sonra, Türkiye’nin katılımının altında yatan nedenleri şu şekilde değerlendirmek mümkün: Birincisi Sovyet tehdididir. Türkiye, ABD’yi Sovyet tehdidine direnebilecek bir güç olarak algıladı ve Batı yanlısı bir politika izlemeyi tercih etti (Lewis, 1951:323). İkincisi Türkiye’nin Avrupa Konseyi’ne katılımıydı. Türkiye

1949'da Avrupa Konseyi'ne üye oldu ve bir Avrupa devleti olarak kabul edildi. Bu şekilde Türkiye'nin NATO üyeliğine başvurması için yasal bir zemin hazırlanmış oldu. Dönemin hükümeti ise Türkiye'nin Batı'nın taraflarından biri olduğu ve gerektiğinde bir Kuzey Atlantik Örgütü'nün parçası olması hususunu savundu (Sander, 1979:99). Böylece Türkiye Batı siyaseti izlemeye başladı.

Türkiye'nin NATO'ya katılma isteğinin üçüncü sebebi ise ABD'nin mali yardımında azalma ihtimalinin verdiği endişe idi. NATO'nun kurulmasıyla birlikte ABD, Truman Doktrini adı altında Batı Avrupa'ya mali yardımını genişletmişti. Ancak üye olmayan bir ülke olarak Türkiye'ye yapılan yardım her an azalabilir veya kesilebilirdi (Harris, 1972:13). Bu nedenle dönemin hükümeti, yalnızca mali yardımın azalmasını önlemek için değil, aynı zamanda mali yardım almaya devam etmek için NATO üyeliğine daha fazla vurgu yapmıştır.

İlaveten Türkiye'de demokratik düzeni sağlamak için NATO üyeliğinin şart olduğu hususu dahi tartışıldı. Nitekim Batılı ülkeler demokratik rejimlerini güvence altına almak ve haklarını korumak için iş birliği yapılmaktaydı (Sander, 1979:101). Türkiye'de ise tek partili rejimden çok partili rejime geçtiği için siyasi bir istikrarsızlık hissedilmekteydi. Dönemin hükümeti tarafından Batı ile iş birliği yapmanın geçiş sürecini kolaylaştıracağı düşünüldü. Gerçekten de Türk yetkililere göre çözüm NATO'ya katılmak ve Batı ile iş birliği yapmaktı. 11 Mayıs 1950 tarihinde Türkiye, NATO üyeliği konusunda başvurmuş ancak İtalya hariç destek görememiştir. Kore'ye asker gönderme kararı sonrasında 1 Ağustos 1950 tarihinde de üyelik başvurusunda bulunmuş fakat bu da Eylül ayındaki Bakanlar Konseyi toplantısında kabul görmemiştir (Erkmen 2020:1031-1032). Türkiye'nin NATO'ya katılmak için geçerli nedenleri olmasına rağmen, Avrupa devletleri bir kısım stratejik ve ideolojik gerekçelerle bunu istememişti. Ancak tüm itirazlarına rağmen Türkiye coğrafi konumu da göz önünde bulundurularak 18 Şubat 1952'de Yunanistan ile NATO'ya üye oldu. NATO sınırları tekrar düzenlendi ve antlaşmanın 6. maddesinde sınırlarının açıklanmasına "Türkiye toprakları" ifadesi eklendi (Vali, 2019:117). Artık örgütü'nün sınırları Türkiye toprakları ve Akdeniz olmuştu. Neticede NATO'nun kuruluşu, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Türkiye ile ABD arasındaki ilişkilerde önemli bir faktör oldu.

4.1.1. İkinci Dünya Savaşı Sonrası NATO Üyeliğine Giden Yol

4.1.1.1. Kore Savaşı

Kore'nin kuzeyde Çin ve Rusya, doğuda Japonya ile sınırı vardır. 1910'dan 1940'lara kadar Japonya'nın bir kolonisi olmuştur. Ağustos 1945'te, Japonya'nın çöküşünün arifesinde, Sovyet Ordusu Kore yarımadasını ele geçirme yönünde adımlar atmıştır (Gupta, 1972:701).

ABD, Sovyetler Birliği'nin Kore'nin tamamını işgal etmelerini önlemek için hızlı bir şekilde Sovyetlere karşı harekete geçerek karşılık vermiş ve ABD Güney Kore'ye asker göndermiştir. ABD, Sovyetler Birliği'nin hızlı reaksiyon göstermesinden çekindi çünkü ABD hükümeti bunu Sovyetlerin niyeti olarak ve tüm Kore'nin kontrolünü ele geçirmek olarak yorumlamıştı. Bu nedenle ABD, bu olasılığı önlemek için birliklerini Kore'nin güneyine gönderdi. Kore yarımadası her iki taraf için de stratejik bir öneme sahip olmasa da ne ABD ne de Sovyetler Birliği birliklerini geri çekmedi (Gaddis, 1997:57).

Her iki tarafın da amacı bölge üzerinde daha fazla söz ve hakka sahip olmaktı. ABD, Kore topraklarını 38'inci paralel çizgisinde ikiye bölme yönünde bir çözüm buldu. Bu çözüm Sovyetler Birliği tarafından kabul gördü ve 38'inci paralel iki taraf arasındaki sınır haline geldi (Gaddis, 1997:58).

ABD'nin Genel Kurulu'nun çözümü Kore'de serbest seçimler yapmaktı. Meclis, seçimler için bir Geçici Komisyon (UNTCOK-Kore Birleşmiş Milletler Geçici Komisyonu) kurdu. Bu gelişmelerden sonra 25 Haziran 1950'de Kuzey Kore'nin 38' paralel sınırını ihlal etmesiyle Kore Savaşı resmen başlamış oldu.

Kore Savaşı'nın Kökenleri:

Kore'nin işgali İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra gerçekleşmiştir. 15 Ağustos 1945'te Japonya'nın teslim olmasıyla Kore, Japonya etkisi altından çıkmıştır (Haruki, 2014:15-16). Ancak bu özgürlük, Sovyetler Birliği'nin komünist yayılma gündemine hizmet eden 1945'teki Sovyet işgali ile sona ermiştir.

ABD ve Sovyetler Birliği, 38'inci paralelde Kore'nin kuzey ve güney olarak bölünmesine karar vermelerine rağmen, birleşik ve özgür bir Kore için vesayet konusunda

anlaşamadılar. Sovyetler Birliği ile ABD arasında 1946-1947 yıllarında müzakereler yapıldı, ancak her iki taraf da ortak bir çözüm bulma noktasında başarısız oldu. (Campbell, 2014:6). Kore'nin bölünmesi BM'nin gündemine alındı. 1948 Mayıs'ında Kore Geçici Komisyonu kurulmasına ve seçimlerin yapılmasına karar verildi. Ancak Sovyetler Birliği, Kore'nin her iki tarafını da içine alacak bir seçim sürecine girmeyi kabul etmedi. (Yaman, 2005:238; Yazıcı, 1963:8-9).

Sovyetler Birliği'nin ve Kuzey Kore'nin itirazlarına rağmen 10 Mayıs 1948'de Güney Kore'de BM kontrolünde bir seçim yapıldı. Bu serbest seçimler sonucunda, Güney Kore'de Syngman Rhee'nin başkanlığında Kore Cumhuriyeti hükümeti kuruldu. Güney Koreli yetkililer Seul'ü ülkenin başkenti olarak belirlediler (Kaya, 2021:557). Birkaç ay sonra, 9 Eylül 1948'de Kuzey Kore'de Sovyetler Birliği'nin düzenlemesi altında bir seçim yapıldı. Bu seçim sonucunda Kore Demokratik Halk Cumhuriyeti hükümeti altında komünist bir rejim kuruldu. Kim II Sung Başkan olarak atandı ve yetkililer Pyongyang'ı Kuzey Kore'nin başkenti olarak belirlediler. Böylece Kore'nin birliğini sağlama girişimi olarak başlayan süreç, iki farklı hükümetin kurulmasıyla sona erdi. Bir cephede milliyetçi lider Syngman Rhee, diğer cephede komünist lider Kim II Sung vardı (Lankov, 2002:43-47). Ayrıca Kore'nin kuzey ve güney olarak ikiye ayrılması, siyasi dinamiklerin sonucu olarak gerçekleşti. Bu dinamiklerden bahsederek üç başlıkta inceleyebiliriz. İlk olarak ABD ile SSCB arasındaki Soğuk Savaş ve bölünmüş işgaldi. İkincisi, Kore halkı ile ABD ve Sovyetler Birliği işgal güçleri arasındaki ilişkiydi. Üçüncüsü, Kore halkının kendi aralarındaki siyasi mücadelelerdi (Park, 1998:38). Kore'nin bölünmesi yalnızca ABD ile SSCB arasındaki çatışmadan değil, aynı zamanda Kore halkının davranışlarından da kaynaklandı. Bu bölünmeden sonra ve savaşın başlamasına kadar, iki taraf da Kore yarımadasının birleştirilmesi konusunda müzakere etmeye çalışmadı.

1948 seçimlerinden sonra hem SSCB hem de ABD askeri güçlerini sırasıyla Kuzey ve Güney Kore'den çekmeye başladılar. Ancak her iki devlet de bir yıl içinde tamamen geri çekilseler de Güney ve Kuzey Kore arasında bir askeri dengesizlik bırakmışlardı. Açıkçası Kuzey ve Güney Kore arasında, gelecekteki askeri harekate hazır olmaları ve askeri teçhizatlarının durumu, kalitesi ve miktarı bakımından büyük farklılıklar vardı. Şöyle ki: Kuzey Kore'de Sovyetler Birliği küçük bir taktik hava kuvvetleri ve 150 orta boy tank bıraktı, Güney Kore'de ise ABD hiçbir askeri uçak veya tank bırakmadı.

(Stueck, 1997:11). Bu nedenle, Birleşik Devletler ve Sovyetler Birliği'nin çekilmesinden sonra Kuzey Kore açıkça daha güçlü bir orduya sahip oldu.

Kore Savaşı'nın Başlangıcı:

İlk Saldırı 25 Haziran 1950'nin erken saatlerinde gerçekleşti. ABD'yi Asya'dan uzaklaştırma zamanının geldiğini düşünen Sovyetler Birliği'nin emriyle Kuzey Kore kuvvetleri 38'inci enlemi geçerek Güney Kore'ye saldırdı. Bu olayı barışın ihlali olarak nitelendiren BM Güvenlik Konseyi (BMGK), buna silahla karşı koyma kararı aldı. Bu karar üzerine çeşitli devletlerin askerlerinden oluşan bir Birleşmiş Milletler Gücü oluşturulmuş ve bu kuvvete General MacArthur atanmıştır (Armaoğlu, 2018: 455).

ABD Başkanı Truman her zaman kuzey saldırısının Stalin'in desteğiyle gerçekleştiğini savundu. Başka bir deyişle, ABD'li yetkililer, Kuzey Kore'nin Stalin'in izni olmadan böyle bir saldırıya kalkışmayacağını iddia etti. ABD ayrıca saldırının Sovyetler Birliği tarafından sağlanan silahlı kuvvetler olmadan gerçekleşmeyeceğine inanmaktaydı. ABD Dışişleri Sekreteri Dean Acheson karar verme sürecinde çok önemli bir rol oynadı ve süreci hızlandırdı. Güney Kore hükümetine askeri yardımı artırmakta ısrar etti (Bohlen, 1978:290-303). Ayrıca Truman hatıralarında bu durumu güçlünün zayıfa saldırdığı, demokrasilerin harekete geçmediği her seferinde saldırganları ilerlemeye devam etmeleri için cesaretlendirdiği vurgusuyla komünizmin Kore'de ilerlediği, Güney Kore'nin düşmesine izin verilirse, komünist liderlerin daha da ilerleyeceğini, özgür dünyanın muhalefeti olmadan ve zorla Kore Cumhuriyeti'ne girmelerine izin verilirse, Kore'nin, komünist komşularının tehditlerine ve saldırılarına direnme cesaretini gösteremeyeceğini ifade ederek, buna karşı çıkılmazsa, benzer olayların üçüncü bir dünya savaşını beraberinde getireceğini belirtmiştir. Bu vesile ile BM'nin de temellerinin ve ilkelerinin tehlikede olduğunu iddia etmiştir. (Truman, 1987).

Aslında ABD Kore'deki başlıca amacını bir üçüncü dünya savaşını önlemek olarak gösterdi, Sovyetler Birliği'ne küresel savaşı başlatmak için herhangi bir mazeret vermemeye kararlıydı (Halperin, 1963:23). Bu nedenle ve Kuzey Kore'nin kararlı duruşu sebebiyle ABD hızla savaşa katılmaya karar verdi ve Güney Kore'ye destek birlikleri gönderdi.

Başkan Truman kabinesiyle görüştüktan sonra, BM Güvenlik Konseyi'ne danışmayı teklif etti. Konseyin kararı çıkarmasını istedi. BM Güvenlik Konseyi bu talebi yerine getirdi ve 25 Haziran 1950'de muhalefetin derhal durdurulması için 82 sayılı Kararı yayınladı. BM Güvenlik Konseyi üyeleri kararı dokuz karşı bir oyla, bir çekimser ve bir yoklukla kabul etti. Karar için oy kullanan Çin, Küba, Ekvador, Mısır, Fransa, Hindistan, Norveç, Birleşik Krallık ve ABD idi. Yugoslavya oylamada çekimser kaldı; Sovyetler Birliği temsil edilmedi. 82 sayılı karar, diğer BM kararlarından farklıydı, çünkü bu karar, tarihinde ilk kez etkili bir şekilde silahlı müdahalenin önünü açtı. Düşmanlıkların derhal durdurulması ve Kuzey Kore güçlerinin 38'inci paralelin kuzeyindeki bir konuma geri çekilmesi çağrısında bulundu. İlk saldırıdan iki gün sonra, 27 Haziran'da BM Güvenlik Konseyi, "uluslararası barış ve güvenliği yeniden tesis etmek için acil askeri önlemlerin gerekli olduğunu" belirten ikinci kararı yayınladı (Appleman, 1961:37-38). Konsey, BM üye devletlerinden Güney Kore'ye yardım sağlamasını istedi. BM'nin desteğini alan Harry Truman, kurbanları kurtarmak için hava desteğinin kullanılmasını onayladı. Ayrıca ABD 7. Filosunu Tayvan'a gönderdi. ABD kuvvetlerinin Güney Kore'deki varlığına rağmen, Kuzey Kore geri çekilmedi ve bunun yerine güney bölgelerine doğru ilerledi. 4 Temmuz 1950'de General William Dean'in emriyle 24. Piyade Tümeni, Kuzey Kore Halk Ordusunu Kum Nehri'nde tutmayı başardı. Buna ek olarak, 5. Hava Kuvvetleri komünist ordunun başka bir saldırısını önlemek için Güney Kore'ye doğru hareket etti (Edwards, 2003:6).

Buraya kadar olan ifadelerle Kore Savaşı çerçevesinde ABD BM'nin acil tepkilerine odaklanmıştır. Devam eden süreçte Kore savaşı dört evrede değerlendirilebilir. Birinci aşama, savaşın ilk aşamalarını yani savaşın başlamasını ve BM'nin müdahalesini içerir. İkinci aşama, Kuzey Kore'nin Yalu ve Inchon'a müdahalesiyle ilgilidir. Üçüncü aşama, Çin'in savaşa katılımıyla ilgilidir. Dördüncü aşama, savunma, müzakere ve ateşkes dönemidir (Edwards, 2003:6-9).

İlk aşama, 25 Haziran 1950'den 15 Eylül 1950'ye kadar olan dönemi kapsar. BM'nin katılımı, Kore Savaşı'nın ilk aşamasının bir parçasıdır. Bu aşamanın başlangıcı, 25 Haziran 1950'de Kuzey Kore kuvvetleri tarafından Güney Kore Cumhuriyeti'nin işgali ile belirlendi.

BM'ye yapılan başvurunun hemen ardından üye ülkeler askeri kuvvet ve malzeme göndermeye başladılar. İngilizler, bölgede bulunan ve Kore'ye yakın olan gemilerini BM komutası altına alarak askeri güçlerle ilk karşılığı veren üye oldu. Milletler Cemiyeti Almanya'ya karşı harekete geçmiş olsaydı, o sırada küçük bir savaş gerektirebilirdi, ancak İkinci Dünya Savaşı trajedisini önleyebilirdi. Burada BM harekete geçmişti. Ayrıca İkinci Dünya Savaşı sonrası Sovyet yayılmacılığı ve ideolojisi duyarsız kalındıkça duracak gibi gözüküyordu. Meydana gelen durumda Kuzey Kore Almanya'nın yerini aldı, Komünist Parti Nazi hareketinin yerini aldı ve komünist yayılmayı durdurmanın tek yolu BM olarak gözükmekteydi. Güney Kore'nin desteklenmesi, kendisi ve nihayetinde dünya korunacak ve gözetilecek ise, ilgili ulusların eylemlerinin şart olduğu bir durum haline geldi. Kore'deki saldırganlık aynı zamanda Amerika ve BM'nin komünist yayılmayı durdurma kararlılığının önemli bir test alanı haline dönüştü (Edwards, 2003:7).

ABD hükümeti Kuzey Kore'nin hareketini saldırganlık eylemi olarak gördü ve yardım çağrısında bulundu. Bu vesile ile BM Güvenlik Konseyi özel oturumunda “*Kuzey Kore güçlerinin Kore Cumhuriyeti'ne yönelik silahlı saldırısını derin endişeyle kaydederek, Güvenlik Konseyi bu eylem barışın ihlali oluşturduğunu tespit ediyor*” ifadesi ile bir karar yayınladı. Bu, 82 sayılı Karar olarak adlandırılan ilk karardı ve 25 Haziran 1950'de kabul edildi. 82 sayılı karar, düşmanlıkların derhal durdurulması, Kuzey Kore kuvvetlerinin 38'inci paralele çekilmesi ve son olarak tüm BM üye ülkelerinden yardım talep edilmesi çağrısında bulundu (BMGK, 1950, 82 Sayılı Karar). BM ayrıca üye devletlerine Kuzey Kore saldırısını durdurmaya yardım etmeleri için çağrı yaptı. İki gün sonra, 27 Haziran 1950'de BM Güvenlik Konseyi, üye devletlerini Kuzey Kore kuvvetlerine karşı BM ile iş birliği yaparak Güney Kore'ye yardım etmeye çağıran ikinci kararı (83 sayılı kararı) kabul etti. Karar şu şekildedir: “*Birleşmiş Milletler üyelerinin, silahlı saldırıyı püskürtmek ve bölgede uluslararası barış ve güvenliği yeniden tesis etmek için Kore Cumhuriyeti'ne gerekli olabilecek yardımı sağlamasını tavsiye ediyor*”. Bu kararın taleplerinden biri, BM üye devletlerinin askeri güç ve yardım sağlamasıydı (BMGK, 1950, 83 Sayılı Karar).

BM'nin 84 sayılı kararı üye devletlerden askeri güç oluşturmasını ve desteklemesini istemesi açısından bir tavsiye niteliğinde olup, ABD'den komuta oluşturması ve olanlarla ilgili bilgi vermesi hususu bir rica niteliğinde oldu (BMGK, 1950, 84 Sayılı Karar).

Üye devletler Kore Savaşı'na katılmayı ve Kore'ye yardım etmeyi kabul ettiğinden, BM bayrağı altında üye devletlerin askerleri ile birleşik bir kuvvet oluşturuldu. Ayrıca, BM Güvenlik Konseyi bu Birleşik Komutanlıkla ilgili 85 sayılı Karar olarak adlandırılan başka bir kararı kabul etti. Güvenlik Konseyinin bu kararı Birleşik Komutanlıktan Kore'nin sivil nüfusunun yardım ve desteğine ilişkin gereksinimleri belirleme ve sahada bu tür yardım ve desteğin sağlanması için prosedürler içermekteydi (BMGK, 1950, 85 Sayılı Karar).

İkinci aşama, 15 Eylül 1950 ile Ekim 1950 arasındaki dönemi kapsar. 15 Eylül 1950'de McArthur, Inchon'un batı kıyısındaki limanına bir amfibi çıkarma olan Chromite Operasyonunu planladı. Bu plan için, Birinci Deniz Tümeni ve Yedinci Piyade Tümeni de dahil olmak üzere X Kolordu General Edward Almond'un emriyle hazırlandı. Daha sonra, X Kolordu Inchon ve Kimpo Havaalanı'nı kuşattı. Buna ek olarak, ABD ordusu hızla Kore'nin kuzey kesiminin kontrolünü ele geçirdi. Sonuç olarak, Kuzey Kore Halk Ordusu'nun ikmal ve bağlantıları kesildi ve güney bölgesinden çekilmek zorunda kaldı. Bu noktadan sonra savaşın bittiği ve her iki tarafın da kendi sınırları içinde kalmayı kabul ettiği varsayıldı (Edwards, 2003:7).

Üçüncü aşama, Çin'in Kore Savaşı'na dahil olduğu dönemi kapsar. Çin Halk Cumhuriyeti'nin BM güçlerinin 38'inci paraleli geçmesi durumunda Kuzey Kore'nin yanında yer alacağını ve savaşa katılacağını açıkça belirtmesi önemli bir dönüm noktasıdır (Campbell, 2014:16). Çin uyarısına yanıt olarak MacArthur, Truman'a bunun olmayacağına dair güvence verdi. Ancak Çin, başladıktan dokuz ay sonra, Haziran 1950'de savaşa girmeye karar verdi. Bu aşama, Ekim 1950'de Çin'in savaşa dahil olmasıyla resmen başladı. Çin'in savaşa katılımı, toprak bütünlüğünü, prestijini ve kazancını koruma arzusundan kaynaklandı (Halperin, 1963:18-19).

Amaçları düşman kuvvetlerine zarar vermek ve kendi topraklarını korumaktı. Ayrıca Çin devrimleri esnasında Kuzey Kore'nin yardımını geri ödemek, sınırlarını savunmak ve Kore'deki Sovyet etkisinin yerini almak istemekteydi (Campbell, 2014:16).

1950 yılının Ekim ayının ortalarında Çin kuvvetleri ile Kore Cumhuriyeti kuvvetleri birbirine karşı savaştı. Ancak BM güçleri Yalu'yu geri almak istedikleri için Kuzey Kore'ye saldırdılar. Buna göre Çin, birkaç gün sonra Kasım ayında tekrar savaşa

müdahale etti ve BM güçlerine karşı savaştı. Daha sonra, 24 Kasım 1950'de, Kore Cumhuriyeti birlikleri Çin kuvvetleri tarafından saldırıya uğradı. Sonuç olarak, Çin birlikleri Yalu Nehri'ni geçmeyi başardı ve BM güçlerini büyük ölçüde zayıflattı (Bernstein, 1981:258; Warner, 1980:107). Dolayısıyla Çin'in savaşa dahil olması ABD ile Çin arasındaki ilişkinin bozulmasına yol açtı.

Ayrıca Çin orduları 26 Kasım'da Güney Kore ordusunu dağıtmış, BM cephesi yarılmış, Kunuri civarında 8'inci Kolordu kuşatılmıştı. 8'inci Kolordu'yu kurtarma görevi, Türk Tugayına verildi. Kendisini bir anda savaşın içerisinde bulan Türk Tugayı Kunuri'de kahramanlıklar gösterdi. Büyük zayıflara rağmen BM ordusunu kuşatılmaktan kurtarmak için bir cesaret örneği gösterdi ve dört gün süreyle göğüs göğse yapılan muharebeler sonrası 8'inci Amerikan Kolordusunu yok olmaktan kurtardı. Bu durum ise dünya genelinde büyük yankı buldu (Ülgen, 2007:204-205).

Bununla birlikte, Kore Savaşı'nın bu aşamasında, X Kolordu Seul'ü yeniden ele geçirmeyi başardı ve BM birliklerine 38'inci paraleli koruma görevi verildi. Üstelik bu yeni gelişmeler ve Çin birliklerinin müdahalesiyle Güney Kore'nin hedefleri değişti. Başlangıçta Güney Kore'nin amacı Kore'yi birleştirmektir. Bununla birlikte, savaş ilerledikçe, birincil hedefleri Kuzey Kore birliklerini geri püskürtmek, Güney Kore'yi güçlendirmek ve egemenliğini yeniden sağlamak oldu. Bu aşamada Çinliler, hem 7. Piyade Tümeni hem de 1. Deniz Tümeni'ne karşı saldırılar başlattı. Saldırıların ardından Çin birlikleri güçlerini geri çekti ve 3 Ocak 1951'de Seul Kuzey Kore güçleri tarafından işgal edildi. Üçüncü aşamanın sonunda savaşın seyri değişti (Edwards, 2003:8).

Dördüncü aşama, yeni bir savaş biçimi olan Tepe Savaşı, müzakere süreci ve ateşkes dönemidir. 1951'in ortalarında hem ABD hem de SSCB, savaşın istikrara kavuştuğunu ve her iki tarafın da zaferi olmadan sona ereceğini iddia ettiler. Bu aşamada General Matthew B. Ridgway, savaşta hayatını kaybeden 8'inci Ordu Komutanı General Walton Walter'in ölümünün ardından onun yerine atandı. Göreve başladığında, 8'inci Orduyu ve morallerini yenilemeye çalıştı. Ayrıca, General Ridgway komutasındaki 8'inci Ordu 27 Mart 1951'de 38'inci paralel'e ulaştı ve Seul, güney kuvvetleri tarafından Kuzey Kore işgalinden kurtarıldı. General Ridgway ve birlikleri ayrıca Line Wyoming ve Line Kansas'ı kurdu. Bunlar savaşın geri kalanı için ana direniş hatlarıydı. Daha sonra Kasım 1952'de BM Komutanlığı yeni bir savunma politikası benimsedi ve devletlerin toprak

haklarını belirledi. Hareketli savaştan statik savaşa geçiş, tarafların silahsızlanmaları ve ateşkes arayışıyla sonuçlanan dayanıklı savunma pozisyonlarına yol açtı (Edwards, 2003:8-9).

İlk müzakere görüşmeleri 23 Haziran 1951’de Sovyetler Birliği’nin BM Büyükelçisi Adam Malik’in isteği üzerine başladı. Truman bunu “ihtiyatlı bir teklif” olarak nitelendirdi ve her iki taraf da ateşkesi tartışmayı kabul etti. ABD Dışişleri Bakanı Dean Acheson, BM komutanı Matthew Ridgway’in Kore’de doğrudan müzakere çağrısı yapması gerektiğine karar verdi. Bunu 29 Haziran’da yaptı, Çinliler hemen kabul etti ve müzakerelerin Kaesong’da, Komünist hatların hemen içinde, 10 Temmuz’da başlamasını önerdi (Blair, 1989:924-942).

Ateşkes görüşmeleri 10 Temmuz’da Kaesong’da BM’den Amiral Yardımcısı C. ve Kuzey Kore’den Korgeneral Nam Il’in yönetiminde başladı (Cumings, 2010:31). Müzakere sürecinde taraflar mevcut savaş cephesini tartıştı. ABD ve BM, 38’inci paralelin sınır olmasını istemesine rağmen, Sovyetler Birliği sınırın mevcut savaş cephesinde olması gerektiğinde ısrar etti (Sandler, 2014:245). Bu müzakerelerin ana kaygısı esir değişimiydi ve her iki taraf da esirlerini serbest bırakmayı kabul etti (Cumings, 2010:31). Ancak, Joseph Stalin’in 5 Mart 1953’te ölümüyle müzakereler Sovyetler Birliği’nin yeni lideri Georgi Malenkov barış görüşmelerinin yeniden başlaması çağrısı yapana kadar ertelendi. Müzakere sürecinde taraflar, esirlerin geri dönmek istedikleri yeri seçmelerine izin vermeyi kabul etti (Holiday&Cumings, 1988:191-193). Bu müzakerelere katılan taraflar, BM, Çin Cumhuriyeti ve Kuzey Kore, 27 Temmuz 1953’te mütarekeyi imzaladılar (Edwards, 2003:48). Ancak ateşkes kurulmuş olmasına rağmen, Kuzey ve Güney Kore arasındaki uyuşmazlık 1955 yılına kadar devam etti ve Kore savaşı 1955’te sona erdi.

Türkiye’nin Kore Savaşı’na dahil olmasını şu şekilde incelemek mümkündür: Türkiye’de tek parti rejiminden çok partili rejime geçişin hemen ardından Kore Savaşı patlak verdi. 27 yıllık Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) iktidarının ardından Demokrat Parti (DP) 22 Mayıs 1950 seçimlerini kazandı ve Menderes Başbakan oldu. Yeni hükümetin Batı ideolojisine daha yatkın olması nedeniyle Menderes, Kore Savaşı’nı Batı dünyasıyla yakın ilişkiler için bir fırsat olarak algıladı. Bu nedenle 18 Temmuz 1950’de Yalova’da yapılan bir toplantıda DP hükümeti Kore’ye asker göndermeye karar verdi. Saatlerce

süren tartışmaların ardından karşılıklı bir anlaşmaya vardılar. Katılımcılar Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Başbakan Adnan Menderes, Başbakan Yardımcısı Samet Ağaoğlu, Dışişleri Bakanı Fuad Köprülü, Millî Savunma Bakanı Refik Şevket İnce, Genelkurmay Başkanı Orgeneral Nuri Yamut şeklinde olup alınan karar muhalefet partisi tarafından eleştirildi, çünkü bu karar TBMM’de tartışılmadan alınmıştı. Bu nedenle Türk toplumunun görüşleri bölünmüştü. Türk basını bir yandan kararın dünyada barış ve özgürlüğün korunmasına dayandığını belirtti. Öte yandan aslında Kore’ye yardıma karşı olmayan CHP, karara meclisin oluru olmadan karar verildiği için karşı çıktı. DP hükümeti tüm muhalefeti bastırma yönünde gayret sarfetti, tutumunu savundu ve sormaya gerek olmadığına ısrar etti. Karar, TBMM’nin daha önce onayladığı BM deklarasyonuna uygun olduğundan, izin için Büyük Millet Meclisi’ne gönderildi (Tekindor, 2012:529-530). Büyük muhalefete rağmen Türkiye Büyük Millet Meclisininin 30 Haziran 1950 tarihli oturumunda Güney Kore'ye asker gönderme kararı verilmiştir (TBMM, 2010 Haziran 25, Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurul Tutanağı).

Kore Savaşı'nın Sonuçları:

Kore'de 1950'de başlayan silahlı çatışma üç yıl sürdü ve her iki taraftan milyonlarca Koreli asker ve sivilin, yüzbinlerce Çinli askerinin ve 36 binden fazla ABD askerinin hayatına mal oldu. Ancak Amerika Birleşik Devletleri hiçbir zaman Kuzey Kore, Çin veya Sovyetler Birliği'ne resmen savaş ilan etmedi. ABD ordusu BM kuvvetlerine liderlik etse de katılımı yalnızca bir BM Güvenlik Konseyi kararına bağlı oldu. BM'nin kendisi savaş ilan edemez bu sebeple BM'nin amacı çatışmanın önlenmesinden başka bir şey olamazdı. Sonuç olarak, Kore'de bir çatışma oldu ancak bu teknik olarak bir savaş değildi. 27 Temmuz 1953'te BM Komutanlığı Çin ve Kuzey Kore ile ateşkese vardı. 38'inci paralel boyunca askerden arındırılmış bir bölge kuruldu ve Kuzey Kore'nin savaş esirlerini taciz ettiği ve öldürdüğüne dair tartışmalı iddiaların ardından, savaş esirlerinin ülkelerine geri gönderilme süreci “tarafsız ulus” yönetimine tabi tutuldu. Kritik olarak, ateşkesin şartları Güney Kore hükümeti tarafından zımnen onaylandı, ancak asla resmi olarak imzalanmadı. Bu nedenle, Kuzey ve Güney arasındaki barış kırılgan olmaya devam etti. (Britannica, 2020).

4.1.1.2. Türkiye'nin NATO Üyeliği

Türkiye'nin NATO üyeliği sürecinden önce İkinci Dünya Savaşı atmosferine bakılması gerekmektedir. Buna göre İkinci Dünya Savaşı'nın sonunda, bölgedeki Sovyet ve İngiliz gücü arasındaki görelî eşitsizlik Türkiye'nin bekasını tehdit etmişti. Afganistan bir çatışma devleti olarak kaldı; Türkiye ve İran hala Sovyetler Birliği'nin baskısı altındaydı. Ancak Britanya İmparatorluğu giderek büyümeye devam etmekteydi (Kuniholm, 2001:339-340).

İngiliz kuvvetleri 1948'de Yunanistan, Türkiye, Hindistan ve Filistin'den çekilecekti. Ortadoğu devletleri, İngiliz etkisinin azalmasını memnuniyetle karşılarken, Türkiye ve İran, Sovyetler Birliği'ne komşu oldukları ve doğrudan Sovyetler Birliği tarafından tehdit edildiği için yeni durumdan endişe duymaktaydılar. Bu süreçte Türkiye ve Yunanistan'ın NATO'ya girişi tartışılmıştı. Daha küçük NATO ülkelerinden, özellikle Norveç, Danimarka, Hollanda, Portekiz ve Kanada'dan muhalefet gelmişti. Çünkü bu küçük ülkelerin Güneydoğu sınır bölgesinde doğrudan çıkarları yoktu. Üstelik Norveç ve Danimarka, Sovyetler Birliği'nin Türkiye ve Yunanistan'a saldırmasından çekinmekteydiler (Liland, 2001:175). Bu bağlamda eski bakan Kamran İnan bir röportajda şunları söylemiştir: “Türkiye'nin NATO üyeleri arasında katılımı konusunda çok fazla tartışma vardı. Ancak bu tartışmalar tutuldu ve yayınlanmasına asla izin verilmedi” (Liland, 2001:180). ABD için Türkiye'nin NATO'da tam iş birliği yapması gerekmektedir. Türk boğazlarının güvenliği ABD için de gerekliydi.

Yeni bir güç olarak İngiltere'nin emperyalist siyasetini eleştiren Mısır başta olmak üzere, İngilizlerin eski siyaseti Ortadoğu devletlerini yabancılaştırdı. Bu yüzden İngiltere ile Mısır bir araya gelmedi. Bu durum Sovyetler Birliği'ni Ortadoğu'ya yakınlaştırdı. Sovyetler Birliği'ne ve Ortadoğu'ya daha yakın olan Türkiye, bir tampon devlet olarak görülmekteydi. Mısır, 1936'da kendisi ile İngiltere arasında imzalanan bir anlaşmanın revize edilmesini talep etti ve bu da Türkiye, ABD, İngiltere ve Fransa'nın 1951'de yeni bir anlaşma için bir araya gelmesine yol açtı. Planlanan anlaşmaya göre Mısır, İngilizlerle eşit bir devlet olacaktı. İngiltere, Süveyş Kanalı topraklarında üsler kurabilecekti. Mısır hükümeti bu planı reddetti çünkü Arap dünyası ne olursa olsun topraklarında herhangi bir yabancı güç istememekteydi. Necmeddin Sadak bu yeni anlaşmayı iki soruyla eleştirmiştir: Birinci soruya göre “Ortadoğu'yu sadece Türkiye mi savunacaktı?” ikinci

soruya göre ise “*Türkiye, Kuzey Atlantik Paktı ve Orta Doğu Komutanlığı’nda görev alırsa, ABD ve İngilizler Türkiye’nin her iki kanadını da korurlar mı?*” (Akşin, 1959: 47).

Orta Doğu’yu savunmak için, Türkiye ve İngiltere arasındaki ilişki Ortadoğu’nun çevresine odaklanmıştır. Birleşik Krallık, özellikle Süveyş Kanalı’nın savunmasıyla ilgilenmekteydi. Dahası, İngiltere Mısır için olduğu kadar İran için de endişeliydi. 7 Mart 1951’de İran Başbakanı Razmara suikaste uğradı, onun yerine milliyetçi olan Mosadegh başbakan seçildi ve ilk adımı British Iran Petroleum Company’yi millileştirmek oldu. Şirket 1909 yılında kurulmuş ve İngilizler %56 hisseye sahipti. Bu sebeple Londra, Uluslararası Adalet Divanı’na gitti ama İran kararından asla vazgeçmedi. Mosadegh iki yıl başbakanlık yaptıktan sonra 1953’te düzenlenen bir darbeye yetkisini bırakmak zorunda kaldı (Gürün, 1983:309). Bu durum Ortadoğu ülkelerinde Birleşik Krallığın baskısının devamlılığını açıkça göstermektedir.

İngiltere, Avrupa’dan çok, Türkiye ve Yunanistan’ın Ortadoğu’yu savunması taraftarı olmuştur. Bundan önce ise Londra, 1951 Temmuz’unda Türkiye ve Yunanistan’ın NATO’ya katılmasına karşı çıkmıştı. Ancak Mısır ve İran’daki siyasi çatışmalar İngiltere’yi endişelendirmiş ve itirazından vazgeçmiştir. İngiltere Dışişleri Bakanı Morrison 18 Temmuz 1951’de yaptığı konuşmada ülkesinin Türkiye ve Yunanistan’ın Atlantik Paktı’na katılmasına yönelik olumlu yaklaşımını açıklayarak “*İngiliz Hükümeti ayrıntılı bir araştırmadan sonra Türkiye ve Yunanistan’ın antlaşmaya katılmasının yanı sıra Ortadoğu’yu savunmanın da gerekli olduğuna karar verdi*” demiştir (Gönlübol vd., 2014: 231). Bu açıklama, İngiltere’nin Türkiye’yi sadece Atlantik Paktı’nda değil, Ortadoğu Komutanlığı’nda da görevlendirmeyi planladığını kanıtlamaktadır. Türkiye’nin İngiliz talebi dışında alternatifi kalmamıştı. Türkiye Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü ise İngiltere’nin Türkiye’nin NATO üyeliğine bakışını değiştirmesinden duyduğu memnuniyeti belirtmiştir. (Gönlübol vd., 2014:232).

Ayrıca Türkiye’nin varlığının Avrupa Müttefik Yüksek Komutanlığı için Sovyetler Birliği’nin caydırıcılığı açısından önemli olacağı görüşü hâkim olmuştur. Bu nedenle Başkan Truman, Türkiye ve Yunanistan’ın NATO’ya tam üye olarak katılması gerektiğine karar verilmesinin önünü açmıştır. Eylül 1951’de NATO Konseyi, Türkiye ve Yunanistan’ın davet edilmesini oyladı ve 18 Şubat 1952’de iki ülke resmen tam üye olarak kabul edildi (Akşin, 1959:52-54).

Türk tarafında ise NATO'ya girme çabaları Cumhuriyetçi Parti döneminde başlamıştır. 1948 tarihli Brüksel Antlaşması'nın imzalanması, Avrupa'nın savunma güvenliğini sağlayacağına inanıldığından Türk kamuoyunu sevindirmişti. Brüksel Antlaşması Örgütü'nün sevinci, Türkiye'ye de davet mektubu gelmemesinin yerini hoşnutsuzluğa bırakmıştı.

NATO'nun kuruluş hazırlıkları sırasında Türkiye, yakında kurulacak olan NATO'ya girme arzusunu dile getirmiştir. Şubat 1949'da Dışişleri Bakanı Necmettin Sadak yaptığı konuşmada, Sovyet tehdidinden ve bu durumun Türkiye'yi endişelendirdiğinden, bu kapsamda Avrupa'ya ve ABD'ye yakın olmak istediğini belirtmiş ve İkinci Dünya Savaşı sonrası Sovyetler Birliği ile olan ilişkilerini belirterek paktların önemini vurgulamıştır. (Sadak, 1949). NATO üyeliği için Türk hükümeti 11 Mayıs 1950'de başvurmuş ancak bu başvuruya olumlu yanıt alamayınca Demokrat Parti bu süreci sonlandırmamıştır. Ayrıca Türkiye'nin NATO üyeliği süreci ele alınırken bir önceki başlıkta incelendiği üzere Kore Savaşı sürecine de bakılması gerekmektedir. Bu bağlamda Türkiye'nin Kore Savaşındaki siyasi ve askeri ilişkileri önem arz etmektedir.

İkinci Dünya Savaşı sırasında Kore, Japon kuvvetlerinin kuşatması altındaydı. Savaş bittiğinde Kore, Amerikan ve Sovyet güçleri tarafından bölünmüştü. Kore'nin kuzeyi Sovyetlerin, güneyi ise Amerikalıların hakimiyetindeydi. Kuzey Kore'de Komünist rejim, Güney Kore'de ise Kapitalist sistem kurulmuştu. İki taraf arasındaki çatışma 25 Haziran 1950'de başlamıştı. Savaş çıkar çıkmaz BM Güvenlik Konseyi Kuzey Kore'nin saldırılarını durdurma kararı verdi. Sovyetler Birliği Konseyin beş daimî delegesinden biri olmasına rağmen, toplantıya katılmadığı için bu kararı engelleyemedi. 27 Haziran'da ABD askerleri Güney Kore'ye çıkarma yaptı. ABD Büyükelçisi Feridun Cemal Erkin ve Selim Sarper Ankara'ya çağrıldı ve görüşleri soruldu. Görüşleri ABD tarafı lehindeydi çünkü Türkiye savaşa katılmasaydı, gelecekte Sovyetler saldırdığında muhtemelen yalnız kalacaktı (Erkin, 1997:153).

Türk kamuoyu ilginç bir şekilde Kore savaşına Türk askeri gönderilmesini desteklemekteydi. Türkiye, Albay Tahsin Yazıcı komutasında 4500 asker gönderdi. Cumhuriyet Halk Partisi bu karara tepki gösterdi çünkü Anayasa'nın 26. maddesi sadece Millî Meclis olarak izin veriyordu, Menderes hükümeti ise meclisin izni olmadan asker göndermeye karar vermişti. Muhalefetin retlerine rağmen hükümet karardan dönmedi,

onlar için NATO ve Batı bloğuna katılmak için Kore'ye asker göndermek büyük bir şanstı (Belge, 1996:1546; Yazıcı, 1963:33).

Kore'ye asker gönderilmesinin ardından Türkiye 1 Ağustos 1950'de ikinci kez NATO üyeliği için başvurdu. Türkiye'nin NATO'ya ikinci başvurusu, ABD Genel Komutanı'nın Türkiye'nin NATO'ya katılmasının tehlikeli olacağı ve örgütün gelişmesini engelleyeceği yönündeki raporunun olumsuz olması nedeniyle reddedildi. Ancak Akdeniz Paketi'nin kurulması şeklinde farklı bir öneride bulunulmuştu. Öneri Türkiye için uygun görülmesi de açık kapı bırakmak, ileride NATO'ya üye olmak için daha doğru bir hareket tarzı olarak görülmüştü (Erkmen, 2020:1032-1033).

Feridun Cemal Erkin ABD Büyükelçisine bu durumun Türklerin gururunu incittiğini Türkiye'nin üyeliğinin mümkün olan en kısa sürede gerçekleşmesi gerektiği konusunda uyarılarda bulunmuştu (McGhee, 1990:87).

Türkiye'nin Kore Savaşı'na olan katılımının en önemli nedenlerinden birisinin NATO üyeliğinin gerçekleştirilmesi olarak görülürken Türk kamuoyunun Türkiye'nin katılım ile ilgili onayını arttırmak da gerekmekteydi (İşler & Analı, 2015:16-18).

NATO'nun ilk yıllarında Türkiye'nin NATO üyeliği gündemde değildi. Çünkü paktın sadece Atlantik devletlerini kapsayabileceği düşünülmekteydi. Ancak Türkiye'nin de içinde olduğu bölgede özellikle İngiltere tarafından oluşturulmaya çalışılan farklı bir güvenlik ortamı vardı. Türkiye ise bu durumdan hoşnut değildi (Erhan, 2010:549). Bu sebeple Türkiye NATO'nun bir parçası olmak için çalışmalara başlamıştı. Kamuoyunda "*Türkiye hala antlaşmanın dışında kalıyordu*" gibi tepkiler meydana gelmekteydi (Yaman, 2006:242). Bunun sebebi ise Türkiye'nin Orta Doğu'ya açılan önemli bir kapı olması ve Sovyetler Birliği ile sınır komşusu olmasıdır.

İngiliz General Robertson, Ortadoğu'nun geleceğini müzakere etmek için resmi olarak Ankara'yı ziyaret etmişti. İngiliz kaynaklarında yer alan ziyaret öncesi brifingde "*Türkiye, ABD ve İngiltere bir savunma örgütü kurmalıdır. İngiliz iradesini güçlendireceği en büyük hedef ise Ortadoğu'ya katılım sağlamaktır. Türkiye bu amaçla Ortadoğu savunmasının bir parçası olacaktır. General bu kapsamda açıklama yapmaya özendirilmelidir*" hususu yer almaktadır. İngiliz General Robertson ile Genelkurmay

Başkanı Nuri Yamut görüşme sonrası hemfikir gözükmekteydi. Görüşme kapsamında İngilizlerin başarılı olduğu söylenebilir. İki generalin benzer düşüncelerine rağmen ABD’li Amiral Carney, İngilizlerin Ortadoğu’daki planına itiraz etmişti. Carney’nin Ortadoğu’ya bakışının farklı olmasıyla Ankara, bu görüşünü değiştirmişti. Bu değişiklik İngilizler tarafından Türk tarafını olumsuz yönde etkileyen ABD engeli olarak yorumlanmıştı. Robertson bu değişen politikayı şöyle açıklamıştır: “*Türkiye’nin en büyük sorunu Amerika. Türkiye’deki Amerikalılar güçlüdür ve ülkeye birçok silah, teçhizat ve para ile bağlıta bulunurlar. Amerikalılar da Türkiye’yi Avrupa’nın bir parçası olarak görüyorlar*” (Akalin, 2011:287-289).

Mayıs 1951’de ABD diğer NATO ülkelerine Türkiye ve Yunanistan’ın NATO’ya kabul edilmesini önermişti. ABD’nin önerisinin nedeni, dünyadaki değişen duruma dayanmaktaydı. Değişen durum ise öncelikle Sovyetler Birliği’nin atom bombasına sahip olmaları ve onunla ABD’ye ulaşabileceklerini ilan etmiş olmalarıdır. Bir Sovyet nükleer saldırısı durumunda, ABD’nin Sovyetler Birliği topraklarına yakın hava üsleri olması gerekmektedir. Bu nedenle Washington Türkiye’de üs talep etti fakat Ankara bu talebi ancak NATO Türkiye’yi tam üyelikle kabul ederse kabul edeceğini ifade etmiştir. Üstelik Kore Savaşı, Sovyet komünist propaganda kampanyasının bir parçası olarak görülmüştü. Uzak Doğu’ya benzer şekilde, Sovyetler Birliği de doğuda genişlemeye çalışacaktı. İlk hedef, NATO üyelerinin güvenliği için tehlikeli olabilecek Türkiye olacaktır. ABD’nin Türkiye ve Yunanistan’ın NATO’ya girmesini istemesinin bir nedeni de Yugoslavya’nın Kominform’dan ayrılmasıyla yaşanan gelişmelerdi. Yugoslavya’ya yapılacak herhangi bir Sovyet işgali, Avrupa ve NATO için bir tehdit olacaktır. Bu durumda Güney Avrupa’nın güvenliği için Türkiye ve Yunanistan da çok önemli hale gelmişti (Erhan, 2010:549). Amerikalıların Türkiye’yi NATO’ya almak istemelerinin son nedeni, Türk ordusunun Kore savaşındaki çabası, özellikle de Türk askerlerinin ünlü Kunuri savaşında ABD ordusunu kurtarmasıydı (Yazıcı, 1963:197).

ABD’nin önerisi Danimarka ve Norveç gibi İskandinav ülkelerinden gelen itirazlarla karşılaştı. Akdeniz bölgesinde bir genişleme yapılırsa, kendi iradeleri ve politikaları dışında onlar için tehlikeli olacağını söylediler. İkinci itiraz, bunun sadece bir savunma antlaşması olmadığı, aynı zamanda Atlantik devletlerinden oluştuğu, ancak Türkiye ve Yunanistan’ın hem kültürel hem de geleneksel olarak Atlantik medeniyetinin bir parçası

olmadığıydı. ABD, Yunanistan ve Türkiye'nin Avrupa Ekonomik İş birliği Teşkilatı ve Avrupa Konseyi'nin ortakları olduğu ve İskandinav devletinin itirazlarından vazgeçmesi gerektiği ifadesiyle bu soruları yanıtlamıştı.

4 Haziran 1951'de Türk büyükelçisi Erkin, Cumhurbaşkanı Bayar'ın görüşlerini iletmek üzere George McGhee ile bir araya geldi. Zekeriya Sertel'in Bayar'ı tarafsız bir dış politika izlemesi konusunda uyardığı ve bir savaş çıkması durumunda Türkiye'nin Batılı devletlere güvenmemesi gerektiğini bildiren mektubunda vurguladığı ilginç bir nokta bulunmaktaydı. Türk Dış Politikası için sol görüşlü olan bir yazarın mektubunu araç olarak kullanmak, daha önce hiç kullanılmayan ilginç bir olaydı (McGhee, 1990:86).

ABD baskısı altında Londra, Türkiye'nin Ortadoğu Komutanlığı'na dahil edilmesine karşı itirazını zayıflattı, 16-20 Eylül 1951 tarihlerinde Ottawa'da NATO Bakanlar Toplantısı yapıldı ve Türk ve Yunan'a üyelik çağrısı yapıldı. Öte yandan Norveç ve Danimarka, Türkiye ve Yunanistan ile NATO'nun genişlemesi konusunda hala kararsızdı. Ayrıca İngiltere, NATO üyeliğinin yanında Orta Doğu Komutanlığı'nın kurulmasında ısrar etti.

Sovyetler Birliği'nin İkinci Dünya Savaşı sonrasında Türkiye'nin doğusu ve Türk boğazlarına yönelik talepleri başta olmak üzere Türkiye'nin egemenliğine yönelik tehdidi, Cumhuriyetin kuruluşundan bu yana Türkiye'nin dış politikasında en büyük sorunlarından biri olmuştur. Türkiye, Sovyet tehdidini azaltmak ve ortadan kaldırmak amacıyla bir müttefikten desteğe ihtiyaç duymaktaydılar. Aynı coğrafyada Osmanlı Devleti 1878 yılına kadar Rus saldırganlığı karşısında İngilizler tarafından desteklenmişti. Ancak İngiliz desteği sona erince Osmanlılar Almanlardan destek bulmuş fakat bu destek yetersiz kalmış ve Osmanlı Devleti bütünlüğünü koruyamamıştı. Türkiye bu tehdide karşı artık, ABD'den destek aramaya başlamıştı. 12 Ekim 1951'de ABD'li General Omar Bradley, İngiliz William Slim ve Fransız Lecher Türkiye'nin NATO'ya katılımının içeriği ve niteliği kapsamında görüşmek üzere Türkiye'ye geldi ve Türk makamlarıyla görüştü (Dursun, 2015:55).

Türkiye'nin NATO üyeliğinin olabildiğince çabuk gerçekleştirilmesi, bir Türk generalin ABD'deki NATO Komutanlığında görevlendirilmesi amacıyla NATO üyeleriyle

müzakere edilmesi ve Ortadoğu'ya yönelik bir Ortadoğu Komutanlığı kurulması gerektiği hususunda mutabık kalındı.

15 Ekim'de Londra'da Türkiye ve Yunanistan'ın örgüte katılımı için bir protokol imzalandı ve bu NATO'daki ilk genişleme oldu. Sovyetler Birliği'nin, Türkiye'nin NATO'ya girmesinden ve Türkiye liderliğinde bir Ortadoğu komutanlığı kurulması hususunun telaffuz edilmesinden çok rahatsız oldu. Sovyetler Birliği Türkiye'yi NATO'nun yürüttüğü emperyalist amaca yardımcı olduğu ve emperyalizmin aracı olduğu konusunda suçladı ve Türkiye'nin Sovyetler Birliği'ne saldırmak üzere emperyalist güçlere izin verdiğini de iddia etti. Sovyetler Birliği bu imzayı müzakereler hala devam ederken 3 Kasım 1951'de bir nota ile protesto etmişti. Sovyetler Birliği aynı zamanda Almanya'nın da bu örgüte katılmasından endişe duyduğunu bildirdi. Bu nota ile bağlantılı olarak Türkiye Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü Türkiye'nin NATO'ya girdiğini, barışçıl amaçlarla üslere izin verdiğini öne sürerek Sovyet iddialarını yalanladı ve Kuzey Atlantik Antlaşması'nın saldırgan bir karaktere sahip olmadığını belirtti. NATO Savunma Komitesi ise Türkiye ve Yunanistan'ın NATO'ya dahil edilmesinin önemini vurguladı. İmzalanan antlaşma Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından 18 Şubat 1952'de Kuzey Atlantik Antlaşması'nı onaylandı. Neticede Türkiye NATO üyesi oldu. Sovyetler Birliği Türkiye'nin örgüte dahil olmasına tepki gösterdi. Ancak Türkiye bunu iç siyasetine karışmak olarak nitelendirdi (Dursun, 2015:56; Kurban, 2014:256).

4.1.2. NATO Üyeliğinin Türkiye'nin Savunma ve Güvenlik Altyapısına Etkileri

4.1.2.1. Askeri Alanlarda Altyapıya Etkileri

Türk kamuoyu NATO üyeliğini memnuniyetle karşıladı, bu nedenle Başbakan Adnan Menderes bunun Türk Dış Politikasında dönüm noktalarından biri olduğunu ifade etti ve *“Türkiye'nin eşit hakları haiz bir aza sıfatıyla Atlantik Paktı'na kabulü lehinde Ottawa'da verilmiş olduğunu öğrendiğimiz karar pek tabiidir ki Hükümetçe büyük bir memnuniyetle karşılanmıştır... Atlantik Paktı camiasında memleketimiz, diğer aza Devletlerle yapacağı iş birliğinde, dış siyasetimizin farikasını teşkil eden hüsnüniyet, samimiyet ve ahda vefa esaslarından daima mülhem olacaktır.”* ifadelerini kullandı (Bilge-Criss, 2012:15).

Türkiye'nin ABD ile göstermiş olduğu ikili ilişkiler kendisini Amerikan yardımı, askeri teçhizat ve askeri üslerle göstermekteydi. İncilik üssünün kurulması, ABD askeri hibeleri ve yardımları bu silahlarla eğitimi de gerekli kılmaktaydı. Bu askeri yardım, Türk askeri teşkilatında birincil kaynaktı.

4 Ekim 1957'de Sovyetler Birliği ilk uydusu Sputnik'i başarıyla fırlattı. Aynı yıl Ruslar kıtalararası balistik füze de fırlatmıştı (Erdoğan&Aslan 2021:309). Bu yüzden Eisenhower, Stratejik Hava Kuvvetleri birimlerini dağıttı. İlerleyen süreçte hem Türkiye hem de İtalya'ya orta menzilli balistik füzeler yerleştirildi (Gülmez, 2014: 228-229).

ABD'nin Türkiye'deki bu hareketliliği Sovyetler Birliği'ni rahatsız ettiğinden yakınında olan her türlü askeri çalışmayı bir tehdit olarak algılamıştır. NATO'ya üye olduktan sonra Türkiye'de bulunan Amerikan askerlerinin sayısında da artış olmuştur. Kullanılan askeri teknolojiler ve teçhizatlar Sovyetler Birliği'nin zaman zaman eleştirilerine sebep olmuş ancak durum atışmadan öteye geçmemiştir. (Gönlübol vd., 2014:399).

Ancak Türkiye NATO üyeliğinden memnun olmasına rağmen 1951 yılında NATO üyeleri arasında imzalanan Türkiye'nin 1954 yılında dahil olduğu NATO Kuvvetlerin Statüsü anlaşmasının "*Amerika Birleşik Devletleri Devlet daireleri, Posta Borsaları ve Birleşik Hizmetler Teşkilatı personeli ve ABD kuvvetlerine bağlı müteahhitlerin teknik temsilcileri Türkiye'deki ABD askeri teşkilatlarına atanmıştır. Bu kişilerin tümü Birleşik Devletler yasalarına tabidir.*" maddesi çerçevesinde bir kısım problemlerle yüz yüze geldi. Albay Allen I. Morrison'ın askeri aracı ile birine çarparak ölümüne sebebiyet vermesi, ABD askeri mahkemesinde yargılanarak, ihmalden suçlu bulunup, 1200 dolar para cezası ve iki yıl boyunca birlik komutanlığından kısıtı Türk Kamuoyuna yeterli gelmedi ve protestolara sebebiyet verdi. Bir diğer problem ABD personelinin gümrüksüz getirdiği malları Türkiye içerisinde pazarlamasıydı. Tüm bunlar Türk kamuoyu nezdinde ABD karşıtlığının yavaş yavaş oluşmasına ve çeşitli sorunlara kapı aralamıştır (Harris, 1972:59; Avcıoğlu, 1965:8).

Her şeye rağmen askeri silah ve teçhizat ile desteklenen Türkiye, askeri doktrinini ise ABD benzeri bir yapıya doğru da hareket ettirmiştir. TSK içerisinde kullanılan talimnameler dahi ABD'de kullanılan talimnamelere benzer nitelikte oldu. Tamamen aynı olmasa da birçok benzerlikleri genel doktrin çerçevesinde içerisinde barındırdı.

Bunun sebebi olarak birlikte yapılan tatbikatlar, eşgüdümün zorunluluğu, birlikte ve bir ahenk ile hareket edebilme yeteneğinin artırılması düşünülebilir FM 7-8 (Field Manual - Infantry Rifle Platoon and Squad) (FM 7-8, 1992), KKT 7-8 (Kara Kuvvetleri Talimnamesi - Piyade Manga ve Takımı Talimnamesi) gibi bir çok talimnamede isim, numara ve içerik benzerlikleri görmek mümkündür.

Ayrıca 1950'lerde Türkiye, NATO üyeliği için mücadele verdiği bir dönemdeydi. ABD, Türkiye'nin savunma kabiliyetlerini artırmak için havaalanlarının modernizasyonu ve yakıt depolarının inşası gibi önemli projeleri hayata geçirdi. 1952 Nisan ayına kadar tamamlanması hedeflenen ve Ekim 1950'de sunulan bir plana ve projeler kapsamında Balıkesir, Adana, Eskişehir, Diyarbakır'daki havaalanlarının jet uçaklarına uygun hale getirilmesi, Eskişehir, Diyarbakır, Balıkesir, Bandırma'nın hava üssüne dönüştürülmesi, Afyon, Adana ve Kayseri'nin avcı uçağı üssü olarak donatılması ve Adana'da bir uçuş okulu kurulması yer aldı (Bölme, 2012:57).

4.1.2.2. Donanım, Silahlanma ve Teşkilatlanmaya Etkileri

Müttefik liderler 1943'ün Aralık ayında bir kez daha Kahire'de bir araya geldi. O dönemde Türkiye'de Ankara'nın güneyinde bir hava üssü ihtiyacı telaffuz edildi. 1947 yılına gelindiğinde Mayıs ayında ABD kongresi Türkiye'ye yapılacak yardımı onayladı ve Ağustos ayına kadar yardım için Ortak Amerikan Askeri Misyonu oluşturuldu. 1951 baharında ise Ankara'nın yaklaşık 400 km güneydoğusunda üssün inşaatına başladı. ABD üssü ilk etapta bir taarruz platformu olarak planlanmamıştı. Bunun yerine acil durum müdahale, hazırlık ve kurtarma alanı olarak planlanmıştı. Caydırıcılık etkisini vermek için ise bombardıman uçakları bulunacaktı. Türkiye Şubat 1952'de NATO'ya dahil olduktan sonra Genelkurmay Başkanlığı ve ABD silahlı kuvvetleri arasında 1954 yılında yeni üs için ortak kullanım konusunda resmi bir mutabakata varıldı. Sonraki yıllar, İncirlik'in konumunun değerini sadece Sovyet tehdidine karşı koymada değil, aynı zamanda Ortadoğu'daki krizlere yanıt vermede de kanıtlayacaktı (Incirlik Air Base, 2022, Incirlik Air Base History). NATO üyeliği ile yakın dönemlerde denk gelen İncirlik Hava Üssünün kurulması Türkiye'deki donanıma istinaden önem arz etmektedir. İncirlik Hava Üssü ABD hükümeti tarafından tasarlanmıştı. Bu dönemde Washington, Sovyetler Birliği'nin nükleer teknolojiye artan kapasitesini engellemek amacıyla yeni bir yol aramıştır. 1953 yılında NATO Generali Eisenhower atomik silahların kullanımı

konusunda “Yeni Bakış” adı verilen stratejisini ilan etmiştir. Bu politika Avrupalı müttefiklerin bir beklentisine de yanıt içermektedir. ABD bu politikasıyla nükleer silahlara yönelik eğiliminin değişmekte olduğunun da sinyallerini vermiştir. Bunun altında yatan stratejik mantık Avrupa’da geniş çaplı bir savaşa girilmesi durumunda Sovyetler Birliği’ne karşı nükleer silah kullanılabilmesi durumudur (Doğan, 2005:75).

Bir çok NATO belgesinde geçen caydırıcılık kavramının tatbiki özellikle Sovyetler Birliği topraklarına yakın üsler kurmak ile mümkündür. Türkiye de SSCB’ye yakın olan müttefik ülkelerden biri olması münasebeti ile askeri donanım ve silahlanma ile ilgili izinlere ilişkin özellikle NATO’ya ilk üye olduğu dönemlerde olumlu tutum sergilemiştir.

Türkiye’de görevli Amerikan askeri personelinin varlığı ise ülkenin egemenliği konusunda yoğun tartışmalar ve hararetli durumlar oluşturmuştur. Bu personelin varlığı gerek kültürel açıdan gerekse sosyal etkileşim anlamında bir çok probleme ve antipatik yaklaşıma sebep olmuştur. İncirlik Hava Üssü personelinin sayısı ise 1955 yılında 199 askeri personelken bir yıl sonra bu sayı 361’e ulaşmıştı (Bölme, 2010:252).

1950’lerde Türkiye’nin NATO’ya üyeliği sonrasında çok sayıda ABD üssü ve tesisi yapılmaya başlanmıştır. Bunların bir kısmı savaş durumunda hava operasyonlarını desteklemek amacıyla inşa edilirken, büyük bir kısmı ise özellikle nükleer grupları izlemek ve istihbarat toplama amacıyla kurulmuş tesislerdi ve artık sayıları 16’ya varmıştı. NATO istihbaratının yaklaşık 1/4’ü Türkiye’deki tesislerinden elde edilmekteydi. Bu durum NATO’ya somut bir katkı niteliğindedir. Türkiye’de 1959 yılından itibaren nükleer silahlar da bulunmaya başlamıştır. Konuşlandırılan savaş uçakları ise nükleer silah taşıma kabiliyetine sahiptir. İki Filo Eskişehir ve Malatya’da konuşlanmıştır. Bu filolardan sonra 1959 yılında Honest John roketleri, 1961’de Jüpiter füzeleri ve 1965’te 203 mm obüsler de konuşlandırıldı. Bunlar arasında önemli olan orta menzilli Jüpiter füzeleriydi. Türkiye bu füzelerin ülkede konuşlandırılmasına talip olmuştu. Ancak füzelerin Türkiye’nin savunmasına katkısı ise tartışılır durumdaydı. Küba Füze Krizi sırasında Çiğli’de konuşlu Jüpiter füzeleri de pazarlık konusu olmuştu (Güvenç, 2015:105-106).

NATO, bünyesinde Güneydoğu Avrupa Müttefik Kara Kuvvetleri’nin (LANDSOUTHEAST/İzmir) kurulmasına 11 Haziran 1952’de karar verdi. Komutanlık

bir müddet bir Amerikan Ordusu Orgenerali komutasında bir Türk ve bir Yunan general komutan yardımcıları ile sevk ve idare edildi. Bu komutanlığın sorumluluk alanı, Kafkasya'dan Yunanistan'ın batı kıyılarına kadar uzanmaktaydı. 1978'de yürürlüğe giren NATO'nun yeni Komuta Yapısında ise Güneydoğu Avrupa Müttefik Kara Kuvvetleri Komutanı orgeneral rütbesinde bir Türk general, Komutan Yardımcısı tümgeneral rütbesinde bir ABD generali ve Kurmay Başkanının da tümgeneral rütbesinde bir Türk general olması yönünde karar alındı ve Orgeneral Vecihi Akın birliğin ilk Türk Komutanı oldu. Soğuk Savaş sonrasında meydana gelen stratejik konsept değişiklikleri kapsamında bu komutanlık zayıflatıldı. Ancak 2012 yılında yapılan komuta değişiklikleri kapsamında aynı yerde 1 Aralık 2012'de Müttefik Kara Komutanlığı (LANDCOM) kuruldu (NATO, 2023 Mart 25, Allied Land Command).

Ayrıca 2002 yılında icra edilen Prag Zirvesi'nde NATO Mukabele Kuvvetinin (NMK-NRF-NATO Response Force) oluşturulması yönünde karar alınmıştır. 11 Eylül 2001 yılında meydana gelen terör eyleminin bu tarz bir müdahale kuvveti oluşturulmasında katkısı büyüktür. Alınan karar 2003 Brüksel'de Savunma Bakanları tarafından onaylanmıştır. NATO Mukabele Kuvveti'nin genel komutası Avrupa Yüksek Müttefik Komutanı'na (SACEUR) aittir. Oluşturulan NATO Mukabele Kuvveti zamanla kadro ve yapılanmasını geliştirirken olası olumsuzluklara kısa süre içerisinde müdahale edebilecek bir birim olarak 2014 yılında "Öncü Kuvvet" olarak da tanımlanan Çok Yüksek Hazırlıklı Ortak Görev Kuvveti'nin (VJTF-Very High Readiness Joint Task Force) oluşturulmasına karar verildi. Bu kapsamda NATO Savunma Bakanları 5 Şubat 2015'te Çok Yüksek Hazırlıklı Ortak Görev Kuvveti'nin uygun hava, deniz ve Özel Operasyon Kuvveti birimleriyle birlikte yaklaşık 5 bin kişilik bir birleşik görev kuvvetinin oluşmasına karar verdiler. Bu birlik çok uluslu bir tugaydan müteşekkil öncü unsurlarıyla 48 ila 72 saat içerisinde, ana unsurlarıyla 5 ila 7 gün içerisinde harekete hazır daimî müşterek bir kuvvettir. Çok Yüksek Hazırlıklı Ortak Görev Kuvveti için komuta ve kontrolünü üstlenmeyi kabul eden ülkeler Fransa, Almanya, İtalya, Polonya, İspanya, Türkiye ve Birleşik Krallık'tır ve bu görevin dönüşümlü olarak yürütülmesi kararlaştırılmıştır. Haziran 2015'te NATO Savunma Bakanları, geliştirilmiş NMK'nin hava, deniz ve Özel Operasyon Kuvveti bileşenleri hakkında kararlar alarak, bunun 40 bine kadar personelden oluşabileceği konusunda anlaşmışlardır. Haziran 2021'de Müttefik Liderler, NMK'deki değişiklikleri içerecek olan NATO Kuvvet Yapısını daha da güçlendirmeyi ve modernize

etmeyi kabul etmişlerdir. Bu arada kuruluşundan sonra farklı ülkelerin katılımını içeren birimlerin eşgüdümünü arttırmak adına çeşitli tatbikatlar yapılmıştır (NATO, 2022 Temmuz 2022, NATO Response Force). NTK içinde, yaklaşık 5 bini kara kuvvetleri olmak üzere 20 bin kişilik Çok Yüksek Hazırlıklı Müşterek Görev Kuvveti bulunmaktadır. Hazırlık düzeyi ve konuşlanma konusunda da çeşitli zamanlarda tatbikatlar yapılmış olup bu öncü kuvvet ilk defa Şubat 2022'de Rusya'nın Ukrayna'yı işgaline yanıt olarak caydırıcılık ve savunma rolü için kullanılmıştır (NATO, 2022 Eylül 1, Readiness Action Plan).

Türkiye'de Çok Yüksek Hazırlık Seviyeli Müşterek Görev Kuvvetinin Faaliyetine İlişkin Esaslar 2016 yılında Bakanlar Kurulunca kararlaştırılarak resmî gazetede yayınlanmıştır. Bu kapsamda Çok Yüksek Hazırlık Seviyeli Müşterek Görev Kuvvetinin konuş yerleri, eğitim ve tatbikat icra edeceği sahalarda Genelkurmay Başkanlığının görev ve sorumluluğunda olduğu ifade edilmiştir. Eğitim, tatbikat ve operasyonlar bağlamında kuvvetlerin sınır geçişleri, intikali ve konuşlanması, faaliyetinin icrası esnasında gerekli acil ihtiyaçların karşılanması Dışişleri Bakanlığının görev ve sorumlulukları arasındadır (R.G., 2016 Mayıs 31:2016/8858 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı). NATO'nun Çok Yüksek Hazırlık Seviyeli Müşterek Görev Kuvvetinin komutası 2021 yılı boyunca 66. Mekanize Zırhlı Tugay bünyesinde oluşturulan çok uluslu komutanlık tarafından Çorlu'da yürütülmüştür (TRT Haber, 2022 Aralık 28; NATO, 2021 Ocak 01, Turkey takes charge of NATO high readiness force).

4.1.3. Üyeliliğin İlk 10 Yılındaki Güvenlik Algısı

Dünya üzerinde güçlerin kutuplaşması nedeniyle uluslararası aktörlerin güvenliğe bakış açısı değişmiştir. Tehdit tanımlaması NATO'nun kurulması ile hızlı bir şekilde gelişirken Soğuk Savaş döneminde bölgesel çeşitlenmeler meydana gelmiştir. NATO'ya üye olan ülkelerin de güvenlik algılarında değişimler meydana gelmiştir. Türkiye'nin üyelik sonrasındaki güvenlik anlayışını aşağıdaki şekilde değerlendirmek mümkündür.

4.1.3.1. Bölgesel Anlaşmalar

1950'lerde Türkiye, Komünist taraftan saldırı olasılığını azaltmak için gönüllü olarak bölgesel ve uluslararası anlaşmaların bir parçası oldu. Özellikle Balkanlar'daki komünist

tehdidin artması, Yugoslavya ile Sovyetler Birliği arasında ilişkilerin bozulması Türkiye'nin çekincelerini arttırmıştır. Türkiye bir NATO yesi olarak hem Balkanlar'da hem de Ortadoğu'da konumunu güçlendirmeye çalışmıştır (Fırat, 2009:588).

Türkiye'nin Kuzey Atlantik Paktı'na katılmasının ardından ABD'nin de desteğiyle Balkanlar'da diplomatik manevralar başlamıştı. Bu süre zarfında Yugoslavya ve Sovyetler Birliği siyasette sorun yaşamış ve Washington Yugoslavya'nın güvenliğini sağlamaya çalışmıştır. Bu nedenle ABD üç devletin birliğini aramıştır. 9 Ağustos 1954'te üç devlet, Yugoslavya'nın Bled şehrinde antlaşmanın ittifak kısmını imzaladılar. Bu antlaşma ile Yunanistan, Yugoslavya ve Türkiye tarafından Balkan Paktı kurulmuştur (Fırat, 2009:588). Tıpkı Atlantik Antlaşmasının 5. maddesinde olduğu gibi Balkan Paktı'nda da bir ülkeye yapılan saldırının herkese yapılmış olduğu ifade edilmiştir. Bu madde ile herhangi bir saldırı olursa, birbirlerine yardım etmek için gerekli adımların atılması vaat edilmiştir.

BM antlaşmasının 51. Maddesinin rehberliğinde, ye devletler güvenliği sağlamaya ve korumaya çalışmalıdır, ancak bu, BM Güvenlik Konseyinin uluslararası barış ve güvenliği sağlamak ve sürdürmek maksadıyla gerektiği gibi hareket ettiği zamana bağlıdır. Bled antlaşması yirmi yıllık bir süre için imzalanmıştı (Kahramanyol & Emgili, 2016:341). Bahsedildiği gibi, antlaşma Kuzey Atlantik Antlaşmasına benzemekteydi, antlaşma içeriği gereği uygun bir durumun ortaya çıkması kaydıyla herhangi bir devletin bu antlaşmaya katılabileceğini ifade etmekteydi. Ancak Balkan Paktı'nın geleceği Kuzey Atlantik rgt kadar uzun sürmemiştir. Yugoslavya'nın SSCB ile yeniden yakın ilişkiler kurmaya başlaması, Başkan Tito'nun 1955 yılında dünya siyasetinde bağımsız olmayı amaçlayan Bandung Konferansı'nı desteklemesi, Balkan Paktı'nı zayıflatmış, ayrıca Yunanistan ile Kıbrıs anlaşmazlığı çerçevesinde pakt ayakta kalamamıştır. 1956 Süveyş krizinde Yugoslavya ile Yunanistan Mısır'ı destekledi, ancak Türkiye İngiliz tarafına yakındı. Tüm Balkan Paktı 1960 yılına kadar sürdü ve Haziran 1960'ta anlaşmanın sona erdiği resmi olarak imzacı devletler tarafından ilan edildi (Tuna Kocaoğlu, 2021:7-34).

Türkiye ve NATO açısından savunma konusu incelendiğinde Ortadoğu'daki gelişmeler de göz ardı edilemezdi. ABD'nin Kuzey kademe savunma fikri 1953 yılında Türkiye, Pakistan, Irak, İnan ve Suriye'yi bir araya getirmeyi amaçladı. Türkiye ve Pakistan bu

projeye gönüllü olarak katıldılar ve 2 Nisan 1954'te bir antlaşma imzaladılar. Başlangıçta İngiliz hükümeti Ortadoğu'daki üsler tehlikede olduğundan bu projeye pek sıcak bakmamıştı. Ancak sonradan bu çeşit bir paktın varlığını kendi menfaatleri çerçevesinde faydalı görmeye başlamış ve böylece, Irak, Türkiye, Pakistan ve İran, İngiltere ile 1955'te Bağdat Paketi'nı kurmuştur. ABD, Ortadoğu'daki çıkarlarını kaybetmekten korktuğu için antlaşmaya katılmamayı tercih etti (Aydın, 2020:140-145). Bu kapsamda Mısır'ın da pakta katılması için çalışmalar yapılmıştır. Ancak Mısır'ın sürdürmek istediği liderlik kapsamında girişimler sonuçsuz kalmıştı (Soysal, 1991:193). Türkiye'nin Bağdat Paketi'nı imzalamasının ardından Arap dünyasıyla ilişkiler daha da kötüleşti. Radikal Araplar için Türkiye, NATO ve Bağdat Paketi üyesi olduğu için emperyalist Batı dünyasının takipçisiydi. Ancak Türk devlet adamlarına göre Irak dışındaki Arap devletleri, bölgeye yönelik Sovyet tehdidinin ve komünizmin bölgeye yayılma gayreti olduğunun farkında değillerdi. Bu Arap Birliği bölündü, ancak büyük taraf Nasır'ın tarafı gibi görünmekteydi ve ağırlıklı olarak Nasır'ı desteklemekteydiler. Nasır güçlenmeye başladığı andan itibaren Arap milliyetçiliğinin kahramanı olmaya başladı. Arapların çoğu, emperyalist devletlerin karşısında dik durabilecek bir liderin sonunda burada olduğunu hissetti (Soysal, 1991:219-227).

Türkiye'nin Bağdat Paketi'nı imzalamasının ardından Nasır, Bağdat Paketi'na karşı Suriye ile Arap bloku hazırlıklarına başladı. Adnan Menderes Türkiye ile Suriye'nin arasında uzun sınırının olduğu ve Suriye'nin bu davranışı sürdürmesi halinde ilişkilerin tehlikeye gireceğini belirterek Suriye'ye uyarıda bulundu. Türkiye Suriye'ye, Mısır'la pakta girmemesi konusunda 7 ve 13 Mart 1955 tarihlerinde iki nota verdi. Suriye 13 Mart'taki notayı üslubun sertliğinden ötürü kabul edemeyeceğini bildirdi (Serbest, 2016:411).

Süveyş Kanalı konusunda İngiliz-Mısır anlaşmazlığı Türkiye'nin pozisyonunu etkilemekteydi ve olaylar Türkiye aleyhine gelişmekteydi. Menderes pakt öncesi İngilizlerin Kıbrıs'taki varlığını sürdürmesi gerektiğini ifade etmişti (Soysal, 1991:196). Nasır ise İngiliz ordusunun sadece Süveyş Kanalı'ndan değil, Kıbrıs'tan da çekilmesini istemekteydi. Bunun için Nasır ve Makarios iyi ilişkiler kurdular, böylece Nasır Makarios'u destekledi. Yunanistan ise adada self determinasyondan yanaydı (Keskin & Karakoç, 2022:63-66).

Mısır'ın Süveyş kanalının ulusallaştırılması kararının ardından İngiltere bunu savaş nedeni saydı ama ABD savaş nedeni olarak görmedi ve hatta İngiltere Başbakanı Anthony Eden'e bunu dile getirdi. ABD, Nasır'ın askeri veya silahlı bir güç kullanılarak görevden uzaklaşmasına da karşıydı. Eisenhower, Dışişleri Bakanı Dulles'ı konunun barışçıl yollardan çözülmesi konusunda görevlendirdi. ABD ve İngiltere krizin diplomatik yollarla çözülebilmesi amacıyla Londra'da 16 Ağustos 1956'da uluslararası bir konferans düzenledi. Konferansa 22 ülke katıldı yalnız Mısır davete rağmen gelmedi. Mısır devlet başkanı Nasır ise konferanstan önce Sovyet yetkilileriyle diplomatik düzeyde gizli bir görüşme gerçekleştirmişti. Bu vesile ile 16 Ağustos'ta Sovyet filosunun İskenderiye'ye geleceği bilgisi yayılmıştı. Bu durum ise ortamı daha da germişti. ABD'nin konuya ılımlı bakış açısı ile toplantı icra edildi ve Dulles'in üç önerisi gündeme geldi. Bunlardan birincisi “kanalın herhangi bir sınırlama olmadan tüm devletler tarafından kullanılabilmesi”, ikincisi “Mısır devleti için de adaletli bir gelir sağlayabilmesi”, üçüncüsü “Kanal Şirketi'ne bir ödeme yapılması” oldu. Ancak bir fikir birliği oluşamadı (Serbest, 2017:701-702).

Mısır Liderinin Sovyetler Birliği ile ilişkilerini geliştirmesi Amerikalılar ve İngilizler açısından hoş karşılanmadı. Bu sebeple Mısır liderini izole etmek ve etkisiz hale getirme çabaları başlamıştı. Nasır'ı devirme planının adı “Omega Operasyonu” idi. 26 Temmuz'da Nasır, Süveyş Kanalı'nı ulusal bir kanala dönüştürdüğünü ilan etmiştir. Böylece Süveyş Krizi patlak vermişti. Krizin asıl sebebi 1956 yılında Nasır'ın talep ettiği ekonomik yardımın İngiltere ve ABD tarafından verilmemesidir. Nasır nedenle Süveyş Kanalını millileştirme yoluna gitmiştir (Kılıçoğlu, 2021:733-734).

Nasır'ın Süveyş Kanalı'nı millileştirdiği anda, İsrail birlikleri İngiliz ve Fransızların desteğiyle 29 Ekim 1956'da Mısır'a saldırdı. İngiliz ve Fransız müdahalesi uluslararası kamuoyunda işgalci olarak görüldü. Hem Sovyetler Birliği hem de ABD, Fransız-İngilizlerin Süveyş'i ilhakına karşı çıktılar. Uzun zamandır birlikte hareket etmemişlerdi çünkü ABD, Arap devletlerinin Sovyetler Birliği ile yakınlaşmasını istemiyordu ve hatta Mısır'a ve Arap dünyasına karşı sempatik görünme çabası içerisinde olduğu dahi söylenebilirdi (Kılıçoğlu, 2021:739-745).

Stratejik bir nokta olan Süveyş kanalının millileştirilmesi İngiltere ve Fransa'yı ciddi oranda rahatsız etmiş yanlarına İsrail'i de alarak kuvvet kullanmaya karar vermişlerdi.

İngiltere ile Fransa, Mısır'ın havaalanlarını bombalamışlardı. Mısır ise, kanalda bulunan gemilerin tamamını batırarak kanalı tıkamıştı. Süveyş kanalı meselesinde Irak İngiltere ile Fransa'nın yanında yer aldı. Sovyetler Birliği, İngiltere ile Fransa'ya tehdit mesajları göndererek bu savaşın durdurulmasını istemişti. ABD de İngiltere, Fransa ve İsrail'in karşısındaydı. O da savaşın durdurulmasını ve işgalci devletlerin işgal ettikleri yerden çekilmesini istemekteydi. Tüm bu baskılar sonuç verdi ve işgal eden devletler mısırdan çekildi. Kanal Mart 1957'de yeniden deniz trafiğine açılmıştı. Kanalın kullanımı Mısır'ın eline geçmişti ve Nasır büyük bir zafer kazanmış oldu. İsrail'in Mısır'a girmesi sonrası Bağdat Paktı üyeleri Türkiye, İran, Irak ve Pakistan'ın yayınladıkları bildirimde İsrail'in Mısır'a saldırısı kınanmış, işgalci devletlerin kuvvetlerini geri çekmelerini istemiş olmalarına rağmen, bu durum Arap dünyasında popülaritesi artan Nasır ve bir kısım Arap devletlerini tatmin etmemişti. Türkiye'nin Batı ülkeleriyle birlikte hareket ettiğine dair bir algı vardı (Canatan, 2020:383).

4.1.3.2. Eisenhower Doktrininin Türkiye'ye Etkileri (05 Ocak 1957)

Süveyş krizi ile SSCB'nin Ortadoğu'da etkinliği artmış, İngiltere ve Fransa'nın azalmıştı. Buna paralel olarak ABD'nin de Arap dünyasına sempatik görünme gayreti olsa da dengelerin SSCB lehine dönmesinden rahatsız olmuştu. Bu sebeple dönemin ABD başkanı SSCB'nin etkinliğini azaltmak ve ABD'nin etkinliğini arttırmak adına 5 Ocak 1957 tarihinde kongreye gönderdiği ve Eisenhower Doktrini adını alan mesajda bazı hususlarda yetki talebinde bulundu. Bunlar ekonomik kalkınma gayreti içinde olan Ortadoğu ülkelerine ekonomik yardım yapmak isteyen ve ihtiyacı olan devletlere askeri yardım sağlamak ve komünizmin kontrolü altında bulunan bir ülkeden gelecek açık silahlı saldırılar karşısında ABD askerlerinin kullanılması konusunda yetkilendirilmek oldu (Çetinkaya, 2019:9).

Nasır zaten Bağdat Paktı ülkelerinden yeterli desteği bulamadığına inanmaktaydı, ayrıca Arap dünyasının liderliğini yürütmek gibi bir çabası ve iddiası vardı. Bağdat Paktı ülkeleri içerisinde İngiltere'nin de varlığı zaten problem niteliğindediydi. Bu karmaşa içerisinde ABD ise ortamın kendi lehine gelişmesini istemekteydi.

19-20 Ocak 1957'de, Bağdat Paktına üye dört bölgesel devletin başbakanları Ankara'da toplanmışlar ve ayın 21'inde yayımlanan ortak tebliğ ile Eisenhower Planınının maksadını

memnuniyetle karşıladıklarını belirtmişlerdir (Gönlübol vd., 2014:288-289). Türk Hükümeti Eisenhower Doktrinine olumlu karşılama Başbakan Menderes başta olmak üzere bürokratlar da ABD'nin Ortadoğu politikasını destekleyeceklerini ifade etmişlerdir (Çetinkaya, 2019:10).

Başbakan Adnan Menderes 6 Şubat 1957'de verdiği demeçte, Doktrinin Ortadoğu'da siyasal istikrarın yerleşmesinde katkı sağlayacağını belirtmiştir. CHP de doktrini memnuniyetle karşıladığını ve desteklediğini ifade etmiştir. Eisenhower'ın Doktrini kapsamında 22 Mart 1957'de bir ABD yetkilisi Türkiye'ye gelerek Menderes ile görüşmüş, görüşmede Doktrin kapsamında ABD ile ortak hareket etme niyeti ortaya konmuştur. Menderes görüşmede ülke olarak büyük kazançlar elde etme niyetinde olunmadığını, Ortadoğu'nun güvenliğinin sağlanmasının asıl önemli konu olduğunu, ABD'nin, önceliği dostlarına vermesi gerektiği, bu kapsamda gösterilen çabalara karşı olan devletlerin görmezden gelinmesi gerektiği hususlarını vurgulamıştır (Vurmay Güzel, 2021:487).

Doktrinin sonucu, ABD'nin bölgedeki operasyonlar için Türk askeri üslerine daha fazla ihtiyaç duymasıydı. Sovyetler Birliği tarafından ise, Türkiye'nin NATO üyeliğinin Sovyetler Birliği ve Türkiye arasında iyi ilişkiler kurulmasına engel olmadığına işaret eden ilginç bir yorum geldi (Feroz & Turgay, 1976:159). Bunun sebebinin SSCB'nin Suriye'deki iyi ilişkileri ve bölgesel etkinliğinin artmış olduğu değerlendirilebilir, ancak SSCB'nin etkinliğinin artması ise çevresel olarak Türkiye'yi olumsuz etkiler nitelikte olmuştu. Dolayısıyla bu durum Başbakan Adnan Menderes'in Eisenhower doktrinine sıcak bakmasına da bir sebeptir (Erhan, 2009:568).

Nisan 1957'de Sovyetler Birliği'nin de desteği ile Ürdün'de Kral Hüseyin devrilmeye çalışıldı. Suriye Mısır ve SSCB arasındaki olumlu ilişkiler bölgeden ABD'nin uzaklaştırılması çabasına dönüşmüştü. Yakın geçmişte İsrail devletinin kurulmuş olması Türkiye'nin komünist tehditle çevrelenmiş oluşu, ABD'nin elinin zayıflaması Suriye ile Türkiye arasında tırmanan bir krize de vesile olmuştur. Buna SSCB'nin Suriye'ye askeri yardım yapacağı hususu da eklenince Türkiye ve Suriye savaşın eşiğine geldi. Kriz diplomatik açıdan sürerken iki ülke sınırında gerginlik giderek arttı. Türkiye'nin Suriye'ye yönelik tepkileri, Sovyet-Suriye ilişkilerinin artmasından sonra ve ABD'nin sorunla ilgilenmesinden önce başlamıştır. Kuzey ve Kuzey-Doğu sınırları Bulgaristan-

Sovyet ittifakı ile sınırlandırıldığından ve Türkiye, Güney sınırının Sovyet-Suriye ittifakı ile çevrili olmasını istemiyordu. Bu sebeple Ankara, Suriye sınırındaki Türk askeri sayısını artırdı ve bölgedeki Türk askeri manevraları kış ayları boyunca sürdürdü (Kıyanç, 2021:227-228).

ABD de Suriye’de sorunlar yaşamaya başladı. 12 Ağustos 1957’de ABD büyükelçiliği kuşatılarak bürokratlar sınır dışı edilmişti. ABD hükümeti, Suriye’nin Washington büyükelçisi için istenmeyen kişi olduğunu ilan ederek yanıt verdi. Suriye’deki çeşitli sorunlarla karşı karşıya kalan ABD’li Uzman Ley Handerson, Hüseyin (Ürdün Kralı) ve Türk hükümeti ile Suriye krizini görüşmek üzere Ankara’ya geldi. Nasır, Handerson’ı darbe uzmanı olmakla suçladı, bu yüzden ABD Suriye ile tek başına mücadele edemedi. Bu vesile ile Türkiye-Suriye krizi uluslararası krize dönüştü. Özellikle Mısır ise Suriye’ye yardım etmek için birlik gönderdi. Bu arada SSCB Türkiye’ye Suriye sınırına asker yollaması ile ilgili endişelerini dile getirirken ABD de Türkiye’ye bir saldırı olması durumunda karşılık verileceğini belirtmişti. Suriye, Türkiye’yi BM’ye sınıra yapılan askeri yığınak ile iç işlerine karıştığını iddia ederken, Türkiye ise Suriye’yi BM’ye Suriye’nin sınır faaliyetinin Türkiye’nin güvenliğini tehlikeye düşürdüğünü ifade etmiştir. Ekim 1957’de icra edilen BM toplantısında sorunun çözümüne yönelik gayret sürse de somut bir netice alınabildiği söylenemez. Ancak karşılıklı olarak atılan askeri adımların geri çekilmesi ortamın yumuşamasına vesile olmuştur (Kıyanç, 2021:226-231). Eisenhower Doktrini uluslararası komünizmle mücadele için tasarlanmış olsa da hızla Nasırcı Arap milliyetçiliğine karşı bir araç haline dönüşmüştü.

Lübnan, Irak, Türkiye, Yunanistan, Pakistan Eisenhower Doktrinini kabul ettiği beyanında bulunan ilk bölgesel aktörlerdi (Özdemir, 2022:212). Ancak Mısır eksenli meydana gelen Süveyş krizi sonrası Ürdün, Suriye, Irak ve Lübnan’da da Arap milliyetçiliği adına hareketlenmeler ve ayaklanmalar meydana gelmiştir. 14 Temmuz 1958’de Irak’ta meydana gelen darbe Bağdat Paketi için yıkıcı bir etki oluşturmuştu. Darbe sonrası Irak’ın yeni yönetimi bir bildiri yayınlamaya Arap ülkeleriyle dostane ilişkiler içerisinde olacaklarını Irak’ın çıkarlarına uyan başta BM antlaşması olmak üzere tüm antlaşmalara sağdık kalacaklarını beyan etmişlerdir (Özdemir, 2022:217). Ancak siyasi eğilimin Batı ülkelerinin yönlendirmesinden çok Arap kimliği çerçevesinde olduğu görülebilir.

Lübnan'da yaşananların da benzer nitelikte olduğu görülmektedir. Zaten Bağdat Paktı sonrası Lübnan'da siyasi bir karşıtlık yükselmeye başlamıştı. Bölgedeki diğer krizler gibi Lübnan'da yaşanan krizin sebepleri benzer nitelikteydi. Bunlar dahili sebepler, bölgesel rekabet ve uluslararası güçlerin yönlendirmesiydi (Özdemir, 2022:220).

Eisenhower doktrini Temmuz 1958'de Lübnan'da başlamakta olan iç savaşta ABD deniz kuvvetlerinin Beyrut'a inişinde ABD desteğini haklı çıkarmak için kullanıldı. Türkiye, ABD'nin Lübnan'a müdahalesine destek verdi ve faaliyet NATO ilgi alanının dışında kalmasına rağmen İncirlik hava üssünün kullanılmasını kabul etti (Hale, 2013:94-95).

Ayrıca Irak, Menderes hükümetinin bölgedeki en büyük müttefiklerinden biriydi, ancak 14 Temmuz 1958'de Irak hükümetine askeri darbe yapıldı. Irak Devrimi, Irak'ın pakttan dışlanan tek Arap devleti olmasıyla sonuçlandı. Bağdat Paktı yerine Merkezi Antlaşma Teşkilatı (CENTO) kurulmuştu ve paktın merkezi Ankara'ya taşınmıştı. (Aydın, 2020: 148-149)

1950'lerin ikinci yarısında Türkiye başka bir sorunla da ilgilendi: Kıbrıs Sorunu. Ada, 1878'den beri İngiltere'nin kontrolündeydi. Anlaşmazlık, uluslararası arenaya 1954 yılının Eylül ayında Yunan halkının BM'ye başvurmasıyla geldi. 1955 yılında Yunan yeraltı terör örgütü EOKA, adada şiddet kampanyasına başladı. İngilizler, Yunan ve Türk hükümetlerinin temsilcileriyle Londra'da bir konferans düzenledi. 1954'te Fuat Köprülü (Dışişleri Bakanı), Türkiye'nin adayla ilgili herhangi bir endişesinin olmadığını söyledi. Ancak bölgede Yunan lobisinin güçlenmesiyle Türkiye'nin Ada'daki politikası tamamen değişti. Menderes 1955'te Kıbrıs'ta İngiliz egemenliğinin devamlılığını tercih ettiğini ifade etti (Hale, 2013:96).

Ancak Londra konferansında Türkiye Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu, İngiliz egemenliği sona erecekse tüm adanın Türkiye'ye dönmesi gerektiğini ima etti (Önal, 2014:167). Ancak bir kısım Türk politika yapımcıları adanın ikiye ayrılmasını talep etti. Konu İngiliz hükümeti, Türk ve Yunan hükümetleri tarafından Zürih ve Londra'daki konferanslarda görüşüldü. O yılın Ağustos ayında bağımsız bir Kıbrıs Cumhuriyeti kuruldu (Garanti Antlaşması, Zürih,11 Şubat 1959).

1950'leri özetlemek gerekirse Ankara, Türk Dış Politikasını güvenlik sorunları ve dolayısıyla genel olarak dış meselelerini NATO'nun penceresinden değerlendirdi. Bu sebeple Türkiye'nin Ortadoğu'daki dış politikası NATO ve Amerikan politikası üzerinden yapılmıştır. Sonuç olarak Türkiye'nin Bağdat Paktı'na katılımını bu pencerede görmek yerinde olacaktır. Ayrıca Menderes hükümeti bir kısım Arap ülkelerinin Batılı ülkelere karşı protesto niteliğindeki davranışlarını desteklememiştir. Arap ülkelerinin Sovyetler Birliği ile ilişkileri de bölgede komünizm yayılmacılığı olarak değerlendirilmiş ve tehdit olarak görülmüştür. Bunlara ek olarak Cezayir'in Fransa'ya karşı yürüttüğü mücadele bir bağımsızlık mücadelesi olmasına rağmen Fransa'nın NATO üyesi olması nedeniyle Türkiye tarafından desteklenmemiştir (Fırat & Kürkçüoğlu, 2009:634).

Dolayısıyla Türkiye'nin 1950'lerdeki devlet adamları NATO ve Amerika ile paralel hareket etmişlerdir. Bu durum Türkiye'nin ABD'nin bir uzantısı gibi görünmesine sebep olmuş, bulunduğu coğrafyada bazı açılardan menfaatlerini sürdürmekte zorlanmıştır. Yunanistan ile yaşadığı sorunlar ve Kıbrıs sorunu da kendini göstermeye başlayınca Türk hükümetinin yürüttüğü politikalar çerçevesinde bölgede yalnızlığa sürüklenmesine sebep olacağı kaygısı ile Türkiye 1960'larda Arap devletleriyle ilişkilerini yeniden kurmaya çalışmıştır.

4.2. SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİ

4.2.1. NATO Üyeliği Eksenli Meydana Gelen Önemli Olaylar, Türk Kamu İdaresine Stratejik Seviyede Etkileri ve Alınan Kararlar (1960-1980)

4.2.1.1. Küba Krizi (1962)

27 Mayıs 1960'ta icra edilen darbe Türkiye Cumhuriyetindeki ilk darbedir. Darbede ilk olarak Adnan Menderes hükümeti yıkıldı ve ardından Türk siyasetini yeniden inşaya yönelindi. Askeri rejim önce Türkiye'nin NATO ve CENTO'ya bağlılığını ilan etti. Sivil hükümet, Ekim 1961'deki genel seçimlerin ardından İsmet İnönü tarafından Adalet Partisi koalisyonuyla kuruldu (Gökçen, 2020:247).

ABD, Japonya'ya karşı ilk Atom bombası kullanıldığından beri nükleer güçte liderdi. Ancak 1950'li yıllar boyunca Sovyetler Birliği uluslararası balistik füzeler geliştirdi ve nükleer güç dengesi iki büyük gücün her zaman gündemindeydi. Yıkıcı yeni teknoloji,

uluslararası sistemde endişe yarattı. Küba füze krizinin tarihi, Fidel Castro'nun 1959'da iktidara gelip Sovyetler Birliği ile iyi ilişkiler kurmak için kurulduğu zamana kadar uzanmaktadır. Amerika'nın Florida eyaleti sınırlarından sadece 145 km uzakta olan Küba teşebbüsü Washington'u rahatsız etti (Ataç & Özcan, 2021:527-528).

Esasen sorun Sovyetler Birliği'nin Sputnik'i uzaya göndermesi ve nükleer silah yeteneği kazanması ile başlamaktadır. Bu durum komşusu Türkiye'de de rahatsızlık yaratmış ve devam eden süreçte bir hamle olarak Ekim 1959'da Menderes hükümeti, Eisenhower yönetimi ile nükleer başlıklı 15 Jüpiter orta menzilli füzenin Türkiye topraklarına yerleştirilmesi konusunda anlaşmıştı. Bu durumun Türkiye'nin nükleer bir savaşta potansiyel rolünü önemli ölçüde attıracağı değerlendirilmişti. Türk dışişleri bakanlığının bazı yetkilileri, Jüpiter'in yerleştirilmesinin SSCB'yi kışkırtabileceği gerekçesiyle karşı çıksalar da hükümet ve üst düzey askeri komutanlar tarafından reddedildi. İttifakın Türkiye'ye herhangi bir Sovyet saldırısına karşı atomik silahları kullanmaya hazır olduğunun bir sembolü olarak Jüpiter'in Türkiye'nin askeri gücünü artıracığına inanılmaktaydı. Ancak Türk hükümet yetkilileri Küba sorunu için de bir Türkiye anlaşmasının var olduğundan ciddi şekilde şüphelenmekteydiler. Zaten bu kriz Türkiye ile ABD arasında 1964'te Kıbrıs konusunda patlak veren çok daha sert ve açık bir tartışmanın gölgesinde kaldı. O dönemde Jüpiter'in Türkiye için bir avantajdan çok bir tehlike olduğu da düşünülebilir. Krizin zirvesinde, Ankara'daki SSCB büyükelçisi Türk hükümet yetkililerini bir nükleer savaşın kapılarının eşğinde olduğu konusunda uyarılmıştı. Doğu ve Batı arasında bir nükleer mücadele durumunda, Jüpiter kesinlikle Sovyetler Birliği'nin nükleer hedefi olacaktı ve İzmir'i potansiyel bir üçüncü dünya savaşının merkezi haline getirecekti (Hale, 2013:98-101).

22 Ocak 1963'te Türk Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin, Amerika'nın Nisan 1963'te Jüpiter füzelerinin yerine Polaris füzelerini değiştirme önerisini makul buldu. Bunun karşılığında Türkiye'ye F-104'ler verilecekti. Erkin ayrıca Türk askerlerinin Çok Uluslu Deniz Kuvvetine katılması arzusunu dile getirdi ve Dışişleri Bakanı Erkin, 17 Şubat 1963'te TBMM'de Türkiye'nin Jüpiter füzelerinin kaldırması gerektiğini ifade etti (Seydi, 2010:450).

Bu süre zarfında, Washington ile Moskova arasında bir "kırmızı hatlı telefon" kurulması için ilk olarak Cenevre'de 20 Haziran 1963'te bir ABD-SSCB anlaşması imzalandı.

Sonrasında 5 Ağustos 1963'te Kremlin'de Uzayda ve Su Altında, Atmosferde Nükleer Silah Testlerini Yasaklayan ABD-SSCB Antlaşması imzalandı. Anlaşmayı destekleyen tüm ülkeler imza atmaya davet edildi (NATO Handbook, 1989:102).

Küba Füze Krizinin Türkiye açısından sonuçları şu şekilde değerlendirilebilir. Birincisi bu dönemde ABD Türkiye'ye hem yardım hem de kredi desteğinde bulunmuştur (May & Zelikow, 1998:95). Ekonomik açıdan desteklemiş, askeri alanda ve özellikle savunma sektöründe de Türkiye'ye desteğini sürdürmüştür. Özellikle 1961 yılında Türkiye'ye konuşlandırılmaya başlanan Orta Menzili Jüpiter Füzelere bu desteğin önemli başlıklarındandır (Gönlübol vd., 2014:317). Bunun yanında Washington F-104 uçaklarının Türkiye'ye teslimatını hızlandırma gayretinde bulunmuştur. Bu kapsamda Türk konvansiyonel gücünün artırılmasına önem verilmiştir. İkincisi, kriz sonrası süreçte Türkiye'de ABD karşıtı protestolar başlamıştır. Son olarak tek boyutlu ve tek yönlü bir Türk Dış Politikası, Uluslararası İlişkilerde Türk çıkarlarına fayda sağlamamıştır. 1960'larda Küba Krizi Türk Dış Politikasında çok yönlüye geçişi hızlandırdı.

Jüpiter'in ortadan kaldırılması, daha iyi bir Türk-Sovyet ilişkilerinin gelişmesinin önündeki bariz bir engeli de ortadan kaldırmıştı. 1963'ten sonra ise Türkiye'de hâlâ Amerika tarafından sağlanan bazı nükleer silahlar vardı, ancak bunlar diğer NATO ordularına verilen kısa menzilli silahlardı. Çift anahtarlı bir kontrol sistemine tabiydiler ve Sovyetler Birliği tarafından saldırgan olmaktan çok savunmacı olarak görülmekteydiler. 1963 yılında Jüpiter'in geri çekilmesinden sonra, üst düzey bir Türk parlamentosu heyeti SSCB'yi ziyaret etti. Türkiye ile SSCB arasında artan ekonomik temaslar vardı ve Ekim ayında Cumhuriyet gazetesi Kruşçev'in iyi komşuluk kurulmasını engelleyebilecek ciddi nedenler olmadığını iddia eden bir makalesini yayınladı. Ancak bu durum SSCB'nin Türkiye'nin 1963'ten sonraki konumundan memnun olduğu anlamına gelmemekteydi, çünkü hala Türkiye'nin bağlantısız olması için baskı yapmaktaydı, ama en azından Jüpiter'lerin var olduğu durumu ile kıyaslandığında daha az tedirgindi (Hale, 2013:101).

4.2.1.2. NATO Üyeliği Ekseninde Kıbrıs Uyuşmazlığı (1964)

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Soğuk Savaş Dönemi'nde Türk-Yunan ilişkileri açısından da önemli olan iki büyük gelişme dünya siyasetini etkilemiştir. Birincisi,

sömürge devletlerinin kendi kaderini tayin hakkını elde etmeleri idi. İkincisi, Soğuk Savaş'ın oluşmasıydı. Kıbrıs sorununun kendi kaderini tayin etme hareketinin gündeme gelmesiyle Yunanistan ile Türkiye arasındaki dostluk 1950'lerin ortalarında bozuldu. Bu meselenin muhtemelen Kuzey Atlantik Paktı'na zarar verebileceği düşünüldüğünden, Washington iki üye ülke olan Yunanistan ve Türkiye arasındaki Kıbrıs sorununun çözümüne müdahil oldu. NATO ayrıca bir çözüm yaklaşımı bulmak için Atina ve Ankara için bir forum düzenledi. NATO'nun yerel konularda üyeleri arasında hazırlıksız olduğu kısa sürede anlaşıldı. NATO barış gücü fikri Makarios tarafından acı bir şekilde reddedilmiş ve hem Yunan hem de Türk devlet adamları bu şekilde geliştirilen fikri engellemiştir. Washington, Türkiye'yi veya Yunanistan'ı yabancılaştırmaktan korktuğu için Kıbrıs anlaşmazlığında tarafsızdı. 1963'ün sonlarından itibaren, Yunanistan ile Türkiye arasındaki huzursuzluk bir kez daha arttı. NATO Yüksek Komutanı General Lemnitzer anlaşmazlığın çözümüne yönelik bir inceleme görevi üstlendi ve NATO Genel Sekreteri Stikker anlaşmazlığın çözümüne yönelik arzusunu bildiren bir mektup gönderdi. Şubat 1964'te İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri, NATO ülkelerinin barışı koruma birlikleri ve tarafsız bir arabuluculuk sağlayacakları bir plan geliştirdiler. Bu öneri, Yunanistan ve Türkiye tarafından kabul edilmesine rağmen Makarios tarafından reddedilmiştir (Beer, 1969:17).

Küresel değişiklikler ve füze krizi, 1960'larda Türk politikasındaki değişiklikleri teşvik etmede kesinlikle bir miktar etkiye sahip olsa da Kıbrıs, birkaç sorunun yanında gerek Türkiye gerek Yunanistan milliyetçik duygularını daha fazla uyandırdığından NATO ekseninde de gündem olan bir konu haline aldı. 1959'da Zürih antlaşmalarının imzalanmasından sonra İsmet İnönü şunları söylemiştir: *“Her iki toplum da uzun vadede enosis'in mümkün olmadığına ikna olmadıkça, anayasanın diğer maddelerini garanti altına almakta güçlük çekeceğiz.”* 1960'ta sağlanmaya çalışılan anayasal çözümün işlenmesi imkansızdı, çünkü Kıbrıslı Rumlar, Kıbrıslı Türklere anayasa kapsamında verilmiş olan haklara saygı göstermeye istekli değillerdi. (Hale, 2013:106).

Londra konferansı ve Zürih antlaşması, Kıbrıslı Türklerin anayasa ile güvence altına aldığı haklara saygı gösterilmesi gerekliliğini öne çıkardı. Kıbrıs'ın anayasası ve antlaşmaları bir referandum ya da halk oylamasıyla belirlenmedi. Eski sömürge hükümdarı olarak Birleşik Krallık, Kıbrıslı Türk azınlığın ağabeyi olarak Türkiye,

panhelenistik birliğin sponsoru olarak Yunanistan şiddetin Kuzey Atlantik Paktı içinde askeri bir çatışmaya yayılmasını önlemekle ilgilenmekteydi. Hem Yunanistan'ın hem de Türkiye'nin askere sahip olmasına izin verildi (Yunanistan için 950, Türkiye için 650), Kıbrıs'ın kendisinin her iki toplumdaki oluşmuş küçük bir ordusu ve bir gücü bulunacaktı (Hart, 1990:8-9).

Yunanistan ile Türkiye arasındaki kriz anlarında 1964 yılının Ocak ayında NATO Kıbrıs sorununa müdahil oldu. NATO'nun soruna dahil olmasının nedeni bunun Yunanistan ile Türkiye arasında bir savaşı tetikleyebileceğiydi.

1964 krizi sırasında, Türkiye'nin toplumlar arasındaki savaşa müdahale etmeyi planladığını ABD'ye bildirmesinin ardından Lyndon Johnson, Başbakan İsmet İnönü'ye diplomatik bir not gönderdi. Johnson, İnönü'ye böyle bir operasyonda ABD tarafından sağlanan teçhizatın kullanılmasının 1947'deki askeri yardım anlaşmasına aykırı olduğu hatırlatılarak Türkiye'yi NATO korumasından mahrum etmekle tehdit etti. NATO garantisinin kaldırılması, ABD yardımının kaybı gibi ölçülebilir bir maliyet değildi, Türkiye'yi ölçülemez bir duruma maruz bıraktı. Sovyet yanlısı düşünüldüğünde Johnson'ın tehdidi Türk karar vericilerini ittifak dışındaki bir ülkenin liderleri gibi düşünmeye zorladı ve bir şekilde Kıbrıs o zamanlar tansiyonun yükseldiği dönemde Türk yöneticilerini karasız bıraktı. Mektup istenen etkiyi yarattı (Krebs, 1999:361).

Johnson mektubunun etkisi hem NATO ile ilişkilerde hem de ABD ilişkilerinde hissedildi. Mektup iki yıl boyunca Türk kamuoyuyla paylaşılmadı. 1966'da Cüneyt Arcayürek mektubu yayınladı (Hürriyet, 13 Ocak 1966). Daha sonra Türklerin çoğu ABD'nin Yunanistan'ı desteklediğini hissetti. İlişkileri sadece Kıbrıs meselesi bozmadı, ikili anlaşmalar ve ülkedeki ABD personeli de diğer sorunlar arasında yerini almaktaydı. Mektubun ardından Türkiye İşçi Partisi'nin gündemine NATO karşıtı protestolar geldi (Öztürk, 2022:402-403).

İkinci Dünya Savaşı sonrası 1964 yılına kadar Türkiye'nin dış politikası tek yönlü ilerledi. Ancak Kıbrıs sorunu, Türkiye'nin ilk kez NATO ve ABD'den farklı kamplarda yer almasına vesile oldu. Meydana gelen ihtilaf ulusal çıkarları ön plana alarak farklı bir yön ortaya koydu ve Türkiye çok yönlü politika izleme yönünde ilerlemeye başladı (Saynur Derman & Vefa, 2016:475). Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel, ABD'yi Kıbrıs

sorununda Türkiye'nin ulusal hakkını desteklemediği için eleştirdi (Feroz & Turgay, 1976:276). Türkiye 13 Mart 1964'te, Kıbrıs Cumhurbaşkanı Makarios'a bir mektup göndererek saldırgan davranışların devam etmesi durumunda, Kıbrıs Türklerinin haklarının Türkiye Cumhuriyeti tarafından korunacağını bildirmiştir. 1964 yılının mart ayının ortalarında Türk parlamentosu, İnönü'ye Kıbrıs'a müdahale etmesi için özel yetki verdi (Feridunoğlu, 2017:381).

Acheson'un ve Tuomioja'nın arabuluculuğunda icra edilen Cenevre Konferansına Makarios davet edilmesine rağmen katılmadı. Yunanistan'ın iki heyet masa başında bir araya gelmeden yürütülmesini istediği görüşmelerde, Acheson taraflarla ayrı ayrı görüşmüş ve önerileri karşılıklı olarak iletmişti. "Acheson Planı" olarak tanımlanan çözüm planı taraflara ayrı ayrı sunuldu. Plan, hem "taksim" hem "enosis" isteklerine yanıt vermekte, hem de Türkiye'nin güvenlik endişelerini gidermekte, adayı NATO'nun denetimine sokmakta ve Doğu Akdeniz'i Batı'nın çıkarları kapsamında güvenli bir duruma getirmektedir. Ancak Makarios bu planın da gizli bir taksim olduğunu düşünmekteydi. Nitekim plan 12 Ağustos 1964'te resmi olarak reddedilmiş ve Yunanistan'ın plana karşı yanıtı olumsuz olmuştur (Şener, 2013:125).

10 Ekim 1964 tarihinde Yunanistan ve Makarios Kahire'de icra edilen Bağlantısızlar Konferansının da desteğini almıştı. 18 Aralık 1965'te gerçekleştirilen BM Genel Kuruluna gelindiğinde aynı destek devam etti ve Türkleri azınlık gören 2077 sayılı karar onaylandı. Buna göre Türk toplumunun adayla ilgili ortaklık hakları yok sayıldı. Bu karara Türkiye'nin dışında ABD, İran, Pakistan ve Arnavutluk olumsuz oy kullandı. 54 ülke oylamada çekimser kaldı ve 47 ülke olumlu oy verdi. Bu durum Adadaki Rum Yönetiminin kendisini Kıbrıs'ın tek hükümeti şeklinde görmesine vesile oldu ve adadaki Rumlar Türkleri yok sayarcasına hareket etmeye başladı. Bu ise Türkiye Cumhuriyeti'nde büyük rahatsızlıklara sebebiyet verdi (Arık, 2011:9).

BM'de Türkiye ile birlikte olumsuz kullanan Washington muhtemelen Türkiye ile ilişkilerini düzeltmeyi amaçlamaktaydı. Öte yandan, Doğu Bloku devletleri kararsız oy kullanmıştı. İç siyaset açısından yeni eğilim, yeni seçilen Adalet Partisi'nin Türkiye'nin iç sorunlarına odaklanmasıydı. Dolayısıyla Kıbrıs, Türk Politikasının öncelikleri listesinde ilk başta üst sıralarda yer alan bir sorun değildi. ABD, Türkiye'nin Sovyetler Birliği ile ilişkilerini takip etti. Tıpkı Washington gibi, Kremlin de Türkiye'nin adaya

askeri müdahalesini desteklemedi. Sovyetler Birliği Kıbrıs'ta Doğu Akdeniz'e hâkim bir Yunan, bir Türk olmak üzere bir veya iki büyük NATO üssüne ev sahipliği yapabileceği düşüncesine odaklanmıştı. Ancak ABD, Kıbrıs'ta bir askeri üs arayışında değildi. Açıkçası Türkiye'deki üsler NATO amaçları için yeterliydi (Hart, 1990:28).

Johnson mektubu devamında meydana gelen olaylar, Amerikan desteğinin tamamen kesilmesi ile Türkiye NATO üyesi dahi olsa NATO üyesi ülkeler, ABD ve Türkiye ilişkilerinin politika yapıcılar tarafından yeniden değerlendirilmesine yönelik bir durum oluştu. Bu dönemde Türk kamuoyu Amerika'ya ve ülkedeki askeri personeline sırtını döndü. Süleyman Demirel hükümeti özellikle Amerika Birleşik Devletleri ile ikili anlaşmaları yeniden düzenledi. Son değişiklik, 1969 yılında Ortak Savunma ve İş Birliği Anlaşması adı altında imzalanmıştır (Gönlübol vd., 2014:513).

4.2.1.3. Türkiye'de NATO'nun Sorgulanır Hale Gelmesi

Kıbrıs Uyuşmazlığı, Türk Yunan İlişkileri ekseninde Amerika'nın Türkiye'deki varlığı sorgulandığında olumsuz bir yönelim görölmektedir. Kıbrıs-Yunan-Türk çatışmasının artan gerilimi NATO'yu bazı siyasi görüşler açısından sorgulamaya yöneltti. Soğuk Savaş'ın iklimi gözle görülür bir şekilde değişirken “detant” kavramı da Avrupa'da yankı buldu. NATO üyelerinin kendilerine yönelik silahlı saldırı endişeleri azalmaya başladı (Harris, 1972:124).

Jüpiter füzelerinin Türkiye'den çekilmesi, Ankara'nın bir NATO devleti olmanın herhangi garantisi olmadığını görmesine vesile oldu. 1963 yılı sonunda patlak veren Kıbrıs krizi, Türkiye'deki NATO üyeliği konusunda ilk radikal aykırı düşünceleri harekete geçiren olay oldu. Durum Kıbrıs kriziyle ilgilenen bir grup öğrenci tarafından bir sorun haline dönüştürüldü. Onların protestoları ve propagandaları “*NATO'ya hayır, Amerika'ya hayır*” konusunda olmuştu (Harris, 1972:129).

Başbakan Demirel'in 3 Kasım 1965 tarihinde TBMM'de açıkladığı hükümet programında NATO'nun ve CENTO'nun kendini koruma politikası ve bu birlikteliklere üye olmanın sürdürülmesi gerektiğinden bahsederken, Türkiye'nin Sovyetler Birliği ile olan görüşmelerinin ilerlemesinden memnun olduğunu, bunun istikrarlı bir şekilde devam etmesi gerektiğini ifade etmesi dış politika anlayışının da bu söylem tabanında

şekillendireceğinin net bir ifadesi idi (TBMM Tutanak Dergisi, 1965:93-94). O dönem Başbakan ve Dışişleri Bakanı, Türkiye'nin gelişebilmesi için Sovyetler ile işbirliğinin şart olduğunu gördüler. Ancak bu işbirliğini savunurken Türkiye'nin NATO üyesi olduğunu akıllardan çıkarmadan ölçülü şekilde ilişki kurma ve sürdürme taraftarı oldular. Böylece Dışişleri Bakanı Çağlayangil, Türkiye'nin coğrafi etkinliğini ve jeostratejik konumunu önde tutan bir şekilde denge politikası yürütme anlayışı ile bir dış politika sürdürmek istedi. TBMM eski Başkanı Hüsamettin Cindoruk ise bu dönemde Sovyetler Birliği ile ABD arasında başarılı bir denge siyaseti izlendiğini değerlendirmekteydi. Fatin Rüştü Zorlu'nun ortaya koyduğu çok yönlü dış siyaset anlayışı Çağlayangil döneminde de ekonomik zeminde uygulanarak tek tarafa bağımlılıktan kurtulmak istendi. Neticede Türkiye SSCB ile dostluk ilişkilerini ilerletmede başarılı oldu (Kaya, 2022:139).

Nisan 1966'da Fransa Devlet Başkanı de Gaulle NATO'nun askeri kanadından çekilme kararı aldı, benzer şekilde Türkiye'deki bazı gruplar Türkiye'nin neden aynı davranışı sergilemediğini sordu. Bu husus meclis görüşmelerinde gündeme geldi ve değerlendirildi. NATO'nun 1969 yılında misyonunun biteceği ve bu süreç içerisinde Türkiye'nin de Fransa gibi tedbir alabileceği hususu görüşüldü (TBMM Tutanak Dergisi, 1966:463-498).

1960'ların başında başlayan anti-NATO ve anti-Amerika görüşleri, Amerikan askerlerinin NATO ismi altında Türkiye'deki varlığı 1960'ların ortalarında Türk kamuoyunu daha fazla etkilemeye başladı. Amerikan çalışanları gümrük ayrıcalıklarını kullanmıştı. Özellikle alkol ve sigara Amerikalılar tarafından ABD askerlerinin yoğun olduğu bölgelerde satıldı. Ayrıca birçok Amerikan ürünü gümrüksüz satılmaktaydı. Ülkeye ne kadar çok Amerikan malı girerse, gümrüksüz ve vergisiz ürün satışları da o derece artış göstermekteydi (Erhan, 2009:692-693).

Türkiye İşçi Partisinin ise mecliste etkin bir sesi vardı. Türkiye'deki işçi grupları da Türk Toplumunun radikal gruplarıydı. 1960 darbesinden sonra, yeni anayasa işçi grevlerine yeni haklar getirdi. Bu da ülke genelinde bir etkileşime vesile oldu. (Mahiroğulları, 2015:155). Sol yanlı artan görüşler NATO ve ABD'ye karşı artan gerilimi yansıtmaktaydı. 1950'lerde NATO üyeliği sonrası Türk halkı ABD askerlerinin Türkiye'ye gelmesinden çok memnun olmuştu. Ancak 1960'larda Amerika algısı artık Türk vatandaşlarının gözünde değişmeye başlamıştı. Sol grupların yükselen sesi 6. Amerikan Filosunu protesto etmişti (Bakırcı, 2019:80).

NATO stratejisinde nükleer silahların ağırlığını azaltmak ve müttefikler için değişen şartlara uyum sağlayabilmek, NATO askerlerine yönelik olumsuz algıyı azaltmak önemliydi. Bu maksatla NATO esnek mukabele stratejisini kabul etmiş ve yumuşama ilkesini politik bir amaç olarak benimsemiştir (Doğan, 2005:81). Bu süreç dahilinde dünyada güvenlik algısı değişirken ve Avrupa ülkelerinde de kendi güvenliklerine yönelik algılarda değişiklikler olurken, Türkiye de meydana gelen Kıbrıs sorunu çerçevesinde NATO üyeliğini sorgular hale gelmiştir. Ancak yine de güvenlik dengelerinin oluşturulmasında NATO'dan çekilmenin doğru olamayacağı kanaati ile hareket edilmiştir. Türkiye'de bazı tarafsız gözlemciler ABD ilişkileri kapsamında Türkiye'nin menfaatleri için NATO'dan çıkılmasının gerekli olduğunu öne sürerken, bir kısım gözlemciler ise NATO içerisinde kalmakla birlikte ittifakın zararlarının azaltılması ve yararlarının artırılması için girişimlerde bulunmanın daha doğru olacağı yönünde öneriler sunmaktaydı (Gönlübol vd., 2014:518).

4.2.1.4. Türkiye'nin Rusya ve Ortadoğu Ülkeleri ile İlişkileri

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Türk devlet adamları ulusal çıkarları Batı bloku paralelinde görmüşler, bu nedenle hem İnönü hem de Menderes, Amerika'nın önderliğinde teşkilatlara girmeye çalışmışlardır. Türkiye ile Batı arasındaki bu ilişkiden dolayı Türkiye'nin SSCB ile ekonomik ilişkileri gelişmemiştir. Ancak Stalin'den sonra yeni SSCB hükümetinin Türk devleti ile siyasi ve ekonomik ilişkileri geliştirmek için bazı adımlar attığı görülebilmektedir. Başlangıç olarak 30 Mayıs 1953 tarihli notayla SSCB, İkinci Dünya Savaşı'nın ardından gündeme gelen isteklerden vazgeçtiğini resmen Türkiye Cumhuriyeti'ne bildirmiştir (Tellal, 2000:66).

Büyüyen Kıbrıs sorunu, Türkiye için Sovyet ilişkileri açısından bir dönüm noktası oldu. Johnson mektubu (1964), dışişleri bakanı Feridun Cemal Erkin'i iki devlet arasındaki ekonomik ilişkileri görüşmek üzere Sovyetler Birliği'ne resmi ziyaretler yapmaya yöneltti. Böylece her iki devlet de taraflar arasındaki ekonomik ve siyasi ilişkileri geliştirmeyi amaçlayan ortak bir anlaşmada bulundular (Karakoç & Olkun, 2020:2328). Bu anlaşma ve görüşmeler ekonomik açıdan her iki devletin de menfaatine oldu.

Suat Hayri Ürgüplü 1965 Şubat ayında başbakanlığı devralmış ve dış politikada dostluk temelli yakın temaslar kurmaya çabalamıştır. Bu kapsamda ekonomik alanlarda tesis

edilen anlaşmalar ve iş birlikleri ile Sovyetler Birliği ile olan ilişkileri geliştirme gayretinde olmuştur (Armaoğlu, 2018:625). Ancak yine de iktidara yeni gelen ve Dışişleri Bakanlığı görevine getirilen eski Moskova Büyükelçisi Hasan Esat Işık icra ettiği bir basın toplantısında dış politika ile ilgili yöneltilen sorulara “*Hiçbir değişikliğin olacağını zannetmiyorum. Bir memleketin dış politikasının esasları şahıslara göre değişmez*” şeklinde açıklama yapmıştır (Cumhuriyet, 1965 Şubat 24:1).

Anlaşmadan bir ay sonra (18 Aralık 1965’te), BM’de Türkleri azınlık gören karar oylandı. Süleyman Demirel 1965’te yeni hükümeti kurduğunda dış politikada çok boyutlu bir yol izledi. Demirel’in Kasım 1965’te Türk Dış Politikasına dayalı ilk hükümet programı ekonomik yapı altında, yani dış politikada pragmatizm, ekonomik amaçlar merkezliydi. 25 Mart 1967 tarihli Ekonomi-Teknik İşbirliği Antlaşması ile uzun yıllar sonra Sovyetler Birliği ile olan ekonomik ilişkiler canlandı. Sovyetler Birliği’nin hangi projeler için ne seviyede mali ve teknik yardım verebileceği değerlendirildi. Sovyetler Birliği’nin destekleyebileceği ve Türkiye’nin gerçekleştirmek istediği projeler Seydişehir Alüminyum Tesisleri, İskenderun Demir-Çelik Tesisleri, Bandırma Asit Sülfürik Fabrikası, İzmir Aliağa Petrol Rafinerisi, Artvin Levha Fabrikası olarak öne çıktı (Tokgöz, 2011:9-10).

Başbakan Süleyman Demirel ile Yunanistan Başbakanı Kollias 19 Eylül 1967 tarihinde Dedeağaç’ta buluştular. Kıbrıs’ta Enosis haricinde başka bir çözüm yolunun bulunması gerektiği ve Akdeniz’de mevcut dengenin bozulmaması gerektiği hususunu Demirel özellikle vurguladı. Ancak basın toplantısında Demirel Kıbrıs’ı Yunanistan’ın ilhak etmekten başka niyetinin olmadığını dile getirmiştir. (Sarica vd., 1975: 136-139). Sürecin devamında ise Demirel 19-28 Eylül 1967 tarihleri arasında Moskova’ya gitmiş ve gerçekleştirdiği ziyaret kapsamında açıklanan tebliğde Türkiye’nin ve Sovyetler Birliği’nin Enosis’e karşı oldukları vurgulanmıştır. Adanın bağımsızlığına zarar verecek herhangi bir oluşuma ise izin verilmeyecekti (Aziz, 1969:233-235). Demirel’in ziyareti ikili ilişkilerdeki geçmişteki olumsuzluğun giderilmesi açısından önem arz etmekteydi. Ziyaret dönüşünde Demirel, Türk-Sovyet ilişkilerini geliştirmekte fayda gördüğünü, ilişkilerin rasyonel bir çerçevede ilerletildiğini ve Sovyetlerle olumlu ilişkileri sürdürmekten yana olduğunu ifade etti (Kurban vd., 2020:150).

Demirel hükümeti, Sovyet yardımları kapsamında sanayi projeleri geliştirme çalışmaları başlattı. Yapılan ortak deklarasyon ülkelerin birbirlerinin egemenliklerine saygı duyan, ekonomik ve siyasi ilişkilerin geliştirilmesi gerektiğini vurgulayan ulusal politikaları ortaya koyar nitelikteydi.

Türkiye sadece Moskova ile ilişkilerini geliştirmekle kalmamıştır. Aynı zamanda Sovyet bloğu ülkeleri olan Bulgaristan, Yugoslavya, Romanya ve Arnavutluk ile de iyi ilişkiler kurmuştur. Bu devletler, Sosyalist bloğun parçası olsalar bile, Dış Politikalarında farklı yollar izlemişlerdir (Gönlübol vd., 2014:528-534).

Truman ve Marshall yardımlarında da görüldüğü gibi Türkiye'nin Batı ve Ortadoğu ile ilişkileri arasında ters bir ilişki vardı. İki dünya savaşı arası dönemde Türkiye Ortadoğu'dan uzaklaşırken Batı'ya daha da yaklaşmıştır. 1950 yılı sonrası çok partili dönem ve Menderes iktidarında Türkiye doğu ve batı arasında bir çelişki dönemi geçirmiştir. Her ne kadar NATO'ya girerek kendi güvenliği için Batı'ya yaklaşımını şart olarak görse de güvenliğine katkı sağlaması için 1955 yılında Bağdat Paketi'nin kurulması ile Ortadoğu ilişkileri de ortaya çıkmaya başladı. Bu rol, ABD ve İngiltere tarafından da desteklenmiştir. Batı yanlısı siyaset izleyen Türkiye bölgede yeni kurulan İsrail ile ilişkilerin geliştirilmesine de vesile oldu. Türkiye bu yıllarda bölgede meydana gelen çatışmaların ve krizlerin genelinde Batı yanlısı politikalar izlemiştir. Askeri güç kullanımını öngören Eisenhower doktrininden memnun olmuş, kısa bir süre sonra meydana gelen Suriye ile Ürdün arasında ortaya çıkan gerginlikte ABD yanlısı tavır almıştır. Yükselen Arap milliyetçiliği esnasında Batıcı politikaları nedeniyle Türkiye Ortadoğu'dan dışlanmıştır. Ancak 1960'lı yıllarda Türkiye'nin uluslararası siyasetteki menfaatleri zaman zaman Batılı devletlerle farklılaşmış özellikle Kıbrıs meselesinde Batı'dan destek bulamamıştır. Ayrıca, Türkiye'nin çok partili parlamenter sisteme geçiş, sonrası dini olgular kapsamında ve dolayısıyla islami yapısı sebebi ile de Batıcı ve statükocu niteliği değişmeye başlamıştır (Sinkaya, 2011:80-85).

5 Haziran 1967'de İsrail ile Arap devletleri arasındaki altı gün süren savaşlar, Türkiye'nin dış politikasına ilişkin o dönemki tavrını ortaya koydu. 22-24 Mayıs 1967 tarihinde Ortadoğu'daki savaşı müzakere etmek için Ortadoğu ülkelerinin büyükelçileriyle bir toplantı yaptı ve 28 Mayıs'ta Ortadoğu bunalımı ile ilgili görüşünü açıkladı. Dışişleri Bakanı Çağlayangil, Türkiye'nin İsrail'in Ortadoğu'daki işgal politikasına karşı

olduğunu açıkladı. 22 Haziran'da BM Genel Kurulunda Dışişleri Bakanı Çağlayangil'in yaptığı konuşma, yapılan oylamada Arapların lehine oy kullanması, 21 Ağustos'ta Suriye Dışişleri bakanının Türkiye lehine yaptığı söylem ve 17 Kasım'da Mısır Sözcüsü Hasan El Zeyyad'ın verdiği demeçte Türkiye'nin "iftihar edecek davranışlar sergilediği" söylemi Arap ülkelerinde Türkiye'ye yönelik olumlu etkiler yaratmıştır. Böylece, Türkiye 1965 sonrası dönemde 1970'lere doğru giderken hareketli bir politika izlemek durumunda kalmış, iki kutuplu dünya zayıflarken ve iki süper güç arasındaki ilişkiler yumuşarken tek yanlı bir dış politikadan çok yanlı bir dış politikaya geçebilmiştir (Gönlübol vd., 2014:535-538).

4.2.1.5. Fransa'nın NATO'nun Askeri Kanadından Çekilmesi

1960'ların ortalarına gelindiğinde nükleer güç kontrolsüzdü, sınırları yoktu. Ancak detant Fransa'da 1958 yılında iktidarın de Gaulle'e geçmesi kendi güvenliğini sorgulamasına neden oldu. ABD-İngiliz ilişkisi de Gaulle'ü rahatsız etti. Egemen bir devlet olarak bu ittifaktan dışlandığını düşündü. De Gaulle, kendi silahlı kuvvetleriyle kendi savunmasını kendi yapabilecek yetenekte olması gerektiğini savunmaktaydı (Demirkıran, 2007:88). İkinci Dünya Savaşı sırasında yaşanan olaylar ve savaş sonrasında meydana gelen durum de Gaulle'ü uluslararası siyasette etkin bir rol oynamaya itti. Küresel siyasette önde gelen bir oyuncu olma çabasına girdi ve bu çerçevede bir strateji izlemeye başladı (Demirkıran, 2007:82). ABD güdümünde NATO bağlı ve bağımlı bir siyaset izlemeyen de Gaulle'de aynı zamanda Fransız nükleer gücünü oluşturmak gerektiği düşüncesi de hâkim olmaya başladı. De Gaulle, 1959'da Akdeniz filosuyla başlayarak Fransa kuvvetlerini aşamalı olarak geri çekti. 1966'da tüm Fransız kuvvetleri birleşik komutanlıktan çıkarıldı ve tüm NATO birimlerinin Fransa'dan ayrılacağı açıklandı, böylece Paris yakınlarındaki NATO karargâhı Belçika'ya taşındı. Haziran 1966'da Fransa'nın NATO'nun entegre komuta yapısından çekilmesinden kısa bir süre sonra, de Gaulle Moskova'ya gitti ve burada devletler arasında yeni bir ilişki türüne dayalı bir Avrupa düzeninin kurulması için çağrıda bulundu (Balcomb, 1997:69-70).

1965 yılından sonra Fransa ve Türkiye'nin NATO ile ilgili görüşü paralellik oluşturmaya başlamıştı. 1966 yılında Fransa NATO'nun askeri kanadından ayrıldı. Bu süreçte de Gaulle ve Süleyman Demirel'in Ortadoğu sorununa bakış açıları paralellik göstermekteydi. Türkiye bu dönemde BM toplantısında İsrail'e oy vermedi. Tıpkı Türk

Dış Politikası gibi de Gaulle İsrail işgalini ve Arap devletlerine karşı güç kullanılmasını eleştirdi. Bu paralel politika, 1967'de Arap-İsrail savaşının patlak vermesiyle, Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'ın Fransa'ya resmi bir ziyarette bulunması ve her iki devletin de askeri işgalin bölge için bir çözüm olmadığını vurgulayan ortak bildiri (30 Haziran) yayınlamasıyla kendini gösterdi. Bu fikir birliği Fransa'nın Dışişleri Bakanının 1971 yılı Eylül ayında ziyaretinde de kendini gösterdi. Görüşmede Ortadoğu ve Akdeniz'de istikrar ifade edildi (Gönlübol vd., 2014:523-524).

4.2.1.6. Arap-İsrail Çatışması

Kasım 1947'de BM Genel Kurulu Filistin'in bölünme planını oylamak için toplandığında, Türkiye karara karşı çıktı. Arap topraklarına savaş öncesi yaklaşımıyla tutarlı bir tavırla hem SSCB'ye hem de ABD'ye karşı oy kullandı ve başlangıçta İsrail devletini tanımayı da reddetti. Türkiye'nin bu dönemdeki dış politikasına büyük ölçüde Sovyetler Birliği ve Sovyet saldırganlığı tehdidine ilişkin kaygılar hakimdi (Bölükbaşı, 1999:22) Ancak, bölge dışındaki faktörlerin Türkiye'nin politikasını belirlemede birincil hale gelmesi uzun sürmedi. 1947-1964 yılları arasında Türkiye'nin Batı ile uyumu önemliydi ve özellikle de NATO'nun kurulmasına giden süreçte ABD ile ilişkilerini iyi tutması gerekmekteydi. Böylece Türkiye İsrail'i tanımaya ikna edildi ve 1950'de Tel Aviv'deki ilişkilerini resmileştirdi, ardından 1952'de büyükelçi görevlendirmesi yapıldı. 1950'lerin ilk yarısında Türkiye, İsrail ile gelişen ilişkilerine daha fazla önem vermeye başladı. Bunun nedeni kısmen de olsa İsrail'in uluslararası komünizme karşı mücadele etme kararlılığını yavaş yavaş göstermesiydi. Ankara ayrıca Amerikan Yahudi cemaatine başvurarak ABD ile işbirliğine dayalı ilişkileri geliştirmeyi ümit etmekteydi. İsrail ile gelişen bu ilişki, Türkiye'nin Arap devletleriyle ilişkilerinde de maliyetler içermekteydi. 1951 yazında Türkiye, Mısır'ın Süveyş Kanalı'ndan gemi geçişini engelleme kararını protesto etmek için Batı'nın yanında yer aldı. Bu durum Türkiye-Mısır ilişkilerine zarar verdi ve Mısır tarafından sert eleştiriler aldı. Haziran 1954'te Türkiye Başbakanı Adnan Menderes, Washington'a yaptığı bir ziyarette, İsrail'in hayatta kalma hakkını tanımalarının zamanının geldiğini söyleyerek Batı yanlısı bir taraf gösterdi (Robins, 1991:75-77). Bu gerilimlere rağmen, 1950'lerin başından itibaren Türk hükümeti Arap devletlerini de içerecek bir güvenlik çerçevesi oluşturmaya gayret etti. Bu gayret Türkiye'yi 1955'te Bağdat Paketi'ne katılmaya yöneltti.

Ankara'nın Batı yanlısı Arap müttefik arayışında büyük bir gerileme 14 Temmuz 1958'de Irak'ta General Abdulkerim Kasım'ın askeri darbesi ile oldu. Türkiye Batı yanlısı bir hükümet kurmak için müdahale edebilirdi, ancak ABD buna taraf değildi. Ankara ile Bağdat arasındaki gerilim kısa sürede azaldı, fakat Irak Bağdat Pakti'ndan çekildi. Türkiye'nin endişelerine rağmen, Irak Marksist kampa yaklaşmadı (Bölükbaşı, 1999:24).

1960'ların başında, Arap-İsrail anlaşmazlığında her iki tarafla da yabancılaşmadan ve çıkarları maksimize edebilen bir Türk Ortadoğu politikasının ortaya çıktığı görüldü. Ancak 1964 Kıbrıs krizi, Türkiye'nin Arap dünyası ve ABD ile dostluğunun sınırları acımasızca ortaya çıktı. Böylece Türkiye'nin Batı kampına olan bağlılığı ulusal çıkarları güvence altına almak için garanti sağlamadığı görüldü. Devam eden süreçte Türkiye'nin Arap-İsrail ihtilafına en başarılı yaklaşımı 1967'de Altı Gün Savaşı'nda geldi. Bu dönemde Türk dış politikasının yürütülmesinde daha bağımsız, esnek ve dinamik bir yaklaşım sergilendi. Ankara, Washington'a açıkça Türkiye'deki NATO üslerinin İsrail'e ikmal yapmak için kullanılmayacağını söyledi. Savaşın ardından Türkiye, İsrail kuvvetlerinin 1967 savaşı sırasında işgal edilen topraklardan çekilmesini gerektiren ancak bölge devletlerinin güvenli ve tanınmış sınırlarla yaşama hakkını savunan 242 sayılı BM Kararı'na oy verdi. Türkiye'nin 1967'deki duruşu iyi bir diplomasiydi ve Ankara'nın İsrail'i gücendirmeden Arap devletlerinin de sempati duymasını sağladı (Robins, 1991:78).

4.2.1.7. Yunanistan'ın NATO'dan Çekilmesi (1974)

Yunanistan ve Amerika Birleşik Devletleri arasındaki ilişkilerde büyük ölçüde farklı çıkarlar ve beklentiler hakimdi. Amerika Birleşik Devletleri, 1947'de Yunan İç Savaşı'nın patlak vermesi ve ardından Truman Doktrini'nin ilan edilmesiyle Yunanistan'ın iç işlerinde aktif hale geldi. Yunan muhafazakarları, komünist gerillalarla girdikleri çatışmalardan galip çıkarak Batı süper gücüyle daha yakın ilişkiler kurmaya çalıştılar ve 1952'de Yunanistan NATO'ya üye oldu. O zamandan beri ABD, Yunanistan'ı Batı kampına dahil etmeyi ve muhafazakarların yönetimini uzatmayı hedefleyerek Yunanistan'ın içişleri üzerinde büyük bir etkiye sahipti ve bu da ABD'nin bölgedeki çıkarları açısından faydalıydı. Zaten Truman Doktrini ve Yunanistan'a Amerikan Yardım Misyonu'nun kurulmasıyla Amerikan nüfuzu sağlandı. Hem İç Savaş'ın hem de ABD'nin Yunan siyasetine müdahalesinin etkisi çok büyüktü. Yunanistan güçlü bir anti-komünist

ideolojiyi benimsedi ve Batı eğilimli oldu. Bununla birlikte, Kıbrıs'taki kısmi bağımsızlık talebi, Amerikan karşıtı olan Georgios Papandreu'nun iktidara gelmesi, devamında albaylar cuntası gibi konular, nihayetinde ABD ile Yunanistan arasındaki ilişkilerin bozulmasına yol açtı. Türkiye'nin Kıbrıs müdahalesinden sonra, Yunan hükümetinin amacı, NATO'dan kısmen çekilmesinden ve Avrupa Ekonomik Topluluğu'na katılma başvurusundan da anlaşılacağı gibi, görünüşe göre ABD'ye olan bağımlılığını azaltmaktı (Kassimeris, 2010:89).

Türkiye ve Yunanistan arasındaki ikili ilişkiler 1973 yılında geçmişten gelen birikimlerin de etkisi ile daha da kötüleşti. Yunanistan kendi karasuları olarak iddia ettiği bölgede Taşoz adası açıklarında petrol bulduğunu duyurması tam da enerji krizinin olduğu dönemde Türkiye'yi olumsuz etkilemişti. Türkiye'de ise bu bölgenin uluslararası sular veya kendi kıta sahanlığı olduğu iddiası hakimdir. Bu sebeple Türkiye bu bölgede lisans vermek veya sondaj yapma hakkına sahiptir. 1974 yılının Şubat ayında Yunanistan hükümeti Türkiye'nin arama yaptığı bölgelerin 1958 Deniz Hukuku Cenevre Sözleşmesi'ne göre Yunanistan'ın kıta sahanlığı olduğu iddiası ile Ankara'ya resmi bir protestoda bulundu. Türkiye'nin iddiası ise bu bölgelerin ana kara olarak görülen Anadolu yarımadasının bir uzantısı olduğudur. Bu tartışmaların eşliğinde 29 Mayıs 1974 tarihinde Türkiye askeri gemilerle desteklenen Sismik araştırma başlatılmıştır. Bu durum ise zaten kötü olan ikili ilişkileri daha da kötü hale getirdi. Ege denizi hakimiyet mücadelesi devam ederken karasuları tartışmaları başladığında ise 12 Haziran 1974'te Türkiye Yunanistan'ın karasularını 12 mil olarak tanımlamasını savaş nedeni olarak sayacağını resmen ilan etti. Bölgedeki sıcaklık artarken Türkiye Temmuz ve Ağustos aylarında Kıbrıs'taki Türk toplumunun haklarının korunması maksadıyla askeri bir harekât icra etti ve Ege'de büyüyen kriz gölgede kaldı. Dönemin Başbakanı Bülent Ecevit'in Türkiye'nin 1959 Zürih Antlaşması kapsamında garantör ülke olma sıfatı ile bu harekâtı icra etmek zorunda olduğu değerlendirilebilir. Türkiye İngiltere ile anlaşıp adaya yönelik bir çözüm bulma arayışında olmuştu ancak bu sonuçsuz kalmıştı. Temmuz ayında icra edilen harekât ile Türk Silahlı Kuvvetleri ada üzerinde hava sahasının kontrolünü eline aldı. Hava indirme ve çıkarma harekâtı düzenledi. Bu sırada Yunanistan, hava üstünlüğü mümkün olmadığından deniz yoluyla bir kısım birlikleri adaya sevk etmeyi başardı. Harekât iki aşamada icra edilmiştir. İlk operasyon Girne'ye inişi ve dar bir kıyı noktasının tutulmasını içermektedir. Bu faaliyeti BM müdahalesi sonrası mecburi ateşkes izlemiştir. Türk

ordusu M47 ve M48 tankları ile sahil başına çıkarma yapmış ve tutulan bölgeyi genişletmiştir. İkinci aşamada ise yeterli siyasi oluşumun Türk toplumu menfaatleri çerçevesinde gerçekleştirilememesi sebebi ile günümüze kadar tutulan hatta gelindi. Rumlar her ne kadar Türk toplumu üzerinde baskı kursa da uluslararası desteği kendi lehlerinde gördüklerinden hazırlıksızdılar. Uluslararası siyasette zayıf bir duruma düşen Yunanistan kendi iç siyasetinin de getirdiği karmaşanın da katkısı ile 1974 Ağustos ayında NATO'nun askeri kanadından çekildi. Yunanistan aslında NATO'nun çözüm üretme konusundaki çekimserliğine kızgındı. NATO üyeleri ise başta ABD olmak üzere siyasi arabuluculuk düzeyinde yetersiz ve çaresiz kalmışlardı (Bozikas, 1998:19-23).

1974 Kıbrıs krizi, Yunanistan-ABD ilişkilerinde de köklü değişimlere neden oldu. Yunanistan, Ağustos 1974'te NATO'nun askeri kanadından çekildi. ABD, ittifakın bir müttefikin saldırgan olmasını engellemek konusunda yetersiz veya isteksiz olduğunu gösterdi. Buna ek olarak, Amerika Birleşik Devletleri kuvvetlerinin Vietnam'dan çekilmesinin ardından Birleşik Devletler dış politikasının yapımında daha güçlü bir rol üstlenen Birleşik Devletler Kongresi, kısmen Amerika Birleşik Devletleri'ndeki Yunan-Amerikan topluluğu tarafından bir silah ambargosu uygulamak için motive edildi. 1975-1978 döneminde Türkiye üzerine Silah ambargosu, Türk silahlı kuvvetlerinin savaş yeteneklerini ciddi şekilde zayıflatmasa da (Türkiye, Batı Avrupa NATO üyelerinden askeri yardım almaya devam etti) mevcut askeri teçhizatla nicelik ve nitelik bakımından dengesizliği kısmen düzeltti. Yunanistan, Türkiye ve ABD ile ikili savunma ilişkilerinde müteakip müzakerelerde daha talepkâr bir tavır aldı. Özellikle Yunanistan, askeri ve ekonomik yardım karşılığında ABD'nin Yunanistan ve Türkiye'deki askeri üslerinin işleyişini yöneten ikili Savunma ve Ekonomik İşbirliği Anlaşmaları ile ilgili Türk-ABD müzakerelerine karşı daha dikkatli hale geldi (Stearns, 1992:40-45) Türkiye ise askeri müdahale sonrası Kıbrıs Türk kesiminde ve özellikle uluslararası görüşmelerde daha fazla söz sahibi konuma geldi. Türkiye soruna iki taraflı çözüm ararken bile Yunanlılar tek taraflı olarak haklılıklarına uluslararası hukukta kendi lehlerine çözüm bulacaklarına inanmaktaydılar (CIA, Intelligence Memorandum 1982:3).

4.2.1.8. ABD'nin Türkiye'ye Silah Ambargosu (1975-1978)

Ambargoya yönelik girişimler Washington'daki Amerikan-Yunan örgütlerinin onları Türkiye'ye karşı döndürmek için ABD kongresinde lobi yapmasıyla başladı. Yunan

lobisinin ABD kongresini etkilemesi ile yapılan tartışmalar neticesinde kongre üyeleri aşağıdaki sonuçlara varmıştı (Erhan, 2009:704-705):

- Türkiye'nin ilk operasyonu adadaki vatandaşları kurtarmaya yönelikti, ancak ikinci operasyon yasadışıydı ve hiçbir yasal açıklaması yoktu.
- Türkiye Amerikan silahlarını kullandı ama bu ikili anlaşmalara aykırıydı.
- Türkiye'nin işgal altındaki Kıbrıs topraklarından çekilmesini engellemek için ABD askeri ambargo uygulayacak, aksi takdirde Türkiye bu tür hukuksuz uygulamaları sürdürecektir.

İkinci Kıbrıs harekâtının hemen ardından, ABD Meclisi ve Senato'daki birçok politikacı, Türkiye askerlerini Kıbrıs'tan geri çekene kadar askeri yardımın kesilmesi için görüş bildirdiler. Yunan lobisinin baskısı, bu kararın onaylanması sürecinde büyük rol oynadı. “Dış Yardım” ve “Askeri Satış Yasası”, Amerikan silahlarının nefsi müdafaa dışındaki amaçlar için kullanılmasını yasakladı. Amerikalı politikacılar bu yasanın hükümlerini Türkiye'ye uygulamaya çalıştılar, ancak başarılı olamadılar. Eylül ve Ekim 1974'te, Kongre tarafından kabul edilen tasarı Başkan Gerald Ford tarafından reddedildi. Ancak en sonunda Başkan Ford, 10 Aralık'ta Türkiye'ye yardımın kesilmesine yönelik yasayı imzalamak zorunda kaldı. Ambargo 5 Şubat 1975'te başladı (Stern, 1977:145-146). Ambargo sonucunda ise ABD hükümeti, krediler dahil 200 milyon doları aşan askeri teçhizatı teslim etmedi (Laipson, 1981:24).

Aslında Kıbrıs sorunu dönemin ABD iç siyasetinde önemli bir konu değildi. Ford başkan olduktan sadece bir hafta sonra, pek aşına olmadığı bir sorunla uğraşmak zorunda kalmıştı. Bu nedenle, ambargoyu başlatmak için kritik kararı verirken Dışişleri Bakanı Henry Kissinger'a güvenmek zorunda kaldı. Ambargo bir kez başladığında 3-5 gün gibi kısa bir süre olmayacağı açıktı. Başkan Ford'un vetolarına rağmen, tasarı Kongre'den geçti ve ambargo üç yıldan fazla sürdü. Hem Ford hem de Carter yönetimleri ambargoyu kaldırmak için gayret sarfettiler, ancak Yunan-Amerikan lobisinin politikacılara ambargoyu sürdürmeleri için baskı yapması nedeniyle başarılı olamadılar. Kongre'den alınan tek taviz, Türkiye tarafından zaten ödenmiş olan F-4 Phantom uçak malzemelerinin Temmuz 1975'te teslim edilmesi oldu (Binder, 1975). Carter, ambargonun kaldırılmasını

“Kongre'nin karşı karşıya olduğu en önemli dış politika meselesi” olarak nitelendirdi. Kongre nihayet 10 Aralık 1978'de Başkan Carter'ın itirazlarına boyun eğdi ve 208'e 205'lik yakın bir Meclis oyu ile ambargoyu kaldırdı (Goshko, 1978).

Türkiye, Kıbrıs'ı ulusal bir savunma sorunu olarak görmekteydi dolayısıyla ABD hükümetinin ambargoyu başlatmasını beklememekteydi. Türk hükümeti, ambargoyu ABD'nin haksız bir hareketi olarak değerlendirdi. Türkiye için Kıbrıs'taki Türk nüfusunun savunması, Türk dış ve savunma politikası için hayati önem taşımaktaydı. Ayrıca Türkiye ambargoyu Kıbrıs'tan Türk askerinin çıkarılması için etkisiz ve gereksiz bir araç olarak gördü. Yunan tarafı, barış sürecini daha da zorlaştıracak olan hareketten cesaret alacaktı. Yunanlılara yönelik hiçbir yaptırımın da olmayışı düşündürücüydü. Amerika'nın Türkiye'ye yardımı bir lütuf değil, Sovyetler Birliği'ne karşı ittifakı güçlü tutmak için bir gereklilikti. Türk tarafının hissettiği yalnızlık sonucu bu hareket, NATO'nun güney kanadını zayıflatacak ve ittifakı Sovyet tehditlerine karşı savunmasız hale getirmekteydi.

Ambargonun uygulanmasının ardından Türk hükümeti ABD'ye karşı bazı önlemler aldı. ABD Türkiye'den bir tepki beklemekteydi, ancak tedbirlerin kapsamı beklentilerinin çok üstünde oldu. Türkiye ambargo kararı sonrası ABD üslerini kapatma kararı aldı. Üslerin kapatılması konusunda Türkiye'nin ciddi olduğunu gören Başkan Ford, silah ambargosu kararı nedeni ile Kongre'yi, görev ve yetkilerini aşmakla suçladı. ABD Senatosu 19 Mayıs'ta ambargoyu kaldıran bir karar aldı, fakat Temsilciler Meclisi kararın kaldırılmaması yönünde ısrar etti. Bunun üzerine 21 Mayıs'ta Ankara'ya gelen ABD Dışişleri Bakanı Kissinger Demirel ile görüşerek üslerin kapatılmaması yönünde ricada bulundu. Ancak muhalefetin ABD karşıtı bir şekilde bütünleşmesi, hükümet üzerinde baskı yarattı ve 25 Temmuz 1975'te bakanlar kurulu kararıyla, Türkiye'deki Amerikan üslerinin faaliyetleri durduruldu. Bakanlar kurulu kararında Türkiye ile ABD arasındaki ortak savunma işbirliğini düzenleyen 1969 tarihli Savunma İşbirliği Anlaşması ve bununla anlaşmaların hukuki geçerliliklerini kaybettikleri, ancak İncirlik ortak savunma tesisinin NATO görevleri saklı kalmak kaydıyla durdurulduğu ifade edildi (Erhan, 2009:707).

Silah ambargosunun kaldırılması sonrası oluşan tahribatı tamir çabasında olan ABD yönetimi, silah ambargosunu tam olarak ortadan kaldırmadan önce, Türkiye tarafından feshedilen Türkiye ABD Ortak Savunma ve İşbirliği Anlaşmasının yerini alacak bir

anlaşma yapma gayretindeydi. Yeni Anlaşma Savunma ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması olarak 1976 yılında imzalandı. Bu anlaşma alınan dersler kapsamında Türkiye'nin çıkarlarını daha iyi muhafaza eden ve ABD'nin inisiyatifini zayıflatan ancak yine de bölgedeki üslerin kullanımına imkân veren, aynı zamanda mali yükümlülükler de getiren bir anlaşma oldu. Her şeye rağmen bu anlaşmayı ABD Kongresi onaylamadı. Fakat ABD Kongresi 4 Ağustos 1977'de onayladığı bir yasayla 1978 mali yılı için Türkiye'ye 175 milyon dolarlık askeri satış yapılmasını onayladı. Yine de Türkiye açısından büyük önem taşıyan Askeri Yardım Programı üzerindeki ambargoyu kaldırmadı. ABD ambargosu Türk kamuoyunda ABD karşıtı eğilimlerin artmasına yol açtı. ABD'nin Türkiye'deki prestiji ciddi oranda sarsıldı. Özellikle Türk ordusunun bir daha bu şekilde bir durumla karşılaşmaması için yerli savunma sanayiinin geliştirilmesi hususu ön plana çıktı. 1980 Yılında yeni bir Savunma ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması gündeme geldi (Erhan, 2009:708-710).

4.2.2. 12 Eylül 1980 Darbe Dönemi ve Sonrasında meydana Gelen Olaylar (1980-1990)

1970'lerin sonuna gelindiğinde ciddi ekonomik sorunlar gündeme gelmeye başladı. Devamında meydana gelen siyasi istikrarsızlık ülkede can kayıplarının da olduğu olumsuz bir atmosfer oluşturdu. Siyasi olarak, İran'ın 1979'daki İslam devrimi ve Orta Doğu'daki değişiklikler işaret edilmekteydi. Aynı yıl Sovyetler Birliği Afganistan'ı işgal etti ve tüm bu olaylar Türkiye'ye bölgede daha fazla önem verdi. Ekonomik olarak Türkiye, Turgut Özal tarafından hazırlanan ve ülkeye kapitalist bir serbest piyasa ve ABD ile daha iyi ilişkiler sağlayan 24 Ocak 1980 ekonomik programını benimsemeye başladı.

İki kutuplu uluslararası yapının varlığını sürdürdüğü 1980'li yıllarda Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı işgal etmesi, İran'daki rejim değişikliği, İran-İrak savaşı, buna ek olarak Ortadoğu'daki diğer çatışmalar ve istikrarsızlıklar NATO açısından ittifakın güney ve doğusunu önemli bir duruma getirdi (Karaosmanoğlu, 1987:5). Ortadoğu'daki bu karmaşa iki kutuplu dünyada çekişmeli bir durum yarattı ve ABD ve Türkiye'yi birbirine yaklaştırdı.

Türkiye 1960 yılından 1980 yılına darbe yaşamıştı. Bu darbeler ile Türk siyasi hayatı doğrudan etkilenmişti. 12 Eylül 1980 günü, Genelkurmay Başkanlığı, Milli Güvenlik

Konseyi'nin bir numaralı bildirisinde hareketin gerekçesini anayasa ile ülkenin toprak bütünlüğünün korunması, kardeş kavgasının önlenmesi ve demokrasinin sağlıklı bir şekilde işleminin sağlanması olarak açıklamıştır (Dursun, 2008: 423).

Millî Güvenlik Kurulu, kendi değerlendirmelerine göre daha güvenli ve daha az özgürlüğe sahip yeni bir Anayasa hazırladı. Yeni Anayasa 7 Kasım 1982'de referanduma sunuldu. Türk vatandaşlarının yüzde 90'ın üzeri yeni hazırlanan yasalara evet dedi. Yeni Anayasa ile Çok Partili sisteme yeniden geçildi. 1983 genel seçimlerinde sadece üç parti meclise girebildi. Halkçı Parti, Anavatan Partisi ve Milliyetçi Demokrasi Partisi (Yiğit, 2018:120-124).

Anavatan Partisi galip geldi ve partinin genel başkanı Turgut Özal Türk siyasi hayatına yeni katılanlardandı. Bu, Türk Dış Politikası için de yeni bir dönemdi. Turgut Özal ve onun dış politikası ülke için on yıla hükmetti. Liberal ekonomi sistemini yani serbest piyasayı güçlü bir şekilde motive etti ve yönlendirdi. Türkiye, Anavatan Partisi iktidarı döneminde dışa açılmayı başardı. Başbakan Özal eski siyaseti kapattı; halkçılık ve devletçilik yerine özelleştirmeyi geliştirilmeye bu dönemde başlandı (Duman, 2011:118). Öte yandan özelleştirme iyi bir şekilde gelişmedi çünkü ulusal şirketler de büyük bir değişime hazır değildi.

Uluslararası büyük şirketlerin 1970'lerde kurulması ve 1980'lerde gelişmesinden bu yana Türkiye küreselleşmeye uyum sağlamaya çalıştı. Turgut Özal, yeni yatırımlar, otoyollar, elektrik ve telefon hatlarının ortak kullanımı konusunda başarılı oldu. Ancak bu dönem enflasyonu da yarattı. Açık piyasa, bazı avantaj ve dezavantajları beraberinde getirdi (Ermiş&Canpolat, 2022: 565-566).

Bu dönemde Ermeni örgütü ASALA'nın (Armenian Secret Army for the Liberation of Armenia) düzenlediği olağanüstü terör olayları ile Türkiye'nin uluslararası ilişkilerdeki sıkıntıları arttı. Birkaç Türk diplomat bu grup tarafından öldürüldü (Tuncer, 2018:91-93). Ayrıca, PKK terör saldırıları, Türkiye'nin uluslararası arenada tecridinin başladığının sinyalini verdi. Darbelerin varlığı demokrasiyi de zayıflattı. Bu anti-demokrasi ABD hükümeti tarafından önemsenmedi çünkü Türk askerleriyle iyi ilişkileri vardı ama Avrupa insan haklarına ve özgürlüğe ABD'den çok daha fazla önem vermekteydi. Diğer tarafta ise 12 Eylül darbesi Türk kamuoyunu varlığını arka planda bırakmaktaydı. 1980 öncesi

dönemde Türk kamuoyunun daha özgür olması, siyasi istikrarsızlığın zayıflığı, şiddet olaylarının artışı 1980’de darbenin gerekçesi olarak gösterilerek icrası sonrası askeri güçle dış politikada da değişiklikleri beraberinde getirmişti. O dönemde Turgut Özal, herhangi bir ülke ile ticaret yapılmasının siyasi sorunların çözümüne katkı sağlayacağı inancındaydı. Ancak Türkiye ne Yunanistan ile ne de Ortadoğu ülkeleriyle sorunlarını çözemedi (Uzgel, 2010:80-82).

İran’daki İslam devrimi ve Sovyetler Birliği’nin Afganistan’ı işgali gibi bölgesel gelişmeler, Ortadoğu’da Amerikalılar için istikrarlı ve güvenilir bir ülke ile işbirliğini gerekli kılmaktaydı. Amerika Birleşik Devletleri ve Türkiye ilişkilerinin 1970’ler boyunca olumsuz yönde geliştiğinin önemini daha da vurgulamak için 1979’a gelindiğinde Türkiye tüm Amerikan U-2 uçuşlarını reddetti (The Newyork Times, 1979), Yunanistan’ın NATO’ya dönüşü veto edildi, Türkiye İran’da İslam devrimini kabul eden ilk ülkelerden biri oldu.

Kenan Evren, askeri müdahalenin ardından Millî Güvenlik Kurulu ilk gün görüşmesinde Türkiye’nin tüm uluslararası anlaşmaları kabul etmeye devam ettiğini söyledi. Askeri yapı altında, geçici bir hükümet kuruldu. Eski Deniz Kuvvetleri Komutanı Bülent Ulusu, Başbakan olarak Kenan Evren tarafından görevlendirildi. Turgut Özal, Türkiye ekonomisinden sorumlu Bakan Yardımcısı olarak atandı. Yeni hükümetin dış politika doktrini, hükümet programında anlatılmıştı. Ayrıca, Türkiye ile ABD arasındaki Mart 1980 Savunma ve Ekonomik İş birliği Anlaşması ABD güvenlik yardımının Türkiye’nin ihtiyaçlarını karşılamadaki etkisine, ABD’nin askeri tesisleri kullanmasına, önerilen askeri inşaat konularına odaklanmaktadır (DECA, 1980). Ancak Türkiye ve ABD arasında imzalanan bu anlaşma daha önce yapılmış olan anlaşma kadar yakın bir ilişki doğurmadı (Güney, 2005:343).

4.2.2.1. Yunanistan’ın NATO’nun Askeri Kanadına Dönüşü (1980)

Türkiye’nin Kıbrıs’a askeri müdahalesi Yunanistan için bir travma olduğundan NATO’nun askeri kanadını terk etti. Bu değişen durum ABD ve Türkiye ilişkilerini de etkilemiştir. 1957’de NATO taraflarının ortak anlaşmalarıyla Karadeniz bölgesinin operasyonel kontrolünün ağırlıklı olarak Türkiye’ye verildiği, Ege ve Akdeniz’in operasyonel kontrolünün ağırlıklı olarak Yunanistan’a verildiği anlaşılmaktadır.

Anlaşma, bu kontrol içerisinde olası bir saldırıda Yunanistan'ın Türkiye ile koordinasyonunu gerekli kılmaktaydı (M.C.14/2-Final Decision, 1957). Türkiye ile Yunanistan arasında ciddi bir sorun olmadığı için Ankara, Yunanistan'ın bölgedeki avantajını kabul etti. Yunanistan NATO'nun askeri kanadından çekildiğinde, Yunanistan'ın çekilmesi ile oluşan boşluk Türkiye tarafından dolduruldu. Ege denizinde komuta ayrıcalığını kaybeden Yunanistan, kısa zaman sonra örgüte yeniden girme yönünde girişimlerde bulunmaya başlamıştı. 1974-1976 yıllarından Türkiye ile Yunanistan arasında kıta sahanlığı sorunu hakimdi. NATO'dan ayrı olmak Yunanistan için bir sorun haline gelmişti ve ABD'ye tepkiliydiler (Gürsoy&Aksu 2020:540). ABD ise Yunanistan'ın NATO şemsiyesi altında güvende olmasını tercih etmekteydi. 1978'den sonra, Avrupa devletleri ve Amerika Birleşik Devletleri için Yunanistan'ın pakta dönüş görüşmeleri başladı. NATO SACEUR Komutanı Alexander Haig, Ecevit ve Demirel için iki girişimde bulundu, ancak her iki lider de Yunanistan'ın NATO'ya iade edilmesi taleplerini reddetti (Bayer, 2013:116). Bu arada muhalefet lideri Andreas Papandreu, seçimlerden önce kamuoyu önünde konuşurken NATO'ya geri dönülmesi hususunu çok eleştirdi. Seçimleri kazanırsa Yunanistan'ın tüm bileşenlerini NATO ve Batı ortaklığından çıkaracaktı. Bu nedenle, seçimlerden önce Yunanistan'ın NATO'ya iade edilmesi gerekmekteydi (Erdoğan, 2004:115).

12 Eylül askeri müdahalesinden sonra NATO yetkilileri süreci hızlandırdı, 6 Ekim'de (müdahaleden bir ay sonra) ABD departmanının resmi yetkilileri, Yunanlıların NATO'ya dönüşünü çözmek için Kenan Evren ile görüşmelere başladı. Nihayet 17 Ekim 1980'de ABD Genelkurmay Başkanı Roger Ankara'ya geldi ve Türk General Evren ile görüştü. Bu olay diplomasi için şaşırtıcı ve yeniydi çünkü siyasi bir anlaşmazlık iki asker tarafından çözülmüştü. General Roger 6 ay içinde Yunanistan'da seçim olacağını söyledi. Yardım etmeseler ve Sosyalistler iktidara gelse, Yunanlıları kaybetmek mümkün olacaktı. Evren'in geleceğe yönelik korkusu, olası Yunanlıların bu ilerlemeyi tersine çevireceğidir. Roger bir asker sözü verdi. Roger'ın ziyaretinden üç gün sonra, NATO güvenlik konseyi, Yunanlıları NATO askeri gücüne geri almak için acilen bir toplantı yaptı. Evren'in hatası, bir süre sonra Türkiye'nin Ege Denizi'nde ele geçirdiği haklarını, Ege Denizi'nde de bu gücünü kaybettiğini açıkça kabul etmesidir. Sivil politikacılar Demirel ve Ecevit'in güvenlik konusunda daha dikkatli davrandıklarını, ancak asker Kenan Evren'in davranışının daha güvensiz olduğunu vurgulamışlardır. Kenan Evren

anlarında Türkiye ile gündeme gelen bu anlaşma ile kârlı olduğunu ona göre Türkiye'nin prestiji geçmiş zamanlara göre daha yüksek oluşu yönünde olmuştur (Bayer, 2013:119).

4.2.2.2. *Türk Ordusunun Modernizasyonu*

Türkiye, İkinci Dünya Savaşı'ndan 1974 Kıbrıs Harekâtı'na kadar, silahlı kuvvetlerinin silah, araç, teçhizat ve malzeme başta olmak üzere ihtiyaçlarını, ulusal bütçeden ayrılan kaynakların yanı sıra dış yardım ve kredilerle de yurt dışından karşılamayı tercih etmiştir. 1974'ten sonra ise ABD'nin Türkiye'ye uyguladığı ambargo sonucunda savunma sanayinin geliştirilmesi çabaları hız kazandı. Ancak belirtmek gerekir ki, savunma sanayindeki gelişmeler 1980'li yılların başına kadar çok yavaşken, özellikle 1990'dan sonra Türk savunma sanayisi önemli bir ivme kazanmış ve TSK'nın ihtiyaçlarından çok daha büyük bir pay üretmeye başlamıştır.

Türkiye'de 1980'lerin başında savunma sanayii alanında daha modern ve organize çalışma programları geliştirildi. Türk savunma sanayisinin önemini üst düzeyde tutmak amacı ile 1983 yılında hükümet adına daha fazla rehberlik ile sağlam bir temel oluşturma çabası çerçevesinde Savunma Donatım İşletmeleri Genel Müdürlüğü kuruldu. Bu teşkilat 1985 yılında savunma sanayi faaliyetlerini koordine etmek ve Türkiye'nin kendi kendine yeterli bir endüstriyel savunma kapasitesi geliştirmesi maksadı ile sermayesi ile Savunma Sanayii Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı'na (SaGeB) devredildi (Ermiş&Canpolat, 2022: 566). SaGeB, 1989 yılında TSK'yı çok daha verimli bir şekilde modernize etmeyi amaçlayan bir tüzel kişilik olarak Millî Savunma Bakanlığı tarafından kurulan Savunma Sanayii Müsteşarlığı (SSM) adı altında faaliyetlerine devam etti. SSM'nin kuruluşundan bu yana ana hedefi, ülkenin mevcut sanayi kapasitesine uygun olarak, Türkiye'de güncel teknolojik gelişmelere uygun bir millî savunma sanayii geliştirmek olmuştur. Türk savunma sanayii, SSM, TSK'nın ihtiyaçlarını mümkün olan azami ölçüde millî kaynaklardan karşılanması hedeflenmeli, savunma sanayinin en ideal yapıya kavuşturulmasına ve etkin kullanımının maksimize edilmesine yönelik çalışmalara öncelik verilmeliydi (Baran, 2018:59).

1985 yılında SSM'nin kurulması, TSK'nın modernizasyonu ve savunma sanayii için modern bir altyapının geliştirilmesi için çok önemli bir adım oldu. Savunma Sanayi Destekleme Fonu sayesinde TSK'nın ihtiyaç duyduğu araç ve gereçler ulusal

kaynaklardan karşılanmaya başlanmıştır. Savunma harcamaları devlet harcamalarının en büyük ve en önemli kategorilerinden biridir. Bir ülkenin savunma harcamalarındaki değişiklikler o ülke ekonomisinin tüm sektörlerini etkiler. Hatta endüstri talebini ve ekonomik büyümeyi canlandırmaya yardımcı olur (Sümer, 2005:85).

Bakanlar Kurulu tarafından onaylanan ve 20 Haziran 1998 tarihinde Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren “Türk Savunma Sanayii Politikası ve Stratejisi”, kısa, orta ve uzun vadeli planlamaları ile Millî Savunmaya yön veren bir belge olmuştur (Özgen 2016:202).

Soğuk Savaş'ın etkisi ile küresel anlamda birçok devlet silahlanma yarışı içerisine girdi. Ağırlıklı olarak iki kutuplu bir dünya düzeni çerçevesinde silah teknolojileri de iki ayrı mihverde ancak aynı istikamette ilerleme yolundaydı. Alt yapıları farklı ancak etkileri aynı olan silahlar sürekli diğerinden daha üstün olduğunu ispatlama çabası içerisindeydi. Türkiye için durum ilk başlarda yardım düzeyindeyken Kıbrıs sorunu ve Harekâtı sonrasında kendi kendine yetebilen bir silah sanayinin olması yönünde evrilen düşünce 1990'lı yıllarda etkisini göstermeye başladı.

Özellikle 2010'lu yıllarda kritik teknolojilerin yerli kaynaklardan geliştirilmesi amacıyla ülkenin ana ulusal müteahhitlerinin rehberliğinde özgün tasarım programlarına ağırlık verildi. SSM'nin 2012-2016 Stratejik Planı, Türkiye'yi ekonomik anlamda lider bir ülke haline getirmeyi amaçlamaktaydı. SSM, teknolojileri ve teknolojik üstünlük için gerekli platform ve sistemlerin geliştirilmesini desteklemek ve Türkiye'nin diğer ülkelere bağımlılığını önemli ölçüde azaltmak amacıyla başlattığı programlar TSK'yı gelecekteki muharebe ortamına hazırlamayı, savunma ve güvenlik alanındaki yetkinliğini artırmayı amaçladı (Savunma Sanayii Müsteşarlığı Stratejik Planı, 2012).

Savunma Sanayii Müsteşarlığı 2017 yılında bir düzenleme ile Cumhurbaşkanlığına bağlanmış, 2018 yılında T.C. Cumhurbaşkanlığı Savunma Sanayii Başkanlığı olarak yeniden yapılanmıştır (SSB, 2022).

Türkiye 1950'lerden sonra ABD'den aldığı yardım ve silah hibeleri kapsamında silah, teçhizat ve taktik anlamda doktrinini Batı eğilimli geliştirdi. NATO üyeliği sonrası ortak tatbikatlar, silah sistemleri bunu zorlamıştır. Ancak 1980'li yıllarda Terör örgütü PKK ile

mücadele kapsamında Rusya menşeli silahların da kullanılması durumu söz konusu olmuştur. 1974 Kıbrıs harekâtı ve Türkiye'nin Savunma sanayi anlamında kendi ayakları üzerinde durması gerektiği hususu kamuoyu nazarında sıklıkla ön plana çıkarken 1990'lı yıllar ve sonrasında gerçekleştirilen çabalar meyvesini vermeye başlamıştır.

4.2.2.3. *Türk Yunan Anlaşmazlıkları Çerçevesinde NATO*

Türkiye'nin icra etmiş olduğu Kıbrıs harekâtı sonrası temelde meydana gelen Yunanistan ve Türkiye arasındaki sorunlar, Ege kıta sahanlığı sorunu, Karasuları sorunu, FIR (Flight Information Region-Uçuş bilgileri bölgesi) hattı sorunu, Adaların silahlandırılması sorunu, egemenliği tartışmalı adalar konuları çerçevesinde yoğunlaşmaktadır.

Kıta sahanlığı sorunu kapsamında iki taraf arasında yaşanan anlaşmazlıklar NATO bünyesinden ziyade BM ve Uluslararası adalet divanı zemininde çözüme yönelik çabalara konu olmuştur. Adaların Kıta sahanlığı olduğu Yunan tezi, olamayacağı tezi ise Türk tezi olarak uluslararası alanda farklı zeminlerde de tartışma konusu olmuştur.

Bu kapsamda 1988 yılında NATO Genel Sekreteri'nin girişimleri çerçevesinde 8 Eylül 1988 tarihinde İstanbul Mutabakatı imzalanmıştır. Bu mutabakat ile taraflar Ege Denizi, uluslararası sular ve hava sahasında yapacakları her türlü faaliyette uluslararası hukuka, kurallara, düzenlemelere ve uygulamalara uygun hareket etme kararı aldılar. Tarafların askeri birlikleri Açık denizde birbirlerini taciz etmeyecekler, askeri teamül ve nezaket kurallarına riayet edeceklerdir. Deniz kuvvetleri birimleri birbirlerinin tatbikatlarını uluslararası hukuk kural ve usulleri çerçevesinde gözlemlerken, bu faaliyetleri aksatacak hareketlerden sakınacaklardır. Tarafların hava kuvvetlerine bağlı birimleri, hukuka ve uluslararası teamüllere, düzenlemelere ve usullere uygun davranacaktır. Uçuş esnasında pilotlar, birbirlerinin uçuş güvenliğini tehlikeye düşürecek davranışlardan kaçınacaklardır. Bu düzenleme 1996 yılında ortaya çıkan Kardak krizine kadar kısmen başarılı olmuştur (Aksu, 2005:265).

Karasularının Yunanistan tarafından 12 mile çıkarılması, Türkiye tarafından 6 milde kalması ve 6-12 millik kısmın uluslararası sular olarak kabul görmesi tezi Yunanistan'ın egemenlik alanını genişletme çabasının Türkiye tarafından her zaman karşı çıkılması ve savaş sebebi olarak kabul edilmesi ile sonuçlanmıştır (Bozikas, 1998:20). Karasularının

Uluslararası suları daralttığı ve böyle bir genişlemenin bölgede herhangi bir NATO üyesi gemisinin de başka bir devletin karasularına girmesi olarak görüldüğünden Yunanistan'ın tezinin desteklenebilir bir tarafı olmamıştır.

1950'li yıllarda Uluslararası uçuş güvenliği kapsamında kontrol ve yetkinin Türkiye'ye bırakılması teklif edilmesine rağmen o dönemde kabul edilmeyişi ilerleyen zamanlarda Yunanistan'ın bunu kendi hava hakimiyetinin muhafazasında kullanmasına vesile olmuştur. 1974 Kıbrıs harekati kapsamında Yunanistan'ın Türk savaş uçaklarının uluslararası hava sahasında sivil havacılığı tehlikeye düşürdüğü iddiası NATO üye ülkeleri güvenlik algısında zemin bulmuş ve 1975-1980 yılları arasında yapılan NATO toplantıları ve müzakereler sonrası Türkiye 22 Şubat 1980'de 714 sayılı NOTAM'ı kaldırmış, Yunanistan 23 Şubat 1980'de 1157 sayılı NOTAM'ı kaldırmış, böylece Ege'de sivil havacılık NATO'nun arabuluculuğu ile Yunanistan'ın başarı saydığı bir sonuca dönüşmüştür (Schmitt, 1996:60-63).

Bir diğer sorun ise Lozan antlaşması hilafında adaların silahlandırılması sorunudur. Türkiye ve Yunanistan'ın NATO üyesi sonrası Yunanistan'ın savunma kisvesi altına Türkiye'nin de rıza göstererek yaptı bazı inşalar zamanla Türkiye için bir tehdide dönüşmüştür. İkinci Dünya Savaşı sonrası genel anlamda Yunanistan'ın adalar kapsamında yürütmeye çalıştığı taarruzi bir politika vardır. Örneğin NATO'ya yapılan kuvvet tahsisi ve Limni adasının bu kapsamda silahlandırılmasını NATO yoluyla meşru hale getirme çabası, bu bölgede tugay seviyesindeki bir birliği NATO'ya tahsis edilmesi, bir uçak filosunun savaş halinde Limni'de konuşlandırılacağı bildirilmesi, bu hususların bir kısmının icra edilmeye başlanmış oluşu ve bütün bunların NATO'ya onaylatılma çabası Türkiye için itiraz konusu olmuştur (Uzgel, 2010:75). Ancak genel olarak değerlendirilecek olur ise iki ülke arasındaki sorunların tırmanması durumunda politik ve askeri örgüt olan NATO ağırlıklı olarak uzlaşmacı bir politika izlemeyi tercih etmiştir.

4.2.2.4. NATO'nun Savunma Konseptindeki Değişim

Öncelikle NATO için güvenlik tehditleri algısına göz atıldığında Soğuk Savaş döneminden sonra büyük bir değişim geçirdiği görülmektedir. Soğuk Savaş'ın sona ermesinden sonra benimsenen tüm NATO stratejik kavramlarının ortak özelliği, hiçbir

devletin açıkça veya zımnen düşman olarak görülmemesi olmuştur. Ayrıca, tüm kavramlar NATO'nun topraklarına karşı kasıtlı bir askeri saldırı tehdidiyle karşı karşıya olmadığı tezine dayanarak da çalışmaktadır.

1991 NATO stratejik kavramı ana güvenlik tehditleri olarak Orta ve Doğu Avrupa bölgesindeki istikrarsızlığın istenmeyen sonuçlarına yönelik olacaktır. NATO üyesi ülkelerin güvenliğini tehlikeye atmamak ve Avrupa'da istikrarı sağlayabilmek esastır. SSCB'deki istikrarsız durumdan kaynaklanan riskleri tanımlamak önemlidir. Avrupa'daki stratejik dengeyi korurken Sovyetler Birliği topraklarındaki kalkınmaya öncelikle dikkat edilmeliydi. Bu dönemde kitle imha silahlarının ve balistik füzelerin çoğalması, kaynak akışının kesilmesi gibi tehditler büyük güvenlik tehditleri olarak tanımlandı (NATO, 1991 Kasım 7, The Alliance's New Strategic Concept). Terörizm ise olası bir güvenlik tehdidi olarak belirtildi. Başlangıçta hiçbir NATO eyleminin gerekli olmadığı düşünülüyordu. Bu durum 1994 yılında NATO'nun Brüksel zirvesinde NATO'nun terörle mücadele işbirliğini derinleştirmeye karar vermesiyle değişti. Ancak NATO diğer güvenlik konularına, özellikle de Balkanlar'a daha fazla önem vermiştir (Borgersen, 2011:63-64). Bir yenilik olarak da Akdeniz ve Orta Doğu bölgesindeki ülkelerle dostane ilişkilerin geliştirilmesine büyük önem verilmiştir.

Ayrıca 1999 yılında konsept benzer şekilde yenilendi. Küresel çerçevenin stratejik kavramına dahil edilmesi gerektiğine işaret edilmiş ve kasıtlı askeri saldırıların tehdidi altında olunabileceği sonucuna varılmıştı. NATO üyesi ülkelerin topraklarına karşı açık bir tehdit gözükmesi de üye devletlerin dışında başka ülkelerin de güçlü askeri nükleer kapasitelerinin olduğu daha fazla dikkate alınmalıydı. Başlangıçta yüksek bir güvenlik tehdidi yokmuş gibi algılanmasına rağmen NATO üyesi devletlerin çevresindeki istikrarsızlık dolaylı olarak zarar verebilecek etnik ve ulusal sorunların ortaya çıkışı, büyük bir güvenlik tehdidi olarak kitle imha silahlarının ve bunların dağıtım araçlarının yayılması tehdit algısını şekillendiren faktörlerden olmuştur. Teknolojinin yaygınlaşması, erişilebilirliğin kolaylaşması konsept olarak potansiyel güvenlik tehditleri terörist saldırılar, sabotaj ve organize suç olarak da tanımlanmasına vesile oldu (NATO, 1999 Nisan 24, The Alliance's New Strategic Concept). Esasında Terörizmin güvenlik tehditleri arasına dahil edilmesi, ABD ve Türkiye'nin baskısının bir sonucuydu. Öte yandan, üye devletlerin NATO'nun terörle mücadeledeki rolü hakkındaki algılarında

birçok farklılık vardı. Örneğin, Fransa terörle mücadeleyi NATO gündemine dahil etme konusunda pek istekli değildi. 11 Eylül olaylarından sonra NATO'nun Terörizme bakış açısı tamimiyle değişti ve uluslararası terörizmin varlığı kabul gördü (Borgersen, 2011:64-65).

NATO güvenlik stratejisi yukarıda ifade edilen tehdit algısı çerçevesinde gelişmiştir. 1991 yılında NATO güvenlik tehditlerini devrimci bir şekilde ortadan kaldırmaya yönelik bir yaklaşım geliştirdi. Bu konsept, NATO güvenlik politikasının siyasi ve askeri unsurlarını entegre etmeye ve yeni ortaklarla işbirliğini teşvik etmeye odaklandı. İttifakta gelecekte önleyici diplomasi araçlarının çok daha önemli bir rol oynayacağı sonucuna varıldı. SSCB ve diğer sosyalizm sonrası devletlerle diyalog ve işbirliğine yapılan vurgu her zamankinden çok daha yoğun oldu. İttifak diğer Avrupa güvenlik örgütleriyle daha yakın işbirliği kurmaya istekli olduğunu açıkladı. 1990'ların başında NATO üyesi ülkeler AGİT'e büyük önem verdiler. NATO, silahların kontrolü ve silahsızlanma süreçlerini geliştirme ve devletler arasında güven inşa etme sürecini geliştirme niyetini ilan etti. Soğuk Savaş'ın sona ermesinden sonraki siyasi durum beklenmedik bir durum değildi. 1991 yılında ittifak, amaç ve güvenlik işlevleri kapsamında temel görevlere, Doğu Avrupa'da oluşan yeni durum ve barışa yönelik çaba harcanması gerektiği, diyalog, işbirliği, toplu savunma, kriz yönetimi ve çatışmayı önleme konularına vurgu yaptı. Üyeler ittifakın savunmacı doğasını ve üyelerinin güvenliklerini, egemenliklerini ve toprak bütünlüklerini koruma konusundaki kararlılığını bir kez daha teyit ettiler, güvenlik ve istikrarı artırmak amacıyla silah kontrolü ve güven artırıcı önlemlerde güçlü bir şekilde ilerlemeyi sürdüreceklerini ifade ettiler (NATO, 1991 Kasım 7, The Alliance's New Strategic Concept).

1999 Yılında Washington DC'deki Kuzey Atlantik Konseyi toplantısında her he kadar caydırma vurgusu yapılırsa da ittifakın amaç ve görevleri ifade edilirken Avrupa-Atlantik bölgesinin güvenliğini ve istikrarını artırmak için Washington Antlaşması'nın 7. maddesine uygun olarak, duruma göre ve fikir birliği ile hazır olmak, etkin çatışma önlemeye katkıda bulunmak ve kriz müdahale operasyonları dahil olmak üzere kriz yönetimine aktif olarak katılma; şeffaflığı, karşılıklı güveni ve ittifak ile ortak eylem kapasitesini artırmak amacıyla Avrupa-Atlantik bölgesindeki diğer ülkelerle geniş kapsamlı ortaklık, işbirliği ve diyalogu teşvik etme amaçları özellikle vurgulandı.

Kosova'ya yapılan müdahale ve oluşan olumsuz atmosfer bu yeni stratejinin oluşmasında etkili olmuştur (NATO, 1999 Nisan 24, The Alliance's New Strategic Concept). Diyalog, büyüme ve silahların kontrolü konuları ile istikrarın önemine çok fazla vurgu yapıldı.

4.3. SOĞUK SAVAŞ SONRASI DÖNEM

4.3.1. Soğuk Savaş Sonrası İcra Edilen NATO Zirve Toplantıları, Önemli Olaylar ve Alınan Kararlar

4.3.1.1. Brüksel Zirvesi ve Sonrası Meydana Gelen Gelişmeler (29-30 Mayıs 1989)

Dünya genelinde yaşanan Soğuk Savaş gerilimi sonrasında NATO ekseninde var olan yapılanmalar da etkilerini yansıtmaya başlamışlardır. Bu süreç dahilinde yani Soğuk Savaş sonrasında Brüksel Zirvesi gerçekleşmiştir. Zirve gerçekleştirilmeden önce genel bir beklenti olarak Soğuk Savaş sonrasında NATO'nun varlığının sürekliliğinin sağlanmasının gerekli olup olmadığı üzerinde durulmuştur. Buna ek olarak eğer NATO varlığını sürdüreceyse stratejilerinin neler olması gerektiği konusunda net bir çerçevenin çizilmesi gerekliliği gündeme getirilmiştir. Bu bağlamda Sami Kohen Brüksel Zirve'sinden önce şu ifadeleri kullanmıştır: “NATO'nun bu sabah Brüksel'de başlayacak olan 'Bahar Toplantısı'nın en önemli özelliği, bunun aynı zamanda, örgütün 40'ıncı yaş gününü kutlamayı amaçlayan bir 'zirve' olmasıdır.’ Genelde yıldönümlerinde, geçmişin bilançosu çıkarılır ve geleceğe ilişkin planlar yapılır. NATO'nun bu iki günlük zirvesinde, aslında bu konulara ağırlık verilmeli idi. Dünya politikasının hızla değiştiği şu sırada böyle bir bilançoya ve ileriye dönük yeni stratejilere çok ihtiyaç vardır... Ne var ki esas gereken şey, münferit sorunların buzdolabına konması değil, önümüzdeki yıllar için, yeni stratejilerin saptanmasıdır. NATO'nun varlık nedenini ve canlılığını koruması buna bağlıdır... Brüksel Zirvesi NATO'ya günün koşullarına uygun, daha canlı ve atik bir stratejinin kazandırılması için bir fırsat olmalıdır.” (Kohen, 1989:4).

Brüksel Zirve'si 29-30 Mayıs 1989 tarihinde gerçekleştirilmiştir. Zirvenin açılışındaki konuşma ise dönemin ABD başkanı olan George Bush tarafından yapılmıştır. Konuşmanın genel metninde Batı Avrupa'dan Amerikan askerlerinin bir kısmının çekileceği üstüne olmuştur. Bu durumda Batı Avrupa'da asker gücünün çekilmesine ilişkin SSCB'ye bir teklif sunulmuştur. Bu teklif çerçevesinde karşılıklı tarafların yani

SSCB ve ABD'nin asker güçlerinde Batı Avrupa'da 275 bin asker sayısı ile bir sınırlandırmanın yapılması söz konusu olmuştur (Sever, 1989:15; NATO, 1989 Mayıs 30, Declaration of the Heads of State).

Brüksel Zirvesi sonucunda NATO'nun uzun süredir devam eden birliğinin güvenlik ortamı tesis ettiğine dair başarı ifadeleri kullanılmıştır. Buna ek olarak SSCB'deki durumun gelişme kaydettiği ve bunun NATO tarafından büyük bir memnuniyetle karşılandığı vurgulanmıştır. Ancak NATO SSCB'nin ülke iç ve dış politikalarında atılması gereken adımların olduğu da eklenmiştir (NATO, 1989 Mayıs 30, Declaration of the Heads of State).

Brüksel Zirvesi sonucunda Avrupa ülkelerinin hala SSCB'ye güvenlerinin olmadığı kanaatine varılabilmektedir. Burada silahlanma konusunda alınan kararlardan endişelerin devam ettiği görülmektedir. Ayrıca bu zirvede hala NATO'nun lideri konumunda yaptırımlarını devam ettiren ülkenin ise Amerika olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla Avrupa bölgesindeki alınan kararlarda Amerika'nın söz sahipliğinin devam ettiği söylenilebilir.

Bu yıllarda Türkiye, batıda Bulgaristan Türklerinin Türkiye'ye göçü ve Güneydoğuda Irak'tan Türkiye'ye gelmeye çalışan Irak Kürt mültecilerin Türkiye sınırlarına birikmesi ve Türkiye'ye kontrolsüz geçişi ile ilgili tedbirler ve sınırda tutulan Iraklı Kürtlerin şartlarını iyileştirme ile ilgilenmekteydi. Aynı zamanda yurt içerisinde PKK terör örgütü ile mücadele içerisindeydi ve Suriye ile arasında olan su meselesi ile meşgul olmaktadır. Dönemin Cumhurbaşkanı Özal bu kaotik ortamda başta İngiltere olmak üzere Batılı ülkeleri yeterli desteği görememekten eleştirmekteydi (BBCNews Türkçe,1989; Karabulut&Eryılmaz, 2016:27).

4.3.1.2. Londra Zirvesi ve Sonrası Meydana Gelen Gelişmeler (05-06 Temmuz 1990)

Londra Zirvesi'nin en önemli sonucu Batı ittifakı için dönüm noktası olmasıdır. İngiltere SSCB'nin zayıfladığı yönündeki olaylara karşı tedbirin elden bırakılmaması konusunda ısrarda bulunmaya devam etmiştir. Bu yüzden var olan güvenlik politikalarının sürdürülmesi gerektiği ve Avrupa'daki askeri harcamaların sürdürülmesi doğrultusunda söylemlerde bulunmuştur. İngiltere'nin bu tutumun temelinde Amerika'nın ılımlı politika

yürütmesinin önüne geçilmesi yer almaktadır. Çünkü SSCB'nin tehdit olması sona erse de başka tehditlerin meydana gelmesi söz konusu olacağı yönündeki inancı bulunmaktadır.

Londra Zirvesi sonucunda öncelikle Varşova Paktı'nda yer alan ülkelerin düşman olarak tanımlanmadığı aksine barışçıl bir yol izlendiği görülmektedir. Ancak oluşabilecek risklere karşı tedbirlerin alınması konusunda istikrarın sürdürülmesi gerektiği konusunda uzlaşım sağlanmıştır. Sonuç olarak NATO'nun bir araya gelmesindeki asıl amaç olan Rusya tehdidinin zayıflamış olmasına rağmen olası risklere karşı birlikteliğin sürdürülmesi gerektiği konusunda anlaşmaya varıldığı görülmektedir (Laçiner, 2001:242-246). En nihayetinde Londra Zirvesi'nde NATO varlığını sürdürmeye başka hedeflerle devam etme yolunda karar almıştır denilebilir (NATO, 2000 Ekim 27, London Declaration On A Transformed North Atlantic Alliance).

Irak'ın 2 Ağustos 1990'da Kuveyt'i işgali ile başlayan küresel gerilim BM'de ele alınmıştır. Irak'ın bu davranışı ve küresel açıdan da kabul görmeyişi ile ABD Ocak 1991'de Irak'a müdahale etmiştir. İşgalden itibaren Türkiye siyasetinde de NATO üyeliği, üyeliğin gerekliliği, Türkiye'nin kendisine yetebilir bir ülke olduğu gibi hususlar o dönemde bir fikir birliği oluşturulamamış olsa da TBMM'de sorgulanır hale geldi. 5 Eylül 1990 Çarşamba günü Körfez Krizi Sebebiyle TSK'nın yabancı ülkelere gönderilmesine ve yabancı silahlı kuvvetlerin Türkiye'de bulunmasına anayasanın 92'nci maddesi uyarınca izin verilmesine dair Başbakanlık tezkeresi hakkındaki kapalı oturumda tezkere olumlu sonuçlanmıştır (Neziroğlu & Yılmaz, Cilt 8, 2014:728).

4.3.1.3. Roma Zirvesi ve Sonrası Meydana Gelen Gelişmeler (07-08 Kasım 1991)

Soğuk Savaş sonrasında NATO'nun temel stratejilerindeki değişimler her ne kadar Londra Zirvesi'nde gözlemlense de değişikliklerin sonuca varması bu zirvede gerçekleşmiştir. Zirve öncesinde İngiltere'nin Amerika'nın askeri desteği ve Avrupa'daki varlığını isterken; Fransa bu durumdan rahatsız olmuş, Amerika'nın askeri desteğinden ziyade bir Avrupa ordusunun kurulması konusunda ısrarcı olmuştur (Yalçın, 1991:4; Şahin 2018:61-72).

Roma'da Zirvesinde NATO kuvvetlerini düzene sokma, daha fazla silah indirimi gerçekleştirme ve NATO'nun askeri komuta yapısını yeniden düzenleme niyetlerini yansıtan yeni bir Stratejik Konsept ortaya koyma, diğer ülkelerle işbirliğinin geliştirilmesi hususları hedeflendi. NATO'nun önceki nesil stratejik planlama belgelerinin aksine, yeni Konsept kamuoyuna sunuldu (NATO, 2001 Ağustos 23, 1991 Summary). Yeni stratejiye geçilmesi ile tehdit kavramı yerini risk kavramına bırakmaya başladı (Varol, 1998:9).

30 Haziran 1991'de 48. Cumhuriyet Hükümeti (I. Yılmaz Hükümeti) Programını Sunuş Konuşması Başbakan Mesut Yılmaz "*Türkiye, NATO ittifakı içinde, başta güvenlik olmak üzere, tüm konularda aktif ve müessir bir rol oynamayı sürdürecektir. Avrupa'nın güvenlik ve savunma boyutunun ortaya çıkarılmasında önemli bir rol oynamaya aday olan Batı Avrupa Birliği ile ilişkilerimizi, üyelik hedefimiz doğrultusunda ve NATO ile uyum içinde geliştirmeye kararlıyız.*" ifadesiyle Batı ile ittifak içerisinde olma isteğini ve bir hükümet politikası olarak gerekliliğini dile getirmiştir (Neziroğlu & Yılmaz, Cilt 9, 2014:12).

4.3.1.4. Brüksel Zirvesi ve Sonrası Meydana Gelen Gelişmeler (10-11 Ocak 1994)

Brüksel Zirvesi toplanmadan önce zirveye karşı katılımcıların genel beklentisi Varşova Paketi'nin dağılmasından kaynaklı Doğu Avrupa'daki güvenlik boşluğunun nasıl giderileceğine ilişkin olmuştur. Çünkü Varşova Paketi'nin dağılması ile Çek Cumhuriyeti, Slovakya, Macaristan ve Polonya NATO altında toplanmak istemişlerdir. Burada etkili olan faktör ise Rusya Federasyonu'ndan duyulan çekincelerdir.

Üye girişiminde bulunan ülkeler vesilesi ile NATO'nun genişlemesi söz konusu olmuş ve bu konu hakkında Amerika Dışişleri Bakanı olan Warren Christopher NATO'nun genişlemesinin gerekliliğini ifade etmiştir. NATO her ne kadar Sovyetler Birliği'nin çöküşü sonrası işlevini yitirmiş gibi de gözükse bazı değerlendirmeler değişime ayak uydurması gerektiği yönünde olmuştur. Her ne kadar Avrupa'da farklı bir güvenlik birlikteliğinin olması yönünde eğilimler ve girişimler bulunsa da bazı görüşler NATO'nun da varlık sürdürmesi gerektiği kanaatindeydi (Balcı, 1994 Ocak 12:9).

Brüksel Zirvesi çerçevesinde ele alınan önemli konulardan ilki NATO'nun varlığını sürdürmesi ve işbirliklerin artması olurken diğer konu ise Bosna krizi olmuştur. Bu

zirvede ele alınan Bosna konusu sonrasında Bosna'ya yönelik NATO'nun müdahalesi gerçekleşmiştir. Bu da NATO'nun dünyanın merkezinde bir güvenlik gücü olma yolundaki görüşlerin eyleme dönüştüğünü göstermektedir (Balcı, 1994 Ocak 12:9). Bu faaliyet barış operasyonu olarak kabul görmüş ve bu operasyonlar kapsamında gösterilen faaliyetler askeri ve siyasi açıdan yapılanmaya gidilmesini gerektirmektedir. Bu doğrultuda zirvede “Birleşik Görev Kuvvetleri” kavramının geliştirilmesi konusunda karara varılmıştır (NATO, 1994 Ocak 11, Declaration of the Heads of State).

Zirve'nin başında belirtildiği gibi Varşova Paktı'nın dağılması sonrasında Doğu Avrupa ülkelerinin NATO'ya katılması noktasında Amerika Barış İçin Ortaklık (BİO) isimli bir formül geliştirmiştir. BİO, NATO ittifakı ile Avrupa ve eski Sovyetler Birliği ülkeleri arasında güven oluşturmaya yönelik bir programdır. Bu program NATO Brüksel Zirvesinde geliştirilmiş olup 22 ülke programa dahildir. Bu formül ile bu ülkelere üyelik kapısı aralansa da güvenlik garantisi verilmemektedir. Bununla birlikte bu ülkelere barış operasyonları kapsamında ortak çalışma daveti sunulmuştur. Zirve'de ele alınan konulardan diğeri de daha önceki zirvelerde olduğu gibi silahsızlanma konusundaki anlaşmaların devamlılığıdır. Ayrıca Türkiye'nin ısrarı sonucu terörizm ile mücadelede işbirliği konusu da sonuç bildirgesinde ifadeler yer almış ve “*Tüm uluslararası terör eylemlerini kınıyoruz. Terörizm, insan onuru, haklarının alenen ihlalini ve uluslararası ilişkilerin yürütülmesine yönelik bir tehdit oluşturur.*” şeklinde ifade edilmiştir (Emiroğlu, 1994 Ocak 12:19; Balcı, 1994 Ocak 12:9; NATO, 1994 Ocak 11, Declaration of the Heads of State).

4.3.1.5. NATO'nun Bosna-Hersek Müdahalesi (1994)

1989 yılında Doğu bloku ülkelerinde başlayan çözülme Yugoslavya'yı da etkisi altına almış, sürecin devamında Bosna-Hersek parlamentosunun vermiş olduğu karar çerçevesinde 29 Şubat-1 Mart 1992 tarihinde ülkede bağımsızlık için referandum düzenlenmiştir. Referandum sonrası 3 Mart 1992 tarihinde Bosna-Hersek parlamentosu bağımsızlığı resmen ilan etmiştir. Bağımsızlık ilanını tanımayan Sırp ise Bosna-Hersek'in resmi olarak ayrıldığını açıklayarak devletinin adını Sırp Cumhuriyeti olarak değiştirdi. Sonrasında toprak ve güç paylaşımı konusunda anlaşmazlığa düşen Bosnalı Sırp, Hırvat ve Müslümanlar (Boşnaklar) arasında bir çatışma başladı, yüz binden fazla insan hayatını kaybetti. Özellikle Müslümanlar (dönemin Boşnak lideri Aliya

İzzetbegoviç Müslümanlıktan çok Türk kimliğinin öne çıktığını ifade eder) büyük insan hakkı ihlallerine maruz kaldı. Sırlar bu çatışmalı dönemin başında Eski Yugoslavya Halk Ordusu'nun silah ve teçhizatına el koyarak imkanlarını kullanmaya başlamışlardı (Ekinci, 2014:17). Bu saldırılarından Sırların amacı bölgede kendi kontrollerinde olan ancak Müslümanların olmadığı bir devlet kurmaktı. Saldırıların başında Boşnakların kendilerini korumak için oluşturdukları tam bir örgütlenme ve silahlı yapı yoktu. Bu vesile ile Sırp katliamları kolaylaştı. 1993 yılında BM'nin oluşturduğu güvenli bölgelerde zarar gören sivil halkı korumak ve barış için zemin hazırlamak hedeflenmişti. Ancak durmayan hatta şiddetlenen Sırp saldırıları durumu daha karmaşık hale getirmeye başladı. Uluslararası toplumun yeterli kararlılığı gösteremeyişi de gerçekleştirilmeye çalışılan barış çabalarını sonuçsuz bıraktı. Sonunda NATO Sırlar üzerine hava saldırısı düzenledi. Bunun üzerine Sırlar BM askerlerini rehin aldı. Bu süreçte BM askerlerinin Boşnakları korumada gösterdiği basiretsizlik, durumu daha kötü bir hale soktu.

NATO 1995 yılında Sırlar üzerinde hava saldırılarının yoğunluğunu arttırdı. Sonuçta Sırlar ateşkese mecbur kaldılar. 14 Aralık 1995'te Paris'te ABD'li müzakerecilerin de katkıları ile "Dayton Barış Antlaşması" imzalandı. Bosna-Hersek devleti kuruldu. Bölgede kifayetsiz kalan BM Barış gücü personeli faaliyetlerini NATO'ya devretti ve NATO askeri alanda hizmet verecek 60 bin kişilik bir Uygulama Kuvvetini (Implementation Force- IFOR) ülkeye yerleştirdi (Goldstein & Pevehouse, 2014: 34-35).

BM Güvenlik Konseyi'nin 1031 sayılı kararı ile 20 Aralık 1995'ten 20 Aralık 1996'ya kadar Bosna-Hersek'te görev yapan IFOR, NATO önderliğinde çok uluslu bir barış gücüdür. O dönemde IFOR'un temel görevi, savaşta çatışan tarafları arasında güvenli bir bölge oluşturarak, ağır silahları güvenli depolara yerleştirmek oldu.

Özetle Avrupa Birliği ülkeleri arasında kalan bu bölgede uluslararası güçler Körfez savaşının aksine barışı korumak için yeterince istekli olmadıklarını gösterdiler. Katliamlar artık göz yumulamayacak bir hal aldığına kararlılık gösterilmeye başlanabilmiştir. Müdahaleler ilk etapta hava saldırıları ile sınırlı kalmış, bölgede elinde en çok silahlı gücü bulunduran Sırlar bir süre NATO'nun hava saldırılarına ve ihtarlarına bile kayıtsız kalmışlar ve planlarını uygulama gayreti içerisinde olmuşlardır. Ancak savaş, Sırp Kuvvetleri üzerinde artan hava saldırıları sonrası IFOR'un devreye girmesi ile durdurulabilmiştir. Bu arada, Sırp diktatör Slobodan Miloseviç, Lahey'deki

Uluslararası Ceza Mahkemesi tarafından savaş suçları nedeniyle sanık sıfatı ile yargılandı ve 2006 yılında uzun süren bir duruşmanın sonunda öldü (Goldstein & Pevehouse, 2014:34-35).

NATO'nun oluşturmuş olduğu İstikrar Kuvvetinde (SFOR-Stabilization Force) ise NATO üyesi olmayan pek çok ülke de yer aldı. Amaç bölgede şiddetin tekrar meydana gelmesini önlemek, bölgede yaşayan insanları birbiri ile uyumlu ve toplumsal kurallar çerçevesinde yaşayan bir toplum haline getirmektir. SFOR bölgede 21 Aralık 1996'dan 2 Aralık 2004'e kadar görev yapmıştır. Bu tarihten sonra ise SFOR görevi Avrupa birliğine bağlı Avrupa Kuvveti EUFOR'a devretti. Türk askeri birlikleri bu kuvvet dönüşümünün her aşamasında aktif görev almışlardır.

Bu operasyonun NATO'nun kuruluşundan yıllar sonra varlık sebebinin ve stratejisinin sorgulanır olduğu dönemde meydana gelmesi, NATO'nun vizyonunu etkilemiş, kuruluş amacından farklı gerekçelerle de olsa varlık göstermesi gerektiği konusunda somut bir kapı açmıştır.

Bosna savaşı esnasında ve sonrasında Türkiye bu bölgedeki Türkleri ve Müslümanları koruyucu nitelikli adımlar atma gayretinde olmuştur. Konu 30 Haziran 1993'te 50. Cumhuriyet Hükümetinin, 10 Ekim 1995'te 51. Cumhuriyet Hükümetinin, 7 Mart 1996'da 53. Cumhuriyet Hükümetinin, 26 Kasım 2002'de 58. Cumhuriyet Hükümetinin programlarında vurgulandı ve Bosna Hersek ve Doğu Avrupa'da yaşayan Türk ve Müslümanların gözetilmesi gerektiği hususu kararlılıkla ortaya kondu. Bu kapsamda Avrupa'da AGİT ve NATO'nun sorumlulukları ifade edildi (Neziroğlu & Yılmaz, Cilt 9, 2014:51).

4.3.1.6. Paris Zirvesi ve Sonrası Meydana Gelen Gelişmeler (27 Mayıs 1997)

27 Mayıs 1997'de gerçekleştirilen Paris Zirvesi'ndeki temel konu NATO ile Rusya Federasyonu arasındaki güvenlik ile ilgili iş birliğinin geliştirilmesi olmuştur. Zirve'nin sonunda dönemin Fransa Cumhurbaşkanı Jacques Chirac'ın "*Anlaşmazlıklar, çatışmalar ve bölünmelerle geçen yarım yüzyılı geride bırakıyoruz*" ifadelerini kullanmıştır (Cumhuriyet, 1997 Mayıs 28:11).

Zirve’de Rusya Federasyonu alınan kararlara imza atarken bununla ilgili “NATO- Rusya Federasyonu Arasındaki Karşılıklı İlişkiler, İş birliği ve Güvenliğe Dair Kurucu Senet” adı kullanılmıştır. Buradan anlaşılacağı üzere NATO’nun Rusya Federasyonu’na yönelik olumlu adımlara destek verdiği görülmektedir. Ancak NATO’nun doğruya doğru genişlemesine olumsuz baktıklarını da ifade etmişlerdir. Paris Zirvesi’nin en önemli özelliği özel olarak toplanması ve NATO ile Rusya Federasyonu arasında güvenlik alanında iş birliğinin geliştirmesi olduğu söylenebilir (NATO, 2000 Ekim 5, Founding Act on Mutual Relations, Cooperation and Security between NATO and the Russian Federation).

4.3.1.7. Madrid Zirvesi ve Sonrası Meydana Gelen Gelişmeler (08-09 Temmuz 1997)

Madrid Zirvesi üyelerinin geleceği için önemli bir zirve olarak görülmüştür. Bunun sebebi NATO’nun Soğuk Savaş sonrasında değişen güvenlik algısındaki yeniliklerdir. Öncelikle bu zirvede Brüksel Zirvesi’nde başlayan BİO formülünün değerlendirilmesi söz konusu olmuştur. Bu dönem yeni üye devletler ile askeri ve siyasi dönüşümün nasıl gerçekleştirileceğine dair kararlar alınmıştır. Bunlardan ilki Batı Avrupa Birliği (BAB) gerekleri göz önünde bulundurularak yeni askeri stratejilerinin geliştirilmesidir. Buna ek olarak NATO onayı sağlandığında BAB’ın varlıklarının kullanabileceği yöntemlerin geliştirilmesi bulunmaktadır. Ayrıca BAB’ın politik ve stratejik anlamdaki kontrolünün sağlanmasında gerekli olan ekipmanlar konusunda Avrupa komuta düzenlemeleri yerine getirilmiştir (NATO, 1997 Temmuz 8, Press Release M-1 (97)81 Madrid Declaration).

Zirvede bu kararların alınmasında olası güvenlik sorunları karşısında Avrupa’nın kendi kontrolünde bir savunma ve askeri planlama sağlayabilmesinde katkı sunmak vardır. Bu durum NATO ile BAB arasında sürekli olarak siyasal anlamda irtibatın olması gerekliliğini oluşturmuştur (NATO Handbook, 2006: 245).

4.3.1.8. NATO’nun Kosova Müdahalesi (1999)

Komünist bir sistemle yönetilen Yugoslavya’da 1980’lerin başlarından itibaren bir miktar özerkliğe sahip olan Arnavutlar yerel yönetim ve eğitim gibi hususlarda bölgesel bir kontrol kazanmaya başlamışlardı. Fakat bu durum 1980’lerin sonlarında biraz zayıfladı. Bu dönemde yeniden uyanan Sırp milliyetçiliği ve daha da önemlisi Sırbistan’ın siyasi

konumunun güçlenmesi onu kullanan Cumhurbaşkanı Miloseviç'in politikaları çerçevesinde gerçekleşti. Bu gelişmeler karşısında Arnavutluk'un tepkisi başlangıçta şiddet içermedi ancak Sırp makamlarının artan baskıları sonrası Kosova'da Arnavut cephesinde yarı gizli bir siyasi yaşam kendini gösterdi. Arnavut cephesindeki şiddet içermeyen protestolar 1990'ların sonlarına doğru Arnavut direnişine yol göstermeye başladı. Bu direnişin Yugoslavya Sosyalist Federatif Halk Cumhuriyeti güvenlik güçlerine karşı askeri kazanımları mütevazı olsa bile zamanla Kosova Kurtuluş Ordusu'nun ortaya çıkmasına vesile oldu. Devam eden süreç giderek artan oranda ölümlere, Arnavutların yerinden edilmesine ve mülklerin imhasına yol açtı.

Her ne kadar bazı dış gözlemciler Kosova'daki artan gerilimlerden endişe duysalar da 1990'ların ilk yarısında Bosna'da görülenlere kıyasla başlangıçta göreceli olarak düşük şiddet seviyesi hakimdi. Bu sebeple Kosova Avrupa'nın ve NATO gibi güvenlik örgütlerinin gündeminde fazla yer alamadı. Ancak 1998 yılında, Yugoslavya Sosyalist Federatif Halk Cumhuriyeti güvenlik güçleri (Sırlar tarafından idare edilir bir hal almıştı) ve Kosova Kurtuluş Ordusu arasında yaşanan mücadelenin yoğunlaşmasıyla Kosova'da da daha önce Hırvatistan ve özellikle Bosna'da görülen şiddet seviyesine tırmanan krizin benzeri bir kriz durumu oluştu. Sonunda NATO bu durumu siyasi gündemine aldı ve kararlı bir duruş sergiledi (Latawski & Smith, 2003:7).

Fransa'nın Rambouillet kentinde Şubat'ta ve Mart 1999'da Paris'te yapılan iki tur uluslararası görüşme müzakerelerin kilitlenmesi ve diplomatik yollarla üretilen çözüm yollarının tükenmesi sonucu NATO Mart 1999'da Kosova'da ortaya çıkan insani felaketi durdurmak maksadıyla Müttefik Hava Operasyonu başlattı. Müdahale kararı, bir yıldan fazla süren bir mücadele ve diplomatik yollarla çatışmayı çözüme konusundaki uluslararası çabaların başarısız olması sonrasında kaçınılmaz bir durum olarak ortaya çıktı. Müttefik Harekâtı Operasyonu 24 Mart 1999'da başladı ve 10 Haziran'da askıya alındı ve toplam 78 gün sürdü. Aynı gün BM, UNSCR 1244 (United Nations Security Council Resolution- Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi Kararı) ile Federal Yugoslavya Cumhuriyeti, asker, polis ve tüm hiyerarşik güçlerinin geri çekilmesini ve etkin bir uluslararası sivil ve güvenlik varlığının konuşlandırılmasını kabul etti. 1998'in sonunda 300 binden fazla Kosovalı evlerinden kaçmıştı, çeşitli ateşkes anlaşmaları ve müzakereler sistematik olarak durdurulmuştu (NATO, 2016 Nisan 07, Kosova Air Campaign).

1999 Haziran ayından itibaren ise NATO, bölgede barış ve istikrarı inşa etmek amacıyla Kosova 'da barış destek operasyonu yürütmeye başladı. Harekata ve hareket sonrası devam eden barışı koruma operasyonuna 23'ü NATO üyesi olmak üzere birçok ülkenin destek sağladığı NATO liderliğindeki Kosova Gücü (KFOR), Kosova'nın tüm vatandaşlar için güvenli bir ortam ve hareket özgürlüğü sağlamak amacıyla hala Kosova'da konuşlandırılmaktadır. İttifak, 17 Şubat 2008 tarihli bağımsızlık ilanının ardından, BM Güvenlik Konseyi karar vermedikçe KFOR'un BM Güvenlik Konseyi Kararı (UNSCR) 1244'e dayanarak Kosova'da kalacağını yineledi. Haziran 2008'de NATO, profesyonel, demokratik ve çok etnik gruptan oluşan güvenlik yapılarının gelişimini desteklemek için Kosova'da yeni görevler üstlenmeye karar verdi. Bu görevler, KFOR'un genel görevi ile, 22 Temmuz 2010'daki Kosova'nın tek taraflı bağımsızlık ilanının yasallığına ilişkin Uluslararası Adalet Divanı kararından etkilenmedi. Kosova genelinde NATO (KFOR) bölgedeki kurulmuş ve kurulmakta olan kurumlarla çalışmaya devam etti ve operasyonel görevlerini göz önünde bulundurarak istikrarlı ve demokratik bir kalkınmanın gelişmesini desteklemek için BM, AB ve diğer uluslararası aktörlerle iş birliği yaptı. NATO'nun Kosova'daki gücünün esneklik ve zekaya dayanan ancak kompakt yapıda bir güç olduğu düşünülebilir. Ardışık birlik azaltmalarının hızı ve seviyesine, Kuzey Atlantik Konseyi tarafından bölgedeki güvenlik durumu geliştikçe ve güvenlik koşulları ışığında karar verilmektedir. Bu nedenle, kuvvet seviyeleri uygun şekilde azaltılmaktadır. NATO için bu sürecin şart olduğu fakat takvim odaklı olmadığı düşünülebilir (NATO, 2022 Ocak 06, NATO's Role in Kosovo).

Kosova'da Bosna Hersek gibi Sırp kuvvetleri tarafından etnik temizlik bu defa Arnavutlara yönelik yapılmıştı. Uluslararası güçler Bosna'da yaşanan kararsızlıkların aksine Kosova eyaletinde daha kararlı bir duruş sergilediler. NATO burada on haftadan fazla süren bir hava saldırısı yürütmüştü. Rusya'nın, Çin'in ve açık bir şekilde BM'nin izni olmadığı gerekçesi ile NATO'nun bu şekilde hareket etmesi ve Sırbistan'ın iç işlerine müdahale etmesi eleştirileri beraberinde getirmiş olmasına rağmen müdahalenin sonunda Sırp kuvvetleri Kosova'dan çekildi ve NATO bölgedeki kontrolü eline aldı.

2008 yılına gelindiğinde ise Kosova, Sırbistan ve müttefiklerini protesto etmek üzere bağımsızlığını ilan etti. Merkezi Hollanda'nın Lahey kentinde bulunan Uluslararası Adalet Divanı, konuyla ilgili kararını 22 Temmuz'da verdi ve Kosova'nın 17 Şubat

2008'de ilan ettiği bağımsızlığının uluslararası hukuka uygun olduğu hükmüne vardı. Uluslararası Adalet Divanında 4 hâkim olumsuz oy kullanırken 10 hâkim bağımsızlığın meşru olduğu yönünde oy verdi (Kıran, 2017:938).

Konuyu Türkiye açısından ele almak gerektiğinde ise çatışmalar kendini göstermeye başladığında Türkiye Kosova ile ilgili olarak konun bir an evvel uluslararası platformda ele alınması gerektiğini düşündü. Bunun için sadece NATO veya BM temelinde değil konun AGİT ve İslam Konferansı Örgütü platformlarında da ele alınması gerektiğini savundu (Demirtaş Coşkun, 2010:59).

Türkiye ilk başlarda Yugoslavya'nın toprak bütünlüğünün korunmasını desteklemekteydi ve Türk toplumu da dahil olmak üzere tüm etnik gruplar için azami haklar ile Kosova için özerklik talep etmekteydi. Türkiye Haziran 1999'da ana hatları çizilen BM planına karşı bir duruş gösterdi. Ana itirazı, Kosova'nın çeşitli sektörlere bölünmesiydi ve bu, Ecevit'e göre bir çıkmaza yol açabilirdi. Ayrıca, Yugoslavya ile bağları yenilemek amacıyla Şubat 2001'de siyasi istişareler başlatılmıştı. Yugoslav Dışişleri Bakan Yardımcısı 9 Şubat'ta Ankara'ya geldi ve eski Türk Dışişleri Bakanı İsmail Cem Mart ayı başında Belgrad'a gitmişti. Yugoslav Dışişleri Bakanlığı ile işbirliği anlaşması ve bir yatırım anlaşması imzaladı. Bu ziyaret bir Türk Dışişleri Bakanının 1992 yılından bu yana Belgrad'a yaptığı ilk resmi ziyaretti, ikili ilişkilerde bir dönüm noktası olarak görüldü. Ancak dini çağrışımlar ekseninde Yugoslavya'nın durumu Türkiye için sorunluydu. Türkiye'nin PKK ile mücadelesi sürerken İslami söylemler ancak ölçülü olarak kullanılabilirdi. Eğer alenen Müslümanlardan yana olunursa, bu sadece Türkiye'nin Müslüman devlet imajını güçlendirebilir ve dolayısıyla onu Avrupa ile sorun yaşar bir hale dönüştürebilirdi. Bu nedenle tarihi bağlar, sorumluluklar ve Müslüman Arnavutlara karşı ahlaki bağlılık ortaya konmuşsa da Türk liderler Hıristiyanlar ve Müslümanlar arasında bir çatışma fikrini reddetmeye özen göstermişlerdi (Gangloff, 2004:122).

Kosova'da çatışmalar başladığında Türkiye, özellikle ilk dönemde hem Sırp hem de Arnavut taraflarla diyalogunu sürdürmeye gayret gösterdi. Bir yandan Yugoslavya'nın toprak bütünlüğüne vurgu yaparken diğer yandan 1974 Anayasası ile Arnavutların kazandığı haklara vurgu yapmıştı. Sırp şiddeti arttıkça Türkiye, Arnavutlara daha fazla yaklaşmıştı. 1999'daki NATO müdahalesi ile Türkiye hem KFOR'a asker gönderdi hem de Kosova'daki Türk azınlığın yaşadığı sorunları yakından takip etmeye başladı. Sırp-

Arnavutluk ihtilafı sırasında Türkiye'deki siyasiler de Kosova'nın geleceğini ve Türkiye'nin politikalarını yoğun bir şekilde tartışmaya başlamışlardı. Hemen hemen tüm tartışmalarda hükümet, pasif olmakla, Kosova sorununa yeterince dikkat etmemekle suçlandı. Kosovalı Arnavutlar ve Sırlar arasında uluslararası denetim altında yürütülen statü müzakereleri giderek çıkmaza girerken ve Batılı devletler Kosova'nın bağımsızlığı fikrine yaklaşırken Türkiye de politikasını yeniden gözden geçirmeye başladı. Dışişleri Bakanlığı'nın 2005 yılında Kosova'nın gelecekteki statüsüne ilişkin açık uçlu söylemi, dönemin Dışişleri Bakanı olan Abdullah Gül'ün Kosova'ya yaptığı ziyaret bağımsızlık olasılığının dışlanmadığının işaretiydi. Aynı yılın sonunda, 2007'de Ahtisaari Planı BM tarafından onaylandı. Yapılan girişimler, Türkiye'nin zaman içinde yavaş yavaş tanıma altyapısını hazırladığını göstermekteydi. Bu bağlamda Türkiye'nin 18 Şubat 2008'de Kosova'yı tanınması aşamalı yürütülen bir sürecin sonucu oldu (Demirtaş Coşkun, 2010:79).

4.3.1.9. Washington Zirvesi ve Sonrası Meydana Gelen Gelişmeler (23-25 Nisan 1999)

Washington Zirvesi 1999 Nisan ayında yapılmıştır. Zirve için Müttefik Devlet ve Hükümet Başkanlarına Kosova ve ittifakın uyarlanması hakkında düşünme fırsatı verilmiştir. NATO'nun Kosova'ya kalıcı barış getirme çabalarının, 20. yüzyılın son aylarında savunulamaz bir baskı ve vahşet politikasına doğru ve adil bir yanıt olduğuna ve olmaya devam edeceği düşünülmüştür. İttifak bir kenara çekilip Yugoslav Hükümeti'nin Kosovalı Arnavutlara karşı kasıtlı ve korkunç eylemlerini izlememiş ve müdahil olarak çözüm arayışını devreye sokmuştur. Kosova krizinin başlangıcından itibaren uluslararası toplum ve NATO barışçıl bir çözüme ulaşmak için hiçbir çabadan kaçınmamıştır. Bunun sebebi NATO'nun sahip olduğu yeni güvenlik algısı olmuştur. Askeri operasyonlar, Belgrad rejiminin tüm siyasi çözüm önerilerini reddetmesinin ardından son çare olarak başlamıştır. İttifak, yalnızca şiddeti sona erdirmeyi ve Yugoslav liderliğinin baskıcı politikalarını tersine çevirmeyi amaçlayan askeri eylemlerini o zaman başlatmıştır. Hiçbir zaman Sırp halkını hedef almamışlardır. NATO KFOR'un konuşlandırılmasıyla birlikte Kosova halkı için yeniden umut olduğunu göstermiştir. NATO şiddeti durdurmak, Sırp güçlerini Kosova'dan çekmek, uluslararası bir güvenlik gücü yerleştirmek, mültecileri evlerine geri döndürmek ve Yugoslavya Federal Cumhuriyeti içinde özerkliğe dayalı Kosova için kalıcı bir siyasi çözüm bulmak için

Başkan Miloseviç'i uluslararası toplumun taleplerini karşılamaya zorlamıştır (NATO, 2000 Haziran 08, Statement; NATO, 2022 Ocak 06, NATO's Role in Kosovo).

Zirve, Güneydoğu Avrupa'da güvenliği artırmaya yönelik bir dizi girişim üzerinde çalışma başlatmak için bir fırsat sağlamıştır. Bu girişimler, Avrupa Birliği ve Avrupa Güvenlik ve İş birliği Teşkilatı'nda (AGİT) yürütülen diğer çabaları tamamlayacak şekilde geliştirilmiştir. NATO, bu çabaya yardımcı olmak için elinde çeşitli araçlara sahiptir. İttifak ile Yugoslavya'ya komşu devletler arasında Güneydoğu Avrupa ile ilgili konularda yeni düzenlemeler oluşturulmuştur. Ayrıca, yardım için BİO ve Avrupa-Atlantik Ortaklık Konseyi'nin (AAOK) mevcut mekanizmalarını da geliştirmek üzere karar alınmıştır. Bu bağlamda AAOK'da bölgesel iş birliğini teşvik edilmesi ve bölge ülkeleri için özel NATO güvenlik iş birliği programları oluşturulması amaçlanmıştır. Ayrıca BİO faaliyetleri ve tatbikatları ile daha güçlü bir bölgesel odak noktası haline dönüştürülmesine karar verilmiştir (NATO, 1999 Nisan 25, Chairman's summary).

NATO'nun geleceği ayrıca Avrupalı müttefikler için daha güçlü bir rol ve hayati önemdeki transatlantik ilişkilerin yeniden dengelenmesini gerektirmektedir. Bu nedenle Zirve'de NATO liderleri, Avrupa güvenlik ve savunma boyutunu güçlendirme çabalarına verilen yeni ivmeyi memnuniyetle karşılamışlar ve ittifakın bu çabalara verdiği desteği yeniden teyit etmişlerdir. Zirve, 1996 yılında Berlin'de alınan kararlar temelinde ittifak içinde Avrupa Güvenlik ve Savunma Kimliğinin inşasında kaydedilen önemli ilerlemeyi kabul etmiş ve bunun daha da geliştirilmesi gerektiğini söylemiştir (NATO, 1996 Haziran 3, Press Communique).

NATO ve BAB arasında geliştirilen düzenlemelere dayanan ittifak, AB ile yakın iş birliği için gerekli düzenlemeleri tanımlamaya ve kabul etmeye hazır konumda olduğunu belirtmiştir. Tüm Avrupalı müttefiklerin bu gelişmelere katılımı ittifak için özellikle önemlidir. Yeni NATO komuta yapısı ve Birleşik Müşterek Görev Gücü konseptinin uygulanması, ittifaka yalnızca kendi operasyonları için değil, aynı zamanda ittifakın bir bütün olarak meşgul olmadığı Avrupa operasyonlarını desteklemek için de değerli araçlar sağlayacağı belirtilmiştir.

Zirvede Stratejik Konsept gözden geçirilmiş ve aşağıdaki temel güvenlik görevlerini yerine getirdiği teyit edilmiştir (NATO, 1999 Nisan 23, Washington Summit):

Güvenlik: İstikrarlı bir Avrupa-Atlantik güvenlik ortamı için gerekli temelleri oluşturmak,

İstişare: Hayati çıkarlarını etkileyen herhangi bir konuda Müttefik istişareleri için önemli bir transatlantik forumu olarak hizmet etmek, diyalogu sürdürmek,

Caydırıcılık ve Savunma: Herhangi bir NATO üye devletine karşı bir saldırı veya tehdidi caydırmak ve savunmak,

Kriz Yönetimi: Krize müdahale operasyonları da dahil olmak üzere, çatışmaların etkin bir şekilde önlenmesine katkıda bulunmak ve kriz yönetimine aktif olarak katılmak için duruma göre fikir birliği oluşturmak için gayret sarfetmek,

Ortaklık: Şeffaflığı, karşılıklı güveni ve ittifak ile ortak hareket etme kapasitesini artırmak amacıyla Avrupa-Atlantik bölgesindeki diğer ülkelerle geniş kapsamlı ortaklığı, işbirliğini ve diyalogu teşvik etmek.

Bu kapsamda Washington Zirvesinin ana mesajı Avrupa'da istikrar ve güvenlik için NATO birliğinin devamlılığı olduğu söylenebilir. 1999'da AB, bir kısım askeri operasyonlar için NATO imkânlarını ve askeri olanaklarını kullanmayı istemiştir. Bu durum Türkiye'nin olduğu kadar NATO üyesi olup AB üyesi olmayan Norveç ve İzlanda'nın dışlanması anlamına gelmekteydi. Bu sebeple krizi önlemek ve bir uzlaşma zemini oluşturmak için çaba harcanmıştır. Türkiye'nin ise tek dayanağı, 1999 NATO Washington Zirvesi'nde alınan kararlar oldu. AB'nin NATO olanaklarına ulaşılabilmesi için üye ülkelerin onayı şart koşuldu. Olası müdahale ise her bir durum için ayrı ayrı değerlendirilecekti. Türkiye'nin beklentisi AB üyesi olmasa da Avrupa'da icra edilecek askeri operasyonlarda bir şekilde söz sahibi olmaktı (Müftüler Baç, 2006:13).

Türkiye'nin talepleri karşılık görmeyince AGSP (Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası) kapsamında faydalanılacak NATO imkân ve kabiliyetlerinin kullanımını reddedebileceğini açıklaması bir uzlaşmanın oluşması yönünde tetikleyici oldu ve Türkiye, İngiltere ve ABD arasında Aralık 2001'de "Ankara Mutabakatı" imzalandı (Napoleoni, 2004: 88). Mutabakatın devamı olarak 24-25 Ekim 2002'de imzalanan Nice uygulama belgesiyle Türkiye-AB arasındaki iş birliğinin sınırları belirlendi. Buna göre AB liderliğinde gerçekleştirilecek askeri faaliyetlerde NATO'nun imkân ve

kabiliyetlerinden faydalanma durumu varsa, Türkiye'nin operasyonlara doğrudan katılımı mümkün olacaktır. NATO imkânlarının kullanılmayacağı faaliyetlerde Türkiye, AB tarafından davet edildiği takdirde katılabilecekti (European Council, 2002 Ekim 24-25, Brüksel Avrupa Konseyi Sonuç Bildirgesi). 2-13 Aralık 2002 tarihleri arasında icra edilen AB Kopenhag zirvesinde, AB-NATO arasındaki iş birliği konuları görüşülerek bir mutabakata bağlandı. Anlaşmaya göre NATO, AB öncülüğündeki askerî harekât ve faaliyetlerde NATO'nun planlama ve askeri imkanlarına AB'nin otomatik olarak erişimini sağlayacaktı. Ayrıca, anlaşma kapsamında Türkiye'ye OGSP'ye (AB-Ortak Güvenlik ve Savunma Politikası) katılım hususunda destek ve güvence verilmiştir. (Müftüler Baç, 2006:14).

Soğuk Savaş sonrasında Türkiye açısından AB güvenliğine etki eden 3 özelliği bulunmaktadır. Bunlar, Türkiye'nin NATO'daki üyeliği ve etkinliği, askeri kapasitesi ve Türkiye'nin Jeostratejik konumudur. Ayrıca Türkiye, Avrupa bakımından güvenlik riskleri taşıyan ve üstlenen bir ülkedir. Türkiye'nin Arap devletleri ile olan ilişkileri, bu ilişkilerdeki istikrarsızlık durumu, çözülememiş bir Kıbrıs problemi, Yunanistan ile istikrarsızlık, Orta Asya ve Kafkasya'da meydana gelen olaylarda istikrarsızlıklardan etkilenme durumu gibi hususlar bu riskleri içinde barındırır (Müftüler Baç, 2000:489-490). NATO ve AB güvenliği temelinde düşünüldüğünde bu durum Türkiye'yi ne Avrupa için kabul edilebilir ne de uzaklaştırılabilir hale getirir.

4.3.2. 11 Eylül Olayları, Güvenlik Algısındaki Değişim ve Sonrası

4.3.2.1. 11 Eylül Olayları ve NATO'nun Afganistan'a Müdahalesi

2001 yılına kadar Balkanlar'daki çatışmayı yönetmek NATO'nun enerjisini bu yönde kullanmasına vesile olmuştu. Ancak Eylül 2001'de gündeme hâkim olan yeni bir meydan okuma durumu ortaya çıktı. 11 Eylül 2001 sabahı, daha sonra El Kaide ağının üyeleri olarak tanımlanan on dokuz terörist, Dulles, Newark ve Boston havaalanlarından dört ticari uçağı eş zamanlı olarak kaçırdı. Uçaklardan ikisi New York'taki Dünya Ticaret Merkezi'ne uçtu ve İkiz Kuleler'in daha sonra çökmesine neden oldu, üçüncüsü Washington DC'deki Pentagon'a sürüldü ve dördüncüsü yolcularının direnişi üzerine batı Pensilvanya'da bir tarlaya düştü. Hemen sonrasındaki kayıpların sayısı ile ilgili çelişkili raporlara rağmen, bunların Amerikan tarihindeki en yıkıcı terörist saldırılar olduğu

ortadaydı. Bu vesile ile dünyanın dört bir yanındaki ülkeler ABD'nin etrafında toplandı ve benzeri görülmemiş bir destek ve dayanışma gösterisi meydana geldi. 11 Eylül akşamı Kuzey Atlantik Konseyi terör saldırılarını görüşmek üzere bir araya geldi ve ABD ile dayanışmayı ifade eden bir bildiri yayınladı. En önemlisi, 12 Eylül'de NATO, tarihinde ilk kez 5. Madde ilkesine başvurdu. NATO'nun 5. Madde ilkesini uygulamaya koymasının sırasında şart koşulan tek koşul, bunun ancak ABD'ye yönelik terör saldırılarının yurt dışından yapıldığının kanıtlanmasıydı. Müttefikler, bir NATO üyesi devletin vatandaşları, hatta Amerika Birleşik Devletleri'nin kendisi tarafından gerçekleştirilebilecek saldırılara yanıt olarak 5. Madde'nin kullanılması gibi feci bir durumdan kaçınmak için bu hükmün mevcut olması gerektiği konusunda anlaşıldılar. NATO Genel Sekreteri Lord Robertson, 2 Ekim 2001'de ABD'li yetkililer tarafından düzenlenen bir dizi brifingin ardından basına yaptığı açıklamada, soruşturmaların Usame bin Ladin tarafından yönetilen El Kaide terör ağının güçlü kanıtlarını ortaya çıkardığını duyurdu. Afganistan'daki Taliban rejimi, ABD'ye yönelik terör saldırılarından sorumluydu ve bu nedenle saldırıların açıkça dışarıdan yönlendirildiği anlaşılmaktaydı. NATO'nun 5. Madde toplu savunma hükmünün uygulanması, NATO tarihinde ilk kez 2 Ekim'de kabul gördü (Medcalf, 2005:32-33).

Afganistan Müdahalesi:

11 Eylül 2001 saldırıları sonrasında dönemin ABD başkanı Bush BM'ye çağrıda bulunmuştur. Ertesi gün güvenlik konseyi toplanarak 12 Eylül 2001 tarihinde icra edilen toplantıda Terörist eylemlerin neden olduğu uluslararası barış ve güvenliğe yönelik tehditlerle mücadele etmek, bireysel veya kolektif öz savunma hakları kapsamında alınan kararda tüm devletlerin, bu terörist saldırıların faillerini, örgütleyicilerini ve sponsorlarını adalete teslim etmek için acilen birlikte çalışmaya çağrılması ifade edilmiştir. Toplantıda 11 Eylül 2001'deki terörist saldırılara cevap vermek için gerekli tüm adımları atmak ve BM tüzüğü kapsamında terörizmle mücadele etme vurgusu yapılmıştır (BMGK, 2001 Eylül 12, Güvenlik Konseyinin 1368 Sayılı Kararı).

12 Eylül'de, Kuzey Atlantik Konseyi ABD'ye yapılan korkunç saldırılara yanıt olarak bir araya geldi. Konsey aldıkları karar ve yaptıkları basın açıklamasında, bu saldırının Amerika Birleşik Devletleri'ne karşı yurtdışından yönlendirildiği belirlenirse, Washington Antlaşması'nın 5. Maddesinde yer alan ve Müttefiklerin bir veya daha

fazlasına karşı silahlı bir saldırının yapıldığını belirten bir eylem olarak kabul edileceğine karar verdi. Washington Antlaşması'nda yer alan kolektif kendini savunma taahhüdü ilk olarak bu dönemde ve beklenenden çok farklı koşullarda ortaya çıktı, ancak bu durum uluslararası terörizmin tehdidi altında kabul edilen bir dünyada geçerli görüldü. Devlet Başkanları ve NATO Hükümeti 1999'da Washington'da bir araya geldiklerinde, ittifakın Soğuk Savaş sırasında üyelerinin özgürlüğünü sağlamada ve tamamen ve özgür bir Avrupa'yı mümkün kılmalarında başarılı oldukları konusunda hemfikirler. Fakat aynı zamanda güvenlik için çok daha farklı risklerin varlığını kabul ettiler. Washington Antlaşması'nın 5. Maddesi, açık bir saldırı sırasında, her bir müttefikin, gerekli gördüğü eylemleri gerçekleştirerek saldırıya uğrayan üye devlete yardım edeceğini öngörmektedir. Buna göre, ABD'nin NATO Müttefikleri bu barbar eylemin bir sonucu olarak gerekli olabilecek yardımı sağlamaya hazır olduklarını beyan ettiler. Böylece Kuzey Atlantik antlaşmasının 5'inci maddesinin uygulandığı ilk ve tek durum gerçekleşmiş oldu (NATO, 2001 Eylül 12, Statement by the North Atlantic Council).

ABD, FBI'ın araştırmaları neticesinde 11 Eylül saldırılarının faili olarak Usame Bin Ladin'i görmekteydi ve BM antlaşmasınının 51. maddesi gereği ise kendilerine yapılmış olan saldırının karşılığı olarak karşı saldırı gerçekleştirilmesi yönünde bir kamuoyu oluşturmaya çalışmaktaydılar. Hedef terörizmdi, terörün kaynağı El Kaide ve El Kaidenin lideri Usame Bin Ladin'di. Usame Bin Ladin Afganistan'da İkamet ediyor ve Taliban Usame Bin Ladin'i terörist olarak görmediği gibi ülke içerisinde barınmasına müsaade ediyordu. Her ne kadar ilk etapta El Kaide bu eylemi yapmadığını beyan etse de ABD'nin araştırmaları ve FBI verileri bu eylemin El Kaide ile bağlantılı olduğunu kanıtlamaya çalışır nitelikteydi. Ayrıca bu saldırı ABD iç politikasında da önemli bir yer tutmuş ve Bush Afganistan'a saldırı yönünde kamuoyu oluşturmayı da başarmıştı. İlk günden itibaren de Uluslararası destek bulmaya başlamışlardı. Bu kapsamda 07 Ekim 2001 tarihinde ABD öz savunma kapsamında Afganistan'a hava saldırısı başlattı. Bu saldırının hedefleri ABD Savunma Bakanı Donald Rumsfeld'in ifadeleri ile şunlardı (Çongar, 2001):

- Taliban Uçak ve Hava savunma sistemlerini devre dışı bırakmak,
- Taliban Kuvvetlerini zayıflatmak ve güç dengesini muhalifler lehine kaydırmak

- Taliban ve El Kaide'nin gerçekleştirebileceği muhtemel eylemlere karşı istihbarat Toplamak,
- Muhalif güçlerle bağlantı kurmak,
- İnsani yardımlarda bulunmak, Taliban'ın insani yardımların engellenmesinin önüne geçmek.

ABD'nin yürüttüğü hava saldırıları sonrası Taliban'ın zayıflaması, güç kaybetmesi ve bölgelerini boşaltmaya başlaması ile “şimdi ne olacak?” sorusunun cevaplanması kapsamında Almanya'nın Bonn kentinde Afgan delegelerin de içinde bulunduğu bir konferans düzenlendi. BM öncülüğünde 27 Kasım tarihinde başlayan Konferans 05 Aralık 2001 tarihinde sona erdi ve devam eden süreçte Afganistan'ın şekillenmesine yönelik kararlar alındı (Fields & Ahmed, 2011:15).

20 Aralık 2001 tarihinde BM, Afganistan'ı istikrara kavuşturmak ve kendi kendine yetebilmek ve barışı sürdürmek için gerekli koşulları sağlamak amacıyla Kabil ve çevresindeki çokuluslu bir gücün konuşlandırılmasına izin veren UNSCR 1386'yı yayınladı. Böylece ISAF (International Security Assistance Force - Uluslararası Güvenlik Yardım Gücü) tarafından UNSCR 1386 dayanağı ile Birleşik Krallık komutasında, diğer 18 ülkeden gelen güç ve varlıklarla kuruldu (BMGK, 2001 Aralık 20, Güvenlik Konseyinin 1386 Sayılı Kararı).

Konferansa katılan Afgan muhalif grup liderleri, Afgan Geçiş İdaresi (Afghan Transitional Authority) gibi yeni bir hükümet yapısı kurarak ülkelerini yeniden inşa etme sürecine başladı. Yeni kurulan Afgan Geçiş İdaresine yardım etmek için BM'nin zorunlu kıldığı uluslararası bir güç olan ISAF görevi Kabil ve çevresinde güvenli bir ortam yaratmak ve Afganistan'ın yeniden inşasını desteklemek amacıyla başlatıldı. Kısa bir süre sonra BM ISAF'ın Kabil dışındaki kademeli olarak genişlemesinin gerektiği çerçevesinde bir karar aldı. Teknik olarak bir BM kuvveti olmamakla birlikte, BM Güvenlik Konseyi ISAF ile ilgili birçok karar aldı ve ISAF Komutanı ile Afgan Geçiş İdaresi arasında Ocak 2002'de kabul edilen ayrıntılı bir askeri teknik anlaşma çerçevesinde ISAF operasyonları için ek bir mihver oluşturuldu. 11 Ağustos 2003'te NATO, altı aylık ulusal rotasyonları sona erdiren ISAF operasyonunun liderliğini üstlendi. İttifak, Afganistan'da bulunan bir

kuvvet komutanı ve karargahının sağlanması da dahil olmak üzere gücün komuta edilmesinden, koordinasyonundan ve planlanmasından sorumlu oldu. Bu durum misyona liderlik edecek yeni uluslar bulmak ve sürekli olarak her altı ayda bir karmaşık bir ortamda yeni bir merkez kurma zorluğunun kısmen de olsa üstesinden geldi. Devam eden bir NATO merkezi de liderlik sorumluluğunu daha az üstlenebilecek küçük ülkelerin çok uluslu bir merkezde güçlü bir rol oynamalarına olanak sağlamaktaydı (NATO, 2021 Ağustos 19, ISAF's mission in Afghanistan).

ISAF'ın görevi başlangıçta Kabil ve çevresinde güvenlik sağlamakla sınırlı kalmıştı. BM Ekim 2003'te, ISAF'ın Afganistan'ın tamamında (UNSCR 1510) koruma görevini uzatması etki alanının ülke geneline genişlemesinin önünü açtı. Aralık 2003'te, Kuzey Atlantik Konseyi Yüksek İttifak Komutanı General James Jones'a, Kunduz'daki Alman Bölge İmar Ekibinin (BİE) komutasını devralarak ISAF'ın genişlemesini başlatması için yetki verdi. 2003 yılında Afganistan'da faaliyet gösteren diğer sekiz Bölge İmar Ekibi, Afganistan'da devam eden ABD liderliğindeki Kalıcı Özgürlük Operasyonunun komutası altında kaldı. 28 Haziran 2004'te, İstanbul'daki NATO Zirvesi'nde, Müttefik liderler ülkenin kuzeyinde diğer dört BİE'nin kurulmasını planladığını açıkladı. Bunlar Mezar-ı Şerif, Meymaneh, Feyzabad ve Baghlan oldu. Bu süreç 1 Ekim 2004 tarihinde tamamlandı ve ISAF'ın genişlemesinin ilk aşaması tamamlanmış oldu. ISAF'ın operasyon alanı daha sonra kuzeyde yaklaşık 3.600 kilometrekarelik bir alanı kapladı ve misyon ülkenin dokuz ilinde güvenliği etkileyebilecek duruma geldi. 10 Şubat 2005'te NATO, ISAF'ın Afganistan'ın batısına daha da genişleyeceğini açıkladı. 31 Mayıs 2006'da ISAF Herat ve Farah illerinde ve Herat'ta bulunan bir İleri Destek Üssü'nde (bir lojistik üs) iki ilave BİE'nin komutasını üstlendi. 2006 yılı Eylül ayının başında, batıdaki ISAF liderliğindeki iki BİE, biri Ghor eyaletinin başkenti Chaghcharan'da, diğeri ise Badghis eyaletinin başkenti Qala-e-Naw'da, batıya genişlemesini tamamladı. Genişletilmiş ISAF, kuzey ve batıdaki toplam dokuz BİE'ye dolayısıyla Afganistan topraklarının yüzde 50'sinde güvenlik yardımı sağlamış oldu. 8 Aralık 2005 tarihinde NATO Dışişleri Bakanlarının onayladığı bir plan çerçevesinde ISAF, Afganistan'ın güney bölgesinde Daykundi, Helmand, Kandahar, Nimruz, Uruzgan ve Zabul vilayetlerini kapsayacak şekilde dört ek BİE'yi emrine aldı. Genişletilmiş ISAF, Afganistan topraklarının dörtte üçünü kapsayan kuzey, batı ve güneyde toplam 13 BİE'ye komuta etmeye başladı. Bu süre zarfında Afganistan'daki ISAF kuvvetlerinin sayısı önemli ölçüde artarak 20 bine

kadar yükseldi. 5 Ekim 2006'da ise ISAF, doğu Afganistan'daki uluslararası askeri güçleri ABD liderliğindeki koalisyondan yöneterek genişlemesinin son aşamasını uyguladı ülke genelinde kontrol sağlamaya başladı. İttifakın faaliyet alanını genişletmenin yanı sıra, gözden geçirilmiş olan operasyonel plan, ülkedeki daha büyük bir ISAF rolü için de yol açmış oldu ve ISAF eğitim ve mentorluk ekiplerini çeşitli komuta seviyelerinde Afgan Ulusal Ordusu birimlerine göndermeye başladı (NATO 2021 Ağustos 19, ISAF's mission in Afghanistan).

ISAF, Afgan Ulusal Ordusuna ve Afgan Ulusal Polisine mentorluk, eğitim ve operasyonel destek dahil olmak üzere güvenlik sektörü reformunda Afgan hükümetine ve uluslararası topluma destek sağladı. Amaç, ülkedeki Afgan halkına güvenlik sağlayabilecek profesyonel, bağımsız ve sürdürülebilir güçler oluşturmaktı. Bu çalışma, NATO Afganistan Eğitim Misyonu ve ISAF Ortak Komutanlığı ile, Afganistan'daki Avrupa Birliği Polis Misyonu ve diğer önemli ulusal aktörlerle birlikte gerçekleştirildi. Eğitim Misyonu, başlangıçtaki askere alma eğitimine ve Afgan Ulusal Güvenlik Kuvvetlerinin kurumsal eğitim kapasitesini geliştirmeye odaklanırken, ISAF Ortak Komutanlığı, tavsiye ve yardım yoluyla Afgan Ulusal Güvenlik Kuvvetleri (ANSF-Afghan National Security Forces) birimlerinin geliştirilmesinden sorumluydu. ANSF daha güçlü ve daha yetenekli hale geldikçe ve 2010'da Lizbon'da, 2012'de Chicago'da, 2014'te de Galler'de icra edilen NATO Zirveleri kapsamında ve Afganistan'daki geçiş süreci çerçevesinde ANSF'nin tam yetkili olması sağlandı. ISAF sevk ve idare yetkisini 2014'un sonuna kadar sürdürdü ancak bu süre zarfında Yetkilerini kademeli olarak ANSF'ye devretti ve Ocak 2015'ten itibaren Afgan Güvenlik Kuvvetleri kendi kendilerine faaliyetlerini yürütür hale geldiler. Aynı şekilde BİE'ler de Afgan otoritelere aşamalı olarak iyi yönetim ve hukukun üstünlüğü sağlama çerçevesinde kurumları güçlendirmek ve insan haklarını teşvik etmek için yardımcı olmuşlardı. Bu bağlamda BİE'lerin temel rolü Afganistan kapasitesinin artırılması, yönetim yapılarının büyümesinin desteklenmesi ve yönetişimin gelişebileceği bir ortamın geliştirilmesiydi. 2014 yılı sonuna kadar da tüm BİE'ler kapatıldı ve işlevleri Afgan hükümetine, geleneksel kalkınma aktörlerine, sivil toplum kuruluşlarına ve özel sektöre devredildi (NATO, 2021 Aralık 07, NATO and Afghanistan).

Geçiş Süreci işleyişi ISAF tarafından takip edilen, desteklenen ve bazı kademelerde yürütülen bir süreçtir. Bu süreçle demokrasiden uzaklaşmış bir toplum olan Afgan halkının, kendi kendini yönetmesi, kendi lider ve yöneticilerini demokratik seçimlerle seçmesi, kendi güvenliğini demokratik otoriteler vasıtası ile sağlaması, kendi kendine sosyal ve ekonomik bir kalkınma sürecine girmesi ve bunu sürdürmesi hedeflenmekteydi. Süreç ilk olarak Kabil'de başlatıldı. 3,5 Milyon nüfusa sahip kent sürece başlayabilmek için en uygun yerdi. Süreç dört aşamada yürütüldü ve bir aşama tamamlandıktan sonra bir üst seviye hedefleri içeren diğer aşamaya geçilmekteydi. İlk aşamada uluslararası birim ve kurumlarca entegrasyonu ve atılacak olumlu adımlar, ikinci aşamada müşterek yapılan faaliyetler ve desteklenmesi, üçüncü aşamada uluslararası birimlerin yavaş yavaş çekilerek yol gösterici davranması ve kamu kurum ve kuruluşlarında yürütülen işlemlerin Afgan otoritelerce yürütülmeye başlanması, dördüncü aşama ise kontrollü ve nihayetinde idareyi kontrollü bir şekilde Afgan otoritelerine bütünüyle teslim edilmesini içeriyordu. Genel anlamı ile NATO Müttefikleri ve ortakları Afganistan'a yönelik daha geniş bir uluslararası taahhüdün bir parçası olarak Afgan güvenlik güçlerini ve kurumlarını finansal olarak sürdürmelerine yardım etti (NATO, 202 Aralık 07, NATO and Afghanistan). 2014 yılının Aralık ayının sonunda Geçiş Süreci ve ISAF'ın görevini tamamladığı kabul edildi. Afganistan'da NATO liderliğindeki Kararlı Destek Misyonu 1 Ocak 2015'te başlatıldı. Amacı, Afgan güvenlik güçleri ve kurumları için daha fazla eğitim, tavsiye ve yardım sağlamaktı. Şubat 2020'de ABD ve Taliban, uluslararası güçlerin Mayıs 2021'e kadar Afganistan'dan çekilmesine ilişkin bir anlaşma imzaladı. 14 Nisan 2021'de Müttefikler, Afganistan'ın karşı karşıya olduğu zorluklara askeri bir çözüm olmadığını kabul ederek, Kararlı Destek Misyonu güçlerini 1 Mayıs 2021'e kadar geri çekmeye karar aldılar. Misyon, Eylül 2021'in başlarında sonlandırıldı (NATO, 2022 Mayıs 30, Resolute Support Mission in Afghanistan).

ISAF ilk olarak 2001 yılında Afgan makamlarının yardım talebi ve Kabil'de güvenliğin sağlanmasında Afgan hükümetine yardımcı olmak için gücün kurulmasına izin veren BM Güvenlik Konseyi yetkisi temelinde konuşlandırılmıştı (NATO, 2021 Ağustos 19, ISAF's mission in Afghanistan). NATO henüz ISAF operasyonunun komutasını almadan önce Türkiye, Haziran 2002'den Şubat 2003'e kadar ISAF'a yaklaşık 1400 askerle liderlik etti. NATO, Aralık 2001'de düzenlenen Bonn Konferansı ve UNSCR 1386 kararı kapsamında 11 Ağustos 2003'te Afganistan'daki Uluslararası Güvenlik Yardım Gücü'nün (ISAF)

önderliğini üstlendi (NATO, 2022, ISAF's mission in Afghanistan 2001-2014). ISAF'ın komutası NATO tarafından yürütülmeye başlanmasından sonra Şubat-Ağustos 2005 tarihleri arasında Türkiye ISAF'ın liderliğini yaptı ve aynı dönemde Kabil Uluslararası Havalimanı'nın sorumluluğunu aldı. 2005 yılındaki ISAF liderliği sırasında Türkiye, bölgeyi 1430 askeri personel ve üç genel maksat helikopteri ile destekledi. Ayrıca Türkiye, Ağustos 2006'dan itibaren Fransa ve İtalya ile birlikte dönüşümlü olarak Kabil Bölge Komutanlığına iki yıllığına komuta etti. Eski Meclis Başkanı ve Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin, 2004-2006 yılları arasında NATO'nun Afganistan'daki Kıdemli Sivil Temsilcisi olarak görevlendirildi. Ayrıca Türkiye Temmuz 2011'de başlayan Geçiş Sürecini destekledi. 31 Kasım 2009 tarihinde Kabil Bölge Komutanlığı liderliğini tekrar üstlendi. Bir yıl süre ile yürüttükten sonra müttefiklerin talebi üzerine 1 Kasım 2012 tarihine kadar uzatıldı. Türkiye yaklaşık 14 bin Afgan Ulusal Ordusu askerine eğitim verdi. Afgan Ulusal Ordusu Güven Fonu'na 1,5 milyon Euro ve Helikopter Girişimi'ne 2 milyon ABD doları katkıda bulundu. 2006 yılında Kabil'e yakın Vardak vilayetinde bir Türk Bölge İmar Ekibi kuruldu. Bu vesile ile Türkiye tarafından özellikle eğitim, sağlık ve tarım alanlarında kalkınma ve yeniden yapılanma kapsamında destek verildi (Dışişleri Bakanlığı, 2022 Kasım 30, IV. Türkiye's International Security Initiatives and Contributions to NATO and EU Operations). Türkiye NATO kapsamında üstlendiği Kararlı Destek Misyonu görevlerini de son güne kadar sürdürmüştür.

4.3.2.2. Prag Zirvesi ve Sonrası Meydana Gelen Gelişmeler (21-22 Kasım 2002)

NATO dördüncü genişlemesini 1999 yılında Polonya, Macaristan ve Çek Cumhuriyeti'ni örgüte katarak yaptı. Bu dönemde AB'nin de genişleme süreci devam etmekteydi. NATO'nun genişlemesi 2002 yılında yapılan Prag Zirvesi ile devam etmiştir. Örgütteki tehdit algısı ve uygulayacağı strateji de tartışmaların merkezi olmuştu. Özellikle 11 Eylül Saldırıları ile güvenlik tanımında dahi değişiklikler olmuş yeni tehditler daha çok telaffuz edilmeye başlanmıştı. AB kendi güvenliğini alma konusunda girişimlerini ön planda tutma gayretinde olurken NATO ile ilişkilerini paralel bir şekilde yürütmekteydi.

Zirve öncesinde üç alanda anlaşmaya varılmıştı. Bunlar NATO'ya yeni yetenekler kazandırılması, yeni üyeler alınması ve yeni ortaklıklar oluşturulması idi (Akgül, 2008:103). Zirve sonrasında: Bulgaristan, Estonya, Letonya, Litvanya, Romanya, Slovakya ve Slovenya'nın ittifaka katılım müzakerelerine başlamaya davet edilmesi;

yüksek hazırlıklı, ortak, çok uluslu bir NATO kuvveti olan NATO Mukabele Kuvveti oluşturulması; teröre karşı savunma için üzerinde anlaşmaya varılan gelişmiş istihbarat paylaşımı ve kriz müdahale düzenlemelerini de içeren askeri konseptin desteklenmesi; kitle imha silahlarına karşı savunma yeteneklerini artıracak uygulamalar ortaya konması; siber saldırılara karşı savunma yeteneklerinin güçlendirilmesi; Avrupa-Atlantik Ortaklık Konseyi ve BİO konularının geliştirilmesi; Ukrayna'nın Avrupa-Atlantik entegrasyonunu sürdürme kararlılığına vurgu yapılarak desteklenmesi; Avrupa-Atlantik Bölgesi'nde barış ve istikrarı daha da ilerletmek için NATO, AGİT ile verimli işbirliğini, özellikle çatışma önleme, kriz yönetimi ve çatışma sonrası rehabilitasyon alanlarında geliştirmeye devam edilmesi; Birleşik Krallık ve Türkiye'nin ISAF'ın lider ülkeleri olarak arka arkaya yaptıkları katkılardan dolayı desteklenmesi konularında mutabık kalınmıştır (NATO, 2002 Kasım 21, Prague Summit 2002 Selected Documents and Statements).

Zirvede Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer “...Genişleme konusundaki bu tarihi kararlar, Avrupa-Atlantik güvenliğinin bölünmezliğini öne sürmenin yanı sıra, Soğuk Savaş'ı ve temsil ettiği şeyi geri dönülmez bir şekilde geride bırakıyoruz. 21. yüzyılın değerleri ve sınırları aşan derin güvenlik sorunları göz önüne alındığında, yedi yeni üyenin ittifakımıza katılımı, ülkelerimizin ve halklarımızın güvenliğini sağlama açısından ileriye doğru dev bir adımı temsil ediyor. Bu vesileyle, genişlemeyi kendi başına bir amaç olarak değil, ortak hedeflerimize ulaşmaya yönelik sürekli bir entegrasyon ve gelişme süreci olarak gördüğümüzü de vurgulamak isterim...” şeklinde ifadesi ile bu genel gidişatın Türkiye açısından desteklendiğini belirtmiştir (NATO, 2002 Kasım 21, Prague Summit 2002 Selected Documents and Statements).

4.3.2.3. İstanbul Zirvesi ve Sonrası Meydana Gelen Gelişmeler (28 Haziran 2004)

NATO üyesi ülkelerin Devlet ve Hükümet Başkanları 28 Haziran 2004 tarihlerinde İstanbul'da bir araya gelmiştir. Toplantı, Ortadoğu bölgesi ile iş birliğine odaklanan İstanbul İşbirliği Girişimi adlı yeni bir ortaklık girişiminin başlatılması açısından önemliydi. İstanbul İşbirliği Girişiminin amacı tebliğde “karşılıklı fayda sağlayan ikili ilişkileri teşvik etmek ve böylece güvenlik ve istikrarı artırmak” olarak ifade edilmiştir (NATO, Bilgilendirme, 2011:14). Diğer toplantılarda olduğu gibi, NATO üye devletlerinin terörizmi kınadığı ve terörle daha iyi mücadele için geliştirme alanlarının listelendiği belirli bir ifade de kullanılmıştır.

Zirve Bildirisi'nde, terörizmle mücadeleyle ilgili olarak, Active Endeavour Operasyonunun güçlendirilmesi (Active Endeavour operasyonu NATO başkanlığında yürütülen ve anti-terör unsuru da bulunan bir deniz gözetleme operasyonu), ISAF güçlerine katkının artırılması, istihbarat paylaşımının artırılması ve AB, AGİT, NATO-Rusya Konseyi ve Akdeniz Girişimi ile iş birliğinin sürdürülmesi gibi bazı başka kararlar da alınmıştır. Ayrıca, kitle imha silahları ve terörizm bağlantısı da NATO'ya yönelik önemli bir tehdit olarak özel bir şekilde ele alınmıştır (NATO, 2004 Haziran 28, Istanbul Summit Communiqué). Zirve öncesinde 7 üye ülkenin de örgüte kabulü yapılmış ve uluslararası alanda farklı platformlarda da sayısal ve bölgesel üstünlük oluşturma yönünde örgüt kendini geliştirmiştir (NATO, 2023 Nisan 5, Member countries).

4.3.2.4. Irak Eğitim Görevi (2004-2020)

2004'ten 2011'e kadar NATO Irak'ta, Irak güvenlik güçlerinin eğitimi, rehberliği ve yardımından oluşan nispeten küçük fakat önemli bir destek operasyonu gerçekleştirdi. Ağustos 2004'te BM Güvenlik Konseyi'nin 1546 sayılı kararı uyarınca görev yapan Irak Geçici Hükümeti'nin isteği üzerine oluşturuldu. Irak'ta NATO Eğitim Misyonu olarak bilinmekteydi ve Irak'ın etkili ve hesap verebilir güvenlik güçleri kurmasına yardımcı olmak için uluslararası çabaların bir parçası haline geldi. NATO Eğitim Misyonu, çeşitli ortamlarda eğitim, tavsiye ve mentorluk desteği verdi. Tüm NATO üyesi ülkeler, Irak'ın içinde veya dışında eğitim katkılarına finansal yardım veya ekipman bağışları yoluyla da katkıda bulunmuşlardır. NATO bu girişime paralel olarak ve güçlendirerek ittifakın Irak ile uzun vadeli ilişkisini geliştirmek için Irak hükümetiyle de yapılandırılmış bir işbirliği çerçevesi üzerinde çalıştı (NATO, 2021 Kasım 18, NATO Mission Iraq).

Temmuz 2018'de Brüksel'deki NATO Zirvesi'nde ise Irak hükümetinin talebi üzerine alınan karar çerçevesinde NATO Irak Misyonu (NATO Mission Iraq), Irak'ın egemenliğine ve toprak bütünlüğüne tam saygı ile yürütülen savaş dışı bir eğitim ve kapasite geliştirme misyonu Ekim 2018'de Tümgeneral Dany Fortin (Kanada) komutası altında Bağdat'ta kuruldu. Bu misyon Irak güçlerinin ve Irak askeri eğitim kurumlarının güçlendirilmesine yardımcı olmak için tasarlanmıştır. Bu vesile ile amaç Irak kuvvetlerinin IŞİD'in geri dönüşünü önleyebilmektir. Misyon özellikle, Savunma Bakanlığı, Ulusal Güvenlik Danışmanı Ofisi ve Irak askeri okulları ve kurumlarındaki ilgili Irak savunma ve güvenlik yetkililerine teknik danışmanlık sağlayarak Irak'ın kendi

güvenlik güçlerini kuvvetlendirmesine yardımcı olacaktı. Böylece Iraklı eğitimciler kendine güvenen kadrolar oluşturarak Irak'ın daha sürdürülebilir, şeffaf, kapsayıcı ve etkili ulusal güvenlik yapıları ve profesyonel askeri eğitim kurumları inşa etme kapasitesini geliştirmesine yardımcı olacaktı. En nihayetinde bir eğitim görevi olan NATO Irak Misyonu, Müttefik ülkelerden ve Avustralya, İsveç ve Finlandiya da dahil olmak üzere NATO üyesi olmayan ortaklardan yüzlerce eğitimci, danışman ve destek personeli içermektedir. NATO'nun danışma faaliyetleri Irak Savunma Bakanlığı, Ulusal Güvenlik Danışmanlığı Ofisi ve ilgili ulusal güvenlik kurumları dahil Bağdat'ta yürütülmekteydi ve NATO'nun eğitim faaliyetleri Bağdat bölgesindeki Irak askeri okullarında, Taji ve Besmaya bölgelerinde yürütülmekteydi (NATO, 2019, NATO Mission Iraq). NATO, Ocak 2020'de İran Devrim Muhafızları Ordusuna bağlı Kudüs Gücü Komutanı Kasım Süleymani ve Haşdi Şabi Başkan Yardımcısı Ebu Mehdi el-Mühendis'in, Bağdat Havalimanı yakınına ABD tarafından düzenlenen saldırıda öldürülmesi sonrası, NATO'nun kendi personelinin güvenliğine yönelik tedbirler çerçevesinde bu görevi askıya aldı (TRT Haber, 2013 Haziran 13).

4.3.2.5. Riga Zirvesi ve Sonrası Meydana Gelen Gelişmeler (28-29 Kasım 2006)

29 Kasım 2006'da Riga'da düzenlenen Kuzey Atlantik Konseyi toplantısında ilk vurgu müttefik güvenliğinin bölünmezliği olmuştur. Bu durum Avrupa birliğinin kendi güvenliği ile NATO kapsamında oluşan ittifakın ve bu kapsamda oluşturulan güvenlik anlayışının karşı karşıya getirilmemesi çabasıdır.

Zirve bildirgesinin devamında ise küresel güvenliğe vurgu yapılarak NATO'nun Afganistan'da Balkanlar'da ve Akdeniz'de barış ve güvenliğin sağlanmasında icra ettiği operasyonların gerekliliği; Afganistan'da barış ve istikrara katkıda bulunmak NATO'nun önceliği arasında olduğu; bu çerçevede NATO faaliyetlerini BM, AB ve AGİT'in faaliyetleri ile koordine etme zorunluluğu; Avrupa-Atlantik Ortaklık Konseyi (AAOK), Akdeniz Diyalogu ve İstanbul İşbirliği Girişimi ülkeleri ile ve temas ülkeleri (bir kısım NATO belgelerinde küresel ortaklar olarak tanımlanır) ile güçlü ilişkiler geliştirmenin önemi; Irak'ın eğitim yönünden desteklenmesi; Kitle imha silahları kapsamında özellikle terör örgütlerine geçebileceği endişesi ile mücadele gerekliliği; Prag'da alınan karara paralel olarak füze savunma çalışmalarının arttırılması gerektiği; NATO'nun Gürcistan'ın

uluslararası barışı koruma ve güvenlik operasyonlarına katkısından ötürü memnuniyeti hususları ifade edilmiştir (NATO, 29 Kasım 2006, Riga Summit Declaration).

NATO'nun bu zirvesinde artık küresel konular daha da hâkim bir hal aldı. Üye sayısının artması fikir birliği oluşturdukları müddetçe küresel açıdan da daha fazla söz sahibi olan bir oluşum içerisine girdiklerini göstermektedir. Hatta bu oluşum küresel bir polis olma yolunda ilerlemekteydi. Ancak Avrupa'nın da kendi güvenlik sistemini oluşturma çabaları tam olarak ifade edilmeyen bazı sıkıntıları da beraberinde getirmektedir. AB ülkelerinin Afrika'daki etkinliği NATO ile AB arasında bir mücadele gibi görünmektedir. Durum dönemin Genelkurmay İkinci Başkanı tarafından da şu şekilde dile getirilmiştir: “...Bazı ülkeler de AB'nin sorumluluğunda olduğuna inandıkları Afrika'ya, NATO'nun müdahil olmasını önlemeye çalışmaktadır. Mesela, NATO'nun amiral gemisi olarak kabul edilen NATO Mukabele Kuvvetinin harekate hazırlık denetlemesinin, Afrika'da bir yerde yapılmasına, NATO içindeki bazı AB ülkeleri karşı çıkmış ve denetleme tatbikatı için başka bir yer seçilmek zorunda kalınmıştır. Kısacası NATO ve AB arasında şiddetli bir dünyayı paylaşım rekabeti yaşanmaktadır...” (Akgül, 2008:109).

4.3.2.6. Bükreş Zirvesi ve Sonrası Meydana Gelen Gelişmeler (03-04 Nisan 2008)

NATO'nun 20. Zirvesi olan 2008 Bükreş Zirvesi 2 – 4 Nisan 2008 tarihlerinde Romanya'nın Bükreş kentindeki Parlamento Sarayı'nda düzenlendi. Açık kapı politikası kapsamında Hırvatistan ve Arnavutluk ittifaka katılmaya davet edilirken, Makedonya, Yunanistan ile devam eden isim anlaşmazlığı nedeniyle NATO'ya katılmaya davet edilmedi. Gürcistan ve Ukrayna, NATO Üyelik Eylem Planına katılmayı ummaktaydılar. ABD Başkanı Bush'un ısrarına rağmen, Almanya ve Fransa Rusya'yı tahrik etmek istemediğinden Ukrayna ve Gürcistan “Üyelik Eylem Planı” uygulaması kapsamına alınmasına karşı çıktılar (Türkmen, 2008). İki ülkenin üyelik istekleri memnuniyetle karşılanırken, NATO üyeleri istekleri Aralık 2008'de gözden geçirmeye karar verdiler.

NATO Bükreş Zirvesi, ittifak tarihinin en büyük zirvesi olması nedeniyle ittifak için benzersizdir. Toplantıya ISAF ülkeleri, Afganistan Devlet Başkanı Karzai, BM Genel Sekreteri Ban Ki-moon, AB Komisyonu Başkanı Barroso, AB Yüksek Temsilcisi Solana, Dünya Bankası Genel Müdürü Bayan Okonjo-Iweala da katılım sağlamıştır. Toplantı katılım yelpazesi itibari ile eşsiz bir NATO toplantısı oldu. Toplantıda ISAF'a asker

katkısında bulunan ülkeler, Afganistan için Kapsamlı Siyasi-Askeri Stratejik Plan ve ISAF'ın Stratejik Vizyonu üzerinde genel bir anlaşma sağlandı.

NATO Bükreş Zirvesi, NATO-Rusya ilişkileri açısından da önemliydi. 1997 NATO-Rusya karşılıklı ilişkileri geliştirmek, istişare etmek ve işbirliği yapmak amacıyla kurulan Daimi Ortak Konseyinin yerini 2002 yılında Roma'da yapılan zirve kapsamında NATO-Rusya Konseyi (NRC-NATO-Russian Council) almıştı. İşte bu kapsamda Rusya devlet başkanı da Bükreş zirvesine davet edilmişti (NATO, 2022 Kasım 30, About NRC). Toplantı bildirgesinde Rusya ile işbirliği, ortak çalışmaya davet gibi neticeler ortaya konulsa da bunun NATO menfaatleri kapsamında ve bu menfaatlerin Rusya'nın da onayı alınarak yürütülmeye çalışılması olarak algılanabilir. Rusya Gürcistan ve Ukrayna'nın üyeliklerine sıcak bakmasa da Afganistan'a yönelik yürütülen faaliyetler kapsamında Afganistan'daki NATO gücünün ikmali için Rusya topraklarının kullanılmasını kabul etmekteydi (Türkmen, 2008). Neticede bu durum Rusya'nın güney güvenliğine yönelik bir katkı olarak da görülebilir. Putin, en başından beri Rusya'nın NATO'nun eylemlerinden duyduğu hoşnutsuzluğu, iki taraf arasındaki gelecekteki ilişkilere yönelik önerileriyle dengelemeyi amaçlamıştı (Kosyrev, 2008). Kosyrev ayrıca Gürcistan ve Ukrayna ile ilgili görüşlerini şu şekilde ifade etmiştir: *“Moskova, Bükreş zirvesinin önceki Ukrayna ve Gürcistan Üyelik Eylem Planını askıya alma kararları konusunda herhangi bir zafer hissetmemeli. Bu önemsizdir, çünkü Aralık ayında bu süreç yeniden başlayacak. Ancak Scheffer'in NATO'nun kaçınılmaz genişlemesi hakkındaki sözleri önemlidir ve NATO'nun füze savunma sistemini Avrupa'ya empoze edilen bir Amerikan fikri yerine kendi buluşu olarak görme kararı ciddi bir belirtidir”*. Kosyrev Rusya'nın kaygılarını bu şekilde dile getirmiştir. Son olarak NATO bünyesinde bulunması planlanan füze sistemine de endişe ile değinmiştir.

Bükreş zirvesinde daha önce de olduğu gibi Rusya ve NATO iki taraftır. NATO genişleyen nüfuzunu arttıran ve çok üyeli bir taraf olurken Rusya tek başına bir durumdadır. Görüşmeler esnasında hoşnutsuzluklar yaşanmış ancak kamuoyuna mümkün mertebe yansıtılmamaya çalışılmıştır. Hatta basın toplantıları öncesinde bir kısım sıkıntılı durumların oluşmasının önüne geçilmeye çalışılmıştır (Socor, 2008).

Yıllardır emperyalist siyaset izlemiş bir devlet olan SSCB'nin yıkılması sonrası oluşan yeni devlet tarafından bu siyasetten vazgeçme gibi bir durumun oluşmayacağı açıktır.

Hatta Ukrayna ve Gürcistan'ın SSCB'den ayrıldıktan sonra NATO'ya üye olması kabul edilemez bir durumu ki bu husus çok geçmeden 2008 Ağustos ayında Rusya'nın Gürcistan'a savaş açması ile görülebilmektedir. Daha 2008 Aralık ayı gelmeden savaş bitmiş ve Rusya Güney Osetya ve Abhazya'nın bağımsızlığını tanıdığını açıklamıştır (Erkan 2016:43-44). Bu durum NATO'ya yönelik de bir mesaj niteliğinde olmuştur.

Bükreş zirvesinde görüşülen diğer konular kapsamlı füze savunma mimarisi için seçeneklerin geliştirilmesi üzerinde çalışma anlaşması, silah kontrolü, silahsızlanma ve nükleer silahların yayılmasını önlemenin rolü, NATO Mukabele Kuvvetinin önemi, İttifak Kara Gözetleme yeteneği, yeni bir siber savunma politikası, müttefiklerin enerji güvenliğine yaklaşımının ilkeleri oldu (NATO, 2008 Nisan 03, Bucharest Summit takes NATO agenda forward). Zirve öncesinde olduğu gibi zirve sonrasında çıkan sonuçlar kapsamında Türkiye Afganistan ve Kosova, Bosna-Hersek başta olmak üzere uluslararası arenada etkin bir aktör olma gayretini göstermiştir.

4.3.2.7. Aden Körfezinde Deniz Haydutları ile Mücadele (2008-2016)

Somali'de devam eden istikrarsızlık nedeniyle Aden Körfezi'nde ticaret gemilerine yönelik deniz haydutluğu faaliyetlerinde artış görüldü. Bu kapsamda deniz haydutluğunun engellenmesi ve mücadele esaslarına yönelik olarak BM Güvenlik Konseyi tarafından 2008 yılında konuyu doğrudan ele alan çeşitli kararlar alındı (Dz.K.K.lığı, 2022 Şubat 11, Birleşik Görev Kuvveti). Aynı yıl BM'nin talebi üzerine (BMGK 1816, 1838, 1844, 1846 ve 1851) NATO, Müttefik Sağlama (Ekim-Aralık 2008) ve Müttefik Koruma (Mart-Ağustos 2009) Operasyonu ile Aden Körfezi, Afrika Boynuzu ve Hint Okyanusu'nda deniz haydutluğu ile mücadele için uluslararası çabaları desteklemeye başladı. Ağustos 2009'dan itibaren NATO, bölgedeki gemileri korurken genel güvenlik düzeyini artırmaya gayret gösterdi ve bu kapsamda icra ettiği Okyanus Kalkanı (Ocean Shield) Operasyonu ile deniz haydutluğunun ve silahlı soygunların azalmasına katkı sağladı 2012'den bu yana başarısını muhafaza eden NATO, 15 Aralık 2016'da Ocean Shield'i feshetti. Ancak NATO, denizcilikte durumsal farkındalığı koruyarak ve diğer uluslararası Deniz haydutları ve soyguncularla mücadele eden aktörlerle yakın bağlantıları sürdürerek mücadeleye devam etmektedir (NATO, 2016 Aralık 19, Counter-Piracy Operations).

Türkiye, Anayasa'nın 92. maddesi ile BM Güvenlik Konseyinin kararlarına dayanarak bölgeye deniz kuvveti gönderdi. Türkiye'nin söz konusu mücadeleye katkısı hem NATO bünyesinde hem de ABD'nin öncülüğünde oluşturulan Birleşik Görev Kuvveti-151 (CTF-151/Combined Task Force 151) bünyesinde olmuştur. Bu kapsamda Türk Deniz Kuvvetleri unsurları bölgede keşif ve karakol görevleri icra etmek, şüpheli görülen ticaret gemileri telsizle sorgulamak, bayrak devletinin bilgisi ve izni dahilinde bu gemilere çıkmak, eğer gemi bayraksız ise uluslararası hukuk kuralları çerçevesinde müdahale etmek, ticaret gemilerine refakat etmek, saldırıya uğrayan ticari gemilere yardım etmek, deniz haydutları ve silahlı soygun icra eden kişilerin deniz araçlarına müdahalede bulunmak, durdurmak, etkisiz hale getirmek, gerektiği ölçüde güç kullanmak, icabında bu kişileri yakalamak, gözaltına almak, gereken hallerde, sorgulama, delil toplamak ve uluslararası hukuk çerçevesinde adli tahkikat yürütülmesini sağlamak maksadıyla görevlendirilmişlerdir (Doğru, 2017:567-569).

4.3.2.8. Lizbon Zirvesi ve Sonrası Meydana Gelen Gelişmeler (19-20 Kasım 2010)

20 Kasım 2010'da gerçekleştirilen Lizbon zirvesinde Washington Antlaşması'nda yer alan ortak vizyona uygun hareket edileceği yönündeki teyitin ardından toplu savunma vurgusuyla ilerideki on yıl boyunca yeni strateji üzerinde durularak her türlü tehdide karşı savunma yeteneği olan, zorlu krizleri yönetebilen ve uluslararası istikrarı desteklemek için diğer kuruluşlar ve uluslarla daha iyi çalışabilme yeteneği olan bir örgüt öngörüldü. Bu kapsamda öne çıkan kararlar (NATO, 2010 Kasım 20, Lisbon summit Declaration):

- Rusya ile işbirliğini derinleştirmeye gayret edilmesi,
- NATO'nun genel savunma ve caydırıcılık duruşunu gözden geçirilmesi, Stratejik Konsept kapsamında mevcut silah kontrolü anlaşmalarının gözden geçirilmesi, kontrolü silahsızlanma ve nükleer silahların yayılmasını önleme çabalarının desteklenmesi,
- NATO'nun tüm Avrupa nüfusunu, topraklarını ve kuvvetlerini korumak için bir füze savunma yeteneği geliştirilmesi,
- Siber savunma yeteneklerinin geliştirilmesi,

- Stratejik Konseptin askeri olarak uygulanması için Politik Rehberliğin geliştirilmesi,
- Daha etkili, yalın ve uygun maliyetli bir ittifak komuta yapısının uygulanmasıdır.

Bu kararlar ile beraber halen yürütülmekte olan Afganistan'daki ISAF görevi, Balkanlar bölgesinde yürütülen KFOR görevi, Akdeniz'de deniz harekatı kapsamında yürütülen Active Endeavor Harekatı, terörle mücadeleye görevlerinin yürütülmeye devam etme kararlılığını gösterirken zirvede NATO'nun denizde korsanlık ve silahlı soyguna karşı koymak için sürdürülen Okyanus Kalkanı Harekatı, Afrika Birliği'nin talebi üzerine Somali'deki misyonuna ve Afrika Yedek Gücü de dahil olmak üzere uzun vadeli barışı koruma yeteneklerinin geliştirilmesine destek, Irak'taki NATO Eğitim Misyonunun devamlılığı da ifade edilmiştir (NATO, 2010 Kasım 20, Lisbon summit Declaration).

Bildirgede kullanılan “*NATO ve Birleşmiş Milletler arasında güçlü ve verimli işbirliğine kararlıyız*” ifadesi çok şeyi anlatmaktadır. Bu ifade askeri bir uluslararası örgütü olan NATO tarafından yapılan ve yapılacak tüm icraatlarda bir eşgüdümü ifade eder. Bu da BM'de alınan ve alınacak olan kararlarda görünmez bir lobinin varlığını göstermektedir.

NATO'nun her ne kadar Gürcistan ve Ukrayna'ya yönelik olumlu yaklaşımları olsa da 2008 Ağustos ayında gerçekleştirilen Rusya saldırısı sonrası 2009 yılında bir NATO-Rusya Konseyi Yunanistan'ın Korfu adasında gerçekleştirilebilmiştir. Ancak Gürcistan Batı ile işbirliğinden vazgeçmeyerek Afganistan'a destek sağlamaya devam etmiştir (NATO, 2010 Kasım 20, Lisbon summit Declaration).

Bu dönemde NATO bünyesinde gündeme gelen konulardan biri de Füze Kalkanı'dır. Balistik füzelere karşı etkin bir hava savunması sağlayacağı öngörülen sistemin kurulması müttefik ülkeleri kapsayacak şekilde değerlendirilmiştir. Aslında konunun geçmişi 1990'lı yıllara dayanmaktadır. Özellikle ABD'nin Ulusal Füze Savunma Sistemi'ni geliştirirken Türkiye'nin de bu sistemden istifade edebileceği önerisi üzerine Türk yetkililerin cevabı prensip olarak projenin NATO bünyesinde geliştirilmesi gerektiği şeklinde olmuştu. Ancak 2002 yılına gelindiğinde Bush yönetimi tarafından İran'ın nükleer silah geliştirme niyetinin bulunduğu ve gizli nükleer tesisler inşa etmekte olduğu iddia edilmişti ve İran'ın balistik füze kapasitesinin gelişmesi ve arttırmasının önüne geçilmesi gerektiği vurgulanır

hale gelmişti. Bush yönetimi tedbir alınması gerektiğini sıklıkla vurgulamaktaydı. Zaman zaman NATO bünyesinde kurulması gerektiği ifade edilen Füze savunma ihtiyacı 2010 yılında Lizbon Zirvesinde yeniden dile getirildi. Malatya Kürecik'e radar alanı kurulacağı yönünde kararın kamuoyuna yansması sonrası İran 2011'in Eylül ayında Türkiye'yi bölgeye bir erken uyarı radarı yerleştirmekle eleştirdi ve bunun bir savaş durumunda İsrail'i İran'ın füze saldırılarından korumaya hizmet edeceğinden duyduğu endişeyi dile getirdi. Bu endişe her ne kadar yapılan görüşmeler sonrasında azalmış gözükse de radar 2012 yılında NATO bünyesinde olma şartı ile ABD tarafından yerleştirildikten sonra İran tarafından tepkilere neden oldu (Kibaroglu, 2012:191-198).

Yukarıdaki sıralananlar çerçevesinde NATO'nun 1990'ların sonunda tanımladığı tehditlere yönelik etkinliğini gittikçe arttıran küresel bir güvenlik örgütü anlayışı ile hareket etme gayretinde olduğu değerlendirilebilir. Örgütün varlığını sürdürebilmek amacıyla her ülke belli oranda katkı sağlarken ABD'nin katkısı hem bütçe hem de askeri güç ile ağırlığını ortaya koyacak şekilde olmaktadır ve ABD'nin güdümünde yol haritası olan bir örgüt görüntüsü olsa da üye her ülke kendi menfaatleri doğrultusunda kazanç sağlama, varlık ortaya koyma ve çekinceleri kapsamında kendilerine yönelik olumsuz bir hamlenin engellenmesi gayretinde olmuştur.

4.3.2.9. Libya Müdahalesi ve Sonrası Meydana Gelen Gelişmeler (17 Mart 2011)

Arap baharı olarak da bilinen Arap ayaklanması, Tunus'ta ilk kez 18 Aralık 2010'da değişim isteyen bir gençlik hareketi olarak başladı. Devamında, bir aydan az bir sürede Tunus Cumhurbaşkanı Zeynel Abidin bin Ali ülkeyi terk etti ve Suudi Arabistan'a gitti. Ülke yeni hükümetini seçmek için kendi haline bırakıldı. Ancak, Tunus'taki siyasi ve güvenlik durumu hala istikrara kavuşmaktan çok uzaktı. Bu ayaklanma kısa bir süre sonra, Ortadoğu ve Kuzey Afrika bölgesindeki Mısır, Suriye ve Libya gibi diğer ülkelere de yayıldı. Libya'da senaryo tamamen farklıydı ve ayaklanma, ekonomik ve sosyal değişim isteyen gençlerin barışçıl bir hareketinden rejimin destekçisi ile isyancılar arasında bir iç savaşa dönüştü. Libya başkanı Muammer Kaddafi en başından beri çok açıktı ve birçok kez ülkeyi terk etmeyeceğini açıkladı. Sonuna kadar isyancılarla mücadele edeceğini söyledi. Bu çerçevede krizin askeri bir operasyonla durdurulması bir kısım Arap ülkeleri ve Batılı devletler tarafından desteklenmekteydi. Bu nedenle, Libya'daki durumla başa çıkmak ve Libya'daki şiddeti durdurmak için NATO

kuvvetlerini kullanma çağrısı yapmak üzere sırasıyla 26 Şubat 2011 (UNSCR 1970) ve 17 Mart 2011 (UNSCR 1973) tarihlerinde iki BM güvenlik Konseyi kararı onaylandı (Ulfsten & Christansen, 2013:163).

NATO liderliğindeki operasyonel güçler, Libya'da saldırı tehdidi altında sivilleri ve sivil nüfuslu bölgeleri korumak için güçlü adımlar atmak adına ve UNSCR 1973 tarafından yetkilendirilen uçuşa yasak bölge ve silah ambargosunu uygulamak adına harekete geçti. 14 Nisan 2011 yılında NATO tarafından yapılan basın açıklamasında Libya üzerinde oluşturulacak baskının meşru hedeflere karşı yüksek bir operasyonel tempo ile, gerekli olduğu sürece ve belirlenen hedeflere ulaşılan kadar uygulanacağı ifade edildi (NATO, 2011 Nisan 11, Press conference by NATO Secretary General). Bu hedefler:

- Sivillere ve nüfusun yoğun olduğu bölgelere yönelik tüm saldırılar ve saldırı tehditleri sona erdirilmelidir,
- Rejim, keskin nişancılar, paralı askerler ve diğer paramiliter güçler de dahil olmak üzere tüm silahlı güçler, Libya'nın tamamında zorla girdiği, işgal ettiği veya kuşattığı tüm yerleşim bölgelerinden üs bölgelerine geri çekilmelidir,
- Rejim, yardıma muhtaç olan Libya'daki tüm insanlara derhal, tam, güvenli ve engelsiz insani erişime izin vermelidir şeklindeydi.

Bu çerçevede atılan adımlar NATO'nun 2011'de Libya'ya müdahalesi, hava gücü, Libya'nın diktatörünü deviren isyancı savaşın gelgitini değiştirdiği için etkili oldu. BM Güvenlik Konseyi ve Arap Birliği'nin uçuşa yasak bir bölgeye destek vermesi, Avrupa ülkelerinden sağlanan savaş uçakları NATO operasyona büyük bir başarı kazandırdı. (Goldstein & Pevehouse, 2014:65)

31 Ekim 2011 tarihinde NATO Genel Sekreteri Anders Fogh Rasmussen'in yaptığı açıklamada NATO'nun gelecekteki savaş için bir model oluşturabilecek benzersiz bir askeri güç kombinasyonu kullandıktan sonra Libya'ya karşı askeri operasyonunun sona erdiğini ifade etti. Devamında NATO sayesinde yedi ay boyunca 9.600'den fazla hava saldırısından sonra ve Kaddafi'nin hava savunma, komuta ve kontrol ağlarıyla beraber binden fazla tank, araç ve silahın yok edildiğini açıklayan Anders Fogh Rasmussen bu

durumu “NATO'nun tarihinde başarılı bir bölüm” olarak ifade etmiştir (Norton-Taylor, 2011).

Bu müdahale, ağırlıklı hava kuvvetlerinin kullanıldığı, İnsansız hava araçlarıyla beraber karada olabildiğince az birlik kullanılarak yapılmış bir müdahaleydi. Bazı analistlere göre harp ve silahlı çatışma kapsamında yeni bir vizyon açabilecek bir muharebenin yapıldığı görüşü de hâkim olmuştur. Karada yok edilen güçlerin ve oluşan otorite boşluklarının yerini farklı kişi ve gruplar oluşturmaya çabalasa da mücadele ve karmaşa çözülememiş istikrarsızlık devam etmiştir. Libya’da havadan sağlanan otorite karada kurulamadığından, hava müdahaleleri sonlanır sonlanmaz oluşturulmaya çalışılan düzen yıllar sonra dahi sağlanamamıştır.

Türkiye 2002’den sonra Libya ile ilişkilerini geliştirmeye ve daha yakın bir politika izlemeye başlamıştır. Türkiye Libya ilişkisi 2010'daki üçüncü AB-Afrika Zirvesi'nde, Türkiye Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan'ın onur konuğu olarak Kaddafi İnsan Hakları Ödülü'nü almasıyla en üst düzeye ulaştı. Ancak Libya krizi bu ilişkinin etkinliğini ve gücünü sınırlı nitelikte oldu. Libya'daki krizin ilk aşamalarında, bazı NATO üyelerinin içinde bulunduğu ittifak müdahalesi ile Türkiye'nin Libya'ya bakış açısı çelişmekteydi. Her ne kadar NATO müdahale gerekçesini BM kararlarına dayandırmış olsa da NATO üyesi olan Türkiye bu müdahalede müdahaleci birim olarak kendini göstermek istememiştir. Türk hükümeti askeri bir müdahalenin Libya'daki durumu daha da kötüleştireceğini değerlendirmekte ve dile getirmekteydi. Orta Doğu ve Kuzey Afrika'da olumsuz tepkiler yaratacağı yönünde endişeleri de vardı. Ancak süreç ilerledikçe Türkiye pozisyonunu ve askeri müdahaleye karşı tutumunu değiştirmek zorunda kaldı. Hatta daha sonra 2011 Mart ayı ortalarında NATO önderliğindeki insani yardım operasyonlarına katılmaya karar verdi. Buna gerekçe olarak da BM kararı gösterildi (Kahraman, 2011:712). Türkiye'nin uygulayabileceği hareket tarzları şu şekildeydi: Kaddafi'ye aktif destek vermek, karışmama, muhalefet ve Kaddafi arasında arabuluculuk ve isyancılara destek vermek. Türk hükümetinin ilk tutumu askeri operasyonlara karışmamak oldu. Bu vesile ile Türk vatandaşları ve yatırımlar çatışma bölgesinden olabildiğince başarılı bir şekilde tahliye edildi. Bölgede etkinliğini sürdürmek isteyen NATO üyeliği ve Müslüman bir ülke ve geçmiş ilişkiler açısından Libya'nın durumu göz önüne alındığında Türkiye açık ve net bir kararlilikla hareket etmekte zorlanmıştır. Bu da acele alınan ve süratle

uygulanan BM kararlarının doğruluğunu değerlendirmeyi imkânsız hale getirmiştir. Türkiye'nin tutumu önceleri içişlerine karışmamak olurken bozulan istikrarın yerine gelebilmesi için meşru oluşumu desteklemeyi tercih etmiştir (Gürleyen, 2013:128-133).

Devrim sonrası Türkiye Ulusal Geçiş Konseyi'ni Libya'nın halk temsilcisi olarak tanıdı. Trablus'ta Ulusal Geçiş Konseyi tarafından kontrolün sağlanmasını müteakip Türkiye 2 Eylül 2011 tarihinde Trablus'a Büyükelçi atadı. Büyükelçilik siyasi istikrarsızlık sebebi ile 2014-2017 yılları arasında faaliyet gösterememiş olsa da 2013 yılında kurulan konsolosluk faaliyetlerine devam etmiştir. 2014 yılı sonundan itibaren Libya'da ortaya çıkan diyalog süreci ise Türkiye tarafından desteklenmiştir (Dışişleri Bakanlığı, 2022 Kasım 30, Türkiye-Libya Siyasi İlişkileri).

NATO müdahalesi esnasında her ne kadar Türkiye'nin tepkilerinin düşünülerek, tartılarak ve insan hakları temellerine dayanarak verilmesi gerektiği ve bu sebeple bir kısım kararlar ve uygulamalarda geç kalmış olabileceği değerlendirilirken ABD, İngiltere ve Fransa gibi ülkelerin NATO ismi altında alınan kararların ve müdahalelerindeki hızlı reaksiyonun gerekçesi olarak da enerji paylaşım ve kazanım mücadelesi olarak değerlendirmek de mümkün olabilir.

4.3.2.10. Chicago Zirvesi ve Sonrası Meydana Gelen Gelişmeler (20-21 Mayıs 2012)

NATO üyesi ülkelerin Devlet ve Hükümet Başkanları Chicago/ABD'de bir araya gelmiştir. 20-21 Mayıs 2012. Zirve, Afganistan ile ilgili gündem konularının yanı sıra 13 yıl aradan sonra ABD'nin ev sahipliğinde yapılması nedeniyle önemliydi. Ayrıca Zirve, terörle mücadeleye ilişkin Politika Kılavuz İlkelerinin onaylanması açısından da önem arz etmektedir. Zirve Bildirgesi'nde giriş bölümünün ardından Afganistan ve terörle mücadele önlemleri ile ilgili ifadeler yer almıştır. Daha sonra diğer uluslararası kuruluşlar ve NATO üyesi olmayan ülkelerle iş birliği mekanizmaları üzerinde durulmuştur. Bildirgede öncekiler gibi, terörizmin kınandığı ve terörle mücadeleye bağlılığın altının çizildiği teröre özel bir atıf vardır. Bu atıfta terörle mücadeleye ilişkin politika yönergelerinin onaylanması da NATO'nun terörizmle mücadele kabiliyetinin geliştirilmesi için somut bir eylem olarak belirtilmiştir. Ayrıca Caydırıcılık ve Savunma vurgusu diğer tüm NATO zirvelerinin bildirgelerinde olduğu gibi bu zirvede de yinelenmiştir. Zirve bildirgesinde NATO'nun Libya müdahalesi reaksiyonuna vurgu

yapılarak, örgütün etkinliği, eşgüdümü ve başarısına övgü yapılmıştır. Ayrıca NATO bünyesinde kurulmaya çalışılan ve Türkiye’de Kürecik’e konuşlandırılan Füze savunma sisteminin bir parçası olan erken uyarı sistemi radarı ile ilgili de övgüler ve olumlu değerlendirmeler yer almıştır (NATO, 2012 Mayıs 20, Chicago Summit Declaration).

Hem Rusya hem de İran Kürecik’e kurulan radardan rahatsız olsa da konu uluslararası kriz oluşturacak düzeye gelmedi. Aynı zamanda Rusya Gürcistan ve Ukrayna’nın Batı’ya yaklaşımından rahatsızlığını Gürcistan’a askeri müdahale ederek 2008 yılında göstermişti. 2014 yılında ise devam eden rahatsızlığını Ukrayna’ya askeri müdahale ederek ve Kırım’daki haklarını beyan ederek göstermiş ve bu vesile ile başta NATO ve ABD olmak üzere Avrupa’ya haklarının varlığını ve kararlılığını ve aynı zamanda vazgeçemediği emperyalist yaklaşımını göstermiştir.

Türkiye sıklıkla Ukrayna’nın toprak bütünlüğünün korunması gerektiği vurgusunu yapmış, Kırım krizinin ise uluslararası hukuk kuralları ve diplomasi yoluyla çözülmesi gerekliliğini vurgulamıştır. Kırım Tatarlarının güvenliğinin ve refahının sağlanması, insan haklarının korunması ve özgürlüklerine saygı duyulmasının önemini ifade etmiştir. Türkiye, kriz çerçevesinde zaman zaman siyasi anlaşmazlıklar yaşasa da başta NATO ülkeleri olmak üzere Batılı devletlerin Rusya’ya yönelik olarak uyguladığı yaptırımlara katılmamış, aksine krizin aşılabilmesi için sıklıkla Rusya ile Ukrayna arasındaki diyalogun önemini vurgulamıştır. Uygulanan bu dış politika hem Ukrayna’nın hem de Rusya’nın Türkiye’ye karşı güven duymasını sağlamış ve her iki ülke ile de ekonomik ilişkilerin gelişmesine katkıda bulunmuştur (Konak, 2019:90).

4.3.2.11. Galler Zirvesi ve Sonrası Meydana Gelen Gelişmeler (4-5 Eylül 2014)

NATO Galler zirvesi bildirgesinde yaşanan küresel siyasi ve askeri çatışmalar çerçevesinde toplu savunma, kriz yönetimi ve işbirliğine dayalı güvenlik konularına vurgu yapılmıştır. Nükleer, konvansiyonel ve füze savunma yeteneklerinin karışımına dayanan caydırıcılık kavramının NATO tarafından uygulanan genel stratejinin temel bir unsuru olmaya devam ettiği ifade edilmiştir. Bildirgede Rusya'nın tehdit olarak gözükmeye devam ettiği algısı oluşturulmuş, yeni bir kavram olan hibrit tehdit ve savaşlara vurgu yapılmıştır (NATO, 2014 Eylül 4, Wales Summit Declaration).

Galler Zirvesi, “hibrit tehdit” ve “hibrit savaş” kavramlarının ilk kez kullanılması açısından da önem taşımaktadır. Terim ilk olarak 2005 yılında iki Amerikan askeri personeli, General James Mattis ve emekli Deniz Subayı Frank Hoffman tarafından kullanıldı ve taktik avantaj elde etmek için “terörizm, isyan ve narko-suç” gibi “düzensiz yöntemlerin” kullanılmasına atıfta bulunuldu. (Sadık, 2017:3-15). Devlet veya devlet dışı oyuncuların alelen veya gizli; silahlı askeri bir güç ile veya askeri olmayan yollarla bir hedefe zarar vermek veya zayıflatmak amacı ile yürüttüğü bir veya bir dizi eylem "hibrit tehdit" olarak ifade edilebilir. Örnek vermek gerekirse ekonomik baskı, siber saldırı, yanıltıcı bilgilendirme, düzensiz silahlı grupların kullanılması ve/veya düzenli kuvvetlerin kullanılması gibi unsurlar hibrit tehditte bir arada bulunur (Dupuy vd., 2021). NATO’da hibrit tehdit ve hibrit savaş tanımlarından yola çıkarak hibrit tehditlerle mücadele kapasitesini artırmanın yolları arandı. Önceki NATO bildirgelerinden çok daha uzun olan bildirgede küresel açıdan farklı boyutlarda meydana gelen çok çeşitli tehdit ve çatışmalar ele alındı ve tehdit yelpazesinin genişlemesi ile oluşturulacak güvenlik politika ve icraatlarının daha geniş bir perspektife oturması gerektiği yönünde genel ifadelerde bulunuldu. Zirve Bildirgesinde ayrıca Türkiye özelinde “*NATO üyesi Türkiye, bölgesel ortağımız Ürdün ve komşu Lübnan cömertçe milyonlarca mülteciye ve yerinden edilmiş Suriyeliye ev sahipliği yapıyor. Türk halkını ve topraklarını savunmak maksadıyla NATO tarafından Patriot füzelerinin konuşlandırılması, NATO'nun herhangi bir müttefike karşı herhangi bir potansiyel tehdidi savunma ve caydırma konusundaki kararlılığının ve yeteneğinin güçlü bir göstergesidir.*” ifadeleri yer aldı (NATO, 2014 Eylül 4, Wales Summit Declaration).

Türkiye bu dönemde Kürecik radarı, Suriye’deki iç savaş, Ukrayna-Rusya Krizi, PKK terör örgütü ile mücadele gibi problemlerin odağındaiken aynı zamanda, Afganistan, Kosova, Bosna-Hersek’te ve uluslararası sularda deniz haydutları ile mücadele ile NATO kapsamında yürütülen askeri görevlerde aktif rol almaya devam etmiştir.

4.3.2.12. Varşova Zirvesi ve Sonrası Meydana Gelen Gelişmeler (8-9 Temmuz 2016)

NATO üyesi ülkelerin Devlet ve Hükümet Başkanları 8-9 Temmuz 2016 tarihlerinde Varşova/Polonya’da bir araya gelmiştir. Toplantı, Rusya’nın eylemlerinin oluşturduğu tehditler, terör örgütü DEAŞ ve Ortadoğu’daki durum nedeniyle ortaya çıkan mülteci krizi açısından önemliydi.

NATO Varşova zirvesi bildirgesi bir öncekine nazaran daha da geniş kapsamlı hazırlandı. Bildirgede Türkiye ile ilgili hususları şu şekilde sıralamak mümkündür. Birincisi Türkiye'nin güneyinde artan bir istikrarsızlık vardır. Güvenlik tedbirleri, gelişen güvenlik durumuna yanıt olarak esnek ve ölçeklenebilir ve Konsey tarafından yıllık inceleme altında tutulması gerekmektedir. İkincisi Balistik Füze Savunma Sistemleri kapsamında Türkiye'nin Kürecik'te ileri tabanlı bir erken uyarı radarına ev sahipliği yapma hususu memnuniyet vericidir. Üçüncüsü Ege Denizi'ndeki düzensiz göç akışını durdurmaya yönelik çabaların önemidir. Galler zirvesinde Mülteci Krizi olarak geçen hususlar artık Ege'de göçmen krizine dönüşmüş durumdadır (NATO, 2016 Temmuz 8, Warsaw Summit Declaration).

NATO bildirimlerinde bir süredir hibrit tehditler vurgusu yapılmaktadır. AB ve NATO'nun çabaları, askeri güçler, diplomasi, insani yardım, siyasi süreçler, ekonomik kalkınma ve teknoloji gibi tüm aktörleri ve mevcut araçları harmanlayan kapsamlı bir yaklaşımın ortaya çıkmasına yol açtı.

Hibrit tehditlere yönelik en önemli önlem, açıkça dirençli bir toplum inşa etmektir. İktidarı, muhalefeti ve basını ile birbirine entegre ve kırmızı çizgileri olan temel konularda birbiri ile anlaşmış ve toplumu koruyan nitelikte bir yapılanmaya ihtiyaç vardır. Özetle Hibrit tehditlerle mücadele etmek için liderlik önemlidir (Mansoor, 2012:17). Türkiye'nin işbirlikçi ve yapıcı bir iç ve dış atmosfer ve dönüştürülmüş bir güvenlik sektörü gerektiren böyle kapsamlı bir yaklaşıma ihtiyacı olduğu açıktır. Ancak Türkiye'nin cumhuriyet tarihi göz önüne alındığında kutuplaşma ve çatışma tuzağına çok sefer düştüğü görülmüştür.

Hibrit savaşa hazır olmanın en önemli yapı taşı olarak sivil asker işbirliğinin gerekliliği olarak değerlendirilebilir. Türk sivil asker ilişkilerini inceleyen akademisyenler Türkiye başkanlık sistemine geçene kadar araştırmalarında ordu ile sivil hükümet arasındaki hiyerarşik bağlantıya odaklanmışlar ve Genelkurmay Başkanı'nın Başbakan ve/veya Millî Savunma Bakanı'na bağlı olup olmadığı sorusuna cevap aramışlardır. Belki de sivil asker ilişkilerinden çok ve işbirliğinden ziyade entegrasyonu öne çıkmalıdır. Tehdidin karmaşıklaştığı gözlemlenirken tehdiye karşı koyacak unsurların entegre bir şekilde tehdidi bertaraf etmesi gerektiği düşünülebilir (Bingöl, 2017:127).

Varşova Zirvesinden hemen sonra Türkiye Cumhuriyeti'ne hibrit bir tehdit olarak ordu başta olmak üzere bir çok kamu kurumu içerisinde beliren ve bir darbe veya kalkışma olarak kendini gösteren ayaklanma buna somut bir örnek oldu.

4.3.2.13. Brüksel Zirvesi ve Sonrası Meydana Gelen Gelişmeler (11-12 Haziran 2018)

Brüksel Zirvesinde de yukarıda ifade edilen tehditlere ve kaynaklarına vurgu yapıldı. Zirve Bildirgesinde dönemin zorlukları ve tehditleri belgenin üst kısmında belirtilmiş ve bu kez terör saldırıları ve hibrit tehditlerin yanında siber tehditler de yer almıştır. Daha önceki zirvelerde olduğu gibi terörün kınandığı ve NATO'nun terörle mücadele konusundaki kararlılığının vurgulandığı bir ifade yerini almıştır. Bunu takiben, terörle mücadele için alınan somut eylemler, Nükleer tehditlerle mücadelede iyileştirmeler ve teknolojinin yanlış kullanımı gibi vurguların yapıldığı hususlar sıralanmıştır. Ayrıca NATO'nun Irak ve Şam İslam Devleti'ni (İŞİD) yenmek için Küresel Koalisyon'a (UNSCR 2396 çerçevesinde) katıldığı açıklanmıştır. BM ve AB başta olmak üzere terörle mücadele konusunda NATO Müttefikleri ve diğer uluslararası kuruluşlarla iş birliği de terörle mücadele için önemli adımlar olarak vurgulanmıştır. Brüksel Zirvesi NATO bildirgesinde, Türkiye'nin güneyinde artan güvenlik sorunlarına yanıt vermesi için özel olarak hazırlanmış güvence önlemleri, bir bütün olarak ittifakın güvenliğine katkıda bulunacağı vurgusu yapıldı. NATO Balistik Füze Savunma Sistemleri kapsamında, Romanya, Türkiye, İspanya ve Polonya'nın katkılarından ötürü memnuniyet ifade edildi. Suriye'nin kısa menzilli balistik füze envanterine sahip olduğu ve NATO ülke topraklarına yönelik tehdidi ve Türkiye'nin son dört yılda Suriye'den atılan füzelerle vurulmasından kaynaklı endişeler ifade edildi (NATO, 2018 Haziran 11, Brussels Summit Declaration).

Türkiye bu dönemde ulusal güvenliğine yönelik ve mevcut hibrit tehditleri de içinde barındıran tehditleri ortadan kaldırmaya yönelik bir çok ulusal operasyon icra etmiştir. Bunların bir kısmı yurt içinde başta Fethullahçı terör örgütünün tehditlerinin ortadan kaldırılması yönünde olurken bir kısmı ise ulusal güvenlik kapsamında Irak ve Suriye'de terör örgütlerine yönelik operasyonlar olmuştur. Bu operasyonlar yürütülürken dahi Türkiye NATO faaliyetleri içerisinde etkin bir ülke olmayı sürdürmüştür.

4.3.2.14. Türkiye'nin Rusya'dan S-400 Hava Savunma Sistemi Alması ve Bu Kapsamda Türkiye- NATO-ABD ilişkileri (2019)

Komşu ve çevre ülkeler incelendiğinde Türkiye'nin uzak ve yakın çevresinde bir çok ülkede çeşitli çap ve ebatlarda, kısa, orta ve uzun menzilde balistik ve seyir füzeleri bulunmaktadır. Rusya, İran, Irak, Azerbaycan, Ermenistan, Suudi Arabistan, Suriye, İsrail, Yunanistan, Ukrayna taarruz maksatlı çeşitli füzelere ev sahipliği yapmıştır ve yapmaktadır. Bu füzelere nükleer başlık da dahil olmak üzere kitle imha kabiliyetine sahip çeşitli başlıklar da takılabilmektedir. Savunma amacı ile incelendiğinde, yine Türkiye'nin çevresinde savunma maksatlı çeşitli hava savunma sistemleri ve füzeleri olan ülkeleri görmek mümkündür. Hatta Doğu Almanya'da 1990 öncesi Rus doktrini hakimken S-300 hava savunma füze sistemlerini görmek mümkünken aynı sistem Azerbaycan, İran, İsrail, İtalya, Katar, Rusya, Suudi Arabistan, Suriye ve Yunanistan'da da bulunmaktaydı ve hatta bir çoğunda hala bulunmaktadır (CSIS 2021 Haziran 6, Missile Defense Project, "S300," Missile Threat, Center for Strategic and International Studies). Bu ülkelerin bir çoğunda gerek taarruz gerekse savunma amacı ile orta menzil ve orta irtifaya sahip füzeler bulunmasına rağmen bu durum Türkiye için yakınında bulunan bir tehdit olduğu gerçeğini değiştirmemektedir. Hatta bir kısmında Yüksek irtifa ve menzile sahip füzeler olduğunu söylemek mümkünken bu husus Türkiye tehdit değerlendirmesinde mecburen öne çıkmaktadır.

NATO üyesi bir ülke olarak Türkiye'nin tehdit değerlendirmesi de NATO ile paralellik göstermektedir. NATO 2001 yılında balistik füze savunması ile ilgili çalışma başlattı. NATO'nun füze savunma ihtiyacı 2002 yılında Prag'da, 2004 yılında İstanbul'da ve 2008 yılında ise Bükreş'te düzenlenen zirvelerde görüşüldü, bir yol haritası çıkarıldı. Tehdit olarak Rusya ve İran öne çıkarken kamuoyuna ülke isimleri zikredilmedi. NATO bünyesinde bu kapsamda atılan ilk somut adım ise 2010 yılında stratejik konseptte Balistik Füze Savunma ihtiyacı eklenerek yapıldı (NATO, 2021 Haziran 7, Ballistic Missile Defence). Stratejik konseptte bu ihtiyacın yer alması genel politikanın bu yönde izlenmesi anlamına gelmekteydi.

Türkiye'de alçak ve orta irtifaya, kısa ve orta menzile sahip füzeler bulunmaktaydı. Yüksek irtifa ve menzile sahip füze ihtiyacı ve özellikle savunma konsepti çerçevesindeki bu ihtiyaç NATO bünyesinde gerçekleştirilen toplantılar çerçevesinde Türkiye için millî

bir ihtiyaç olarak belirledi. 2012 yılında Suriye'den Türkiye'ye fırlatılan ve çeşitli can ve mal kayıplarına yol açan füze saldırıları ve özellikle de Şanlıurfa Akçakale'de beş sivil vatandaşın ölümü ile sonuçlanan olaylarla Türkiye'nin hava savunma ihtiyacı daha görünür ve somut bir şekilde dile getirilmeye başlandı. Aynı yıl aralık ayında NATO Savunma Komitesi Türkiye'ye Patriot Füze bataryası konuşlandırılmasını kabul etti. Ancak konuşlandırılacak füze sistemi Hollanda, Almanya ve ABD'nin sistemleriydi ve Gaziantep, Kahramanmaraş ve Adana'ya ikişer adet füze bataryası konuşlandırılacaktı. Ayrıca bu sistem yalnızca savunma amaçlı kullanılacak, saldırı amacı ile veya askeri operasyonlarda kullanılmayacaktı (NATO, 2013 Ocak 31, Secretary General's Annual Report 2012). Böylece diğer NATO ülkeleri de Türkiye'nin tehdit algısı penceresinden bakmış oldular. Suriye'de yaşanan olaylar kısmen de olsa NATO tehdidi olarak kabul edilmiş oldu. Ancak Türkiye'de bulunmayan ve ihtiyaç olan bir sistem de tekrar gündeme gelmiş oldu. Toplamda bölge geneline altı Patriot Bataryası konuşlandırılmıştı ve bu bataryaların görev süreleri 15 Şubat 2013 günü başladı ve 2015 yılının sonunda bitti. Yalnızca İncirlik'e sonradan konuşlandırılan İspanyol bataryasının görev süresi 2019 da dolmasına rağmen bir yıl daha uzatılarak 2020'de sonlandırıldı (NATO, 2013 Şubat 13, All NATO Patriot Batteries in Turkey Operational; Ersöz, 2020). Buna rağmen hava savunma füze ihtiyacı Türkiye'nin gündeminde kalmaya devam etti.

Türkiye'nin somut olarak hava savunma ihtiyacı 2006 yılına, Savunma sanayi icra komitesinin kararına kadar gider. Konu henüz Suriye'de iç karışıklıklar başlamadan önce dile getirilmiştir. 2009 yılında da Genelkurmay Başkanlığı tarafından yapılan açıklamada Türk silahlı kuvvetlerinin ihtiyaçlarının tespiti ve tedarik süreci öncesinde tehdit değerlendirmesi yapıldığı ve bu tehdit değerlendirmesine göre hareket ihtiyaçlarının belirlenerek tedarik yoluna gidildiği ve bu kapsamda hava savunma füze sisteminin ordunun önemli ihtiyaçları arasında olduğu vurgulandı. Savunma Sanayi Müsteşarlığı tarafından 9 Nisan 2009 tarihinde Türkiye'nin hava savunma füzesi ihtiyacı, özellikleri ve miktarı ortaya koyularak hazırlanan teklife çağrı dosyaları ve istek mektubu hazırlandı ve dağıtıldı. Burada 2006 yılında Savunma Sanayi icra komite kararı ardından ihtiyacın niteliği, niceliği ve tedarik yönüne yönelik çalışmanın yapılmış olduğu görülmektedir (Cumhuriyet Gazetesi, 2009 Eylül 18, TSK'den Tezkere Talebi).

26 Eylül 2013 tarihinde icra edilen ve Başbakanın başkanlığında Millî Savunma Bakanı, Genelkurmay Başkanı, Savunma Sanayi Müsteşarı ve bir kısım yetkililerin katıldığı Savunma sanayi icra Komitesi toplantısında görüşülen en önemli konu Türkiye'nin hava savunma füze sistemi teminine yönelik ihaleye idi. Toplantı sonrası ihaleye Rus S-300 (Atey-2500), ABD patriot füze sistemi, İtalya-Fransız ortaklığı füze sistemi olan Samp-T'nin ve Çin'in FD-2000 füze sistemlerinin katıldığı, ihaleyi FD-2000 ile Çin'in kazandığı belirtildi. En düşük teklif Çin'den gelmişti. Çin üretimin Türkiye'de yapılmasına ve teknoloji transferine olumlu yaklaşmıştı. Ancak Başbakan diğer firmalara da kapıları tamamen kapatmamak maksadıyla bunun bir süreç olduğunu, süreç içerisinde müzakereler yapılacağını, aksaklıklar yaşanması durumunda diğer firmalarla da görüşmeler yapılabileceğini belirtmişti (Sabah Gazetesi, 2013 Eylül 27, Uzun Menzilli Füze İhalesini Çin Kazandı).

G20 zirvesi 15 Kasım 2015 tarihinde Antalya'da düzenlendi. Zirvenin ilk günü Türkiye tarafından Çin ile yapılan füze savunma sistemi anlaşması ile ilgili ihalenin iptal edildiği duyuruldu. İptal kararının önceden alınmış olmasına rağmen Zirvenin ilk günü duyurulmuş olması Batıya yönelik yapılan bir jest olarak anlamlandırmak mümkündür (Onuş, 2015). Türkiye için bu NATO ve ABD yanlısı yapılan bir hamle olarak da değerlendirilebilir. Çin'in konuya yaklaşımı Türkiye'nin Batılı devletler tarafından baskı gördüğü ve sistemin temininin NATO'ya entegrasyon problemine yol açacağı gibi bahanelerle iptal edildiği yönünde oldu.

2015 yılına gelindiğinde hava savunma füze teminine yönelik hala somut bir gelişme olmamıştı. Çin alternatifi çıkarıldığına göre kalan alternatifler kapsamında NATO sistemleri açısından problem oluşturmayacağı düşünülen İtalyan-Fransız ortak Firması EUROSAM'ın Samp-T füzesi üzerinde duruldu. Çünkü ABD patriotlarla ilgili teknoloji transferi konusunda çok katıydı ve diğerlerine oranla pahalı bir sistemdi. EUROSAM teknoloji transferi ve sistemin geliştirilmesine de olumlu bakmaya başlamıştı. 14 Temmuz 2017 tarihinde Türkiye EUROSAM konsorsiyumu ile Samp-T için ilk anlaşmayı imzaladı. 2018 yılına gelindiğinde Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı'nın Paris ziyareti esnasında Fransa Cumhurbaşkanı ile sistemin ortak üretilmesi yönünde anlaşma imzalamış olması önemli bir adım olarak görüldü. Hedef karadan havaya atılan uzun menzilli anti-balistik füze sisteminin ortak üretimi idi. Sistemin NATO'ya

entegrasyonunda hiçbir sıkıntı yoktu. Sistemin taraflarından biri olan İtalya'nın o dönemki büyükelçisi ortak üretimin Roketsan ve Aselsan'ın katkılarıyla gerçekleşeceğini ifade etmişti (Rossi, 2020).

Bu arada Ankara ile Rusya arasında 2017 Aralık ayında Rus Hava savunma Füze Sistemi S-300'ün bir üst versiyonu olan s-400 sisteminin teminine yönelik bir anlaşma yapıldı (Gümrükcü & Toksabay, 2020). Türkiye'nin temin sürecinde alternatifleri olabildiğince açık tutmaya çalıştığını görmek mümkündür. Rusya alternatifini Samp-T veya Patriot temini için de bir araç olarak kullandığı düşünülebilir.

Türkiye 15 Temmuz 2016 tarihinden sonra ülkenin güneyine yönelik istikrarsızlığın önüne geçme ve Türkiye'ye yansımaları önlemek için operasyon yoğunluğunu giderek arttırmıştı. 9 Ekim 2019 tarihinde Fransa Türkiye'nin Suriye'nin kuzeyinde yürüttüğü "Barış Pınarı Harekâtını" kınadığını açıkladı. 2020 yılına gelindiğinde ise EUROSAM-Türkiye ortak füze sisteminde istenilen ilerleme kaydedilemeyince Savunma Sanayi Bakanı İsmail Demir Fransa'nın ilerlemeyi sekteye uğrattığını ve engelleme gayretinde olduğunu ifade etti (Lopez, 2019).

Türkiye temin sürecine başladığında tüm alternatiflerin üzerinde durduğu açıktır. Ancak ulusal menfaatler çerçevesinde teknoloji paylaşımı veya ortak üretimi bir şart olarak koymuştur. Bu konuda en dirençli ülke ABD olmuştur. Ancak Türkiye yine de NATO ittifakı kapsamında gerekli şartları karşılayacak şekilde hareket etme gayretinde oldu ki hem Patriot hem de Samp-T buna imkân vermedi. İttifak üyelerinin koyduğu şart NATO sistemlerinin deşifresine yönelik endişelerle NATO'ya uyumlu olmayacağı idi. Bu durum giderek bir kriz halini aldı. Kriz havasını yumuşatmak için NATO Genel Sekreteri Stoltenberg 2019 yılı Mart ayında Rus hava savunma füze sistemi alım kararının Türkiye'nin ulusal meselesi olduğunu, bu kararı kendi egemenliği çerçevesinde verdiğini belirtmişse de ABD'de 4 senatör 28 Mart 2019 tarihinde Türkiye'nin ödeme yaparak satın aldığı F-35 savaş uçaklarının tesliminin yapılmamasını teklif eden bir yasa tasarısında bulundu. F-35 teslim şartı olarak da S-400 hava savunma füze sisteminin Türkiye tarafından alınmaması olarak koydu. Türkiye 12 Temmuz'da Rusya'dan hava savunma füze sistemi alımına başladı. Bu vesile ile ABD ile Türkiye arasında oluşan kriz zirveye taşındı (Aron, 2019; Lenoir, 2019). Meydana gelen gerginlik üzerine 14 Temmuz 2019 tarihinde Cumhurbaşkanı bir açıklama yapma ihtiyacı hissetti. Açıklamada Türkiye'nin

yegane amacının barışın sürdürülmesi olduğu, ulusal güvenliği çerçevesinde savunma sanayisinin geliştirilmek zorunda olduğu, Türkiye'nin 1984 yılından bu yana terör ile mücadele ettiği, bulunduğu coğrafyada istikrarın sağlanması ve sürdürülmesi gerektiği, geçici olarak gönderilen yabancı hava savunma füze sistemlerinin ulusal güvenliğe katkı sağlamadığı ve güvensizlik hissiyatını körüklediği, son dönemlerde Patriot sistemlerinin teminine yönelik çeşitli girişimler yapıldığı girişimlerin resmi yollarla sonuçsuz kaldığı belirtildi (Alyanak vd., 2019). Türkiye F-35 savaş uçaklarının aynı zamanda üretim ortağıydı. Ancak yine de ABD F-35 uçaklarının hem talibi hem de üretim ortağı olan Türkiye'yi projeden çıkarmaya karar verdi. Beyaz Saray 17 Temmuz günü, Washington'un aylardır sürdürdüğü hareketi onaylayan bir bildiri yayınladı ve "*F-35, gelişmiş yetenekleri hakkında bilgi edinmek için kullanılacak bir Rus istihbarat toplama platformuyla bir arada var olamaz, S-400'ü kabul etmek, tüm NATO Müttefiklerinin Rus sistemlerinden uzaklaşmak için birbirlerine verdikleri taahhütleri baltalamaktadır.*" denildi (Aron, 2019).

4.3.2.15. Londra Zirvesi ve Sonrası Meydana Gelen Gelişmeler (3-4 Aralık 2019)

NATO 3-4 Aralık 2019 tarihinde Londra'da toplanmıştır. Zirvede bir sonraki toplantıya kadar uygulanması gereken stratejiler üzerinde durulmuştur. Buna göre zirvede genel olarak ülkelerin tehdit algıları ve buna bağlı olarak güvenlik önlemleri üzerinde durulmuştur. NATO'nun değişen güvenlik algısının hala devam ettiğinin bir göstergesi olarak Londra Zirvesi önem arz etmektedir. Yani barış gücü algısı hala sürdürülmekte olan bu zirvede tekrar edilen bir konu olmuştur (NATO, 2019 Aralık 3, London Summit Declaration)

NATO'nun bu bildirgesi daha önceki bildirelerden çok daha kısa oldu ve sanki NATO'nun varlığını sorgular niteliğinde bir durumu ortaya koydu. Ortaya konulan konulardan ilki NATO'nun geleceğidir. Örgütün varlığı ve devamlılığı örgüt tarihi içerisinde zaman zaman sorgulanmıştır. Bildirgenin kısıllığı küresel rekabet içerisinde mutabık kalınan konuların kısıtlı olması ve temel konularda mutabık kalınabilmiş olması anlamında değerlendirilebilir.

Bu dönemde Fransa Cumhurbaşkanı Irak ve Şam İslam Devleti ile mücadelede Suriye, Irak ve IŞİD arasındaki karmaşık ilişki içerisinde Türkiye ile Fransa'nın mutabık

kalamadığı durumların olduğunu, düşünce ve icrada ayrılıklar olduğunu belirtmiştir (Ubeydi, 2019). Böylece NATO'nun varlığı da artık hem Türkiye hem de diğer NATO ülkeleri açısından yeniden sorgulanır hale gelmişti.

4.3.2.16. Rusya'nın Ukrayna'yı İşgali (2022)

2016 Sonrası Rusya, Ukrayna ve Türkiye ilişkileri incelenirken öncelikle Türkiye-ABD ilişkilerini değerlendirmek faydalı olabilir. Konunun evveliyatı kapsamında Türkiye-NATO ilişkileri tarihinde ABD-Türkiye ilişkilerinin baskın bir rolü bulunmaktadır. Ancak, bir kısım politika anlaşmazlıkları iki ülke arasındaki ilişkilere önemli baskılar yapmaktadır. Bunlar: Türkiye'nin ABD'nin IŞİD'e karşı koalisyonunda PYD'ye (Partiya Yekitiya Demokrat-Demokratik Birlik Partisi) destek vermesiyle ilgili endişeleri, ABD'nin Türkiye'de ifade ve medya özgürlüğüne yönelik artan endişeleri ve Türkiye'nin PKK ile mücadeleye öncelik vermesi gibi hususlardır. 2016'daki başarısız darbe girişimi ve ABD'nin Fethullah Gülen'i iade etmeyi reddetmesi de ilişkideki bir diğer baskı faktörüdür. Bu gerginliklere rağmen, Türkiye savunma ortaklıkları yoluyla ABD ile askeri diyalogları sürdürmeyi devam etme gayretinde olmuştur. Ancak, ABD'nin savunma ihracat engelleri, teknoloji transferi konusunda aşırı hassasiyet ve idari gecikmeler gibi potansiyel engeller, stratejik ilişki için zarar verici olmaktadır. Bu hali ile Türkiye'nin kamuoyuna yönelik söylemleri de ABD'ye yeterince değer vermediği algısını güçlendirmektedir. (Gören, 2018:5)

Türkiye Rusya ve Ukrayna ilişkileri incelendiğinde NATO-Rusya Konseyinin NATO'ya yeterli fayda sağlamadığı değerlendirilebilir ki, Donbas bölgesindeki yerel milislerin saldırıları ve çatışmalar, 2022 Şubat ayının başından itibaren belirgin bir şekilde artmıştır. Nihayet Rusya, 24 Şubat 2022'de, görsel propagandalar ile Ukrayna'nın baskıcı rejiminden ayrılması ve Donbas'ta yaşayan Rusların güvenliğinin sağlanması amacıyla operasyon başlattığını açıklamıştır. Rusya, askeri operasyonun işgale yönelik bir hareket olmadığını sıklıkla ifade etse de gerek planlama gerekse icrada bölgesel bir müdahale olmadığı görülebilmektedir. Rusya'nın niyeti Ukrayna'nın tamamını ele geçirmektir. Konvansiyonel muharebede ideal taarruz prensibi, taarruz eden tarafın ordusunun savunan tarafının en az iki katı kadar güce sahip olmasıdır. Bu koşullar altında taarruzun başarılı olması beklenir. Rusya ve Ukrayna'nın karşılaştırılmasında, Rusya'nın bu prensibin oldukça üzerinde bir üstünlüğe sahip olduğu görülse de hareketin

başlamısından yaklaşık üç ay sonra Rusya'nın beklenenden daha az ilerleme kat ettiği görüldü. Rusya'nın Ukrayna'ya müdahalesi askeri doktrin penceresinden daha geniş açıdan incelenmesi gereken bir konu olsa da 2023 yılı itibarıyla Rusya Ukrayna'nın doğu ve güney bölgelerinin kritik kısımlarında kontrolü eline almıştır. Fakat Putin tarafından hedeflenen süre içerisinde Kiev elde edilememiş, Zelensky yakalanamamış ve Rusya tarafından gerekli yaptırım uygulanamamıştır (Çalışkan, 2022:41).

2014 yılından sonra ve Rusya'nın Kırım'ı ilhak etmesinin ardından kritik alanlarda NATO-Ukrayna işbirliği yoğunlaşmıştı. Rusya'nın Şubat 2022'de başlayan tam ölçekli Ukrayna işgalinden bu yana, NATO ve Müttefikler Ukrayna'ya destek verme gayretinde olmuştur. Ancak NATO'nun Ukrayna'ya desteği ve ülkeyle ortaklık faaliyetleri 2014 veya 2022'de başlamadı. NATO ile Ukrayna arasındaki pratik işbirliği 1990'lardan beri devam eden bir ilişkidir. Yıllar boyunca, Ukrayna'nın NATO ile işbirliği karşılıklı yarar sağlamış, Ukrayna'nın yeteneklerini arttırmış ve NATO kuvvetleriyle birlikte çalışabilirliğini geliştirmişti. NATO Ukrayna'nın savunma ve ilgili güvenlik sektöründeki reformlarını teşvik etmiş ve askeri olmayan işbirlikçi faaliyetlerini desteklemiştir. (NATO, 2023 Nisan 4, Relations with Ukraine).

Türkiye NATO üyesi olarak NATO'ya karşı bir davranışta bulunmasa da alınan genel kararları uygulamak, NATO'nun kuruluş amacından ayrılmadan ve mevcut stratejik konseptin de dışına çıkmayacak şekilde hareket ederek kendi ulusal çıkarlarını gözetmek zorundadır.

Türkiye ulusal menfaatleri kapsamında Suriye ile alakalı olarak 2017 yılında başlatılan Astana sürecinde İran ve Rusya ile iyi ilişkilerini sürdürme gayretinde olmuştur. Devam eden süreçte de bu ilişkinin bozulmaması yönünde çaba harcamıştır. Bu arada Rusya'nın Kırım'ı ilhakı kapsamında bu davranışına karşı çıkararak Ukrayna'nın toprak bütünlüğünün muhafazası yönünde çaba harcamıştır. Rusya'nın Ukrayna müdahalesinde Türkiye ulusal menfaatleri kapsamında bir yandan NATO hilafında hareket etmeme gayreti, bir yandan Rusya ile ilişkilerini zedelememe gayreti, diğer taraftan da Ukrayna ile ilişkilerine zarar verecek hamlelerden kaçınarak Uluslararası yaptığı anlaşmalara bağlı kalma gayretiyle ince bir çizgide ilerlemiş ve iyi bir diplomasi yürütmeye çalışmıştır. İcra ettiği diplomasi sayesinde uluslararası ortamda öne çıkmış Rusya müdahalesini savaş olarak nitelendirerek Montrö Boğazlar Sözleşmesi çerçevesinde hareket edeceği kararını

bildirmiştir. Türkiye'nin bu kararı herhangi bir talep doğrultusunda alınmış bir karar değil, ulusal menfaatleri kapsamında kendisinin aldığı bir karardır (Oktav, 2022:19-21).

Ancak gerek Türkiye gerekse Rusya enerji, turizm ve ticaret açısından birbirine bağlıdır ve bu ilişkileri tehlikeye atmak istemeyeceklerdir. Yine de farklı alanlarda da çeşitli menfaat çatışmaları bulunmaktadır. Rusya'nın PKK/PYD'yi kullanma girişimi ve İdlid'den kaynaklanabilecek mülteci akını gibi konular potansiyel kriz noktalarıdır. Bu nedenle Türkiye, Rusya ile ilişkilerinde dikkatli ve itidalli davranarak ABD tarafından kışkırtılmasına izin vermemeye çalışmaktadır (Oktav, 2022:22).

4.3.2.17. Finlandiya ve İsveç'in NATO Üyeliği Başvuru Süreci (18 Mayıs 2022)

Ukrayna'yı tam ölçekli işgal ederek Avrupa'daki en büyük güvenlik krizlerinden birini yaratan Rusya'nın Şubat 2022'deki hamlesi sonrasında, Finlandiya'nın duruşu değişti. Kapsamlı bir demokratik sürecin ardından Finlandiya, İsveç ile birlikte, NATO müttefiki olmak için resmi başvuru mektubunu 18 Mayıs 2022'de sundu. NATO liderleri, 4 Temmuz 2022'de Madrid Zirvesi'nden sonra katılım müzakerelerini tamamlayarak, Finlandiya ve İsveç için Katılım Protokollerini imzaladılar. (NATO, 2023 Nisan 5, Relations with Finland).

Türkiye Cumhurbaşkanı Erdoğan, iki İskandinav ülkesinin PKK'nın asker toplama, para toplama ve propaganda faaliyetlerini önleme konusunda daha fazla çaba göstermeleri gerektiğini belirterek NATO'ya katılım girişimlerinin ardından çağrıda bulunmuştu. Ankara, 22 Mayıs'ta İsveç'te 11 ve Finlandiya'da 6 olmak üzere toplam 17 kişinin PKK ile bağlantılı olduğunu iddia ederek iade edilmesini istemiş, ayrıca Fethullahçı Terör Örgütü ile bağlantılı olduğunu iddia ettiği 16 kişinin (İsveç'te 10 ve Finlandiya'da 6) daha gözaltına alınmasını talep etmişti. Bunlara ek olarak Ankara Finlandiya ve İsveç'ten terörle mücadele yasalarını genişletmelerini ve Ekim 2019'da Suriye'nin kuzeydoğusundaki sınır ötesi harekâtından sonra Türkiye'ye uyguladıkları silah kısıtlamalarını kaldırmalarını talep etmişti. Türkiye ise İsveç ve Finlandiya'nın NATO'ya katılımının, bu ülkelerin kendisiyle aynı görüşte olmaması durumunda Türkiye'nin ittifaktaki etkisini azaltabileceği endişesi taşımaktaydı. Bir kısım Türk yetkililerce, NATO'nun Doğu Akdeniz'deki uzun süredir devam eden Yunanistan ile yaşanan deniz egemenliği anlaşmazlığı konusunda taraflı olduğu düşünülmektedir. Son zamanlarda

Atina ile gerginlikler artarken, Cumhurbaşkanı Erdoğan tarafından Türkiye'nin Yunanistan'ın 1980'de NATO'ya geri katılmasına yönelik vetosunu kaldırmasının hata olduğu ve yeni ülkelerin NATO'ya alınmasının ikinci bir hata olacağı telaffuz edilmiştir (Mandıracı vd., 2022). Ancak Finlandiya ve Türkiye arasında 2023 Mart ayının başlarında yapılan görüşmeler kapsamında Finlandiya'nın terörist gruplara karşı sert önlemler alacağı ve savunma ihracatını serbest bırakacağı beyanlarının ardından somut adımlar attığı ve Türkiye'nin bu adımları onayladığından tespit ile Finlandiya'nın NATO üyeliği konusunda önündeki engel kalkmıştır (Reuters, 2023 Mart 30, Turkish parliament ratifies Finland's NATO accession as Sweden kept waiting) Böylece Finlandiya'nın Katılım Protokolü, otuz müttefikin başkentlerinde onaylandı. Finlandiya daha sonra Katılım Belgesini NATO Karargahında teslim ederek Washington Antlaşması'na katıldı ve 4 Nisan 2023'te Finlandiya, İttifak'ın tam üyesi haline geldi (NATO, 2023 Nisan 4, Finland joins NATO as 31st Ally).

SONUÇ

Önceki bölümde Türkiye'nin içinde olduğu olaylar NATO üyeliği bağlamında kronolojik bir sıra ile ele alınmıştır. Her olayın oluşumunda içinde olunan şartlar ile etki eden faktörler farklılık gösterebilmektedir. Yalnızca uluslararası hem politik hem de askeri bir örgütlenme olan NATO'ya Türkiye'nin üyeliği ortak faktördür. Bu ortak faktör zaman zaman etkisini azaltmakta ve arttırmaktadır. Üyelik karşılıklı bağımlılığı da beraberinde getirdiğinden üye bir devlet olarak Türkiye tarafından tamamen bağımsız hareket edilemediği hususu irdelenecektir.

NATO'nun ilk yirmi yılı İkinci Dünya Savaşı'ndan etkilenmiş bir şekilde Birinci ve İkinci Dünya Savaşlarının oluşturduğu travmaların etkisi ile devam etti. Ancak daha sonra kıtalar ve bölgeler arasında akışlar, faaliyetler, etkileşim ağları yaratan süreçler kendisini hissettirdi ve dünya gelişen iletişim ağlarının katkısı ve mesafelerin yaklaşması ile ulusal siyaset, küresel siyasetten ayrılmaz bir duruma geldi. Küreselleşme kavramı son elli yılda ivmelenerek yoğunlaşmaktadır. Yoğun bir şekilde birbirine bağlı bir dünyada, birden çok ülkenin ve bazen tüm ülkelerin kaderi karşılıklı bağımlılıkla birbirine bağlanabilmektedir. Etkili politika çözümleri, genellikle ortak sorunların üstesinden gelerek, devletler arasında uyumlu ve koordineli eylem gerektirebilmektedir.

Süreçte ulusal düzeyden blok düzeyine geçişi görmek mümkündür. Örneğin Avrupa Birliği'nin ulusal politika yaklaşımlarını birleştirme yönünde bir deneme olduğu söylenebilir. NATO ise askeri bir örgütlenme konusunda farklı bir denemedir. Dünyada özellikle ekonomik politika bütünleşmesini içeren karmaşık modellerin veya bölgeselciliğin gelişimini görmek mümkündür. Bu durum iki kutuplu yönetimden tek kutuplu yönetime, tek kutuplu yönetimden çok kutuplu küresel yönetime geçilmesi olarak da değerlendirilebilir.

İkinci Dünya Savaşı'ndan hemen sonra iki kutuplu dünya kendisini hissettirmeye başlamıştı. Türkiye 1952 yılında NATO'ya katılmasından bu yana örgütle sürekli bir etkileşim içinde ve ittifak gerekliliklerini olabildiğince sürdürme gayretinde oldu. Ancak bu ilişki ulusal ve küresel değişimlerden ve dalgalanmalardan etkilenmekteydi.

Türkiye NATO'nun ilk genişlemesinde Yunanistan'la beraber örgüte üye olan ülkedir. İkinci Dünya Savaşı daha yeni bitmişken Sovyetler Birliği İkinci Dünya Savaşı'nın galibi bir ülke olarak emperyalist etkisini sürdürmeye devam ediyordu. Kendisini yalnız hisseden Türkiye BM'ye kurucu üye olmasına rağmen tehdit altındaydı. Almanya'nın ve İran'ın Sovyetler Birliği tarafından işgali ve Kore'de meydana gelen iki kutuplu oluşum Türkiye'yi bir taraf içerisinde olmaya zorlar nitelikteydi. Menderes Hükümeti Mecliste dahi değerlendirilmeden içinde olduğunu düşündüğü çaresizlik ile Kore'ye asker gönderme kararı almıştı. Bu bulgudan hareketle Menderes Hükümetinin aldığı bu kararın Türkiye henüz NATO'ya üye olmadan önce ve üyeliğe kapı aralayacağı düşüncesi ile alındığı açıktır. O dönem Türkiye için de tanımlanan Rusya tehdidine karşı dönemin hükümeti tarafından karşı ittifaka bağlılığın fayda sağlayacağı yönünde kanaatlerin oluştuğu görülebilmektedir.

Sovyetler Birliği'nin emperyalist yanını bastırmak için yeni kurulmuş olan uluslararası askeri örgüt her toplantıda caydırıcılık vurgusu yapıyordu. Birlikten kuvvet doğar yaklaşımı caydırıcılık kavramının algısal etkisini arttırmak için bir çabaydı. İşte Türkiye bu çaresizlik içerisinde NATO'ya üye olmak amacıyla Kore'ye asker yollamış ve batı yanlısı politikaya sıkı sıkıya sarılmıştı. Türk askerlerinin Kunuri'deki başarısı uluslararası düzeyde kahramanlık olarak görülmüş bu sayede üyelik konusunda ABD'nin desteği daha da artmıştı. Kunuri Muharebelerinde Türk askerinin katkısı göz ardı edilemez durumdaydı. Türk askerinin verdiği mücadele içerisinde inanç faktörü vardı ki, bunun Kore'ye giden Türk askerlerinin Kore'ye daha gitmeden önce Türk kamuoyunda siyasi nitelikli alınan kararın ve yapılacak işin gerekli olduğu inancının oluştuğunu gösteren bir bulgu olduğunu değerlendirmek mümkündür.

Türkiye NATO'ya üye olduktan sonra bölgesel anlaşmalar içerisinde girerek batı yanlısı bir politika izlemeye devam ederken daha aktif olmaya çaba gösterdi. Balkan Paktı, Bağdat Paktı ve CENTO üyeliklerinin bölgesel aktör olma çabasından kaynaklandığı değerlendirilebilir. Balkan Paktı 1960 yılında işlevini yitirmiş, Bağdat paktının ise Irak'ın paktan 1959 yılında çekilmesi ile bölgesel etkinliği azalmıştır. Bu tespit ile Türkiye'nin üyeliğe kabulü sonrası bir dönem batı yanlısı oluşumların içerisinde varlık sürdürmek ve öncü olmak gayretinde olduğu görülebilmektedir.

Balkan Paktı NATO'nun da amaçlarına hizmet etmekteydi. Balkanlar'daki Sovyet yayılmasına karşı koymak ve üç ülke arasında askeri işbirliğini geliştirmek amacıyla yapılmıştı. Paktın imzalandığı dönemde, Türkiye ve Yunanistan NATO üyesi iken Yugoslavya değildi.

Bağdat Paktı'nda ise Sovyetler Birliği'nin güneybatı sınırının kontrol altına alınması amacıyla NATO modeline benzer bir oluşum gayreti söz konusudur. Üyeler kendi aralarında karşılıklı işbirliği, koruma ve birbirlerinin işlerine karışmama taahhüdünde bulunmuşlardır. Ayrıca pakt, Sovyetlerin Orta Doğu'ya yayılmasını önlemek için bir hat oluşturmaktadır. Kısaca bu antlaşmanın da NATO'ya, dolayısıyla ve özellikle ABD, İngiltere ve Fransa'nın ulusal menfaatlerine açıkça fayda sağladığını ifade etmek de mümkündür.

Ancak yaşanan Süveyş krizi ve Arap İsrail savaşları, Mısır Lideri Nasır'ın Arap dünyasında yükselişi, Doğu Akdeniz'de İngiltere ve Fransa'nın etkinliğinin azalması, arabulucu olmaya çalışan ABD'nin iknadan yoksun tavırları ve bu esnada Türkiye'nin batı yanlısı politika izleyişi bölgede Araplar üzerinde Türkiye'ye karşı antipatik bir algının oluşmasına vesile oldu. Yönünü Batıya dönen ve Sovyetler Birliği eksenli bir tehdit algısıyla hareket eden Türkiye 1960'ların ortalarında Yunanistan'ın Kıbrıs konusundaki düşmanca tavrında bölgesel bir destek göremedi. İşte o zaman Türk yetkililerde tek yönlü politika izlemenin doğru olmadığı kanaati hasıl oldu. Bölgesel açıdan da destek görmenin gerekliliğinin farkına varıldı. Kıbrıs konusunda Johnson mektubunun da varlığı Türkiye'yi tamamen yalnız hissettirdi. Bu sebeple bu dönem, Türkiye'nin izlediği hem güvenlik politikalarında hem de dış politikalarda dönüm noktası olmuştur.

Dönemin önde gelen olaylarını ve Türkiye'nin de etkilendiği olayları şu şekilde sıralamak mümkündür: Birincisi, Fransa Cumhurbaşkanı de Gaulle'ün NATO'nun askeri kanadından çıkma kararı, Türkiye'de ABD askerlerinin kamuoyunda sevimsiz bir hal alması, Kıbrıs krizi sonrası Sovyetler Birliği ile de iyi ilişkiler kurulması gerektiği algısıdır. Tüm bunlar NATO üyeliğini sorgular bir duruma getirmiştir. İkincisi, 30 Mayıs 1953 tarihinde SSCB, İkinci Dünya Savaşı'nın ardından gündeme gelen isteklerden vazgeçtiğini Türkiye'ye bildirmiş olmasıdır. Kıbrıs Sorunu ise Türk-Sovyet ilişkilerinde bir başka dönüm noktasıdır. Bu her iki devlet için de birbirlerine yönelik ekonomik ve

siyasi ilişkileri geliştirmek için bir fırsattı. Başbakan Süleyman Demirel'in de çabaları ile Sovyetlerden Türk sanayisinin gelişimi açısından destek alındı. Yaşanmış olan kriz az veya çok katkı ile fırsata dönuşmüş oldu. Aynı zamanda Sovyet bloğu ölkeleri olan Bulgaristan, Yugoslavya, Romanya ve Arnavutluk ile de iyi ilişkiler kuruldu.

Yukarıda sıralanan durumlar ile Türkiye'nin güvenlik politikasında NATO üyeliğinin etkisini sorguladığımızda Türkiye'nin verdiği kararlarda kabaca NATO üyeliği etkisinin olmadığı gibi bir görüntü olsa da ve Türkiye'nin tamamen bağımsız hareket ettiği söylenemez.

Fransa'nın NATO'nun askeri kanadından çekilmesi Türk kamuoyunda NATO'nun vazgeçilebilir olduğu algısını oluştursa da Türk yetkililerce bu kararın Türkiye için doğru olmayacağı kanaati ile hareket edilmiştir. Ayrıca Yunanistan ile yaşanan Kıbrıs anlaşmazlığında NATO üyesi ölkeler tarafsız olma çabasında gözükseler de Johnson mektubu ile Türkiye'ye yapılan askeri yardımların NATO üyesi ölkeler arasında kullanılamayacağı düşüncesi Türkiye'yi farklı uluslararası bağların oluşumuna itmiştir. Dolayısıyla, Türkiye'nin Atlantik Antlaşması bağlılığı çerçevesinde bağımsız bir öлке olarak karar vermiş ve hareket etmiş olması, kendisine özgü siyasi bir yön çizmesine vesile olmuştur.

Bunun belirgin örneğini 1967 Arap- İsrail savaşında görmek mümkün oldu. 5 Haziran 1967'de İsrail ile Arap devletleri arasında meydana gelen savaş sonrası 22 Haziran'da BM toplantısında Dışışleri Bakanı Çağlayangil'in Arapların lehine yaptığı konuşma, 21 Ağustos'ta Suriye Dışışleri bakanının Türkiye lehine yaptığı söylem ve 17 Kasım'da Mısır Sözcüsünün Türkiye'nin "iftihar edecek davranışlar sergilediği" söylemi Arap ölkelerinde Türkiye'ye yönelik olumlu etkiler yaratmıştır.

Bununla birlikte Türkiye, Atlantik antlaşmasına üyelerin bağlılığını ABD'nin ulusal menfaatlerine karşı kullanabilmeyi de başarmıştır. Bunu da aynı savaş sürecinde görmek mümkün oldu. Savaş esnasında Türkiye'nin Washington'a açıkça topraklarındaki NATO üslerinin İsrail'e ikmal yapmak için kullanılamayacağını söylemesi, savaş sonrasında ise 22 Kasım 1967'de Türkiye'nin bölge devletlerinin güvenli ve tanınmış sınırlarla yaşama hakkını savunan ve işgal edilen yerlerden çekilmeyi gerektiren 242 sayılı BM Kararı'na oy vermesi iyi bir diplomasi olmuştu.

Kıbrıs krizinin 1974 yılında tekrar zirve yapması Yunanistan-ABD ilişkilerinde de büyük bir değişime sebep oldu. Yunanistan, Ağustos 1974'te NATO'nun askeri kanadından ayrıldı. ABD ise ittifakın bir müttefikin saldırgan olmasını engellemek konusunda yetersiz veya isteksiz olduğunu gösterdi.

Anlaşmazlık yaşayan ülkelerin her ikisinin de NATO üyesi olması diğer üye ülkelerin anlaşmazlıkta tarafsız kalmasına veya olabildiğince tarafsız gözükmesine vesile oldu. Taraf olmayan üye ülkeler için çatışma durumu kabul edilebilir bir şey değildi. Ancak Yunanistan'ın adada giderek daha baskın hale gelmesi, bunu aşamalarla gerçekleştirmesi Türkiye açısından müdahale etme gerekliliğini kaçınılmaz bir hale getirdi. Türkiye için adada yaşayan Türklerin güvenliğinin alınamaması kamuoyu nazarında sorundu, ayrıca Kıbrıs'ın geçmişte Osmanlı toprağı oluşu, İngilizlerin adadaki etkisi azalırken dengelerin Yunanistan lehine değişiyor olması da stratejik açıdan kabul edilebilir değildi. Bu da bir ittifakın parçası olan iki üyenin karşı karşıya gelmesine ve en nihayetinde çatışmasına vesile oldu. Yunanistan'ın beklentisi belki de Türkiye'nin askeri bir müdahaleye girmeyeceğı yönündeydi. Türkiye'nin müdahalesinde NATO üyeliğinin etkisinin olup olmadığı konusunda bir değerlendirme yapmak gerekirse ittifak üyesi öncü devletlerin diyalog vurgusunun müdahalede geciktirici etki oluşturduğunu söylemek mümkün olabilir. 1966 yılında Türk kamuoyuna yansıyan Johnson mektubunun da etkisini sürdürdüğü ifade edilebilir. NATO üyeliğı bağlamında yapılan askeri yardımlar kapsamında verilen silahların NATO harekâtı dışında kullanılamayacağı düşüncesinin etkisi ile müdahalenin on yıl sonra yapılabildiğı telaffuz edilebilir.

Müdahale sonrası NATO'dan ayrılan Yunanistan, ABD'de Türkiye aleyhinde lobi oluşturarak ambargo uygulanması yönünde çalışmalar yaptı. ABD yasama organının bu kararı yürütmenin isteksizliğine ve karşı çıkmasına rağmen uygulandı. Ambargo 3 yıl sürdü.

Ambargonun oluşmasını ABD yürütme organları istememiştir. Ancak Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahalesi olmasa da ABD tarafından yapılan bir ambargo hazırlığı vardı. 1974 Kıbrıs harekâtı ambargonun uygulanmasında katalizör etkisi yapmıştır. ABD o dönemde Türkiye'nin ABD'nin menfaat çizgisinden ayrılmalar olduğu düşüncesi ile ambargo kararı almıştır. Her iki ülke de NATO üyesi olması, NATO'nun ABD öncülüğünde kurulmuş bir uluslararası örgüt olmasına rağmen yaşanan siyasi anlaşmazlık sonucu oluşan

bir durumdur. Ancak her iki ülkenin de NATO üyeliğinden vazgeçme gibi bir girişimi olmamıştır. Bu olay Türkiye'nin gelecekte özellikle silah sanayinde kendine yetebilir bir duruma gelmesi için kararlılık göstermesine vesile olmuştur.

Türkiye'de bir süredir devam eden iç karışıklıkların sonlandırılması maksadıyla 1980 yılında asker tarafından ülke yönetimine el koyulmasından hemen sonra "talihsiz bir karar" olarak tanımlanan Yunanistan'ın NATO'ya dönüşü Türkiye tarafından onaylandı. Yunanistan'ın NATO'ya dönüşü ABD'li general ve Türk general arasında yani iki asker arasında verilmiş siyasi bir karar olarak görüldü. Bu kararlar Türkiye'nin bir kısım kazanımlardan vaz geçtiği değerlendirilebilir. Ancak tamamı ile NATO üyeliği ekseninde ve başta ABD olmak üzere diğer üye devletlerin etkisi altında verilmiş bir karar olduğu açıktır.

1980'li yılları Türkiye'de PKK terör örgütünün ortaya çıkışı ve icra ettiği eylemlerde yükselişe geçtiği bir dönem olarak tanımlamak mümkündür. Bu dönemde ülke içinde istikrarın artırılması maksadıyla gayret gösterildiği ve ekonomik açıdan bir çok yenilik ve değişiklik yapıldığı söylenebilir. Aynı zamanda Sovyetler Birliği'nin zayıfladığı bir dönemdir.

1989 yılı NATO için artık neyin tehdit olduğunun anlaşamadığı, tehdit tanımının yapılamadığı bir dönemdir. 1990 yılı SSCB tehdidi sona ermiş gözükse de ABD bunu sona ermiş olarak tanımlamakta çekince göstermekteydi. ABD, Avrupa ve Ortadoğu'da etkisini özellikle NATO ittifakı bünyesinde göstermekteydi. Bu etkinin azalması ABD açısından kabul edilebilir değildi. Türkiye ise BM dışında bir diyalog zemininin içerisinde aynı zamanda askeri bir örgütlenme olan NATO'nun, yani ittifakın kendisine kattığı avantajı bırakmaktan yana değildi. Her ne kadar ittifakın kuruluş amacı çerçevesinde değişiklikler olsa da diğer üyeler için de durum benzer nitelikteydi.

Ulusal güvenlik kaygısıyla başlayan bir ittifaka üye olma çabası, Türkiye'yi önceleri NATO üyeliğinin verdiği güç ile caydırıcı olma çabasına, sonrasında meydana gelen gelişmelerle yaşanan yalnızlık ve çok yönlü dengeleyici politikalara yöneltmişti. SSCB'nin dağılması ile NATO'nun varlık sebebi sorgulansa da Türkiye de dahil olmak üzere diğer üye ülkeler de NATO'nun varlığını genişleyerek, amacını değiştirerek, yeni tehditler tanımlayarak ve bu tehditlere karşı yeni stratejiler ve planlar ortaya koyarak

sürdürmeyi tercih etmişlerdir. Üye devletlerin bu adımları kendi iç politikalarında oluşan ortak kanı ve örgüt içerisinde alınan kolektif kararların sonucudur.

SSCB'nin dağılması ve Tito'nun da ölümü ile Yugoslavya da birliğini koruyamamış ve 1990'lardan 2000'lere kadar kanlı mücadeleler kendini göstermiştir. Burada NATO'nun müdahale ettiği iki olay bulunmaktadır. Bunlar Bosna-Hersek ve Kosova müdahaleleridir. NATO Bosna Hersek'te Sırpı durdurmaya yönelik müdahale de geç kalmıştı. Ancak Kosova'da Bosna Hersek'te alınan derslerin üzerine daha hızlı reaksiyon gösterebilmiştir. NATO'nun her iki müdahalesinde de Türkiye iç siyasetinde muhalefet tarafından yetersiz olmakla suçlanmıştır. Zaten 1990'lı yılların ilk yarısında PKK terörü ülkede gündemi yoğun bir şekilde meşgul etmekteydi.

Bu dönemde Avrupa'nın da kendi iç güvenliğini kendisinin sağlaması gerektiği düşünceleri de hakimdi. "Avrupa Birliği Federasyona doğru mu gidiyor?" düşüncesi sorgulanır hale gelmişti. 1999 Washington Zirvesi dönemi AB, ABD ve Türkiye'nin Avrupa güvenliği konusunda sınırların belirlenmeye çalışıldığı bir dönem olarak öne çıkmaktadır. ABD güdümündeki NATO ise değişim ile varlığını sürdürmeye çalışmaktaydı.

1980'lerin ortalarından 1990'ların ortalarına kadar Türkiye'yi en çok meşgul eden tehdit PKK idi. Ayrıca Yunanistan'la yaşanan krizler gündeme gelmekteydi. Aynı dönemde ABD-Irak arasın yaşanan Körfez Krizleri esnasında NATO etkisi ile yürütülen güvenlik politikasından veya alınan kritik siyasi kararlardan bahsetmek zordur. Ancak Rusya'nın etkisinin tartışıldığı Körfez krizi döneminde ABD'nin Türkiye'yi NATO'ya bağlı veya bağımsız her iki türlü bir müttefik olarak görmesi, Türkiye'nin de aynı ikilem ile ulusal çıkarlarını ABD ile örtüştürmeye çalışması çerçevesinde NATO'dan bağımsız veya bağımlı hareket ettiğini belirtmek de zordur. Türkiye ABD'nin dengelenmesi amacıyla NATO'nun da kriz bölgesine müdahil olmasını istemiş ancak yeterli desteği görememiştir. Ayrıca ABD'nin bölgedeki politika ve müdahalelerinde net bir duruş ile ABD yanında gözükme istememiş bölgedeki ulusal menfaatlerini de gözetme gayretinde olmuştur. Bu kapsamda NATO üyeleri Türkiye'ye yalnızca ve kısıtlı miktarda siyasi destek verebilmişlerdir (Molla 2009:43).

2001 yılında ABD’de meydana gelen terör saldırısı daha önce çok sefer gündeme getirilen terörün küresel bir tehdit olduğu algısına somut katkı sağladı. Bu olay NATO stratejilerinin şekillenmesine, tehdit tanımının kapsamının genişletilmesine vesile oldu. NATO’da toplu savunma ilk defa bu olayda uygulandı. Terörizm tehdit olarak görüldü ve her yerde terörizm ile mücadele yapılması gerektiği düşüncesi hâkim oldu. Terörizm ile mücadele karada, denizde ve havada yapılmalıydı. Terör asimetrik bir güçtü ve terörün kitle imha silahlarına da erişiminin mümkün olduğu kanaati oluşmuştu. Ancak NATO’nun askeri bir güç olarak kullanımı söz konusu olduğunda bunun BM kararı ile yapılma düşüncesi hakimdi.

2001 yılından sonra artan etkileşim ağı ve hızı ile bir dizi bölgesel ve küresel kabul edilen olaylar peş peşe gelmeye başladı. ABD Rusya’yı emperyalist devlet ve tehdit olarak görmeyi sürdürdü ama yine de her zaman diyalogu NATO-Rusya Konseyi gibi oluşumlar ile önde tutma stratejisini izledi. Rusya Gürcistan ve Ukrayna’ya yönelik kendi haklılığını öne süren konvansiyonel silahlarla nizami harbe dayalı müdahaleler yaptı. Asimetrik tehditler terimi bu dönem için alışlagelmiş bir terim halini almışken yanında yeni tehdit biçimi “hibrit tehditler” de adından söz ettirmeye başlamıştı. NATO bünyesinde oluşturulan ve Türkiye’de Kürecik’e konuşlandırılan Füze savunma sisteminin bir parçası olan erken uyarı sistemi radarı, İran ve Rusya ile Türkiye’nin arasında olumsuz bir etkileşim olmasına sebep oldu. Türkiye’nin Hava savunma füze ihtiyacı ve bu yönde attığı adımlar Türkiye açısından kamuoyunda NATO üyeliğini tekrar sorgulanır hale getirdi.

Türkiye ve diğer üyeler 2001 yılından 2014 yılına kadar ittifak gereklerinin yerine getirilmesi konusunda bir ahenk içerisinde olmuşlardır. 2014 yılında Rusya’nın kırım ilhakı bu ahenk açısından kırılma noktalarından biri olmuştu. 2017 yılında ise Türkiye Rusya’dan S-400 hava savunma sistemini teminine yönelik anlaşma yapmıştı. Türkiye’nin izlediği çok yönlü siyaset, bir yandan Rusya ile ticari ilişkileri ve hatta hava savunma sistemi teminini içinde barındırırken, bir yandan da Ukrayna’ya İHA ihracatı ve yine çeşitli ticari ilişkileri içinde barındırmaktaydı. Türkiye ile ABD arasında ABD açısından Türkiye’nin izlediği politika bağlamında bir hoşnutsuzluk varken paktın gereklilikleri kapsamında bir yanlış veya eksik söz konusu olmamıştır. 2019 yılında S-400’ün temini esnasında dönemin NATO Genel Sekreteri Stoltenberg’in bu hususla

alakalı olarak Türkiye'nin kendi ulusal kararı olduğu ve bu kararı bağımsız uygulayabileceği söylemi bunu kanıtlar niteliktedir. Ancak öyle bile olsa günümüzde teknolojik gelişmelerin ışığında silah sistemlerinin herhangi bir muharebe esnasında entegre bir şekilde çalışma zorunluluğu göz önüne alındığında S-400 Hava Savunma Sisteminin NATO savunma ve silah sistemlerine entegrasyonu söz konusu değildir. Bu durum Türkiye-NATO karşılıklı bağımlılığı çerçevesinde S-400'e bir silah sisteminin dışında farklı bir rol vermektedir. Bu da S-400 hava savunma sistemlerinin Türkiye'deki varlığının alternatif dış politikalar ve güvenlik politikaları bağlamında ve özellikle çatışma haricindeki bir ortamda siyasi enstrüman olarak görülmesi olmuştur.

2022 yılında Rusya'nın Ukrayna'ya müdahalesi ve oluşan çatışma ortamı Avrupa ülkelerinde ve NATO'ya üye olmayan İskandinav ülkelerinde endişe yaratmıştı. Süreç içerisinde Türkiye Ukrayna ve Rusya arasında tarafsız ve arabulucu rolünde bir yol izlemiştir. Atılan diplomatik adımlarda hem ulusal menfaatler gözetilmiş hem de paktın gereklerine uygun hareket edilmiştir. 2022 yılının Temmuz ayında gündeme gelen Finlandiya ve İsveç'in üyeliği çerçevesinde de Türkiye ulusal menfaatlerini gözeterek tüm üye ülkelerin örgüte olan karşılıklı bağımlılığında da faydalanarak çekincelerinin giderilmesiyle 2023 Nisan ayında yalnızca Finlandiya'nın üyeliğe kabulünün söz konusu olduğu görülebilmektedir.

AB, ABD, Çin başta olmak üzere Hindistan ve Latin Amerika merkezli birçok bölgesel bloğun ve çok kutupluluğun ortaya çıktığı görülmektedir. Küresel yönetimdeki yenilikler, ortaya çıkan küresel risklerin ve zorlukların üstesinden gelmeye çalışmaktadır. Genellikle çok taraflı işbirlikleri ortaya çıkmaktadır. Ancak bu taraflar sadece devletler değildir. Küresel ve bölgesel ticari ve ticari olmayan kuruluşlar, özel sektör kuruluşları, uluslararası ticaret dernek ve birliktelikleri, kalkınma konularında işbirliği yapan kamu kuruluşları, iş dünyası aktörleri ve sivil toplum kuruluşları artık küresel ve bölgesel yönetimde aktör durumuna gelmeye başlamıştır. Politika oluşturmak artık daha geniş bir aktörler yelpazesi tarafından daha geniş şekillerde mümkün olmaktadır. Asimetrik karşılıklı bağımlılık, eşit olmayan güçlerin dengelenmeye çalışıldığı bir ortamda Türkiye'nin gerek bölgesel gerekse küresel açıdan etkili aktörlerden biri olduğunu söylemek mümkündür.

En nihayetinde NATO, ağırlıklı olarak ABD öncülüğünde sevk ve idare olunan uluslararası politik ve askeri bir örgüt olmasına rağmen ve geçmiş yıllarda hem Fransa hem de Yunanistan NATO'nun askeri kanadından çekilmiş olmalarına rağmen her iki ülkenin de geri dönüşü ülkeler için varlık göstermenin ve icracı olarak da söz sahibi olmanın sağladığı avantajın daha yüksek olmasından kaynaklanmaktadır. Bu kapsamda Türkiye bu avantajı bırakmamak, varlık ve etkisini sürdürmek adına, Türk kamuoyunda her ne kadar örgütten ayrılma konusu gündeme defaatle gelmiş olsa da ayrılmamıştır. Örgüt içerisinde kalarak, üyeliğin sağladığı avantajlardan ülke menfaatleri kapsamında her zaman faydalanmıştır. Zaman zaman örgüt içerisindeki ülkeler ile ulusal çıkarları çatışmış olsa bile bu durum anlaşmaya bağlılığını bozmamış ve dış politikada NATO'nun kolektif kararlarının hilafında hareket etmemiştir. Türkiye her zaman uluslararası ve güvenlik politikalarını NATO üyeliğine bağlılık vurgusu içerisinde yürütmeyi tercih etmiştir.

KAYNAKLAR

- Aksu, F. (2005). Ege Sorunlarının geleceği ve Türkiye: AB Üyelik Sürecinde Türkiye'nin Seçenekleri. *Stratejik Araştırmalar Dergisi*, Yıl 3, Sayı 5, s. 261-286.
- Akalın, C. (2011). *Soğuk Savaş, ABD, ve Türkiye: Olaylar, belgeler, 1960-1989*. Kaynak Yayınları.
- Akgül, Ö. (2008). Soğuk Savaş Sonrası Dönemde NATO-AB İlişkilerinde Rekabet-İşbirliği Analizi ve Türkiye Faktörü . *Güvenlik Stratejileri Dergisi* , 4 (7). s. 91-125
- Akşin, A. (1959). *Türkiye'nin 1945'den sonraki dış politika gelişmeleri: Orta doğu meseleleri*. İsmail Akgün Matbaacılık ve Kitapçılık Müesseseleri.
- All Hands (1952), US Navymen work on NATO Team. *The Bureau of Naval Personnel Information Bulletin*, 1952, Eylül, s. 31-35
- Altın, B. (2014). Birleşmiş Milletler: Amacı, Gelişimi, Etkinliği, Uluslararası Güvenliğe Katkısı Ve Geleceği. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 1 (1) , s.1-9
- Alyanak, Ç., Demir, A. & Kara, K. (2019 Temmuz 14). *Cumhurbaşkanı Erdoğan: S400'leri Alarak Barışı ve Millî Güvenliğimizi Garantiye Almaya Çalışıyoruz*. 12 Aralık 2020 tarihinde Anadolu Ajansı internet sayfası <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/cumhurbaskanierdogan-s-400leri-alarak-barisi-ve-milli-guvenligimizi-garantiye-almaya-calisiyoruz/1531456> adresinden alındı.
- Appleman, R.E. (1961). *South to the Naktong, North to the Yalu (June-November 1950)*. Washington DC. Office Of The Chief Of Military History (Army).
- Arık U. (2011). Kıbrıs Krizi. *LAÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 2 (1), s. 3-21.
- Armaoğlu, F. (2018). *Yirminci Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1995)*, İstanbul, Kronik Yayınları.

- Aron, M. (2019, Temmuz 17). *Turkey officially kicked out of F-35 program, costing US half a billion dollars*. 11 Ocak 2021 tarihinde Defence World internet sayfası <https://www.defensenews.com/air/2019/07/17/turkey-officially-kicked-out-of-f-35-program> adresinden alınmıştır.
- Ataç, K.K. & Özcan, B.S. (2021). 1962 Küba Krizi: Amerikan Arşivleri Üzerinden Bir Okuma, *Güvenlik Stratejileri Dergisi* Cilt:17 sayı:39 2021, s.521-562.
- Ataöv, T. (2006). *Amerika, NATO ve Türkiye* (Vol. 116). İleri yayımları.
- Avcıoğlu, D. (1965 Kasım 26). Türkiye'deki Amerikan Üsleri. *Yön*. Sayı 139.
- Aydın, M.K. (2020). *Türkiye ve Bağdat Paktı*. International Journal of Social Science Research, 9 (2), s.135-153.
- Aziz, A. (1969). Sovyetlerin Kıbrıs Tutumları 1965-1970. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* , 24 (04). s. 201-244
- Balcı E. (1994 Ocak 12). *NATO Zirvesinde Rusya Kazandı*. Cumhuriyet Gazetesi, s.9.
- Balcomb, R. (1997). Defence Policy, *Aspects of Contemporary France*, ed. Sheila Perry, London, UK, Rotledge, s. 62-83.
- Baldwin, D. (1995). Security Studies and the End of the Cold War. *World Politics* Vol. 48, No. 1, s. 117-124. Cambridge University Press.
- Baran, T. (2018). Türkiye'de Savunma Sanayi Sektörünün İncelenmesi Ve Savunma Harcamalarının Ekonomi Üzerindeki Etkilerinin Değerlendirilmesi. *Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 4 (2) , s.58-81
- Barry C.L. ve Lindley-French J. (2016). The North Atlantic Treaty Organization and Europe. Ed. Hooker R. D. *Charting a Course- Strategic Choices for a New Administration*. Washington D.C. National Defense University Press, s. 203-225.
- Bates, B. & McHorney, C. (2000). *Developing a Theoretical Model of Counterproliferation for the 21st Century*. New York, The Edwin Mellen Press.

- Bayer, D. (2013). *Türk-Yunan İlişkilerinde Nato'nun Tutumu ve Bunun Türkiye-Nato İlişkilerine Yansımaları*. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı Doktora Tezi.
- BBCNews Türkçe (1989), *1989'da Türkiye: Özal, İnönü ve Perinçek Türkiye'nin sorunlarını yorumluyor*, BBCNews Türkçe Youtube kanalından, 09 Ocak 2023 tarihinde Youtube internet sayfası <https://www.youtube.com/watch?v=hvpEBkFmFc8> adresinden alınmıştır.
- Beer, F.A. (1969). *Integration and Disintegration in NATO: Processes of Alliance Cohesion and Prospects for Atlantic Community*. Ohio State University Press.
- Belge, M. (1983). *Cumhuriyet dönemi Türkiye ansiklopedisi. Cilt 6*. İletişim Yayınları.
- Bernstein, B.J. (1981). New light on the Korean War. *The International History Review* 3.2. s. 256-277.
- Betts, R.K. (1997). Should Strategic Studies Survive?. *World Politics*, vol.50, no.1, October 1997: s. 7-33.
- Bilge-Criss, N. (2012). Türkiye-NATO İttifakının Tarihsel Boyutu. *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 9, Sayı 34. s. 1-28.
- Binder D. (1975 Temmuz 10). *Ford Endorses Bill to Ease Arms Embargo on Turkey*. 01.09.2022 tarihinde The New York Times Resmi internet sayfası <https://www.nytimes.com/1975/07/10/archives/ford-endorses-bill-to-ease-arms-embargo-on-turkey-ford-endorses.html> adresinden alınmıştır.
- Bingöl, O.(2017). Hybrid War and Its Strategic Implications to Turkey, *Akademik Bakış* Cilt 11 Sayı 21 Kış 2017, s. 107-132.
- Blair, C.(1989). *The forgotten war: America in Korea, 1950-1953*. Anchor.
- BMGK (1950 Haziran 25). *82 Sayılı Karar*, United Nations Security Council, Resolutions Adopted by the Security Council in 1950, S/RES/82, 01 Şubat 2022 tarihinde

BMGK resmi internet sayfası <http://unscr.com/en/resolutions/doc/82> adresinden alınmıştır.

BMGK (1950 Haziran 27). *83 Sayılı Karar*, United Nations Security Council, Resolutions Adopted by the Security Council in 1950, S/RES/83, 01 Şubat 2022 tarihinde BMGK resmi internet sayfası <http://unscr.com/en/resolutions/doc/83> adresinden alınmıştır.

BMGK (1950 Temmuz 7). *84 Sayılı Karar*, United Nations Security Council, Resolutions Adopted by the Security Council in 1950, S/RES/84, 01 Şubat 2022 tarihinde BMGK resmi internet sayfası <http://unscr.com/en/resolutions/doc/84> adresinden alınmıştır.

BMGK (1950 Temmuz 31). *85 Sayılı Karar*, United Nations Security Council, Resolutions Adopted by the Security Council in 1950, S/RES/85, 01 Şubat 2022 tarihinde BMGK resmi internet sayfası <http://unscr.com/en/resolutions/doc/85> adresinden alınmıştır.

BMGK (2001 Eylül 12). *Güvenlik Konseyinin 1368 Sayılı Kararı*. 01 Şubat 2022 tarihinde Birleşmiş Milletler resmi internet sayfası <http://unscr.com/en/resolutions/doc/1368> adresinden alınmıştır.

BMGK (2001 Aralık 20). *Güvenlik Konseyinin 1386 Sayılı Kararı*. 01 Şubat 2022 tarihinde Birleşmiş Milletler resmi internet sayfası <http://unscr.com/en/resolutions/doc/1386> adresinden alınmıştır.

Bohlen, C.E. (1978). *Witness to history: 1929-1969*. New York. W. W. Norton & Company.

Borgersen, B.K. (2011). NATO and International Terrorism: Can NATO Move Beyond Controversy? Edited by Ringsmose, Jens and Rynning, Sten. NATO's New Strategic Concept: a Comprehensive Assessment. Copenhagen, DIIS.

Bozıkas G.P. (1998). U.S. Security Assistance And Regional Balance Of Power: Greece And Turkey, A Case Study, *Usawc Strategy Research Project*, Pennsylvania, U.S. Army War College Carlisle Barracks.

- Bölme, S.M. (2010). *ABD'nin Üs Politikası ve Türkiye: Kuruluşundan Bugüne İncirlik Üssü*. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Doktora Tezi.
- Bölme, S. M. (2012). Soğuk Savaş'ta NATO-ABD-Türkiye Üçgeninde Askeri Üsler: Süreklilik ve Değişim. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, Özel Sayı: Türkiye'nin Üyeliğinin 60. Yılında NATO: Değişim, Dönüşüm, Süreklilik, s.51-71 .
- Bölükbaşı S. (1999). Behind the Turkish- Israeli Alliance. A Turkish View, *Journal of Palestine Studies* 29(1), s. 21–35.
- Britannica (2020). How did the Korean War end. *Encyclopedia Britannica*. 20 Temmuz 2020. 25 Aralık 2022 tarihinde *Encyclopedia Britannica* resmi internet sayfası <https://www.britannica.com/question/How-did-the-Korean-War-end>. adresinden alınmıştır.
- Brodie, B. (1949). Strategy as a Science. *World Politics*, vol.1, no.3, s. 467- 488.
- Bull, H. (1961). *The Control of the Arms Race: disarmament and arms control in the missile age*. London: Wiedenfeld & Nicolson for the Institute for Strategic Studies.
- Buzan, B. (2003). Regional Security Complex Theory in the Post-Cold War World. *Theories of New Regionalism* (Ed. Fredrik Söderbaum, Timothy M. Shaw), Palgrave Macmillan, London, s.140-159.
- Buzan, B. & Waeber, O. (2003). *Regions and Powers: The Structure of International Security*. Cambridge University Press, Cambridge, 2003.
- Campbell, J.R. (2014). The Wrong War: The Soviets and the Korean War, 1945-1953. *International Social Science Review* 88/3. Article 1. s. 1-29.
- Canatan, Y. (2020). 1958-1963 Dönemi Türk-Arap Münasebetleri Ve Ortadoğu Ülkeleri. *Uluslararası Anadolu Sosyal Bilimler Dergisi* , 4 (4) , s.381-390.

- CIA (1982). Intelligence Memorandum, Greek-Turkish Relations: The Deadlocked Allies, *Directorate of Intelligence*, May. 01 ocak 2023 tarihinde CIA resmi internet sayfası <https://www.cia.gov/readingroom/docs/CIA-RDP83B00228R000100170005-5.pdf> adresinden alınmıştır.
- CSIS (Center of Strategic and International Studies) (2021 Haziran 6). *Missile Defense Project, "S300," Missile Threat, Center for Strategic and International Studies*. 2 Temmuz 2021 tarihinde CSIS internet sayfası <https://missilethreat.csis.org/defsys/s-300/> adresinden alındı.
- Cumings, B. (2010). *The Korean war: A History*. New York. Modern Library.
- Cumhuriyet Gazetesi (1965 Şubat 24). *Hasan Işık Dış Politika Değişmiyor Dedi*. s.1
- Cumhuriyet Gazetesi (1997 Mayıs 28). *Paris'e Barış Bombası Düştü*, s.11
- Cumhuriyet Gazetesi (2009 Eylül 18). *TSK'den Tezkere Talebi*. 09 Kasım 2020 tarihinde Cumhuriyet Gazetesi internet sayfası <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/tskden-tezkere-talebi-87528> adresinden alınmıştır.
- Çakırca, B. (2020). Uluslararası Hukukun Eksik Uygulanışına Bir Örnek: Bosna-Hersek'te Uluslararası Hukukun Müdahaleleri. *Akademik İncelemeler Dergisi* 15/2 Ekim: s.561-596.
- Çalışkan, F. (2022). Adım Adım Rusya Ukrayna Savaşı ve Üçüncü Tarafların Sürece Etkisi. *EURO Politika*, (14), s. 35-47.
- Çermeli, A. & Atabey, H. (2002). *Jandarma Genel Komutanlığı Tarihi*, Cilt I. Ankara. Kazan Ofset.
- Çetinkaya, G. (2019). Soğuk Savaş Döneminde Türkiye ve Eisenhower Doktrini. *Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 3 (2), s. 1-14.

- Çongar, Y. (2001 Eylül 08). *17 Saat Uçup Sonra Vurdular*. 10 Şubat 2022 tarihinde Milliyet Gazetesi resmi internet sayfası <https://www.milliyet.com.tr/gundem/17-saat-ucup-sonra-vurdular-5273748> adresinden alınmıştır.
- Daalder, I. & Goldgeier J. (2006). Global NATO, *Foreign Affairs*, September/October. 12 Aralık 2022 tarihinde Researchgate resmi internet sayfası https://www.researchgate.net/publication/265024172_Global_NATO adresinden alınmıştır.
- Damlapınar, Y. (1997). *Cumhuriyet Dönemi Türk Polis Teşkilatının Tarihi Gelişimi*. Ankara. Yüksek Lisans Tezi.
- DECA, 1980, *The Defense And Economic Cooperation Agreement -- U.S. Interests And Turkish Needs*. 01 Eylül 2022 tarihinde U.S. Government Accountability Office internet sayfası <https://www.gao.gov/assets/id-82-31.pdf> adresinden alınmıştır.
- Demirel, E. (2019). Güç Dengesi Teorisi Perspektifinden Birleşmiş Milletler. Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt:4, Sayı:2, s.575-601.
- Demirkıran, Ö. (2007). Fransa'nın Güvenlik Politikası: De Gaulle Dönemi (1958-1969), *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(5), 79-92.
- Demirtaş Coşkun, B. (2010). Kosova'nın Bağımsızlığı ve Türk Dış Politikası (1990-2008). *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 7, Sayı 27, s.51-86.
- Denk, E. (2011). Bir Kitle İmha Silahı Olarak Nükleer Silahların Yasaklanmasına Yönelik Çabalar. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 66 (03) , s. 93-136.
- Dışişleri Bakanlığı (2019 Şubat 3). *Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü-NATO*. 3 Şubat 2019 tarihinde Dışişleri Bakanlığı internet sayfası <http://www.mfa.gov.tr/nato.tr.mfa> adresinden alınmıştır.
- Dışişleri Bakanlığı (2022 Şubat 14). *Merkez Teşkilatı*. 14 Şubat 2022 tarihinde Dışişleri Bakanlığı resmi internet sayfası <https://www.mfa.gov.tr/data/merkez-teskilat.pdf> adresinden alınmıştır.

- Dışışleri Bakanlığı (2023 Şubat 14). *Tarihçe*. 14 Şubat 2022 tarihinde Dışışleri Bakanlığı resmi internet sayfası <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-cumhuriyeti-disisleri-bakanligi-tarihcesi.tr.mfa> adresinden alınmıştır.
- Dışışleri Bakanlığı (2022 Şubat 14). *Teşkilat Yapısı*. 14 Şubat 2022 tarihinde Dışışleri Bakanlığı resmi internet sayfası http://www.mfa.gov.tr/teskilat-yapisi_.tr.mfa adresinden alınmıştır.
- Dışışleri Bakanlığı (2022 Kasım 30). IV. *Türkiye 's International Security Initiatives and Contributions to NATO and EU Operations*. 30 Kasım 2022 tarihinde Dışışleri Bakanlığı Resmi Web sitesi https://www.mfa.gov.tr/iv_-european-security-and-defence-identity_policy-_esdi_p_.en.mfa adresinden alınmıştır.
- Dışışleri Bakanlığı (2022 Kasım 30). *Türkiye - Libya Siyasi İlişkileri*. 30 Kasım 2022 tarihinde Dışışleri bakanlığı resmi internet sayfası <https://www.mfa.gov.tr/turkiye-libya-siyasi-iliskileri.tr.mfa> adresinden alınmıştır.
- Doğan, N. (2005). Nato'nun Örgütsel Değişimi, 1949-1999 Kuzey Atlantik İttifakından Avrupa-Atlantik Güvenlik Örgütüne. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 60(3), s.69-108.
- Doğru, S. (2017). Uluslararası Hukukta Deniz Haydutluğu: Uluslararası Toplumun Mücadelesi ve Türkiye'nin Katkıları. *Ankara Üni. Hukuk Fak. Dergisi*, 66 (3). s.551-580.
- Duman, M. Z. (2011). Turgut Özal'in Politikalarında Ekonomik Rasyonalizm. *Sosyoloji Dergisi*, (23), 105-123.
- Dursun, S. (2015). *The Changes In Nato Defense Concept And Turkishforeign Policy*. Doktora Tezi. İstanbul. Yeditepe Universityinstitute Of Social Sciences.
- Dursun, S. (2008). Türkiye'nin Güvenlik Algılamasındaki Değişim: 12 Eylül 1980 Askeri Müdahalesi Sonrası Dönem. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 7 (16), s.421-433.

- Dupuy A.C., & Nussbaum D. & Butrimas V. & Granitsas A. (2021 Ocak 13). *Hibrit Savaş Döneminde Enerji Güvenliği*. 30 Kasım 2022 tarihinde NATO resmi internet sayfası <https://www.nato.int/docu/review/tr/articles/2021/01/13/hibrit-savas-doeneminde-enerji-guevenligi/index.html> adresinden alınmıştır.
- Dz.K.K.lığı (2022 Şubat 27). *Tarihçe*. 27 Şubat 2022 tarihinde Deniz Kuvvetleri Komutanlığı resmi internet sayfası <https://www.dzkk.tsk.tr/ArsivAskeriTarih/icerik/deniz-kuvvetleri-komutanligi-tarihcesi> adresinden alınmıştır.
- Dz.K.K.lığı (2022 Şubat 11). *Birleşik Görev Kuvveti*. 11 Şubat 2022 tarihinde Deniz Kuvvetleri Komutanlığı resmi internet sayfası <https://www.dzkk.tsk.tr/Harekat/icerik/birlesik-gorev-kuvveti> adresinden alınmıştır.
- Edwards, P. (2003). *The Korean War: A historical dictionary* (Historical dictionaries of war, revolution, and civil unrest, No. 23). Scarecrow Press.
- Ekinci, M.U. (2014). *Bosna Hersek Siyasetini Anlama Klavuzu*. İstanbul. SETA Yayınları.
- Emiroğlu, S. (1994 Ocak 12). İttifakta Tarihi Dönüşüm. *Milliyet*, 12 Ocak 1994, s.19
- Erdoğan, S. & Aslan, Z. (2021). Demokrat Parti Döneminde Türkiye-Sovyetler Birliği İlişkileri: İkinci Dünya Savaşı Sonrası Dönemin Mirası ve Soğuk Savaş Etkisi. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 21 (42), s. 295-317.
- Erdoğan, H. (2004). *Avrupa'nın Geleceğinde Türkiye'nin Önemi ve NATO İttifakı*, İstanbul. IQ Yayınları.
- Ergin S. (2007). Değişen Güvenlik Ortamında NATO, Güvenliğin Yeni Boyutları ve Uluslararası Örgütler Konulu Uluslararası Sempozyum Bildirisi, *Harp Akademileri Komutanlığı*, 31 Mart 2007.
- Erkan, S. (2016). 2008 Rusya-Gürcistan Savaşı ve Uluslararası Toplum. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, (17) , s.41-64.

- Erkekoğlu, P. & Koçer Gümüşel, B. (2018). Kimyasal savaş Ajanları: Tarihçeleri, Toksisitleri Saptanmaları ve Hazırlıklı olma. *Hacettepe University Journal of the Faculty of Pharmacy Review Article* Volume 38 Number 1 January, s. 24-38.
- Erkmen, A. (2020). Türkiye'nin NATO Üyeliği ve Üyeliğin TBMM'de Kabulü. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17 (2), 1024-1049.
- Erhan, Ç. (2009). ABD ve NATO'yla İlişkiler. *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar* (Ed. Baskın Orhan), Cilt 1, 15. Baskı, İstanbul, s.681-715.
- Erkin C. F.(1997). *Dışişlerinde 34 yıl*. Cilt I. Ankara. Türk Tarih Kurumu.
- Erkmen, A. (2020). Türkiye'nin NATO Üyeliği ve Üyeliğin TBMM'de Kabulü. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17 (2). s.1024-1049.
- Ermiş, U. & Canbolat, İ. (2022). Truman Doktrininden SaGeB'e Türk Dış Politikası Ekseninde Modern Türk Savunma Sanayiinin Kuruluşu. *International Journal of Social Inquiry*, 15 (2), s. 557-574
- Ersöz S. (2 Şubat 2020). *Patriotlar Bir Kez Daha Ankara'nın Gündeminde*. Kasım 9, 2020 tarihinde Milliyet Resmi Web Sitesi: <https://www.milliyet.com.tr/gundem/patriotlar-bir-kez-dahaankaranin-gundeminde-6150366> adresinden alındı.
- European Council (2002 Ekim 24-25). *Brüksel Avrupa Konseyi Sonuç Bildirgesi*. 29 Kasım 2022 tarihinde European Council resmi internet sayfası http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/72968.pdf adresinden alınmıştır.
- Feridunoğlu, İ.C. (2017). Hürriyet Gazetesi'nce 1964 Johnson Mektubu Süreci'nde Kullanılan Dilin Milliyetçi Söylem Bağlamında Söylem Analizi Yöntemiyle İncelenmesi. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi* 9 (2), s.371-394.

- Feroz, A. & Turgay, B. (1976). *Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi, 1945-1971*. İstanbul. Bilgi Yayınevi.
- Fırat, M. (2009). Yunanistan'la İlişkiler. *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar* (Ed. Baskın Orhan), Cilt 1, 15. Baskı, İstanbul, s.576-614.
- Fırat, M. & Kürkçüoğlu, Ö. (2009). Orta Doğu'yla İlişkiler. *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar* (Ed. Baskın Orhan), Cilt 1, 15. Baskı, İstanbul, s.615-653.
- Fields M. & Ahmed R. (2011). *A Review of the 2001 Bonn Conference and Application to the Road Ahead in Afghanistan*. Strategic Perspectives 8, Center for Strategic Research Institute for National Strategic Studies National Defense University.
- FM 7-8 (1992), Infantry Rifle Platoon and Squad, 15 Şubat 2022 tarihinde Marines resmi internet sayfası <https://www.marines.mil/Portals/1/Publications/FM%207-8%20W%20CH%201.pdf> adresinden alınmıştır.
- Fox, W.T.R. (1954). Civil-Military Relations Research: The SSRC Committee and Its Research Survey. *World Politics* vol.6, no.2, s. 278-288.
- Gaddis, J.L. (1997). *We Now Know: Rethinking Cold-war History*. Oxford University Press.
- Gangloff S. (2004). Turkish policy towards the conflict in Kosovo: the preeminence of national political interests. *Balkanologie*, VIII (1), s.105-122.
- Garanti Antlaşması (Zürich,11 Şubat 1959), 01.07.2022 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Resmi Web Sitesi https://www.mfa.gov.tr/garanti-antlasmasi-_zurich_11-subat-1959_.tr.mfa adresinden alınmıştır.
- George, A.L. (1993). *Forceful Persuasion: Coercive Diplomacy as an Alternative to War*. Washington DC.: United States Institute of Peace Press.

- Gilpin, R. (1999). *War and Change in World Politics*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Gertcher, F.L. (2018). *Beyond Deterrence: The Political Economy of Nuclear Weapons*, New York: Routledge.
- Goldstein J.S. & Pevehouse J.C. (2014). *International Relations: 2013-2014 Update*. New Jersey. Pearson.
- Goshko J.M., 1978 Ağustos 2. *Hill Lifts Embargo On Arms to Turkey: In 208–205 Vote, the House*. 01.09.2022 tarihinde The Washington Post Resmi internet sayfası <https://www.washingtonpost.com/archive/politics/1978/08/02/hill-lifts-embargo-on-arms-to-turkey/edaf7167-2ad7-4623-b979-1457fe3812d9/> adresinden alınmıştır.
- Gökçen, S.(2020). İki Darbe Arası Türk Demokrasisi (1961-1980). *Atatürk Yolu Dergisi* - (2020): s. 241-264
- Gönlübol, M., Bilge, A. S., Sander, O., Sar, C., Sezer, D., Şükr, A., & Ülman, A. H. *Olaylarla Türk dış politikası, 1919-1995*. Siyasal Kitabevi, 2014.
- Gören, N. (2018). The NATO/US-Turkey-Russia Strategic Triangle: Challenges Ahead. *Center for International & Security Studies*, U. Maryland, s.1-11.
- Gözen, R. (2018). NATO: İttihattan İttifaka -Dönüşen İttifak. Çalış Şaban H.ve ÖZTURK Erdem (Ed.), *Küresel İlişkiler Çağında Uluslararası Örgütler*, İstanbul, Çizgi, s. 121-174.
- Griffiths, M., O’Callaghan, T. & Roach S.C. (2008). *International Relations-The Key Concepts*. New York: Routledge.
- Gupta, K. (1972). How did the Korean War Begin? *The China Quarterly* 52: s. 699-716.
- Gurr, T.R. (1970). *Why Men Rebel*. Princeton University Press, Princeton.
- Güler, A.(2007). *Türklük Bilgisi*. Ankara. Türkay Yay.

- Gülmez, N. (2014). Soğuk Savaş Dönemi Çekişmelerinden Bir Örnek: U-2 Uçak Krizi. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 14 (28), s. 225-252.
- Gümrükcü T. & Toksabay E. (2017 Aralık 29). *Turkey, Russia sign deal on supply of S-400 missiles*. 12 Aralık 2020 tarihinde Reuters internet sayfası <https://www.reuters.com/article/us-russia-turkey-missiles-idUSKBN1EN0T5> adresinden alındı.
- Güney, A. (2005). An Anatomy of the Transformation of the U.S.-Turkish Alliance: From Cold War to War on Iraq. *Turkish Studies* 6/3. s. 341–359.
- Güngör U. (2022). Bölgesel Güvenlik Kompleksi. D.Mehmet Şahin- Ömer Faruk Kocatepe. 21. *Yüzyılda Uluslararası Güvenlik*. Ankara: Nobel, s.157-170.
- Gürleyen, I. (2013). Turkish Media Framings of the NATO-Led Intervention in Libya *Ortadoğu Etütleri*, Volume 5, No 1, s.117-139.
- Gürün, K. (1983). *Dış İlişkiler ve Türk Politikası*. Ankara: SBF Basın ve Yayın Yüksek Okulu.
- Gürsoy Mahdy, Z. & Aksu, F. (2020). Türkiye ve Yunanistan Arasındaki Dış Politika Krizlerinde Karar Birimlerinin Siyasi Evren Algıları . *Journal of International Eastern European Studies* , 2 (2) , s. 505-549.
- Güvenç, S. (2015). NATO'nun Evrimi ve Türkiye'nin Transatlantik Güvenliğe Katkıları. *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 12, Sayı 45, s. 101- 119.
- Hale, W. (2013). *Turkish foreign policy, 1774-2000*, Routledge, Abingdon.
- Halperin, M.H. (1963). The Limiting Process in the Korean War. *Political Science Quarterly* 78.1. s. 13-39.
- Harris, G.S. (1972). *Troubled Alliance: Turkish-American problems in historical perspective, 1945-1971*. Washington, DC. American Enterprise Institute for Public Policy Research,.

- Haruki, W.(2014). *The Korean war: An international history*. Çev. Frank Baldwin. Maryland. Published by Rowman & Littlefield
- Hart, P.T. (1990). *Two Nato Allies at the threshold of war: Cyprus, a firsthand account of crisis management, 1965-1968*. Duke University Press.
- Hobbes, T. (1679). *Laviathan*. 30 Kasım 2022 tarihinde Apple resmi internet sayfası <https://books.apple.com/tr/book/leviathan/id499500322?l=tr> adresinden alınmıştır.
- Halliday J. & Cumings B. (1988). *Korea: The Unknown War: An Illustrated History*. New York, Pantheon Books.
- Hough, P. (2004). *Understanding Global Security*. London Abingdon. Routledge.
- Hough, P. (1994). *The White House, National Security Strategy of Engagement and Enlargement*. Government Printing Office. Washington DC.
- Hv.K.K.lığı (2022 Şubat 27). *Kuruluş Yılları*. 27 Şubat 2022 tarihinde Deniz Kuvvetleri Komutanlığı resmi internet sayfası <https://www.hvkk.tsk.tr/Custom/Hvkk/79> adresinden alınmıştır.
- Hürriyet Gazetesi, *Johnson'un Mektubu*, s.1, 13 Ocak 1966
- ICJ-International Court Of Justice (2022 Aralık 1), *Charter Of The United Nations*, 1 Aralık 2022 tarihinde ICJ resmi internet sayfası <https://www.icj-cij.org/charter-of-the-united-nations> adresinden alınmıştır.
- İncirlik Air Base (2022 Aralık 31). *İncirlik Air Base History*. 27 Şubat 2022 tarihinde [Incirlik.af.mil](https://www.incirlik.af.mil) resmi internet sayfası <https://www.incirlik.af.mil/About-Us/Fact-Sheets/Display/Article/300814/incirlik-air-base-history/> adresinden alınmıştır.
- İçişleri Bakanlığı (2019 Şubat 14), *Teşkilat Yapısı*. 2022 tarihinde İçişleri Bakanlığı resmi internet sayfası <https://www.icisleri.gov.tr/teskilat-semasi-2019> adresinden alınmıştır.
- İlter, E. (2002). *Millî İstihbarat Teşkilatı Tarihçesi*. Ankara. MİT.

- İşler, E.İ. & Analı, S. (2015). Kore Savaşı'na Katılma Sürecinde Basın Yoluyla Halkın Onayını Arttırmak. *Erciyes İletişim Dergisi*. Cilt 4, Sayı 2. s. 2-18
- Jacobsen, K.L.& Nordby, J.R. (2013). *Danish Interests in Regional Security Institutions in East Africa*. DIIS REPORT 2013:14. Copenhagen, Denmark.
- Kahramanyol, M. & Emgili, F. (2016). Tito ve Balkan Siyaseti. *Avrasya Etüdüleri* 50/2016-2, s. 315-349.
- Kalkanlı, Z. G. (2019). Terör, 11 Eylül'ün Psikolojik Etkileri ve İyileştirici Terapiler. *Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 0 (9), 275-305
- Kaplan, R.D. (1994). The Coming Anarchy. *The Atlantic Monthly*, vol.273, issue 2, February, s. 44–76.
- Karaer İ., Erişti R., Ceylan A., Şener M., Torunlar M., Ersoy D. Koçyiğit M., Sabah F., Türkan A. (2014), *Dünden Bugüne Başbakanlık (1920-2014)*, Ankara, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü.
- Karakaya, İ. & Nazarı, M. İ. (2022). Afganistan'da Taliban İktidarı Dönemleri (1996-2001 ve 2021 Sonrası) ve Afganistan Dış Politikası. *Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi*, 12 (23), s. 143-169.
- Karakoç, E. & Olkun, M (2020). Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin Dönemi Türkiye'nin Kıbrıs Politikası (1962-1965). *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, Cilt:7 / Sayı:4 s. 2311-2330.
- Kahraman, S. (2011). Turkey and the European Union in the Middle East: Reconciling or Competing with Each Other? *Turkish Studies*, Volume 12, - Issue 4: Turkey and the Middle East. s.699-716.
- Karabulut, U. & Eryılmaz, E. (2016). Pkk Terör Örgütü ve Türkiye-Suriye İlişkilerine Etkileri (1991-2003). *Belgi Dergisi*, (11) , s.17-40.

- Karaosmanoğlu, A.L. (1987). *Savunma Politikamızı İncelemek, Türkiye'nin Savunması*. Ankara, Dış Politika Enstitüsü.
- Kassimeris, C. (2010). *Greece And The American Embrace*, New York, Tauris Academic Studies.
- Kaya, A. (2021). Uzakdoğu'dan Esen Rüzgâr (1960): Güney Kore'deki Gençlik Hareketinin Türkiye'deki Yansımaları. *Belgi*. Sayı 22 (Yaz 2021/ II). s. 555-588
- Kaya, F. (2022). 1965-1971 yılları arası Türkiye'nin çok yönlü dış politika perspektifinde Sovyetler Birliği ile ilişkileri, *Tesam Akademi Dergisi*, 9(1), s. 131-153.
- Keohane, R.O. (1986). *Theory of World Politics: Structural Realism and Beyond*. Keohane Robert O.(Ed.), Neoliberalism and Its Critics (158-203) içinde. New York: Columbia University Press.
- Keohane, R.O. ve Nye Jr., J.S. (2000). *Globalization: What's New? What's Not? (And So What?)*. Foreign Policy, Issue 118, Spring, s.104–119.
- Keskin Ata, F. (2014). Uluslararası Hukukta Savaş ve Barış. *Mülkiye Dergisi*, 38(3), s. 83-99.
- Keskin, O. & Karakoç, E. (2022). 1956 Süveyş Krizinin Mısır İle Türkiye'nin Orta Doğu Politikalarına Etkisi. *Bilge Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6 (2), s. 59-68.
- Kıbaroğlu, M. (2012). *NATO'nun Balistik Füze Savunma Sistemi ve Türkiye*. *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 9, Sayı 34. s. 183-204.
- Kılhoğlu, M.E. (2021). 1956 Süveyş Krizi ve Ortadoğu'ya Etkisi. *Vakanüvis - Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 6 (2), s. 726-757.
- Kıran, A. (2017). Uluslararası Hukukta Devletleri Tanıma ve Tanıma Teorileri. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(3), s.923-945
- Kıyanç, H. (2022), 1957 Türkiye Suriye Krizi'nin Analizi, *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Dergisi*, Sayı:10, s. 209-236.

- KKK (2022 Şubat 27). *Tarihçe*. 27 Şubat 2022 tarihinde Kara Kuvvetleri Komutanlığı resmi internet sayfası <https://www.kkk.tsk.tr/tarihce.aspx> adresinden alınmıştır.
- Kohen, S. (1989 Mayıs 29). “NATO, Yol Kavşağında”. *Milliyet*, s. 4
- Konak, A. (2019). Kırım’ın İlhakı ile Sonuçlanan Ukrayna Krizi Ve Ekonomik Etkileri. *Uluslararası Afro-Avrasya Araştırmaları Dergisi*, Cilt:4 Sayı:8. s.80-93.
- Kosyrev, D. (2008). *No Munich in Bucharest*. 30 Kasım 2022 tarihinde Sputniknews Web <https://sputniknews.com/20080404/103773414.html> adresinden alınmıştır.
- Krebs, R.R. (1999). Perverse Institutionalism: NATO and the Greco-Turkish Conflict. *International Organization*, Vol. 53, No. 2, s.343-377.
- Kuniholm, B. (2001) The Evolving Strategic Significance of Turkey’s Relationship with NATO. *A History of NATO—The First Fifty Years*. Palgrave Macmillan, London, 2001. 339-357.
- Kurban, V. (2014). 1950-1960 Yıllarında Türkiye İle Sovyetler Birliği Arasındaki İlişkiler. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi* XIV/28 (2014-Bahar/Spring), s.253-282.
- Kurban V., Ergün O., Çümen N. & Gül B. (2020). *Stratejik Paralaksın Doğduğu Noktada Türk ve Rus İlişkilerinin Geleceği: Kıbrıs ve Ötesi*, Ankara, İksad Yayıncılık.
- Kuzu, A. (2007). *MİT MOSSAD CIA GLADIO Dünyanın En Büyük İstihbarat Servisleri*. İstanbul. Bilge Karınca Yayınları.
- Lacoste, Y. (2008). *Büyük Oyunu Anlamak: Jeopolitik-Bugünün Uzun Tarihi*. 2. Baskı. Çev. İsmet Akça. İstanbul. NTV yayınları.
- Laçiner, S. (2001). İngilizce Konuşan Ülkeler İttifakı: İngiltere, ABD, Kanada, Avustralya ve Yeni Zelanda. *Bir Başka Açıdan İngiltere*, (Ed.) Sedat Laçiner, ASAM Yayınları, No:27.
- Laipson E.B. (1981). *Congressional-Executive Relations and the Turkish Arms Embargo*, Washington, U.S. G.P.O.

- Lankov, A. (2002). *From Stalin to Kim Il Sung: The Formation of North Korea, 1945-1960*. Rutgers University Press.
- Latawski, P. & Smith, M.A. (2003). *The Kosovo crisis and the evolution of a post-Cold War European security*. Manchester University Press.
- Lemke D. (2004) Great Powers in the Post-Cold War World:A Power Transition Perspective, T.V. Paul, James J. Wirtz and Michel Fortmann (edited by) *Balance of Power: Theory and Practice in the 21st Century*, CA: Stanford University Press, Stanford, s. 52-75.
- Lenoir F. (2019 Mart 25). *Stoltenberg'den Türkiye'nin S-400 kararı ile ilgili açıklama: NATO üyeleri silah alımıyla ilgili kararlarını bağımsız alır*. 3 Temmuz 2021 tarihinde Sputnik internet sayfası <https://tr.sputniknews.com/savunma/201903251038409175-stoltenberg-turkiye-s400-nato/> adresinden alındı.
- Lewis, B. (1951). Recent developments in Turkey. *International Affairs* (Royal Institute of International Affairs 1944-) 27.3 (1951): s.320-331.
- Levy, M.A. (1995). Is the Environment a National Security Issue?. *International Security*, vol.20, no.2, Fall, s. 35-62.
- Levy, J.S. (2004). *What do Great Powers Balance Against and When?* T.V. Paul, James J. Wirtz and Michel Fortmann (edited by) *Balance of Power: Theory and Practice in the 21st Century*, CA: Stanford University Press, Stanford, s. 29-51.
- Levy, J.S. and Thompson, W.R. (2010). *Causes of War*. Wiley-Blackwell Publish, West Sussex, UK.
- Liland, F. (2001). Explaining NATO's Non-Policy on Out-of-Area Issues During the Cold War. *A History of NATO—The First Fifty Years*. Palgrave Macmillan, London, s. 173-189.
- Little R. (2007), *The Balance of Power in International Relations: Metaphors, Myths and Models*, Cambridge University Press.

- Lopez C.T.(2019 Haziran 7). *DOD Sets Date to Begin 'Unwinding' Turkey From F-35 Program*. 3 Haziran 2021 tarihinde Us Dept of Defence internet sayfası <https://www.defense.gov/Explore/News/Article/Article/1870207/dod-sets-date-to-beginunwinding-turkey-from-f-35-program/> adresinden alındı.
- Lynn-Jones, S.M. (1992). *The Future of International Security Studies*. Editörler Desmond Ball and David Horner. *Strategic Studies in a Changing World: Global, Regional and Australian Perspectives*, Canberra Papers on Strategy and Defence no.89, Canberra: Australian National University, 71-107.
- Mahiroğulları, A. (2015). 5018 Sayılı Kanun'dan 275 Sayılı Kanun'a Grev Hakkı Tartışmaları, *HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, Cilt: 4, Yıl: 4, Sayı: 10 (2015/3) s. 152-169.
- Mandıracı B., de Carbonnel A., Hanna M.W. (2022 Haziran 24). *Why Türkiye's Hindrance of NATO's Nordic Expansion Will Likely Drag On*. 5 Nisan 2023 tarihinde International Crisis Group internet sayfası <https://www.crisisgroup.org/europe-central-asia/western-europemediterranean/t%C3%BCrkiye/why-turkiyes-hindrance-natos-nordic-expansion-will-likely-drag> adresinden alınmıştır.
- Mansoor, P. (2012). Introduction: Hybrid War in History, Murray Williamson, Peter R. Mansoor (ed.), *Hybrid Warfare: Fighting Complex Opponents From the Ancient World to the Present*, USA, Cambridge University Press, s. 1-18.
- McGhee, G.C. (1990). *The US-Turkish-NATO-Middle East Connection*. New York. Palgrave Macmillan.
- McLean, W. (2011). *Regional Security Complex Theory and Insulator States: The Case of Turkey*. 12 Aralık 2022 tarihinde University of Tasmania resmi internet sayfası https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_181779.htm#trafficking adresinden alınmıştır.
- Mearsheimer, J.J. (1990). Back to the Future: Instability in Europe after the Cold War. *International Security* 15 (1), 1990: s. 5–56.

- Medcalf, J.(2005). *NATO: A Beginner Guide*. London, Oneworld Publications.
- Mehmetcik, H. (2015). 21. Yüzyıl için Caydırıcılık: Teori ve Pratikte Neler Değişti? .
Güvenlik Stratejileri Dergisi, 11 (22) , s.31-60
- MGK 2020 Şubat 15, *Hakkımızda*. 15 Şubat 2022 tarihinde MGK resmi internet sitesi
<https://www.mgk.gov.tr/index.php/kurumsal/hakkimizda> adresinden alınmıştır.
- MİT (2014). *2937 Sayılı Devlet İstihbarat Hizmetleri ve Millî İstihbarat Teşkilatı Kanunu'nda 6532 Sayılı Kanunla Yapılan Düzenleme*, 27 Şubat 2022 tarihinde MİT resmi internet sayfası <https://www.mit.gov.tr/2937.html> adresinden alınmıştır.
- Molla, A. (2009). Soğuk Savaş Sonrası Körfez Krizleri ve Türkiye-Abd-Nato İlişkileri.
Journal of Management and Economics Research, 7 (11), s. 29-45.
- Morgenthau, H.J. (1993). *Politics among Nations: The Struggle for Power and Peace*.
(Revised by K. W. Thompson, W.D. Clinton), McGraw-Hill Inc, New York.
- Müftüler Baç, M. (2000). *Turkey's Role in the European Security and Foreign Policies*,
Security Dialogue, SAGE Publications, Vol.31, No.4, s.489-502.
- Müftüler Baç, M. (2006). *Türkiye-Avrupa Birliği İlişkilerine Güvenlik Boyutundan Bir Bakış*. İstanbul, TESEV Yay.
- Napoleoni, L. (2004). *Modern Cihat*. İstanbul, Bulut Yayınları
- NATO handbook (1989). Belgium, NATO Headquarters Press.
- NATO handbook (2006). Belgium. NATO Headquarters Press.
- NATO (1941 Ağustos 14). *The Athlantic Charter*. 01 Şubat 2022 tarihinde NATO resmi internet sayfası
https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_16912.htm?selectedLocale=en
adresinden alınmıştır.

NATO (1948 Mart 17). *The Brussels Treaty*. 01 Şubat 2022 tarihinde NATO resmi internet sayfası https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_17072.htm?selectedLocale=en adresinden alınmıştır.

NATO (1948 Haziran 11). *U.S. Senate Resolution 239 80th Congress, 2nd Session - ('The Vandenberg Resolution')*, 01 Şubat 2022 tarihinde NATO resmi internet sayfası https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_17054.htm?selectedLocale=en adresinden alınmıştır.

NATO (1949 Nisan 4). *Kuzey Atlantik Antlaşması*. 01 Şubat 2022 tarihinde NATO resmi internet sayfası https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_17120.htm?selectedLocale=tr adresinden alınmıştır.

NATO (1949 Eylül 17). *Final Communiqué of the first Session of the North Atlantic Council*. 01 Şubat 2022 tarihinde NATO resmi internet sayfası https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_17117.htm?selectedLocale=en adresinden alınmıştır.

NATO (1949 Aralık 1). *Note by the Secretary to the North Atlantic Defense Committee on the Strategic Concept for the Defence of the North Atlantic Area (D.C.6/1)*. 01 Kasım 2022 tarihinde NATO resmi internet sayfası <https://www.nato.int/docu/stratdoc/eng/a491201a.pdf> adresinden alınmıştır.

NATO (1950 Mart 28). *North Atlantic Military Committee Decision on M.C. 14 Strategic Guidance for North Atlantic Regional Planning (M.C.14)*. 01 Kasım 2022 tarihinde NATO resmi internet sayfası <https://www.nato.int/docu/stratdoc/eng/a500328c.pdf> adresinden alınmıştır.

NATO (1950 Ocak 06). *Final Communiqué*. 01 Şubat 2022 tarihinde NATO resmi internet sayfası https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_17211.htm?selectedLocale=en adresinden alınmıştır.

NATO (1950 Nisan 1). *North Atlantic Defense Committee Decision on D.C. 13 A Report by the Military Committee on North Atlantic Treaty Organization Medium Term Plan* (D.C.13). 01 Kasım 2022 tarihinde NATO resmi internet sayfası <https://www.nato.int/docu/stratdoc/eng/a500328d.pdf> adresinden alınmıştır.

NATO (1950 15 Mayıs). *Resolution*. 18 Haziran 2022 tarihinde NATO resmi internet sayfası https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_17208.htm?selectedLocale=en adresinden alınmıştır.

NATO (1950 Eylül 26). *Final Communiqué*, 01 Şubat 2022 tarihinde NATO resmi internet sayfası https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_17158.htm?selectedLocale=en adresinden alınmıştır.

NATO (1952 Aralık 3). *Note by the Secretary to the North Atlantic Military Committee on the Strategic Concept for the Defense of the North Atlantic Treaty Area* (M.C.3/5 (Final)). 01 Kasım 2022 tarihinde NATO resmi internet sayfası <https://www.nato.int/docu/stratdoc/fra/a521203a.pdf> adresinden alınmıştır.

NATO (1952 Aralık 9). *North Atlantic Military Committee Decision on M.C. 14/1 A Report by the Standing Group on Strategic Guidance* (M.C.14/1(Final)). 01 Kasım 2022 tarihinde NATO resmi internet sayfası <https://www.nato.int/docu/stratdoc/eng/a521209a.pdf> adresinden alınmıştır.

NATO (1954 Kasım 22). *North Atlantic Military Committee Decision on M.C. 48 A Report by the Military Committee on the Most Effective Pattern of Nato Military Strength for the Next Few Years* (M.C.48 (Final)). 01 Kasım 2022 tarihinde NATO resmi internet sayfası <https://www.nato.int/docu/stratdoc/eng/a541122a.pdf> adresinden alınmıştır.

NATO (1955 Aralık 9). *North Atlantic Military Committee Decision on M.C. 48/1 A Report by the Military Committee on the Most Effective Pattern of Nato Military Strength for the Next Few Years-Report No. 2* (M.C.48/1(Final)). 01 Kasım 2022

tarihinde NATO resmi internet sayfası
<https://www.nato.int/docu/stratdoc/eng/a551209a.pdf> adresinden alınmıştır.

NATO (1956 Aralık 13). *Directive to the Nato Military Authorities from the North Atlantic Council* (C-M(56)138(Final)). Paris. 01 Kasım 2022 tarihinde NATO resmi internet sayfası <https://www.nato.int/docu/stratdoc/eng/a561213a.pdf> adresinden alınmıştır.

NATO (1957 Mayıs 23). *Final Decision on MC 14/2(Revised) A Report by The Military Committee on Overall Strategic Concept for the Defense of the North Atlantic Treaty Organization Area* (M.C.14/2(Revised)(Final Decision)). 01 Kasım 2022 tarihinde NATO resmi internet sayfası <https://www.nato.int/docu/stratdoc/eng/a570523a.pdf> adresinden alınmıştır.

NATO (1957 Mayıs 23). *Final Decision on MC 48/2 A Report by the Military Committee on Measures to Implement the Strategic Concept* (M.C.48/2 (Final Decision)). 01 Kasım 2022 tarihinde NATO resmi internet sayfası <https://www.nato.int/docu/stratdoc/eng/a570523b.pdf> adresinden alınmıştır.

NATO (1966 Aralık 13). *Staff Communications Division (FM MCREP TO ZEN/NAM IL COM PARIS 131420Z66)*. 10 Şubat 2022 tarihinde NATO resmi internet sayfası https://archives.nato.int/uploads/r/nato-archives-online/0/4/1/041e059a79a56ed60030897ab72326a8242bb9c332883e0b39ddf20b96067284/LOCOM_7565_ENG_PDP.pdf adresinden alınmıştır.

NATO (1968 Ocak 16). *Final Decision on MC 14/3 A Report by the Military Committee to the Defence Planning Committee on Overall Strategic Concept for the Defense of the North Atlantic Treaty Organization Area* (M.C.14/3(Final)). 01 Kasım 2022 tarihinde NATO resmi internet sayfası <https://www.nato.int/docu/stratdoc/eng/a680116a.pdf> adresinden alınmıştır.

NATO (1969 Aralık 8). *Final Decision on MC 48/3 Measures to Implement the Strategic Concept for the Defence of the Nato Area* (M.C.48/3(Final)). 01 Kasım 2022 tarihinde NATO resmi internet sayfası <https://www.nato.int/docu/stratdoc/eng/a691208a.pdf> adresinden alınmıştır.

NATO (1989 Mayıs 29). *Declaration of the Heads of State and Government participating in the Meeting of the North Atlantic Council*. 31 Aralık 2022 tarihinde NATO resmi internet sayfası https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_23554.htm adresinden alınmıştır.

NATO (1991 Kasım 7). *The Alliance's New Strategic Concept*. 01 Şubat 2022 tarihinde NATO resmi internet sayfası https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_23847.htm adresinden alınmıştır.

NATO (1996 Haziran 3). *Press Communiqué M-Nac-1 (96)63, Ministerial Meeting Of The North Atlantic Council In Berlin 3 June 1996 Final Communiqué*. 10 Şubat 2022 tarihinde NATO resmi internet sayfası https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_69366.htm adresinden alınmıştır.

NATO (1997 Temmuz 8). *Press Release M-1 (97)81, Madrid Declaration*. 1 Şubat 2022 tarihinde NATO resmi internet sayfası <https://www.nato.int/docu/pr/1997/p97-081e.htm> adresinden alınmıştır.

NATO (1999 Nisan 23). *Washington Summit*. 25 Kasım 2022 tarihinde NATO resmi internet sayfası https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_27286.htm?selectedLocale=en adresinden alınmıştır.

NATO (1999 Nisan 24). *The Alliance's New Strategic Concept (1999)*. 01 Şubat 2022 tarihinde NATO Resmi internet sayfası https://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_27433.htm#:~:text=At%20the%20Summit%20meeting%20in,years%20of%20the%20Cold%20War adresinden alınmıştır.

NATO (1999 Nisan 25). *Chairman's summary of the Meeting of the Euro-Atlantic Partnership Council at Summit Level, Washington D.C*. 01 Şubat 2022 tarihinde NATO resmi internet sayfası https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_27438.htm?selectedLocale=en adresinden alınmıştır.

NATO (2000 Haziran 08). *Statement on the situation in the Balkans*, 01 Şubat 2022 tarihinde NATO resmi internet sayfası https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_18203.htm?selectedLocale=en adresinden alınmıştır.

NATO (2000 Ekim 5). *Founding Act on Mutual Relations, Cooperation and Security between NATO and the Russian Federation*. 25 Kasım 2022 tarihinde NATO resmi internet sayfası <https://www.nato.int/docu/basicxt/fndact-b.htm> adresinden alınmıştır.

NATO (2000 Ekim 27). *London Declaration On A Transformed North Atlantic Alliance*. 25 Kasım 2022 tarihinde NATO resmi internet sayfası <https://www.nato.int/docu/comm/49-95/c900706a.htm> adresinden alınmıştır.

NATO (2001 Ağustos 23). *1991 Summary*. 25 Kasım 2022 tarihinde NATO resmi internet sayfası <https://www.nato.int/docu/update/1991/summarye.htm> adresinden alınmıştır.

NATO (2001 Eylül 12). *Statement by the North Atlantic Council*. 10 Şubat 2022 tarihinde NATO resmi internet sayfası <https://www.nato.int/docu/pr/2001/p01-124e.htm> adresinden alınmıştır.

NATO (2002 Kasım 21). *Prague Summit 2002 Selected Documents and Statements*. Prag. 30 Kasım 2022 tarihinde NATO resmi internet sayfası <https://www.nato.int/docu/0211prague/speeches-e.pdf> adresinden alınmıştır.

NATO (2004 Haziran 28). *Istanbul Summit Communiqué*. İstanbul. 30 Kasım 2022 tarihinde NATO Resmi Web sitesi: <https://www.nato.int/docu/pr/2004/p04-096e.htm> adresinden alınmıştır.

NATO (2006 Kasım 29). *Riga Summit Declaration*. 12 Aralık 2022 tarihinde NATO resmi internet sayfası https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_37920.htm?selectedLocale=en adresinden alınmıştır.

NATO (2008 Nisan 03). *Bucharest Summit takes NATO agenda forward*. 30 Kasım 2022 tarihinde NATO resmi internet sayfası https://www.nato.int/cps/en/natolive/news_7195.htm adresinden alınmıştır.

NATO (2009 Nisan 4). *Strasbourg / Kehl Summit Declaration*. 12 Aralık 2022 tarihinde NATO resmi internet sayfası https://www.nato.int/cps/en/natolive/news_52837.htm adresinden alınmıştır.

NATO (1994 Ocak 11). *Declaration of the Heads of State and Government- participating in the meeting of the North Atlantic Council (The Brussels Summit Declaration')*. 25 Kasım 2022 tarihinde NATO resmi internet sayfası https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_24470.htm?mode=pressrelease adresinden alınmıştır.

NATO (2010 Kasım 20). *Lisbon Summit Guide*, 1 Şubat 2022 tarihinde NATO resmi internet sayfası <https://www.nato.int/lisbon2010/summit-guide-eng.pdf> adresinden alınmıştır.

NATO (2010 Kasım 20). *Lisbon summit Declaration*. Şubat 01, 2022 tarihinde NATO resmi internet sayfası https://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_68828.htm adresinden alınmıştır.

NATO (2011). *Bilgilendirme: Güvenliği Genişletmek - Ortaklarla Beraber Çalışmak*. Belçika. 30 Kasım 2022 tarihinde NATO Resmi Web sitesi: https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_publications/20120207_new-security-challenges-tu.pdf adresinden alınmıştır.

NATO (2011 Nisan 11). *Press conference by NATO Secretary General Anders Fogh Rasmussen after the working lunch of NATO Ministers of Foreign Affairs with Libya partners*. Berlin. 14 Şubat 2022 tarihinde NATO resmi internet sayfası https://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_72443.htm?selectedLocale=en adresinden alınmıştır.

NATO (2012 Mayıs 20). *Chicago Summit Declaration*. 30 Kasım 2022 tarihinde NATO resmi internet sayfası https://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_87593.htm#nrc_missile adresinden alınmıştır.

NATO (2013 Ocak 31). *Secretary General's Annual Report 2012* (Genel Sekreterin Faaliyet Raporu 2012). 5 Ocak 2021 tarihinde NATO resmi internet sayfası https://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_94220.htm?selectedLocale=en adresinden alındı.

NATO (2013 Şubat 13). *All NATO Patriot Batteries in Turkey Operational Türkiye'deki tüm NATO Patriot bataryaları faaliyete geçti*. 5 Ocak 2021 tarihinde NATO resmi internet sayfası https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_98494.htm?selectedLocale=en adresinden alındı.

NATO (2014 Eylül 4). *Wales Summit Declaration*. 30 Kasım 2022 tarihinde NATO resmi internet sayfası https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_112964.htm adresinden alınmıştır.

NATO (2016 Nisan 07). *Kosova Air Campaign*, 01 Şubat 2022 tarihinde NATO resmi internet sayfası https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_49602.htm adresinden alınmıştır.

NATO (2016 Temmuz 8). *Warsaw Summit Declaration*. 30 Kasım 2022 tarihinde NATO Resmi Web sitesi https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_133169.htm adresinden alınmıştır.

NATO (2016 Aralık 19). *Counter-piracy operations*. 10 Şubat 2022 tarihinde NATO resmi internet sayfası https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_48815.htm adresinden alınmıştır.

NATO (2018 Şubat). *The NATO Command Structure*. 10 Şubat 2020 tarihinde NATO resmi internet sayfası

https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_2018_02/1802-Factsheet-NATO-Command-Structure_en.pdf adresinden alınmıştır.

NATO (2018 Haziran 11). *Brussels Summit Declaration*. 30 Kasım 2022 tarihinde NATO resmi internet sayfası https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_156624.htm adresinden alınmıştır.

NATO (2019 Kasım). NATO Mission Iraq (NMI). 10 Şubat 2022 tarihinde NATO resmi internet sayfası https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_2019_10/20191023_191023-factsheet-NMI-en.pdf adresinden alınmıştır.

NATO (2019 Aralık 3). *London Summit Declaration*. 30 Kasım 2022 tarihinde NATO resmi internet sayfası https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_171584.htm adresinden alınmıştır.

NATO (2020 Ağustos 20). *Organization*. 01 Şubat 2022 tarihinde NATO resmi internet sayfası <https://www.nato.int/cps/en/natolive/structure.htm> adresinden alınmıştır.

NATO (2021 Ocak 01). *Turkey takes charge of NATO high readiness force*. 25 Mart 2023 tarihinde NATO resmi internet sayfası https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_180627.htm adresinden alınmıştır.

NATO (2021 Haziran 7). *Ballistic Missile Defence* (Balistik füze savunması). 5 Ocak 2021 tarihinde Nato Resmi Web Sitesi: https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_49635.htm adresinden alındı.

NATO (2021 Ağustos 19). *ISAF's mission in Afghanistan*. 10 Şubat 2022 tarihinde NATO resmi internet sayfası https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_69366.htm, adresinden alınmıştır.

NATO (2021 Kasım 18). *NATO Mission Iraq*. 10 Şubat 2022 tarihinde NATO resmi internet sayfası https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_166936.htm adresinden alınmıştır.

NATO (2021 Aralık 07). *NATO and Afghanistan*. 10 Şubat 2022 tarihinde NATO resmi internet sayfası https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_8189.htm adresinden alınmıştır.

NATO (2022 Ocak 06). *NATO's Role in Kosovo*. 01 Şubat 2022 tarihinde NATO resmi internet sayfası https://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_48818.htm# adresinden alınmıştır.

NATO (2022 Şubat 1). *NATO Leaders*. 01 Şubat 2022 tarihinde NATO resmi internet sayfası https://www.nato.int/cps/us/natohq/declassified_137930.htm adresinden alınmıştır.

NATO (2022 Mayıs 30). *Resolute Support Mission in Afghanistan (2015-2021)*. 12 Aralık 2022 tarihinde NATO resmi internet sayfası https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_113694.htm adresinden alınmıştır.

NATO (1997 Temmuz 8). *Madrid Declaration*. 12 Aralık 2022 tarihinde NATO resmi internet sayfası https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_25460.htm?mode=pressrelease adresinden alınmıştır.

NATO (2022 Haziran 29). *Nato 2022 Strategic Concept*. 25 Mart 2023 tarihinde NATO resmi internet sayfası https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/2022/6/pdf/290622-strategic-concept.pdf adresinden alınmıştır.

NATO (2022 Temmuz 18) *Human Security*. 12 Aralık 2022 tarihinde NATO resmi internet sayfası https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_181779.htm#trafficking adresinden alınmıştır.

NATO (2022 Temmuz 11). *NATO Response Force*. 25 Mart 2023 tarihinde NATO resmi internet sayfası https://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_49755.htm adresinden alınmıştır.

NATO (2022 Temmuz 18). *Strategic Concepts*. 25 Mart 2023 tarihinde NATO resmi internet sayfası https://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_56626.htm adresinden alınmıştır.

NATO (2022 Eylül 1). *Readiness Action Plan*. 25 Mart 2023 tarihinde NATO resmi internet sayfası https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_119353.htm adresinden alınmıştır.

NATO (2022 Ekim 3). *NATO Secretary General*. 01 Kasım 2022 tarihinde NATO resmi internet sayfası https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_50094.htm adresinden alınmıştır.

NATO (2022 Kasım 30). *About NRC*. 30 Kasım 2022 tarihinde NATO resmi internet sayfası <https://www.nato.int/nrc-website/en/about/index.html> adresinden alınmıştır.

NATO (2023 Şubat 1). *NATO*, 01 Şubat 2023 tarihinde NATO resmi internet sayfası https://www.nato.int/nato-welcome/index_tr.html adresinden alınmıştır.

NATO (2023 Mart 25). *Allied Land Command*. 25 Mart 2023 tarihinde NATO resmi internet sayfası <https://lc.nato.int/about-us/history> adresinden alınmıştır.

NATO (2023 Nisan 4). *Finland joins NATO as 31st Ally*. 5 Nisan 2023 tarihinde NATO resmi internet sayfası https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_213448.htm adresinden alınmıştır.

NATO (2023 Nisan 4). *Relations with Ukraine*. 5 Nisan 2023 tarihinde NATO resmi internet sayfası https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_37750.htm adresinden alınmıştır.

NATO (2023 Nisan 5). *Member countries*. 5 Nisan 2023 tarihinde NATO resmi internet sayfası https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_52044.htm adresinden alınmıştır.

NATO (2023 Nisan 5). *Relations with Finland*. 5 Nisan 2023 tarihinde NATO resmi internet sayfası https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_49594.htm adresinden alınmıştır.

Neziroğlu, İ. & Yılmaz, T. (2014). *Başbakanlarımız ve Genel Kurul Konuşmaları*, CİLT 8. Ankara. Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı Yayınları, 2014.

Neziroğlu, İ. & Yılmaz, T. (2014). *Başbakanlarımız ve Genel Kurul Konuşmaları*, CİLT 9. Ankara. Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı Yayınları.

Norton-Taylor, R. (2011 Ekim 31). *NATO, Libya'daki askeri operasyonlarına son verdi*. 11 Şubat 2022 tarihinde The Guardian internet sayfası <https://www.theguardian.com/world/2011/oct/31/nato-ends-libya-rasmussen> adresinden alınmıştır.

Office Of The Historian (2022), *North Atlantic Treaty Organization (NATO) 1949*, 01 Şubat 2022 tarihinde Office Of The Historian resmi internet sayfası <https://history.state.gov/milestones/1945-1952/nato> adresinden alınmıştır.

Office of the Historian (2022). *The Warsaw Treaty Organization, 1955*. 01 Şubat 2022 tarihinde Office of the Historian resmi internet sayfası <https://history.state.gov/milestones/1953-1960/warsaw-treaty> adresinden alınmıştır.

Oğuzhan, M. & Duyar, Z., (2021). Toplum Sözleşmesi Anlayışının Temeli: Machiavelli'de Devlet ve Birey. *Mecmua Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi* Yıl: 6, Sayı: 11, s.456-479

Oktav, O. Z. (2022). Ukrayna Savaşı'nın Türkiye-Rusya ilişkilerine olası etkileri. *Bilge Strateji*, 13 (23), s. 18-23.

Onuş, S. (2015 Kasım 16). *BBC Çin'den füze alımından vazgeçilmesi ne anlama geliyor?* 16 Aralık 2020 tarihinde BBC internet sayfası https://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/11/151116_cin_fuze_turkiye adresinden alındı.

- Organski, A.F.K. & Kugler, J. (1980). *The War Ledger*. University of Chicago Press, Chicago.
- Önal, T. (2014). Fatin Rüştü Zorlu'nun Siyasi Mücadelesi (Mayıs 1954-Mayıs 1960), *Akademik Bakış*, Cilt 8. s. 161-188.
- Özdemir, S. (2022). Eisenhower Doktrini Çerçevesinde Bölgesel Krizler: Suriye Irak-Ürdün-Lübnan. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 10 (31), s. 205-228.
- Özgen, C. (2016). Türkiye'nin Savunma Sanayi Politikasının Analizi: Türk Savunma Sanayi Politikası ve Stratejisi Esasları Dokümanı Örneği. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 8 (15), s.191-203.
- Öztürk, E. (2022). *Fikir Kulüpleri Federasyonunda Türkiye İşçi Partisi – Millî Demokratik Devrim Hareketi Mücadelesi (1965-1969)* . *Öneri Dergisi* , 17 (57), s. 386-416.
- Özyurt, D. & Saka, A. (2021). Türk Anayasalarına Hükûmet Sistemleri Perspektifinden Bir Bakış . *Adalet Dergisi*, (67), s. 163-204.
- Quackenbush, S.L. (2011). *Understanding General Deterrence Theory and Application*. New York: Palgrave Macmillan Press.
- Park, M. (1998). The American boundary, provocation, and the outbreak of the Korean War. *Social Science Japan Journal* 1/1. s. 31-56.
- Pazarıcı, H. (2009). *Uluslararası Hukuk*. 9. Baskı, Ankara, Turhan Kitabevi.
- Pratama, C.P. (2013). Central Asia as a Regional Security Complex from the Perspectives of Realism, Liberalism and Constructivism. *Global: Jurnal Politik Internasional* Vol.15 No.1 Article 6.
- R.G., Resmi Gazete (1930 Haziran 10), 1706 sayılı kanun, Jandarma Kanunu, 15 Şubat 2022 tarihinde T.C. Cumhurbaşkanlığı Resmi Gazete resmi internet sayfası <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/1526.pdf> adresinden alınmıştır.

R.G., Resmi Gazete (1934 Temmuz 4), 2559 Sayılı kanun, Polis Vazife Ve Salâhiyet Kanunu, 15 Şubat 2022 tarihinde T.C. Cumhurbaşkanlığı Mevzuat Bilgi Sistemi resmi internet sayfası <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.3.2559.pdf> adresinden alınmıştır.

R.G., Resmi Gazete (1937 Haziran 4), 3201 Sayılı kanun, Emniyet Teşkilat Kanunu, 15 Şubat 2022 tarihinde T.C. Cumhurbaşkanlığı Mevzuat Bilgi Sistemi resmi internet sayfası <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.3.2559.pdf> adresinden alınmıştır. R.G., Resmi Gazete (1983 Kasım 9), 2945 Sayılı Kanun, *Millî Güvenlik Kurulu ve Millî Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği Kanunu*, 15 Şubat 2022 tarihinde T.C. Cumhurbaşkanlığı Mevzuat Bilgi sistemi resmi internet sayfası <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2945.pdf> adresinden alınmıştır.

R.G., Resmi Gazete (1961 Ocak 4), 211 sayılı kanun, Türk Silahlı Kuvvetleri İç Hizmet Kanunu, 15 Şubat 2022 tarihinde T.C. Cumhurbaşkanlığı Resmi Gazete resmi internet sayfası <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/10702.pdf> adresinden alınmıştır.

R.G., Resmi Gazete (1970 Temmuz 31), 1325 sayılı Kanun, Millî Savunma Bakanlığı Görev ve Teşkilâtı hakkında Kanun, 15 Şubat 2022 tarihinde T.C. Cumhurbaşkanlığı Resmi Gazete resmi internet sayfası <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/13572.pdf> adresinden alınmıştır.

R.G., Resmi Gazete (1982 Temmuz 9), 2692 sayılı Kanun, Sahil Güvenlik Komutanlığı Kanunu, 15 Şubat 2022 tarihinde T.C. Cumhurbaşkanlığı Mevzuat Bilgi Sistemi resmi internet sayfası <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2692.pdf> adresinden alınmıştır.

R.G., Resmi Gazete (1983 Mart 10), 2803 sayılı Kanun, Jandarma Teşkilat, Görev ve Yetkileri Kanunu, 15 Şubat 2022 tarihinde T.C. Cumhurbaşkanlığı Remi Gazete resmi internet sayfası <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/17985.pdf> adresinden alınmıştır.

R.G., Resmi Gazete (1985 Şubat 23), Sayı: 18675, 3152 Sayılı Kanun, *İçişleri Bakanlığı Teşkilat Ve Görevleri Hakkında Kanun*, 15 Şubat 2022 tarihinde T.C.

Cumhurbaşkanlığı Resmi Gazete resmi internet sayfası <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/18675.pdf> adresinden alınmıştır.

R.G., Resmi Gazete (2003 Temmuz 15), 4789 Sayılı Kanun, Millî Güvenlik Kurulu ve Millî Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, 15 Şubat 2022 tarihinde T.C. Cumhurbaşkanlığı Resmi Gazete resmi internet sayfası <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2003/01/20030118.htm#3> adresinden alınmıştır.

R.G., Resmi Gazete (2010 Temmuz 7), 6004 Sayılı Kanun , *Dışişleri Bakanlığının Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun*, 15 Şubat 2022 tarihinde T.C. Cumhurbaşkanlığı Resmi Gazete resmi internet sayfası <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2010/07/20100713-3.htm> adresinden alınmıştır.

R.G., Resmi Gazete (2016 Temmuz 27), 668 sayılı KHK, Olağanüstü Hal Kapsamında Alınması Gereken Tedbirler İle Bazı Kurum ve Kuruluşlara Dair Düzenleme Yapılması Hakkında Kanun Hükmünde Kararname , 15 Şubat 2022 tarihinde T.C. Cumhurbaşkanlığı Resmi Gazete resmi internet sayfası <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2016/07/20160727M2..htm> adresinden alınmıştır.

R.G., Resmi Gazete (2016 Temmuz 31), 669 sayılı KHK, Olağanüstü Hal Kapsamında Bazı Tedbirler Alınması ve Millî Savunma Üniversitesi Kurulması ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Hükmünde Kararname, 15 Şubat 2022 tarihinde T.C. Cumhurbaşkanlığı Resmi Gazete resmi internet sayfası <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2016/07/20160731-5.htm> adresinden alınmıştır.

R.G., Resmi Gazete (2016 Mayıs 31), 2016/8858 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı, Çok Yüksek Hazırlık Seviyeli Müşterek Görev Kuvvetinin Faaliyetine İlişkin Esaslar, 25 Mart 2023 tarihinde T.C. Cumhurbaşkanlığı Resmi Gazete resmi internet sayfası <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2016/06/20160601-3.pdf> adresinden alınmıştır.

R.G., Resmi Gazete (2016 Aralık 12), Sahil Güvenlik Komutanlığı Teşkilat, Görev ve Yetkileri Yönetmeliği, 15 Şubat 2022 tarihinde T.C. Cumhurbaşkanlığı Mevzuat Bilgi Sistemi resmi internet sayfası <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/3.5.20169743.pdf> adresinden alınmıştır.

R.G., Resmi Gazete (2017 Ocak 15), 6771 Sayılı kanun, Türkiye Cumhuriyeti Anayasasında Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, 15 Şubat 2022 tarihinde T.C. Cumhurbaşkanlığı Resmi Gazete resmi internet sayfası <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2017/02/20170211-1.htm> adresinden alınmıştır.

R.G., Resmi Gazete (2018 Temmuz 10), 1 Numaralı Kararname, Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi, 15 Şubat 2022 tarihinde T.C. Cumhurbaşkanlığı Resmi Gazete resmi internet sayfası <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/07/20180710-1.pdf> adresinden alınmıştır.

R.G., Resmi Gazete (2018 Mayıs 10), 703 sayılı KHK, Anayasada Yapılan Değişikliklere Uyum Sağlanması Amacıyla Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnemelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun Hükmünde Kararname , 15 Şubat 2022 tarihinde T.C. Cumhurbaşkanlığı Resmi Gazete resmi internet sayfası <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/07/20180709M3-1.pdf> adresinden alınmıştır.

Robins P. (1991). *Turkey and the Middle East*, Royal Institute of International Affairs. London, Pinter Publishers.

Rolls, M.G. (2010). ASEAN and the Non-Traditional Regional Security Agenda. *India-NZ Track II Dialogue* 13-14 September 2010, University of Waikato, Wellington, New Zealand. s. 1-8.

Rossi, C. (2020 Ocak 7). *Eurosam (Mbd e Thales), la Francia frena sul programma missilistico per la Turchia (che farà l'Italia?)*. 20 Aralık 2020 tarihinde Startmag internet sayfası <https://www.startmag.it/innovazione/eurosam-mbda-e-thales-la->

francia-frena-sulprogramma-missilistico-per-la-turchia-che-fara-litalia/
adresinden alındı.

Sabah Gazetesi (2013 Eylül 27). *Uzun Menzilli Füze İhalesini Çin Kazandı*. 20 Aralık 2020 tarihinde Sabah internet sayfası <https://www.sabah.com.tr/gundem/2013/09/27/uzun-menzilli-fuze-ihalesinincin-kazandi> adresinden alındı.

Sadak, N. (1949). Turkey faces the Soviets. *Foreign Affairs* 27.3. s. 449-461.

Sadık, G. (2017). *Europe's Hybrid Threats: What Kinds of Power Does the EU Need in the 21st Century?* Cambridge Scholars Publishing.

Sagan, S.D. & Waltz, K. (1995). *The Spread of Nuclear Weapons: A Debate*. New York: W. W. Norton & Company.

Sander, O. (1979). *Türk-Amerikan İlişkileri 1947-1964*. Ankara: AÜSBF Yayınları.

Sander, O. (2017). *Siyasi Tarih: 1918-1994*. 27. Baskı. Ankara. İmge Yayınları.

Sandler, S. (2003). *The Korean War: no victors, no vanquished*. London. UCL Press.

Sarıca, M., Teziç E. & Eskiuyurt, Ö. (1975). *Kıbrıs sorunu*, İstanbul, Fakülteler Matbaası

Savunma Sanayii Müsteşarlığı Stratejik Planı (2012). T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı Kurumsal Stratejik Planlama ve Performans Programı Dairesi Başkanlığı resmi internet sayfası http://www.sp.gov.tr/upload/xSPStratejikPlan/files/rkVXc+savunma_sanayii_mustesarligi_2012-2016_stratejik_plani.pdf adresinden alınmıştır.

Saynur Derman, G. & Kurban, V. (2016). Kıbrıs Sorununun Türk Dış Politikasına Etkisi Ve ABD SSCB İle İlişkiler. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, XVI/33, s. 455-484.

Schelling, T.C. (2008). *Arms and Influence*. Connecticut: Yale University Press.

- Schmitt, M.N. (1996). Aegean Angst: The Greek-Turkish Dispute. *Naval War College Review*, vol.49, no.3, s.42-72.
- Schweller, R.L. (1994) Bandwagoning for Profit: Bringing the Revisionist State Back In. *International Security* Vol 19 No 1 Summer, The MIT Press, s.72-107.
- Serbest, M.B. (2016). Bağdat Paktı'nın Kuruluş Süreci ve Gelişiminde Türkiye'nin Rolü. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6 (4) , s. 401-424.
- Serbest, M.B. (2017). Süveyş Kanalı'nın Ulusallaştırılması Sorunu ve Süveyş Bunalımı. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5 (3) , s. 989-711.
- Sever, A. (1989 Mayıs 30). Bush'un Sürprizi. *Milliyet*, 30 Mayıs 1989.
- Seydi S. (2010). Turkish—American Relations and the Cuban Missile Crisis 1957-63. *Middle Eastern Studies*, Vol. 46, No. 3, s. 433-455.
- Sh.Güv.K.lığı (2020 Şubat 15). *Tarihçe*. 15 Şubat 2022 tarihinde Sahil Güvenlik Komutanlığı resmi internet sayfası <https://www.sg.gov.tr/tarihce> adresinden alınmıştır.
- Sheehan M. (2000). *The Balance of Power History and Theory*. London, Published by Routledge.
- Sinkaya, B. (2011). Geçmişten Günümüze Türkiye'nin Ortadoğu Politikası ve Batı Etkisi, *Adam Akademi*, 2011/1, s. 79-100.
- Snyder, G.H. (1961). *Deterrence and Defense: Toward a Theory of National Security*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Socor, V. (2008). *Kremlin Uses NATO-Russia Council as a Platform for Anti-NATO*. 30 Kasım 2022 tarihinde Jamestown internet sayfası [http://www.jamestown.org/single/?tx_ttnews\[tt_news\]=33536&no_cache=1#.Vd9koH13u2k](http://www.jamestown.org/single/?tx_ttnews[tt_news]=33536&no_cache=1#.Vd9koH13u2k) adresinden alınmıştır.
- Soysal, İ. (1991). *1955 Bağdat Paktı* . BELLETEN , 55 (212), s. 179-238.

Soysal, M. (1997). *100 Soruda Anayasanın Anlamı*. İstanbul. Gerçek Yayınevi.

SSB (2022). Savunma Sanayimiz / Tarihçe, 01 Eylül 2022 tarihinde Savunma Sanayi Başkanlığı internet sayfası <https://www.ssb.gov.tr/WebSite/ContentList.aspx?PageID=47> adresinden alınmıştır.

Stauffer D.H., Goodwin R.R., Kranz M.W., McGaw Smyth H. , Aandahl F. & Sampson C.S., Belge 475. *Foreign Relations of the United States, 1948, Western Europe, Volume III, 1974*, Şubat 01, 2022 tarihinde Office Of The Historian resmi internet sayfası <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1948v03> adresinden alınmıştır.

Stearns M. (1992). *Entangled Allies: U.S. Policy Toward Greece, Turkey, and Cyprus*. New York, NY. Council on Foreign Relations Press.

Stern L.M. (1977). *The Wrong Horse: The Politics of Intervention and the Failure of the American Diplomacy*, New York Times Books.

Stueck, W. (1995). *The Korean War*. Princeton. Princeton University Press.

Sümer, K.K. (2005). Savunma Harcamalarının Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisinin İncelenmesi. *Güvenlik ve Stratejileri Dergisi*, Vol. 1, No. 1, s.81-91.

Şahin, G. (2018). Küresel Güvenliğin Dönüşümü; NATO Bağlamında Kavramsal, Tarihsel ve Teorik Bir Analiz . *Savunma Bilimleri Dergisi* , 16 (2) , 59-81

Şener, B. (2013). 1963-1964 Kıbrıs Krizi: Türk Dış Politikası Tarihinde Askerî, Siyasal ve Hukuksal Boyutlarıyla Bir Zorlayıcı Diplomasi Uygulaması, *Türk Dünyası Araştırmaları*, Sayı: 205, s. 103-136.

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 2, Cilt 1, Toplantı 1, 5. Birleşim, 03.11.1965

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 2, Cilt 4, Toplantı 1, 55. Birleşim, 24.02.1966

TBMM (1944 VI 5 Pazartesi). *Zabıt Ceridesi*. Devre:7 Cilt:11 İçtima:1. 27 Şubat 2022 tarihinde TBMM resmi internet sayfası

<https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d07/c011/tbmm07011068.pdf> adresinden alınmıştır.

TBMM (1960 Ekim 27). *Üniversiteler öğretim üyelerinden bazılarının vazifelerinden affına ve bazılarının diğer fakülte ve yüksek okullara nakline dair Kanun*. 15 Şubat 2022 tarihinde TBMM resmi internet sayfası https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc043/kanunmbkc043/kanunmbkc04300114.pdf adresinden alınmıştır.

TBMM (1970 Ocak 17). *Genelkurmay Başkanının görev ve yetkilerine ait kanun tasarısı ve Anayasa, Millî Savunma ve Plân komisyonlarından 3 er üyeden kurulu 20 numaralı Geçici Komisyon raporu (1/181)*, Millet Meclisi S.Sayısı:132 Dönem:3 Toplantı:1, 15 Şubat 2022 tarihinde TBMM resmi internet sayfası https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/MM_/d03/c006/b104/mm_030061040505.pdf adresinden alınmıştır.

TBMM (1970 Temmuz 07), *Cumhuriyet Senatosu Gündemi*. 105'inci Birleşim sayfa:6. 27 Şubat 2022 tarihinde TBMM resmi internet sayfası https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/CS_/t09/c061/b105/cs_090611050556.pdf adresinden alınmıştır.

TBMM (2010 Haziran 25). *Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurul Tutanağı 23. Dönem 4. Yasama Yılı 124. Birleşim 25/Haziran/2010 Cuma*. 15 Aralık 2022 tarihinde TBMM resmi internet sayfası https://www5.tbmm.gov.tr//develop/owa/tutanak_g.birlesim_baslangic?P4=20705&P5=H&page1=7&page2=7 adresinden alınmıştır.

TDK, 2020 Şubat 27. Türk Dil Kurumu, 27 Şubat 2020 tarihinde Türk Dil Kurumu resmi internet sayfası <https://sozluk.gov.tr/> adresinden alınmıştır.

Tekindor von zur Mühlen, S. (2012). Korean War in the Turkish Press. *Turkish Studies* 13.3: s. 523-535.

Tellal, E. (2000). *Uluslararası ve Bölgesel Gelişmeler Çerçevesinde SSCB-Türkiye İlişkileri (1953-1964)*, Ankara. Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları.

- Tellal, E.(2009). SSCB ile İlişkiler. *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar* (Ed. Baskın Orhan), Cilt 1, 15. Baskı, İstanbul, s.499-522.
- Tekin, S. & Dolu M.T. (2020). Güney – Güney İşbirliğinin İdeolojik Temelleri: Bağlantısızlar Hareketi ve Küresel Güney. *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (24), s.65-81.
- The Newyork Times, 1979 Haziran 25. *Turkish General Opposes U-2 Plan*. 01 Eylül 2022 tarihinde The Newyork Times Resmi internet sayfası [nytimes.com/1979/06/25/archives/turkish-general-opposes-u2-plan.html](https://www.nytimes.com/1979/06/25/archives/turkish-general-opposes-u2-plan.html) adresinden alınmıştır.
- Tokgöz, E. (2011). Dünden Bugüne Türkiye-Rusya Ekonomik İlişkilerinde Üç Büyük Dönem, *Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt/Vol: 1 Sayı/No: 1, s. 6-14
- TRT Haber (2013 Haziran 13). NATO, *Irak'taki eğitim faaliyetlerini askıya aldı*. TRT Haber 13.06.2013 saat 10.14, 09 Kasım 2020 tarihinde Youtube internet sayfası <https://www.youtube.com/watch?v=uWN3h14l4go> adresinden alınmıştır.
- TRT Haber (2021 Nisan 8). ATAK Helikopteri Türk Polisine Güç Katacak. 01 Ocak 2023 tarihinde TRT Haber internet sayfası <https://www.trthaber.com/haber/gundem/atak-helikopteri-turk-polisine-guc-katacak-571144.html> adresinden alınmıştır.
- TRT Haber (2022 Aralık 28). NATO'nun yüksek hazırlıklı kuvvetinin komutası Almanya'ya geçiyor. 25 Mart 2023 tarihinde TRT Haber internet sayfası <https://www.trthaber.com/haber/dunya/natonun-yuksekk-hazirlikli-kuvvetinin-komutasi-almanyaya-geciyor-734010.html> adresinden alınmıştır.
- Truman, H.S. (1987) *Memoirs of Harry S. Truman*. Vol. 2. Da Capo Press, Incorporated.
- Tuna, I. (2020). 27 Mayıs'ın Gölgesinde Demokrasiye Dönüş: 15 Ekim 1961 Genel Seçimleri. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 20 (40), s. 227-251.

- Tuna Kocaoğlu, C. (2021). Soğuk Savaş Sürecinde Komünizme Karşı Türkiye'nin Uluslararası Güvenlik ve Savunma İş birlikleri Kurma Çabaları: Balkan Paktı ve İttifakı. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, Cilt: 17, Sayı: 37, Millî Savunma Üniversitesi, s.1-38.
- Tuncer, A.S. (2018). *Asala Örgütü*. Türk Dünyası Araştırmaları 118. s.85-104
- Tunç, B. (2020). Türk Anayasa Tarihinde 1961 Anayasası'nın Yeri ve Önemi. *Karadeniz Araştırmaları*, 17(67), s.657-692.
- Türkay Kahraman, F.Ş. (2019). Hugo Grotius Anlayışının Uluslararası Uyuşmazlıkların Çözüm Yollarına Etkileri, *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi* Cilt 25, Sayı 2, s.925-947.
- Türkiye Cumhuriyeti Anayasası (1921), Teşkilâtı Esasiye Kanunu (1921), Kanun Numarası:85 Kabul Tarihi : 20/1/1337 (1921), 12 Aralık 2022 tarihinde T.C. Anayasa Mahkemesi resmi internet sayfası <https://www.anayasa.gov.tr/tr/mevzuat/onceki-anayasalar/1921-anayasasi/> adresinden alınmıştır.
- Türkiye Cumhuriyeti Anayasası (1924), Teşkilâtı Esasiye Kanunu (1924), Kanun Numarası:491, Kabul Tarihi : 20/4/1340 (1924), 12 Aralık 2022 tarihinde T.C. Anayasa Mahkemesi resmi internet sayfası <https://www.anayasa.gov.tr/tr/mevzuat/onceki-anayasalar/1924-anayasasi/> adresinden alınmıştır.
- Türkiye Cumhuriyeti Anayasası (1961), Kanun No:334 Kabul Tarihi : 9/7/1961, 12 Aralık 2022 tarihinde T.C. Anayasa Mahkemesi resmi internet sayfası <https://www.anayasa.gov.tr/tr/mevzuat/onceki-anayasalar/1961-anayasasi/> adresinden alınmıştır.
- Türkiye Cumhuriyeti Anayasası (1982), Kanun Numarası:2709, Resmi Gazete Yayımlanma Tarihi:9/11/1982, Sayı:17863, 12 Aralık 2022 tarihinde T.C. Anayasa Mahkemesi resmi internet sayfası <https://www.anayasa.gov.tr/tr/mevzuat/anayasa/> adresinden alınmıştır.

- Türkmen, İ. (2008). *NATO zirvesi ve sonuçları*. 30 Kasım 2022 tarihinde Hürriyet Gazetesi resmi internet sayfası <https://www.hurriyet.com.tr/nato-zirvesi-ve-sonuclari-8643702> adresinden alınmıştır.
- Ubeydi, C. (9 Aralık 2019). *NATO hala gerekli mi?* 30 Kasım 2022 tarihinde Independent Türkçe internet sayfası <https://www.indyurk.com/node/101596/d%C3%BCnyadan-sesler/nato-hala-gerekli-mi> adresinden alınmıştır.
- Ulfsten, G. & Christansen, H.F. (2013), The Legality of the NATO bombing in Libya. *International & Comparative Law Quarterly*, Volume 62, Issue 1. s.159 - 171
- United Nations (1945 Haziran 26). *Charter of The United Nations and Statute of The International Court of Justice*. San Francisco. 1 Şubat 2022 tarihinde Birleşmiş Milletler resmi internet sayfası <https://treaties.un.org/doc/Publication/CTC/uncharter-all-lang.pdf> adresinden alınmıştır.
- United Nations (2004). *United Nations Convention Against Transnational Organized Crime And The Protocols Thereto*. New York, United Nations.
- Uzgel, İ. (2010). 1980'lerde NATO Stratejisindeki Gelişmeler. Ed. Baskın Oran *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, Vol. II, İstanbul. İletişim Press, s.70-83
- Ülgen, E. (2007). Bir Kore Şehidimiz Ve Ardından Yazılanlar. *Türklük Bilimi Araştırmaları* (2007): s. 203-215.
- Vali, F.A. (2019). *Bridge across the Bosphorus. The foreign policy of Turkey*. Baltimore, Maryland. JHU Press.
- Varol S. (1998 Kasım 8). Tehdit Yok Ama Risk Var. Cumhuriyet gazetesi, s. 9
- Vurmay Güzel, M. (2021). Eisenhower Doktrininin Demokrat Parti Dönemi Türk Dış Politikasına Etkileri. *Atatürk Yolu Dergisi*. s.471-494.

- Walt, S.M. (1985). Alliance Formation and the Balance of World Power. *International Security*, 9(4), The MIT Press, s. 3-43.
- Waltz, K.N. (1979). *Theory of International Politics*. Addison-Wesley Publishing Company.
- Waltz, K.N. (2000). Globalization and American Power. *The National Interest*, 30 Kasım 2022 tarihinde The National Interest resmi internet sayfası <https://nationalinterest.org/article/globalization-and-american-power-1225> adresinden alınmıştır.
- Warner, G. (1980). The Korean War. *International Affairs* (Royal Institute of International Affairs 1944-) 56.1. s. 98-107.
- Wilkinson, P. (2007). *International Relations: A very Short Introductions*. Oxford University Press.
- Yalçın, İ. (1991 Kasım 7). *Zirve Strası NATO'da*. *Milliyet*. 07 Kasım 1991.
- Yaman, A.E. (2006). Kore Savaşının Türk Kamuoyuna Yansıması. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 10(37), 231-245.
- Yazıcı, T. (1963). *Kore Birinci Türk Tugayında Hatıralarım*. İstanbul. Ülkü Basımevi.
- Yedisu Kaymakamlığı (2023 Şubat 15), İlçe Protokol listesi, 15 Şubat 2023 tarihinde Yedisu Kaymakamlığı resmi internet sayfası <http://www.yedisu.gov.tr/kurumlar/yedisu.gov.tr/PROTOKOL-LISTESI-UGUR/Protokol-Listesi-2021-/protokol-listesi.pdf> adresinden alınmıştır.
- Yiğit, H.H. (2018). 1980-2000 Yılları Arasında Türkiye'de Gerçekleşen Genel Seçim Sonuçları Üzerine Mekânsal Bir Analiz. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 9 (22), 117-137.
- Yiğittepe L. (2017). *NATO Güvenlik Politikaları ve Terörle Mücadele Stratejileri*. İstanbul. Cinius Yayınları.

Yılmaz, H. (2005). Türk Silahlı Kuvvetleri ve Millî Savunma Hizmeti. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* Cilt: 54, Sayı: 4 s.375-430.

Yüksel, O. & Erdem, R. (2016). Biyoterörizm ve Sağlık. *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, 19 (2), s. 203-222.

Webb A. (2019 Aralık 16). *İstanbul İşbirliği Girişimi 15 yaşında*. 10 Şubat 2022 tarihinde NATO resmi internet sayfası <https://www.nato.int/docu/review/tr/articles/2019/12/16/istanbul-isbirligi-girisimi-15-yasinda/index.html>, adresinden alınmıştır.